

tiszatáj
75. ÉVFOLYAM

”

7-8

2021. július–augusztus

”

Tartalom

LXXV. évfolyam, 7–8. szám / 2021. július–augusztus

NAGY ZALÁN	Üresjárat	3
MARCZINKA CSABA	Hajnali hulla-részegség; A pöttöm Kékszakáll	5
ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	Tuti biznisz	7
TOTTH BENEDEK	Turritopsis dohrnii	9
SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA	Marco Salvatore	12
BÉK TIMUR	Nagyapám; Bolygótűz	15
TÓTH TÜNDE	Rövid jegyzet Béri Géza három verséhez	17
BÉRI GÉZA	Gilgames katonája; Gyónás; Rend	18
HORVÁTH EVE	pszeudo filmkockák; amikor fiú voltam; puccini a lakótelepen	21
SZILÁGYI-NAGY ILDIKÓ	A futár	25
JUHÁSZ RÓBERT	Melanin; Jelzőtűz; Vallatás	28
SMIT EDIT	Holdudvarban; A dagerrotípa	31
LADY CHATTERLEY	Lady Chatterley élvez; Lady Chatterley visszakérdez; Lady Chatterley felborult ciklusa	33
TÓTH RÉKA ÁGNES	Mozgásgyakorlatok kettőre	36
VASAS TAMÁS	A sárga ház (törmelékek döfésről, lázról)	39
TWM MORYS	A folyó; Nagy víz (Iguasu-vízesés); Szörny; A fa a dombon (Gyukics Gábor fordításai)	41
ALEX CAPUS	Idő kérdése (Tatár Sándor fordítása)	44
ZALÁN TIBOR	Szinopszisok (play Neil Simon!)	48
VÉGEL LÁSZLÓ	Posztjugoszláv irodalmi identitáskaleidoszkóp – zsidó és kisebbségi identitás (Naplórészletek 2021-ből – egy témára)	95
FRIED ISTVÁN	Kérdések az Esti kérdésről	106
KOVÁCS KRISZTINA	Démonok között (<i>A gólyakalifa</i> és a zsánerfilm [rémfilm, kísértetfilm, noir-elemek])	119
„Már napok óta hányódik az asztalomon Ágnes levele...” (Mutatvány Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezéséből)		137

BAZSÁNYI SÁNDOR	Mészöly, Újvidék, Szeged (Mészöly Miklós <i>Megbocsátása</i> 1986-ban és 1999-ben) 143
URBANIK TÍMEA	Történelem és állítódik (Mészöly Miklós: Merre a csillag jár?) 161
KESERŐ BÁLINT	Jankovics József pályakezdése Szegeden 172
SZÖRÉNYI LÁSZLÓ	Gyászbeszéd Jankovics József temetésén 175

mérlegen

BOD PÉTER	A Barbárok világának időtlensége (Jászberényi Sándor: A varjúkirály – Nyugati történetek) 178
TÜLKÖS TERÉZIA	Szolláth Dávid: Mészöly Miklós (Mészöly 100) 181
URBANIK TÍMEA	A monográfia mint kultikus biztonsági szelep (Szolláth Dávid: Mészöly Miklós) 183
LENGYEL ZOLTÁN	Kiűzetés – Antitézis-kommentár (Tamás Gáspár Miklós: Antitézis) 188
LOSONCZ ALPÁR	Filozófia, kommunizmus, államkapitalizmus (Tamás Gáspár Miklós: Antitézis) 191
RADICS VIKTÓRIA	Egy regény látszata (Krasznahorkai László: Herscht 07769) 198
KOVÁCS FLÓRA	„...miért hiszed el te is azt...?” (Rousseau: Jean-Jacques bírāja) 205

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Nyeremény 208
-----------	---------------------

Illusztrációk

SCHAÁR ERZSÉBET *Utca* című szoborcsoportjáról, az alkotás egyes részleteiről készült felvételek (A fényképeket készítette: Füzi István)

A Schaár Erzsébet (1908–1975) főművének tartott *Utca* című kompozíció a szoborcsoport székesfehérvári és luzerni bemutatását követően, immár a művész halála után, Pécsen talált állandó kiállítási helyszínen. A Janáky István által tervezett, a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményeihez kapcsolódó Káptalan utca 5. szám alatti külön bemutatótér méltó helyszínt kínál a XX. századi magyar szobrászat eme kiemelkedő darabjának felkereséséhez-megtekintéséhez. Schaár szobrászi víziója, mely az épített tér és a benne élő, magát megörökítő ember kapcsolatát kutatja, újraszituálja a szobrászi életmű korábbi szakaszaihoz kapcsolódó darabokat, így a művész által a magyar történelem és szellemi élet kiemelkedő személyiségeiről, valamint kortársairól, barátairól készített portrékat is. Az *Utca* egyik ablakából „figyeli” az arra járó látogatót Mészöly Miklós arcképe is, mely az íróról készített élőmaszk alapján készült. A szobrász és az író kapcsolatáról Urbanik Tímea lapunkban megjelent *Történelem és állítódik* című tanulmányából olvashatunk részletesebben.

Ezúton is köszönjük a pécsi Janus Pannonius Múzeum munkatársainak a lapszámunkban közölt fényképek megjelentetéséhez nyújtott segítségüket!

NAGY ZALÁN

Üresjárat

most jársz először a fővárosban
csak pillanatokig láthatod bukarestet
pedálra tapos a sofőr majd gyalog a reptérig
az utcák részleteiből kirakod a szülővárosod
mint a gyerekkori puzzle-t európa államaival

megkésve szállsz fel a gépre
melletted egy moldvai ül a lehelete hideg
a bőre repedezett mint egy templom fala
magára tetováltatta a bűnbeesések történeteit
az úti cél egyiptom másik nevén a fekete föld
nektek konstancátok meg fekete tengeretek van
és egy ideje nem bíztok a partok csendjeiben

a gép ablakából a királyok völgye egy öböl
ahol ötszáz éven át múmiák kötöttek ki
a legutolsó román király nyugatra hajózott
az ő lendületével indultál el délkelet felé
mert a te istened ajándéka a nyugalom

egyiptomban nem dugják homokba a fejüket
nem félelemből szeretik az isteneket a festők
nem ábrázolják az időt és síkokra bontják a teret
a fekete tenger és föld felett tízezer méterrel
közelebb vagy a nyugalomhoz mint valaha
mert nem az idő múlása teszi próbára a hited

a festők képei beszédszerűek és beszédük képszerű
két koronával szemléltetik a fáraókat
elképzeled hogyan panaszkodnád el ramszesznek
a legutolsó román király trónfosztását
kölcsonkérve tőle a két koronája közül az egyiket

egyiptomban az ékszerek mágikus erőkkel bírnak
erdélyben a favágókat cigányasszonyok átkozzák meg
egyiptomban fenyőfélékből állítják elő a metanolt
hogy kátránnyal majd gyantával keverve
balzsamot készítsenek halottaik tartósítására

társad a jellegzetes moldvai kolostorokról mesél
melyeknek a külső homlokzatát is freskók díszítik
regét mond a földközi tenger egyik cápájáról
aki utat tévesztve felfele kezdett úszni a níluson

ahogy a landolásra készülsz nagyító alá kerül a tér
megáll a homokóra többé nincs mit lekésned
a cápák ha abbahagyják az úszást nem tudnak lélegezni
sosem tapasztalhatod meg milyen a nyugalom
mert lehetnek a tengerek feketék vagy vörösek
a kagylókban visszhangozni fognak a partok csendjei

MARCZINKA CSABA

Hajnali hulla-részegség

*„Hull a pelyhes fehér hó/
hullarészeg a télapó!”
(Tengs-Lengs)*

K.D. emlékére

Utolsó Vacsora utolsó borral?
(vörössel természetesen, mint a vér
– még pár decivel, jobb vérkép kedvéért)
Régi-régi barát vendége voltam...

Zsíros kenyér, bor, hagyma és kis fasírt
(bor mellé szóda külön kancsócskába)
(mini-vacsi Út előtt Túlvilágra?)
szomjasan ittam borát és szavait.

(derűsen, öreg barát áldásával
indultam el, de a járdán elestem
– elbotlottam járdaszél kövében)

(„sekély a sekélység”: sárba zuhantam,
arcom „csókolózott” lucskos aszfalttal
– halál helyett lenyel (hulla)részegségem?)

EL KÉNE BÚCSÚZNOM. (Máriától,
Ilótól s Ádámtól – jó „vendégség” vége!)

2020. február eleje

A pöttöm Kékszakáll

Balázs Béla emlékére

Herbert*, a piciny „legkisebb fiú”
állandóan bizonyítani akart!...
Legjobb próbált mindig lenni a harcban
(végy szellemi, testi vagy valós viadalt).

Talán remélte: Óriás lesz egyszer
– míg eljut a vándorénekektől
álmodó ifjúságig – ő pöttöm ember!...
(s ezért nyomult magas nőkre 180 cm felett

– Editke** nem elég magas, Leni*** kell!
nagy lámur, pár közös film, aztán vége
– utólag még neved is törölte
a stáblistáról, nehogy megtudja Hitler)

Berlinből addigra Moszkvába mentél
(Sztálinhoz szaladtál hitleráj elől),
s már itt maradt dobozban a filmed
a levert tizenkilences kommünről...

(maradt a filmesztétika s tanítás,
de néha: előtört belőled a költő!
megkísértett újra a versalkotás,
hiába tiltotta esztéta s rendező)

Negyedszázad múltán már túl megkészt
hazatérésed, csak keresed helyed
– oktató s filmes tanácsadó leszel,
nekiülsz megidézni Álmot s Szerelmet.

2020. március

---

* Bauer Herbert, Balázs Béla eredeti neve.

** Hajós Edit, Balázs Béla felesége.

*** Leni Riefenstahl német filmrendező és színésznő, egy ideig Balázs Béla szeretője.

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG

Tuti biznisz

Nem tudom, ki mondta rólam először, hogy holdkóros vagyok. A mondatra tisztán emlékszem, és az azt követő suttogásra, majd anyám felkiáltására, nem lehet. Később is hallottam a szót, a szüleim szobájából. Ezután gyakran néztem a Holdat, vajon mi baj lehet ezzel, vagy velem. Senkitől se mertem megkérdezni, mit jelent, a legjobb barátomat se, aki már az elemi második osztályában rengeteg könyvet elolvasott. Féltem, hogy kinevet. A nővérem szeretett okoskodni, egy nap rákérdeztem, tudod mi az, hogy holdkóros? Nevetve válaszolt, ez egy nagy baromság, ma már senki sem hisz ebben, azt jelenti, hogy alvajáró, aki éjszaka, mély álomban a háztetőn mászkál, és nem is tud róla. Olyan hülyeség, mint a szellemek, akik visszajárnak, meg a boszorkányok, akiket megégettek a középkorban, pedig semmi bűnük sem volt. Megnyugodtam, mert azt kizártnak tartottam, hogy én ott fent mászkáljak, a fára mászás se ment olyan jól, mint a nővéremnek, mindig rám szólt, gyáva pöcs vagy, gyere feljebb, itt fent van a legtöbb érett cseresznye.

Mikor saját számítógépet kaptam, eszembe jutott, megnézhetem az interneten, mit írnak erről. Nővéremnek nem volt igaza. Létezik holdkórosság, ami azonban felnőtt korra el is múlhat. Nem akartam beavatni ebbe, őt most a fiúk érdeklik, egész nap csetel meg randira készül. Nem alszunk egy szobában, így nem tudhatja, mit csináltam éjszaka. Olyasmit is olvastam, hogy a holdkóros ágya mellé egy lavórba vizet tesznek, azért, hogy ha elindul, belelép a vízbe és felébred. Egyszer előkerült egy nagyobb műanyag edény, a nővérem az ágyam alól húzta elő. Ki akartam tépni a kezéből, értetlenül nézett rám, mi van, inkább te akarsz a pisis unokatesóval úsztatást játszani az udvaron, legalább egy papírhajót hajtogathatnál. Nem hajtogattam, megijedtem.

A nyári vakációban a nagyszüleim nyaralójában nem volt fürdőszoba, a rozoga budi az udvar végében állt. Nem szívesen mentem oda szükség esetén, mert tele volt pókokkal, azonban egyik nap telehold volt, és a budiajtó tetején a szív alakú kis ablakon, vagyis azon a szíven keresztül megláttam a ragyogó Holdat. Nem tudtam levenni a szemem róla, nagymama kopogott, csak nem vagyok rosszul. Másnap vártam az estét, de hiába üldögéltem a szúrós faülőkén, és kergettem a pókokat. Kiléptem, felhő takarta a Holdat, így a csillagok fényesebben ragyogtak, de engem egyáltalán nem érdekeltek.

Érdekelt azonban minden, amit a Holdról olvashattam az interneten. A holdra szállás is lenyűgöző volt, nézegettem a holdtérképet, minden zugát megismertem a kráterekkel, és híres magyarok nevét is olvashattam ott. Nem képzeltem azt, hogy

én is úrhajós lehetnék, mint sokan az osztályban, tudtam, az csak egy álom. Jegyzeteket készítettem a megfigyeléseimről, karácsonyra kis teleszkópot kértem. Esténként szabad szemmel is sokáig néztem az ablakból a fogyó vagy növekvő Holdat, nem untam rá.

Hallottam anyám hangját az ebédlőből, szólj már az öcsédnek, hogy jöjjön vacsorázni. Nővérem visszaszólt, nem zavarhatom, mindig kidob a szobájából. Megint a csillagok állását nézi, kérdezte az anyám. Nem, a csillagok nem érdeklik, csak a Hold. Nappal is azt a hatalmas Holdtérkép-posztert bámulja a falon, és teszi-veszi rajta a színes, térképbe szűrhető, jelölő zászlócskákat. Ha a csillagok nyugóznék le, az érthetőbb lenne, ez csak egy bolygó, saját fénye sincs, tudhatná. Öcsédből nem tudom, mi lesz felnőtt korában, rögeszmés, és nem tanul, foglalkozhatnál vele, az érettségit meg kéne szereznie. Nővérem nevetését hallottam. Nem jött be a szobámba. Odaültem a vacsoraasztalhoz, nem volt étvágyam.

Az érettségim közepesre sikerült. Szüleim elégedettek voltak, a továbbtanulásnak is volt esélye. Kaptam egy pénzösszeget a ballagásra, fordítsam a tanulmányaimra, jó, hogy ez a holdkórosság abbamaradt, mondta az apám. A kórosság szót hangsúlyozta, amiből értettem, hogy nem az alvajárásra gondol. Megköszöntem a pénzt. Nem tanulok tovább, mondtam. Tehát elherdálod, kiáltott apám. Nem. Megvan a tervem, ingatlanügynök leszek. Ehhez nem kell pénz, csak egy kis tanfolyam, szólt anyám. Amit én csinálok, azt nem tanfolyamon tanulják, tuti bizniszre állok rá, megtettem az első és legfontosabb lépéseket, ismerem a nemzetközi egyezményeket, már csak a céget kell bejegyeztetnem. Telket árusítok a Holdon. Ami csak egy bolygó. Elérhető.

TOTTH BENEDEK

Turritopsis dohrni

Sosem tanultam meg úszni. Nem kellett, mert messze laktunk minden víztől. A város környékén nem volt se tó, se folyó, az egyetlen nyamvadt patak rég kiszáradt. Nyaralni meg sosem jártunk, se tóhoz, se folyóhoz, se tengerhez. A legtöbb vizet az élményfürdő szabadtéri részén láttam. Nyaranta minden nap eltekertem arra bringával, a biciklit a kerítésoszlopnak támasztottam, és felálltam a vázra, mert úgy jobban ráláttam a nagymedencére, és csak bámultam a vidám strandolókat, amíg valamelyik biztonsági őr el nem kergetett. Az egyre hosszabb és hosszabb kánikulákban már délelőtt megtelt a fürdő, akkora zsúfoltság volt, hogy még a nagymedencében se lehetett távolságot tartani egymástól, a pancsolóban meg egymás arcában ültek a boldog gyerekek, megfáradt szülők, szalonspicces nagypapák és riadt nagymamák. A gyerekek mindig bepörögtek a tömegben, sikítottak, fröcskölték a vizet, labdával dobálózta, beugráltak a partról, amíg rájuk nem szóltak, össze nem törték magukat, vagy be nem tudóztak egy nagyobb korty vizet, hogy aztán könnybe lábadt szemmel, fuldokolva köhögjenek. Fogalmuk se volt, mekkora veszélyben vannak, én meg nem kiabálhattam át a kerítés mellől, hogy figyelmeztessem őket. Sokszor álmodtam a strand alatt kanyargó hatalmas folyóról, a város alatt kanyargó folyamról, és mindig csurom vizesen ébredtem. A strandolók boldogságát azonban csak addig tudtam megfigyelni, amíg le nem merültek a víz alá, oda nem lehetett lelátni a kerítéstől, még akkor se, ha felálltam a biciklim vázára, még onnan se. Valamiért úgy képzeltem, a víz alatt senki sem lehet boldog. Azóta rájöttem, hogy ez nem igaz, vagy nem lehet teljesen igaz, hiszen ő is mosolygott a fotón, ami az után készült, hogy kihúzták a tengerből.

Egy nyáron haverkodtam össze vele, igazából már ősszel összehaverkodtunk, amikor az osztályunkba jött, csak nyáron lettünk igazán jóban. Nyáron halottnak tűnt a város. Alig találkoztam élő emberrel, amikor legurultam az élményfürdő kerítéséhez. A strandhoz közeledve felerősödtek a zajok, autók, emberek, vízcsobogás, lángosság. Mintha mindenki a strandon lett volna, máshol meg nem maradt más, csak a felforrósodott aszfalt a vibráló levegővel, a házfalak közé szorult forrósággal, a távolba vesző utcák a forróságban remegő buszokkal. Miatta szoktam le arról, hogy a kerítésnél bámészkodjak. Ő tudott úszni, és szeretett is, és mivel az egyik úszómester a barátja volt, ingyen be tudott menni a strandra. Nem mondtam elsőre igent, amikor hívott, hogy tartsak velem, de igazából addigra már nagyon untam, hogy mindig elhajtának a kerítéstől a biztonsági őrök, gondolom, kukkolónak néztek, mintha ők nem egész nap a bikinis csajok mellét vagy a fiúk fürdőgatyában dombo-

rodó farkát bámulták volna kiguvadt szemmel. Nem csoda, hogy a végén meghalt egy kisiú az élménycsúszdán. Nem figyelt rá senki, ő meg elmerült, de nem vette észre senki, ő meg lent maradt, lent, a víz alatt, és lassan lesüllyedt a medence kék csempével borított hideg aljára. Egy fürdővendég húzta ki.

Sokszor eszembe jut, mi lett volna, ha elfogadom a meghívást, és elmegyek nyaralni vele meg a szüleivel. A döntésemnek nem volt különösebb oka, vagy úgy tettem, mintha nem lett volna különösebb oka annak, hogy úgy döntöttem, nem tartok velük. Nem akartam bebizonyítani semmit, nem akartam bosszút állni senkin, nem akartam sajnáltatni vagy büntetni magam, még azt sem mondom, hogy nem voltam kíváncsi, milyen lehet a tenger, de pont akkor kezdtem bele egy kísérletbe, és nem akartam megszakítani, ha már egyszer belekezdtem. Ha előbb szól, talán nem tette meg magam vaknak, de amikor felhívott, és megkérdezte, nincs-e kedvem velük nyaralni, már elkezdtem vaknak tettetni magam. Kíváncsi voltam, meddig bírom. Arra számítottam, hogy pár óra vagy maximum egy nap alatt, megunom a vakságot, de aztán annyira rákaptam a dologra, hogy akkor se nyitottam ki a szemem, amikor egyedül maradtam a szobámban, a sötétben, egyedül a sötét szobában.

Felhívott, hogy megérkeztek. Aztán felhívott másnap is, minden nap felhívott. A tengerről mesélt. Nagy hatással volt rá. Csukott szemmel hallgattam, és mintha ott lettem volna vele, de nem tudtam szabadulni a gondolattól, hogy ha annyira nagy hatással van rá a tenger, akkor miért lóg órákat a telefonon. Szerettem a hangját, megnyugtató volt, mint a fövenyre kifutó hullámok zúgása.

Hajnalban kiültem a partra. A hús homokba fúrtam a lábfejem, és a hullámokat hallgattam. Egy ismeretlen kislány lépett oda hozzám, a semmiből bukkant fel, és lepillantottam a kezére, hogy nem uszonya van-e, de nem, a keze helyén kéz volt. A lábát nem tudtam megnézni, mert cipő volt rajta, pedig nincs annál jobb, mint amikor a hús homokba fúrod a lábfejed. A kislány megállt előttem. Nem láttam az arcát, szemembe sütött a nap, csak annyit tudtam kivenni, hogy a víztől összetapadt a haja.

– Tudtad, hogy vannak halhatatlan medúzák? – kérdezte, és mielőtt válaszolhattam volna, hogy igen, tudom, mesélni kezdett egy különleges hidraállatfajról, amelyik stresszhelyzetben klónozza magát, és több száz, genetikailag azonos utódot hoz létre, azaz gyakorlatilag „halhatatlanná” válik. Mielőtt megköszönhettem volna neki, hogy megosztotta velem az információt a halhatatlan medúzáról, a kislány visszament a szüleihez, akik egy törülközőn ültek, a férfi szendvicset majsolt, a nő keresztretjvényt fejtett. A kislány leült melléjük, de nem nézett vissza rám, mintha ott sem lettem volna. Levegőnek nézett, friss, sós, hűvös levegőnek.

Aztán beúsztam a tengerbe, minél mélyebben jártam, annál védtelenebbnek éreztem magam. Kocsonyás, áttetsző lény a hullámok között. Az egyik strandoló megfogta, és feldobta a levegőbe, mint egy láthatatlan labdát. A vízbe csapódó test csobbanására ösztönösen odanéztem. Szétszóródó csalánsejtek fúródtak a szemembe, tűszúrások a szemgolyómban. Üvölteni akartam, de attól féltem, hogy a medúza bejut a számba, onnan tovább a testembe, és halhatatlanná válik bennem. Tudtam, hogy

megvakulok. Sikerült kievickélnem a partra. Az elsősegélynyújtó helyen kimosták a szemem, aztán bevittek a kórházba. Amikor kinyitottam a szemem, egy ápolónő mosolygott rám, arra gondoltam, ilyen lehet a mennyországban ébredni. A hátralévő napokban vaknak tettettem magam, ahogy te is.

Mióta vaknak tettettem magam, néha nem tudtam eldönteni, hogy éppen ébren vagyok-e vagy álmodom. Másnap visszamentem a tengerpartra megkeresni a dögöt. A medúza hatalmas spermafoltként terült szét a szürke fövényen. Napkrémmel bekent gyerekek rohagáltak körülötte. Megvártam, amíg megunják, és odébbállnak, aztán letérdeltem a homokra, megfogtam a medúza maradványát, és beleharaptam a kocsonyás testbe. A csípős nyálka szétfolyt a számban. Az volt a furcsa, tényleg nagyon furcsa volt, hogy nem éreztem fájdalmat, hogy nem éreztem semmit, semmit.

Ez az egész nagyon régen történt, nagyon régen, de azóta is minden éjjel eszembe jut, minden éjjel, és nem tudok szabadulni tőle, a gondolattól, hogy ha aznap ott vagyok a parton, ha ott vagyok vele a tengernél, akkor sem tudom kimenteni, mert sosem tanultam meg úszni, úszni sosem tanultam meg.

SZILÁGYI ZSÓFIA EMMA

Marco Salvatore

Élt egyszer egy olasz fiúcska, Marcónak hívták. Belevaló kis srác volt. Húsos ajkában, az orra alatti mély gödröcskében és kreol bőre alatt már ott lüktetett a buzgó latin vér, pedig még csak kilencéves volt. Toszkána egyik öreg falucskájában élt nagyanyjával és gyönyörű nővérével, Gloriával. A lány hirtelen vált érett nővé: mellette egy szempillantás alatt kerekedett ki, kacér, fekete fürtjei naphosszat cirógatták. Csípőjét színes kendőkkel hangsúlyozta, vékony derekát fűzővel emelte ki, amiért vallásos nagyanyja rendszeresen megszólta, mondván: rendes katolikus lány nem ingerli a férfiakat.

Marco minden ebéd után kifeküdt a házuk melletti babérbokor alá, ahonnan zavartalanul beláthatta szülőfaluja egyetlen terét. Emésztett, ugyanis – növésben lévő – olasz létére a mértéket nem ismerte: mindig annyira teleette magát nagyanyja főztjével, hogy a focizással várnia kellett. Amit egyébként nem is bánt, mert a nap a déli órákban olyan erősen sütött, hogy a legtöbb falubéli az otthonában vészelte át ezt az időszakot. Egy-egy szomszéd azért néha kidugta az orrát, és hunyorogva elszívott egy cigarettát. Marco mindig odaintegetett nekik, mert a faluban a jólnevelt gyerekek finomságokat kaptak. Olykor néhány kitikkadt madár is megjelent, hogy igyon a tér közepén álló szökőkútból, amelyből éppen csak szivárgott a víz.

Marco szerette szülőfalujának kis terét nézegetni, mert mindig felfedezett valamit, amit addig nem vett észre. Biztos volt benne, hogy ismer már minden követ, tetőcserepet – és minden mohafoltot a tetőcserepeken –, ablakot, zsalugátert, kopogtatót, virágot, sőt még azt is tudta, hogy a téren melyik mélyedés telik meg a leggyorsabban vízzel, mikor esik az eső. Ha pedig mégis felfedezett valami újat, sajátos mozdulatsorral üdvözölte: kétszer a saját vállára csapott, tapsolt, majd csettintett egyet.

Marco nem nagyon ütött el a környezetétől, de egy szempontból mégis különlegesnek számított: egymaga bánt el a szerelemmel.

A szerelem – egész egyszerűen – átesett rajta, amikor Marco egy délután elbambulva heverészett a babérrózsa alatt. A fiú felpattant, és sűrű bocsánatkérések közepette a fekete lepelbe burkolt férfi után lépett. Amikor udvariasan felsegítette, észrevette, hogy vak. Marcót a férfi élettelen szeme, kampós orra és összetört arckifejezése egy ijesztő dottore-maszkra emlékeztették; halálosan megrémült tőle. A férfi kirántotta sovány karját a fiú segítő kezéből, és reszelős hangon rámondott:

– Hol a botom, te komisz? Anyád nem tanított meg, hogy ne légy útban?! – Marco, miután magához tért, gyorsan körülnézett, és megtalálta a földön heverő fehér botot. Érte nyúlt, és a férfi kezébe adta.

– Erről van szó! – az idegen megtapogatta a babérrózsa leveleit. – Egyébként remek kis árnyékos van. Lepihennék egy kicsit, ha önagysága nem bánná... – Marco illedelmesen lesegítette, majd előhúzott egy tiszta zsebkendőt, és az öreg felé nyújtotta... ám ekkor eszébe ötlöttek a nagyanyja szavai, és ijedten hátrahőkölt. Végignézett a földön kuporgó idegen férfin, és a felismerés úgy vágta fejbe, hogy azt hitte, menten hátraesik.

Ez csak a szerelem lehet!

Szája egyetlen haragos vonallá vékonyodott, keze ökölbe szorult. Elhatározta: úgy elveri a nyomorultat, hogy belezárul.

A nővéreére gondolt. Valahányszor a nagyanyja szomorúnak látta Gloriát, olyan dühösen járt-kelt a házban, hogy bármi, amihez tömpe ujjával és széles tenyerével hozzáért, rögtön vigyázzba vágta magát. Marco ilyenkor igyekezett minél kevésbé az öregasszony útjában lenni.

– Ma che dici! – háborgott ezüstös bajsza alatt az asszony. (Merthogy bajsza volt, pontosan annyi, amennyi egy valamirevaló hatvanas délszaki nőtől elvárható.) – Tudom, hogy a szerelem vak, de akkor sem értelek! Come puoi parlar così... Észre sem veszed, és már el is rabolta a szívedet meg a fiatalságodat! Mert a szerelem vénségesen vén... és koldus képében szedi évezredek óta az áldozatait! Állandóan telebőgöd nekem a házat! E allora?! Ha már a méltóság és a szerelem nem fér meg egy székben, legalább az eszed legyen a helyén, lányom!

Marco sokkal jobban tartott attól, mi lesz nővérenek a sorsa, mint a nagyanyja békétlen, kövér macskájától, aki minden étkezésnél bemászott az asztal alá, és sunyin bokán harapta. És most, hogy végre szembetalálkozott a galád szerelemmel, úgy érezte, le kell számolnia vele, hogy imádott nővére többé egy könnycseppet se ejtsen miatta.

A nagyanyja mesélt is valamiket arról, miként lehet megölni a szerelmet, de Marco nem értette, ehhez miért kell – például – elnyomni magunkban.

A fiú undorral nézte, ahogy az idegen alak magában motyogott, miközben zavartan tépkedte a fűcsomókat, és időként hangosan, teljesen értelmetlen szavakat kiabált bele a semmibe. Fogatlan, ráncos szája idegesen remegett. Akárhogy vizsgálta Marco a férfit, nem értette, hogy hullathat könnyeket ezért a mogorva koporsótöltelekért az ő fiatal és csodaszép nővére, mikor a faluban az összes fiú Gloriáról álmodzik.

– Te, gyerek, meg tudom tölteni valahol a butykosomat? Az arcomat is megmosnám... – vakkantotta a férfi.

Marco ekkor úgy döntött, hogy saját módszerét alkalmazza. Felsegítette az öreget, és elindultak. A férfi sántított, ezért a kis Marcót néha úgy megrántotta, hogy

szegény azt hitte, menten sárkányrepülővé változik, és elszáll. De azért észnél volt, mert tudta, hogy az ember nem veszítheti el a fejét, ha a szerelemmel van dolga.

Megérkeztek a falucska régi, kiapadt kútjához, amelynek egyik oldalát már elhordták a másik kút építéséhez, ezt itt kisajátította a gyom. Marco egészen a széléig kísérté az öregot. Végignézett a szerencsétlen férfin, aki remegő kezével üres butykosát nyújtotta feléje.

Mielőtt minden bátorsága elillant volna, hirtelen mozdulattal meglökte, és gyorsan hátrébb lépett, nehogy a férfi magával rántsá. Az öreg egyensúlyát veszítette, és kalimpálva, borzalmas üvöltéssel beletántorodott a kútba. Marco elfordult, még a szemét is behunyta, a fülét pedig betapasztotta. Miután úgy gondolta, hogy eleget várt, megfordult és áthajolt a párkányon. A kút alján fekvő, összetört, sötét alakot nézte. Elsírta magát, de tisztában volt vele, hogy nem tehetett mást. Elhunyt édesapjára gondolt. „Egy férfi legyen kemény, főleg, ha a családjáról van szó!” Megtörölte könnyes szemét, és hazaindult.

Az eset utáni napon azonban már cseppet sem volt szomorú. Dudorászva, saszsézgatva segített nagyanyjának. Fát aprított, zöldséget pucolt, megfejte egyetlenegy kecskéjüket, és jókedvében még az undok macskát sem lökte le az ablakpárkányról, ahogy eddig minden alkalommal. Az örömittas perceket Gloria szakította félbe: ismét zokogva érkezett haza. Marco zaklatott nővérét nézte, és valami nem fért a fejébe.

„Kiszedték? Ki van zárva! Kimászott volna? Lehetetlen!”, értetlenkedett magában.

Azonnal utána akart járni, hogy mi történhetett. Eldobta a felmosóröngyöt, és futásnak eredt. Lerohant a lépcsőn, át a téren, majd a kis levenduláson keresztül meg sem állt a régi kútig. Megtámaszkodott a szélén, és lenézett a feketeségbe. Nem hitte el, amit látott. Megdermedve csúszott le a kút oldalán, és semmit sem értett.

BÉK TIMUR

Nagyapám

Nagyapám minden nap fölmege a hegyre
(hegynek hívjuk, éppen domb lehet),
hogy rozsdás kezével borrá nevelje
a pásztákat a fáradt föld felett,
mire a szarvasbőgés csöndbe merül.
– Sosincs minden készen, látod, Timikém?
– mondja, csak ő nevez így egyedül.
Tetejezünk. Félmosolygok az igén.

Beszél az asztalnál nagyapám, sokat.
Mama rászól: – Sokat beszélsz megint.
(A papa magát hallja, s alig másokat.)
– Szóltál, Angyalom? – Nagyanyám legyint.
Folyton van intelem, dicséret, egyre megy:
– Ebédországban nincs ilyen ebéd!
Anyám csinálta így – rám kacsint –, de egy
kis fokhagymamártás ideférne még.

Hetvenkedhetek, ha a füst, a kávé
mellett mattot adok hetvenkét évnek,
mert mind a hetvenkettő nagyapámé.
Rendes a ház. Az ablakban növények,
odakinn tuják nyújtózkodnak hosszan,
a sarokba is mindig jut virág,
amióta egy mahagóni dobozban
odafektettük egyetlen fiát.

Öreg a bőre, és kérges a hangja,
de izomzata megtagadja korát.
Ingét mellkasán kigombolva hagyja –
nem munkálkodnak itt szelek, akkorák.

(Nem volt katona, de valamiféle szigorú szabályt felnevelt magában.)
Énekesmadarak szállnak szívébe,
ahol frissen nyírt fű illatú nyár van.

A Kantár-hegyre öles léptekkel megy fel
napról napra – sosincs minden készen,
és ha mégis (így lesz) abbahagyja egyszer,
nem tűnik el, mert én végignéztem,
a mamával, ahogy megöregszenek,
s fejből fújom egész gyermekkorát.
Nem munkálkodnak itt akkora szelek,
hogy elsodorhassák az ő porát.

Bolygótűz

Átfordult a másik oldalára,
kényelemre nyújtva zsibbadásait.
Hegyvonulatoktól fájt a válla,
és fájdalomon túl mi mást találna itt?

Mintha nyártól dongó rengetegben
hidegkék vizű tengerszembe lépne,
elme-elmerülve, önfeledten
belefordult a holdtalan sötétbe.

Bocsássatok meg, próbáltam, de nem ment,
megszépíteni a szépíthetelent,
lidércfényből szerezni lángot,

kitágítani hűlt ereinket.
Ahogy gombról tépik le az inget,
letépték róla a világot.

TÓTH TÜNDE

Rövid jegyzet Béri Géza három verséhez

Az itt megjelenő versek közös – az ön- és valóságrepresentáció alakzatait tekintve – talán a kommunista diktatúra végtelen önkényességéből, uralmi helyzetéből következő alávetettség, szélsőséges kontroll és sebezhetőség tudatának, az önálló mozgástér reménytelenségének és a szembenállás morális megkérdőjelezhetetlenségének aspektusából kiindulva hozhatók leginkább összefüggésbe egymással.

Béri Géza 1933-ban február 3-án, Budapesten született Béri Géza és Sárközy Margit gyermekeként, édesanyja egyedül nevelte a szülők 1936-ban bekövetkezett válásától kezdve. 1943-tól a budai Toldy Ferenc Gimnázium tanulója, de 1951-ben eltanácsolta az intézmény „ellenséges magatartása miatt”. 1943-ban belépett a Mária-Kongregációba, amelyet 1950-ben megszüntettek. Ezután is politikai, vallási, irodalmi érdeklődésű társaságok tagja volt.

A Solárszky Sándor és társai perben életfogytiglani börtönbüntetést szabtak ki rá. 1953–56 között a váci börtönben tartották fogva, ahol csatlakozott a magukat Füveskertieknek nevező költők köréhez, melynek tagjai Tóth Bálint (1929–2017), Kecskési Tollas Tibor (1920–1997), Kárpáti Kamil (1929–), Gérecz Attila (1929–1956), Szathmáry György (1928–1990) titkokban több verses antológiát (*Füveskertet*) állítottak össze.

Béri 1956-ban július 22-én szabadult, ekkortól a Hungária Vegyiműveknél dolgozott. A forradalom után korábbi büntetése letöltésére nem kellett ismét börtönbe vonulnia. Mint Tüskés Tibornak küldött 1964-es levelében írta: „engem életfogytiglanra ítélték el. 1956 júliusában az általános felülvizsgálatok során jöttem haza. A hátralévő időt elengedték, de a rehabilitációmra talán csak most kerül sor.” Az ítéletet 1990-ben semmisítette meg a Katonai Bíróság. A szabadságharc alatti (vélt vagy valós) tevékenysége miatt azonban 1960 júniusában F-dossziét nyitottak rá az állambiztonsági szervek, majd 1964-ben alapnyilvántartásba helyezték. Figyelő dossziéját csak több mint egy évvel öngyilkossága után zárták le.

Magyarországon a 70-es években jelentek meg írásai az *Élet és Irodalomban*, *Napjainkban*, az *Új Írásban*, valamint különböző antológiákban (*Versmondók könyve* 1971, 1975, *Külvárosi jeladás* 1973, a *Szép versek* 1980).

Bár Béri-kötet jelent már meg a Stádiumnál, de a művek nagy része továbbra is kiadatlan volt mindeddig. A szerzői hagyatékban fennmaradt, ifj. Béri Géza által összesített teljes költői életmű idén jelent meg a Napkút Kiadó gondozásában Scheibner Tamás tanulmányával.

BÉRI GÉZA

Gilgames katonája

Fürtös, szőke fején, szárnyas sisakján énekelt a fény,
izmos és ifjú isten volt, ítelt és rontott tornyokat,
paraszas szájáról tanulták mind a férfiak
a derűt, büszkeséget, s azt, hogy édes a halál.

Mikor agyaggolyókkal teleszótt tigrisfogó hálót
vetettek rá, hogy vergődött! – Iszonyú üvöltése
túlharsogta a testét tova hurcoló paripák
hőkölő nyerítését. Vértett, s dőlt száján a hab.

Béklyóba verték, csuklóján, bokáin komor vaspánt.
Aztán a hószín köntösű papok kegyetlen kése.
Úgy férfiatlanították meg, mint a gödölyét.
Az áldozókó tüze sercegett, keserű füst szállt.

Ma már elcsendesült a lelke, él, szelíden hízik,
a vezér sátránál türelmesen guggol a porban,
lakomakor gömbölyödő ülepét ütemre riszálja,
és puha, fehér öklével a csörgődobot döngeti.

Gyónás

Gyónom és beismerő vallomást teszek,
hogy a fennálló isteni-emberi törvényt
tudva és akarva áthágtam, megszegtem.
Bűneim elkövetésekor a szándék
mély és egyszersmind világos volt bennem.
Tudtam, hogy tetteim büntetendők.
Nem csodálkozom, nem tiltakozom tehát
a súlyos és aránytalan ideigtartó-örök

büntetésen, tudomásul veszem, mert a dolgok természetéből egyértelműen következik. Mentségemre felhozzam-e, hogy nincs isten, s az emberi törvény az elnyomás formája? Felesleges. Örülni akarok annak, ami jó, és mérhetetlenül kívánom a szabadságot. Alkatileg visszaeső bűnöző vagyok.

Rend

A térbeli helyváltoztatásra rendszeresített eszközök időben történő mozgását aprólékosan meghatározzák és lajstromokban közzéteszik, így bárki tudhatja, mikor s merre mehet a meghatározott közökre felbontott távolságokon, s a díjszabást is kifüggesztik.

Hasonló nyomtatványok szabályozzák a lét emberi mozgásait, kalkulusok követik serdülését, víznyomásos bizonylat igazolja kenyérkereső tevékenységét, számontartják életének kicsi, még kisebb és egészen jelentéktelen történéseit, mert részese és tagja az emberiségnek, hiszen csecsemőkorában a himlőoltás páros, örökké látható pecsétjével magáénak bélyegezte a Rend.

Három és félmilliárd adat zsúfolódik a szigor kataszterében, de kell, kell, mert elmozdulna a föld, ha nem lenne telekkönyvi nyilvántartás, s mire jutnánk, ha az épületsorok közötti kikövezett mezsgyét helyenként ki nem vernék fényesfejű párhuzamos szögsorokkal, vagy meg nem csíkoznák keresztbe mésszel.

Saroktól sarokig ki kell jelölni az utat a Rend s a bölcsesség jegyében, mely mindent elrendez nász és gyász között, így bejelentési kötelezettséggel szabályozza a nemek közti érintkezést, hogy ki kivel hál, s meddig, mert ha megunja, erről is bélyeges papíron kap elismerést, sőt a lét, vagy nem-lét esetét perdöntően intézni jogosult bizottságok hatásköre a jövő.

Rend, rendelet, perrendtartás, szabály, szabályzat, előírás, utasítás, végzés, véghatározat, – felsorolhatatlan tömegben hajtják a csordát, vigyázva a tilos útra, vetésre, – és túl ezen, belül a félelem, s a hagyomány sok ezredéve.

Ezért – mindezt mérlegelve, – én is elrendelem, oly szigorúan, miként ha kisbíró dobolná, avagy plakátokon fakulna, hogy mindenki, m i n d e n k i, M I N D E N K I tudja meg: a nagy dolgok rendetlenek, az ember naggyá a Rend ellenére lehet, ha szembeszáll, és alakít, ha változni mer, – s így néha teremt.

Nagy emberek törvénye ez, – mi, a kicsik, az átlag, mit tehetnénk? tovább keresgélünk az apró lázadások örömeiben, lopás a szomszéd fáján, vagy felnőttként a szabálytalan nászt kívánjuk, – mind, mind atomnyi forradalom, a nagy, igaz ujjongás keresése, – ezért nézem melegedő szívvel azt, aki átlósan megy át az úttesten, habár tudja, számonkérrik tőle.

A fentieket elrendelem mégis, hogy könnyebben viseljük józan öltözékű életünket, és alkalomadtán túlságosan azon se döbbenjünk meg, ha a körzeti orvos a sztetoszkóp helyett a bélyegzőt nyomja betege hátára, mert a patikusnak ügyis mindegy.

HORVÁTH EVE

pszeudo filmkockák

egy ádám nevű fiú a bölcsődéből, lyukacsos téglafal, dédimamáék almafája, amputált csonk, ugróiskola a keskeny utcán. anya a hátamra rajzol az ágyban, következik a delta, tollpárnámban bagoly huhog, mese az emberi testről, a tapéta alatt baktériumok. kifakult, vörös szőnyeg, pattanó műanyag béka, az ajtóban télapó selypít, szedem a virgácsaim. száánkó, anya húz, megyünk a boltba, a kabátomból lógnak az egyujjas kesztyűk. milyen hideg a hó! egy néger bácsi fülembé szúrja az óriási tűt, nadon üdes, mondja utána, nem veszem el a cukorkát. az oviban a c-vitamint szét kell rágni, fehér köpenyes néni, húsos karú, elkísér pisilni, csempeszorongás. kinyitható vaságyak, sohasem tudok aludni, megbüntet az igazgatónő, helix nebula, rozetta-köd a sarokban, padló-galaktika, vulkán-kitörés, szovjet légi parádé a gyomromban. mozgó tejfogak, kilincstre kötözött madzag, az ajtó becsapódik, körben az angyalok ülnek, dunna alatt alszik a rét, nagymama szobája imaszagú, jönnek a háromkirályok, jéghideg kutyavonyítás, kemencén koromsörét.

amikor fiú voltam

a kellemetlen margaréta-jelmez után kikönyörögtem a huszárosat, végül is a farsang arra jó, hogy bármik lehessünk – soha több olyan büszke, mosolygós fotó nem készült a gyermekkor alatt, mint akkor a bölcsődében.

szoknyában semmit sem lehet csinálni!
fakadtam ki anyámnak, focizni meg
pláne, hogy nézne ki egy csatár
meztelen fenékkal, amikor becsúszik,
vagy ollózva rúg gólt a kapuba? miki,
az unokatestvérem volt a játszótársam,
kedvenc filmünket betanultuk, én
voltam bill, ő meg ted, hajszín és
habitus alapján döntöttük el, pöpec,
mondtuk a nagymama sütiére, anyámnak
meg, hogy: meghaltunk, haver! –
autós lutraalbumomat kívülről fújtam,
mitsubishi lancer, hány lóerő, mennyi
a végsebesség, aztán találkozókra jártunk
matricákat cserélni, majd az NBA-kártyák
hódítottak el, életem valódi izgalmi és
kuncsorgásai itt kezdődtek, ahogy
scottie pippenért imádkoztam, bárcsak
benne lenne a fényes csomagolásban,
és nehogy megint a shaquille o’neill –

a lányok az iskolában
idegesítő mondókákat, tapsikolós játékokat
űztek, amiket sohasem értettem meg,
vajon mi köti le őket bennük, tehát gergő
lett a barátom, a legizmosabb fiú, és neki
sem volt apja, vagyis valahol amerikában.
tornadresszben kellett tesiznem, pedig láb
nélkül felmásztam a kötélén, és a gyűrűn
is gond nélkül átfordultam. később melleim
keletkeztek, onnantól
kezdtem furcsa lenni, valami természetellenes
vonzalmat kellett feltalálnom, besorakozni
a lányok közé, nem verekedni többé, ülni
egy unalmas padon adriával, és az első doboz
cigitól elhányni magam a fő utcán.

puccini a lakótelepen

hazaértem az iskolából
hagyj békén ne zavarj most
így feküdt még délután is
hálóingben vetetlen ágyán
a hamutál tele volt csikkel
rajta egy almacsutka épp
csak a könyv fedelét láttam
az arca előtt amin a félkegyel-
mű állt szóval mara-
dékot ettem és bementem
a szobámba másnap meg kint
találtam a konyhában ü-
csörögve csak bámult a só-
tartóra lopakodtam
mögötte nehogy megzavar-
jam bármi is legyen az oka
ennek a porlasztó hangulatnak a-
mire sosem volt magyarázat
és mikor a hűtőbe nyúltam
akkor csapott le rám

*ne vedeld meg a tejet kell a palacsintába
már azt hittem sohasem kelsz föl
takarítani kéne elegendem van hogy
mindent Egyedül Én csinállok
baszná meg az isten ezt a szívtelen világot*

***

*vége a műszaknak jönnék haza
ezek meg néznek mint a vett malac
és még én vagyok bunkó nem és nem
ingyen nem túlórázok nyaljanak csak
akinek akarnak ez az ország úgyis
egy állat én csak az igazságot mondom*

így jött haza este amikor azt hittem
hogy már nem él

hogy belesétált a tóba
a füzetében olvastam
valamelyik nap
megnéztük a psychót és őszintén
félni kezdtem
hogy nagykoromban gyilkos leszek
mert anyu majd mindig cseszeget ha
egyszer kijön a víz alól felpuffedve
hínárhajasan pióccákkal a lábszárán
sokszor hallottam sírni
szorongva megsimogattam
nem lehetsz
magányos hiszen
főztem neked
kávét
ettől ideig-óráig jobb lett
a hangulata aztán elromlott
az idő

***

egy átlagos vasárnapon *csocsoszán*
áriáját bekapta a magnó
anyám üvöltve futott kitépni
a kazettát és ott állt
belegabalyodva
a fényes barna szalagba

SZILÁGYI-NAGY ILDIKÓ

A futár

A névtelen, de megjegyezhető arccal hetente legalább egy-két alkalommal megjelenő futárok számára Ani kétszázásokat tartott készleten. Ha nem volt kétszázasa, akkor kisebbet nem adott, inkább ötszázast. Úgyis előfordult, hogy nem volt otthon, és így a kézbesítésért cserébe nem tudott borraivalót adni. Ilyen alkalmakra kipróbálta azt a módszert, hogy a postaládára készítette a borraivalót, de a pénz rendszerint eltűnt, mire a futár megérkezett, főleg, ha közben az iskolások reggel és délután, menet és jövet is elhaladtak a ház előtt. Ki tudna ellenállni a talált pénznek? Bár telekhatáron belül volt a postaláda, és a gyerekek tudták, hogy a pénz nem az övék, talátnak nyilvánították. Ani, miután egyszer tanúja volt, hogyan kerülnek a kikészített borraivalók olyan kezekbe, melyekbe nem szánta, beszüntette a módszert, és inkább következő alkalommal duplázza a pénzt.

A borraivalóért-e vagy másért, nem tudni, de Ani viszonya a futárokkal még a felhőtlenebbnél is napsütésesebb volt. Ha megtudta, hogy a csomagját két kedvenc futárja valamelyike fogja hozni, megnyugodott az átvétel felől.

A mindig mosolygós, harmincas futár a GLS 70 B autón általában bejelentés nélkül hozta a csomagot akkoriban, amikor Ani férje még élt.

– Nem telefonálok, mert te úgyis mindig itthon vagy – mondta.

– De ha egyszer mégsem? Akkor megint ki kell hoznod.

– Kihozom szívesen. Bárcsak mindenkinek ilyen jól lehetne csomagot kézbesíteni! – mondta a futár. – Legtöbben leszarják, hányszor jövök ki vele, sőt, sokan már el is felejtették, hogy rendeltek egyáltalán valamit! Hát nem azért rendel az ember, mert szüksége van a holmira?

Máskor a csomag átadása után még a kutyák felől érdeklődött, milyen fajták, mennyi idősök, és hasonló általánosságok. Évekig hordta a mindenféle szükséges holmit Aninak, a vetőmagtól az arckrémen át a teáig, majd eltűnt.

– Vajon szakmát váltott, vagy más lett a munkaköre? – tűnődött Ani. Évekkel később, amikor egy barátja futár lett, még nagyobbra értékelte a kedves kézbesítést és a rövid beszélgetéseket, mert megtudta, hogy a futárok nagyon sietnek. Néhány másodperc is számít, mert ha végeztek az aznapi saját csomagjaikkal, rendszerint még újabb körre küldik őket a fennmaradó egy órában. A kis plusz munka pedig minimum két-három órát vesz igénybe, így a legügyesebbek is csak tíz óra alatt teljesítik a nyolcórás munkaidőt.

A Posta csomagos szolgáltatásával nem indult ilyen felhőtlenül a viszony. A szép arcú, fehér bőrű, fiatal futár akkor ült fel a postásautóra, amikor Ani a faluba költözött. Sosem mosolygott, mindig flegmán adta át a csomagot, és sokszor nem sikerült

az első kézbesítés, pedig Ani otthon volt. Ani sosem értette, ez hogyan lehetséges, de sokszor csak cetlit talált a postaládában, pedig a furgont nem is látta. A tizenegy év alatt sokat változott a viszony, de Ani nem tudta tetten érni, hogyan is kezdődött.

– Talán akkoriban, amikor a férjem meghalt – gondolkodott Ani, majd rajtakapta megint magát, hogy magában nem Gézaként emlegette a néhai férjét, hanem csak „néhai férj” – vagy „férjként”, így, az elszemélytelenítéssel akarva eltávolítani magától az emléket. Közben a futár megemberesedett, pocakos lett, különböző szakállviseleteket próbált ki, és jegygyűrűt kezdett viselni. Fokozatosan lett egyre barátságosabb, de Ani fel tudott idézni egy eseményt, amikor neki feltűnt a dolog. Valamilyik webáruházban véletlenül a régi albérlete címe maradhatott meg kézbesítési címnek, és rosszul volt címezve a csomag. A futár telefon és kérdés nélkül az új lakhelyére hozta. Amikor Ani átvette a csomagot, megjegyezte:

– Jé, rossz a címzés!

– Igen – mondta a futár –, én is néztem, mondom, nem is itt laksz már!

– Kösz! – mondta Ani, és elbúcsúztak. Később jutott eszébe, hogy milyen különös, hogy követi a futár a költözködéseit. Elkezdte érdekelni, mit tud róla még a fiú, és felfigyelt pár dologra. Egyszer például megkérdezte a futár, hogy halad az építkezéssel.

– De honnan tudta, hogy építkezem? – találgatta Ani, majd pár hét múlva még jobban elcsodálkozott, amikor a futár megjegyzést tett az épülő házára:

– Arra jártam a Gesztenye utcában, látom, felkerült a tető. Szép lesz! – mondta a futár kissé ügyetlenül, Ani pedig azon gondolkodott, honnan tudta, hogy a ház hol van. Sosem derült ki. Az is rejtélyes volt Ani számára, hogy bírja valaki tizenegy évig egy cégnél, és eleve futárként. A munka sok és hajszás, a fizetés alacsony, a borraváló kevés.

Legnagyobb meglepetés a Dibár Autó futárja volt. Ő volt az egyetlen, aki bemutatkozott Aninak. Nem mintha Ani bármilyen autóalkatrészt is rendelt volna, de az egyik albérletében a tulaj mindig arra a címre rendelt, így a csomagok nagy részét Ani vette át, ami külön bosszantotta, ha éjszakás volt előtte, és többször pizsamában és morcosan botorkált ki az autóhoz, mert Dibár Sanyi – csak így szerepelt Ani telefonjában – lelkiismeretesen kikézbcsítette az alkatrészeket, és addig dudált, amíg valaki, bárki, akár a szomszéd, ki nem jött, és át nem vette a csomagot. Miután Ani elköltözött, egyszer csak csörgött a telefon, „Dibár Sanyi”.

– Szia! Már nem lakom ott – mondta Ani rögtön, örömmel.

– Tudom, már azóta voltam többször. Csak azért hívlak, hogy sokkal jobb volt neked átadni a csomagokat. A főbérő egy sárkánygyík!

– Aha.

– Van kedved eljönni kávézni? – kérdezte Dibár Sanyi, és Aninak kedve akár még lett is volna, de ideje annál kevesebb, így nem tudott élni a meghívással.

Egy időben rengeteget változtak a futárok, és ezért Ani megörült, amikor újra állandósult egy arc az egyik futárautón. Mégis jobb, ha hetente ugyanaz az ember

hozza a csomagot, már tudja, hogy nincs csengő, ismerik egymást a kutyákkal, így be meri vinni az árut, ha Ani házon kívül van, ha pedig otthon, akkor is jobb ismerős emberrel érintkezni, gondolta Ani. Tavasszal jött az új futár, és rögtön kis társalgással nyitott:

– Te is most füvesítettél? Én is most vetettem nálam. Kíváncsi vagyok, kikel-e – és hasonló apróságokkal folytatta. Ha Ani nem volt otthon, már kérdés nélkül a terasz megfelelő pontján hagyta a csomagot, pedig a kutyák biztosan felugráltak rá.

Egy délután Ani és a futáráutó egyszerre értek a ház elé.

– De jó, hogy még elértelek! – mondta Ani.

– Igen. De úgyis bementem volna a csomaggal, ha nem vagy itthon – válaszolta a futár a GLS 70 C autóból, kiugrott, kikereste a csomagot, majd így búcsúzott el Anitól, elgondolkodó arccal:

– Mi lenne, ha egyszer csomag nélkül mennék be?

Ezen Ani is elgondolkodott, annyira, hogy még Bélának is elmesélte, amikor következő héten a teraszon szirupos bodzaszörpöt ittak, és ananászos töltelékű Boci csokit ettek.

– Dehát mit akart ezzel mondani? – rágódott Ani a témán.

– Semmit, kicsi babám.

– De akkor minek mondta?

– Mi, férfiak, beszélünk összevissza, de legtöbbször az nem jelent semmit – mondta nyugodtan Béla, és bekapott még egy csík csokit.

JUHÁSZ RÓBERT

Melanin

Barna filccel firkált össze mindent
az ajtóban megtorpant napsugár
nem a hőt nem is a bomlást hozta
csak tetten ért utolsó őzeket
mielőtt beváltak volna a
tarvágásra ítélt akácosba
elfűrészelt törzsek évgyűrűit
önmagukba futó árulások
karikáit ezeken át nézzük
egymást míg a derengés halálos
tövisszúrást ejt a sötétítő
mellett mely a textilszálak között
átszökött parányi döfésekkel
együtt verődik vissza a bőrről
kikeverve így a végzetes színt
ébredtet ugatnak vörös bakok
azt akartam az a rét legyen a
végtelen közepe pedig tudtam
hazugság hisz mindkét szélén jártam
láttam felcsipeszelve a gyűrött
eget gondoltam kilógja magát
mire a körmök helye hátamban
mint a türelmetlenül vizslatott
éretlen körtébe a piacon
belém is majd rozsdaszín rohadnak.

Jelzótűz

A nappaliban ülve azt számolgattam,
hány napig tartanék ki tüzelővel, ha
feldarabolnám az antik bútorokat,
kémények lennének a kitárt ablakok.

Felszelném az utolsó tábla szalonnát,
sütögetnénk, melegednénk, pár már amúgy
is kiszáradt kenyeret pirítanánk, és
arra csepegtetnénk az olvadó múltat.

Ajkaidon vacsora csillogna s a
mosoly, mely eszembe juttatná a viccet,
amivel életedben egyetlen egyszer

őszintén megnevettettelek, és újra
azt mesélném, ameddig üvegesre nem
pirulna minden bőrhöz nőtt kötődésünk.

Vallatás

Gyóntatószék érzetű térben ringattak
a jeges hó kopogó tánclépései
fogságba estem Natascha K. egy pince
helyett a padlásszoba srégen amputált
téglatestében bukóablakot nyitva
zuhan földre a csillagászati tavasz
a gyerekek mindenhez alkalmazkodnak
legóból készítenek körém kórházat
nem rovancsolok nincs pofám kimondani
én csak a tájról és rólad tudok szépet
bár ez a kettő egymásra nőtt már bennem
leharapom a csokimikulás fejét
sárgabarack és búzapehely a számban
megrepedt március tapasztja olvadó

plyheit az üvegre dioptriának
most bevallok bármit csak ne kelljen látnom
ahogy a hó vadul szüreteli kint a
virágba gyulladt barackfákat görcsösen
kötődök fogvatartómhoz gémberedek
a szirmokkal melyek mint hirdetésekben
az eladóvá vált mennyasszonyi ruhák
hiába fodrozódnak menthetetlenül
belefagynak az idegen sarkvidékbe.

SMIT EDIT

Holdudvarban

Az első leütések buszok s autódudák
emlékével vegyülnek. Kattog a billentyűzet,
mint a bicikliváltó. A nap zaja lassan hal
el a képernyő előtt, a háttérben a gyerek
beszámolója elül, mint a Holdon a hangok.

Sötét csendben fehérén világít a kijelzőn
nyíló tiszta lap, teret adva a gondolatnak.
Szavak kontúrjai veszik át a nélküliség
felett a hatalmat - sűrűsödő homályt szívznak
magukba a beléjük vesző hangfoszlányokkal.

Megmagyarázhatatlan voltából a világom
önmagát formálja az írás törvényeivel.

Még nem lesz a szöveg kulcsává a megtalált szó,
csak árnya a lehetőségnek – egy téridőben.
A csend legében a szó vagyok maga: íráskor
várost, munkát, álmot váltok, síkból szirt nő fölé,
fenyves oldalán lak, alant egy falusi piac.

Metaforák sorába lép az iskolacsengő,
míg a tanárból kétségek fölött költő ébred.
A szó vezet már engem, többé nem én hívom őt.
Belakja az utcát is, színez, saját törvényt ír
egy távoli téridő-kontinuumban.

A dagerrotípia

Úgy jöttél az ajtón utánam, mint aki tudja,
mi várja bent.
És most? kérdezted. Te tudod, mondtam,
és kulcsra zártál bennünket.
Mélyen égtél a húsom rostjaiba akkor,
ősképet világítva beléjük.
Az emeleten álltunk olyan érzéssel,
mint a kilátóban a kaptató után kicsit szédülve –
nem tudni, az enyhe magasságtól-e, vagy a vágytól,
hogy soha többé ne térjünk vissza a lépcső aljára.
Azóta is koptatjuk a képet,
hogy az archetípusainkat belülről lássuk.

LADY CHATTERLEY

Lady Chatterley élvez

Akkor újra megpróbáltuk
túl három fáradt hónapon,
túl gyulladt mellen,
megrepedt gáton,
kisbolygónyi hason.
Idegen érzés, mégis otthonos,
mint visszatérni kamaszkorod
még felismerhető színhelyére.
Söprögettem az utat az élvezet előtt,
és már jött, sodort,
és hangosan kitört,
nem belőlem, a szomszéd szobából,
nem a szobából, a gyerekből
a rettegett csecsemősírás.
Úgy löktelek ki magamból,
mint három hónapja őt,
a tudat ott maradt,
bódultan tapogatja
az orgazmus még meleg nyomát,
a test már a kiságynál
– oá oá oá –
két évig nem kívántam utána a szexet.

Lady Chatterley visszakérdez

őszintén? ma majdnem gyűlöltelek.
csak azt kértem, nyisd ki azt a rohadt
üveget, még sosem csináltam és a
durranástól is félek, most egyedül
nyakalom a pezsgőt, rágok hozzá

egy kis mindenmentes kekszet,
úgymond biztatásra megy, muszáj
alaposan leöblíteni, különben porrá
váltak – mint ez a perc – és a fogam
közé ragad, annyira kézzelfoghatóan
apróbetűs részlet, azt mondtad, minek,
ha úgylis menstruálok, pénzkidobás,
felesleges, de megkívántam, még
akkor is, ha kurva drága és nehezen
beszerezhető, pont, mint a házasetlet,
glutén- és cukormentes szexszel,
félédesen, néha egész szárazon,
egy szó szerint elbaszott jogviszony,
mondd, édes, neked hogy ízlenek,
ezek a máz nélküli hétköznapiak?

Lady Chatterley felborult ciklusa

Számolom hasfalamon
a kanyargó szőrszálakat,
vágyaid labirintusa lehetne,
ha nem fetrengenék sírva
és röhögve, azt ne mondd,
hogy kívánatos, kérlek, nem
bírom a hazugságokat,
sósavként marja le rólam a
maradék méltóságomat, inkább
kapcsold le a villanyt, a sötét
neked is egyre jobban áll, én
meg bekapcsoltam jó előre a
párológatót, na mit szólsz?,
milyen házias vagyok?, ne
gerjessen szikrát a száraz
levegő, egy nem kívánatos
kisülés még új megvilágításba
helyezné az életünket, az

idióta nőgyógyász szerint meg ez már a menopauza, harmadik hete várok a rohadt ciklusomra, de mit érdekel téged, hogy ez itt már a remiz, s a vágy villamosa nem csenget tovább, vagy egy újabb gyerek?, tudom, sokat beszélek, pedig már elmúlt tizenegy, most hengeredj az oldaladra, tulajdonképpen fáradt vagyok, kicsit még ki-be járhatsz bennem, aztán végre alhatok.

TÓTH RÉKA ÁGNES

Mozgásgyakorlatok kettőre

Nevezzük el.

A tengeri jég lassú olvadása
nem akadályozhat meg ebben.

A mederben nőstények és hímek,
kimerészkedtek a napfényre,
hogyan alávessék magukat az ismétlődő szertartásnak.
Ez azonban nem zajlik egyről a kettőre.

Első lépés a figyelem felkeltésére tett kísérletre:
ügynevezett násztánc.

A hím a tollazat váratlan megvillantásával,
a pompázatos színek felmutatásával,
ha csak másodpercekre is,
de elvárásolja a nőstényt.

Mindez egy előre jól begyakorolt
koreográfia végeredménye.

De itt még nem értek véget a próbatételek.

A figyelemfelkeltés nem elegendő.

Még is kell tartani azt.

A szemkontaktus felvétele elengedhetetlen.

Hagyjuk, hogy a fény áthaladjon a szaruhártyán.

Várjuk meg, amíg az elülső csarnokban tétovázik,
majd rávegye magát, hogy átússzon lassan az üvegtesten.

Ha megérkezik a retinára, vehetünk egy nagy levegőt,
amit utána visszatartunk.

A fény szaruhártya mellső felszínén szenved törést.

Azt hisszük itt kezdődik minden.

Még ne fújjuk ki.

Pislogni ilyenkor ritkán.

Az első kép fordított.

Lilás tónusban kezdenek
világlani a dolgok.

Néha aranyban is akár.

A pupilla egyre szűkül.

Egyetlen alak ég rá.

A látótér összezsugorodik,
ezért a kezdeti tétovaságokat
bocsássuk meg.
Felejsük el.
A pupilla szűkül.
A környezet egyetlen zajos háttér,
olykor kiszűrődik egy metronóm ketyegése.
Kövessük.
Ha a jobb, akkor a jobb,
ha a bal, akkor a bal.
Fel, majd le, előre és hátra.
Úgynevezett testgyakorlás.
Egyes helyeken szerelem,
máshol ritka neurológiai rendellenesség.
Ismételjük el és újra,
amit megtanultunk már.
Napjában többször is,
hogy a tökéletességig csiszoljuk
a közös mozdulatokat.
Ne feledkezzünk meg a részletekről:
a kar és a láb harmóniáját,
a száj és a szív akkordjait,
az egyeket és a kettőket tartsuk be.
Tartsuk fontosabbnak mindennél.
Akkor is folytassuk,
ha a megváltozott sav-bázis viszonyok
akadályoztatnának.
Ne rettenjünk meg
az esetleges mikroszkopikus sérülésektől.
Minél többet gyakorolunk,
annál rugalmasabbak leszünk.
Az összehúzódásra és elernyedésre alkalmas részek
néha elmozdulhatnak egymás mellett.
Fel. Le. Le.
Nevezzük tavasznak.
Valahogy így.
Most még egyszer.
A felelős rostok
megváltoztatják méretüket és alakjukat,
nevüket és lacímüket.

Van, amit akaratlagosan
nem irányíthatunk.
Ilyenkor bízunk
az alapvető életfunkcióink működésében.
Ilyenek a menekülés, a maradás, a mérlegelés.
És még egy m-mel kezdődő szó.
Ilyenkor bízunk.
A kar és a láb akkordjaiban,
a száj és a szív harmóniájában,
az egyben és a kettőben.
Folytassuk, ha és amennyiben.
Ne rettenjünk.
Szokásos.
Mozgás. Esték.
A kar a láb. A száj a szív.
Az egy sose kettő.
Az egyek.
Az egyek.
A kettő. És.

VASAS TAMÁS

A sárga ház

TÖRMELÉKEK DÖFÉSRŐL, LÁZRÓL

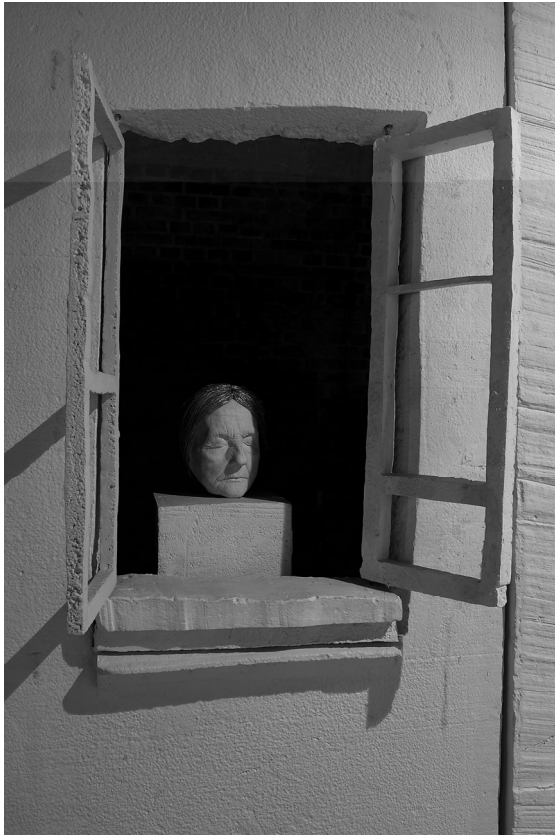
döfésre ébredsz vastag tű
várod a véred megjelenését
egy fehér köpenyen nem fog
a haláloed nem fog máson
hát még az életed de ez már
döfés valódi fájdalom nélkül
várod hogy a horkolások
kánonja feloldja ezt a
sós vörös folyadékot
és engedje ki a fiolákból
hogy ne vehessék el csak
induljon vissza újra öntözze
meg a belső tested a véna
slagja a vattát szorítva
alszol és marad egy görcs
míg odakinn valami sípol

éjjel egy furcsa álom csak
jóval később esik le hogy
az a gimnáziumi osztályom
egy termálfürdőben orgiázik
vad pornográf dulakodások
régről ismerős de lassan
felejtésbe induló arcokkal
vérnyomásmérésre ébredek
eltüntetek egy rúd pringles-t
gyógyszerosztás után a plafon
matt sárgás nyugalma annyi
minden van amit érdemes
nézni rajta és akkor megértem

beugrik hogy a hó elején 10
éves osztálytalálkozómk volt
amire nem mentem el hát ezért
az álom vajon tényleg az történt
miből maradok ki mit rontok el

TWM MORYS

A folyó

Találkozzunk a folyónál
vedd fel a zakóm, ha fázol.
Tartsd az úton a szemed,
de ne aggódj, ha kések.

Add rám selyem ingemet
spanyol bőrcsizmámat.
Háromszor csókold meg a számat,
tedd a kezed derekamra
az ingem és a bőröm közé.

Azon a hídon szeretnék
ismét állni veled, ahol
a part hosszát a szemedből
kivilágító fény megmentett.

Örökösen a hídról társalog
a lelkem és ez a sötét folyó,
belefárad a lélek a maradásba,
belefárad a folyó a távozásba?

Akárhol is vagy ma éjszaka,
felhevülve vagy magányosan,
hagyj otthon egy álmot,
és isten szerelmére
gyere és találkozz velem a folyónál.

Újra együtt szeretnék állni veled...

Twm Morys (1961–) walesi költő, zenész, egyetemi előadó, a BBC volt munkatársa, három önálló verses- és egy prózakötet szerzője. Verseit walesi nyelven írja. A Barddass költészeti folyóirat alapító-szerkesztője. A National Eisteddfod (a walesi bárdok évenkénti, 8 napig tartó költészeti és zenei megméretése) 2003-as nyertese. Wales 2009. évi gyermek babérkoszorús költője.

Nagy víz (Iguasu-vízesés)

Ember vagyok akinek a kezdetektől a folyó a világa
minden egyházi ének hangja
erdőn és mezőn át zengő harangok
és a hullámok szeszélyes dallama.

A világ születésétől a világ végéig
add nekem a világ leghatalmasabb vizét
ne csendes csermelyek csobogását
hanem igazi vizek harsanását.

Egész nap zuhog és zuhog
megszökik halálának ugrása elől.
Egész éjszaka rohan hanyatt-homlok rohan
és ott marad mint a gyengédség.

S azok akik társtalanok ott
ahol a szív láthatóvá válik az útfordulónál
akik görnyedtek és ázóttak
nem mennek egyedül haza.

Szörny

Isten még ágyban van, minden fehér.
Isten nem tudja mi van a tó alatt
és mily erővel húz, mint feszes, feszes kötelek.
Szörny...

A szeretet tolvaja lejön a vászonnról
rád néz és az ölére mutat.
De amint azt mondom, 'rendben van',
elviharzik.
Szörny...

A rendőr pénzt akar azért,
hogy átvigyen minket a túloldalra.
Sírsz miközben várunk a folyosón.
Látom mosolyod,
amikor megfogja kezed.
Szörny...

Vettem neked egy könyvet,
te vagy a borítón,
az ágyon fekszel egy hosszú, sárga hajú férfi mellett
Bár magányossá válsz, amikor egy félórára elmegyek.
Szörny...

A fa a dombon

Egy fa kerekedett a dombon, egy csodálatos fa. A fa a dombon,
a domb a Földön, a Föld a semmin. Szeretetre méltó, csodálatos volt
az a domb, ahol felnőtt a fa.

A fán volt egy ág...
Az ágon egy fészek...
A fészekben egy tojás...
A tojásból kikelt egy fióka...
A fióka adta a tollat
A tollból ágy lett...

ALEX CAPUS

Idő kérdése*

[...]

Külsőleg Anton Rüter már egészen visszanyerte a nyugalmát, mire a *Wissmann* másnap este befutott Kigoma kikötőjébe. Nem reszketett már a térde és az állkapcsa, nem könnyezett a szeme, és ismét ura volt a zsigereinek. Amikor végre elhallgattak az ágyúk, és Horn főhadnagy visszakormányozta a hajót a tó nyílt vizére, Rüter lassanként magához tért. Csodálkozva állapította meg, hogy csuromvíz a hideg verejtéktől és a tó ráfröcskölődött vizétől, hogy minden tagja úgy fáj, mint valami nagy testi erőfeszítés után, hogy egészen berekedt az állati rettenet számos kiáltásától, amelyeket a bömbölő ágyúmorajra válaszképpen hallatott, s végül, hogy összerondította a nadrágját. Úgy érezte magát, mintha elveszítette volna a józan eszét a két óráig tartó pokolban, aztán pedig valahogyan életét is veszítette volna. Most tehát halott, és halott Horn főhadnagy is, és a teifelesszájú katonák szintén halottak. Ugyan újra ott ülnek az oldalsó padjaikon, ahogy kell, a kekszzeit rágcsálva, Horn főhadnagy pedig elégedetten áll a kormánynál, mintha mi sem történt volna. De mégis halottak voltak, még ha a főhadnagy parancsot adott is az éneklésre, mire a teifelesszájú katonák engedelmesen rázendítettek *A németek dalára*. Mindnyájan halottak voltak, és úton voltak a túlvilágra – vagy éppenséggel már meg is érkeztek oda. Talán, gondolta Rüter, máris a bűneiért vezekel. Meglehet, az Ítéletnapig kell fűtenie ezt a kazánt a hitvány fával, szabályoznia a gőznyomást, s könnyen lehet, hogy ugyanaddig fog a fülébe harsogni a „Deutschland, Deutschland über alles...” is.

De aztán eltűnt a láthatárról a belga part, és Horn főhadnagy parancsot adott az éneklés beszüntetésére. A katonák engedelmeskedtek, kinyújtóztatták a lábukat, és azonnal elaludtak. Repülőhalak kísérték a hajót. A kormorán, amely már az odaúton is csatlakozott a *Wissmann*hoz, visszatért, újra letelepedett a napvitorlára, fölhúzta a fél lábát, és a tollai közé fúrta a fejét. Anton Rüter arra használta a nyugalmas pillanatokat, hogy letisztítsa magát, és egyen valamit. A nap elmerült a tóban. A világ nyugovóra tért, ártatlanul, ahogyan az idők kezdete óta mindig. Eljött az éjjel, majd a reggel. A tejfölöszejű katonák fölbredtek, elmajszoltak pár kekszet reggelire, megpuolták a fegyvereiket meg a Hotchkiss-ágyúkat, majd unalmukban újra elaludtak. Amikor délután feltűnt az otthonos Kigoma, mindössze két élőlény volt ébren a fedélzeten: Horn főhadnagy és Rüter őrvezető. Rüter látta a házának sziluett-

---

* Részlet a szerző *Idő kérdése* című regényének (Albrecht Knaus Verlag, München 2007 [in der Verlagsgruppe Random House GmbH]) *Fűteni az Ítéletnapig* c. fejezetéből. A regény megjelenése a Gondolat Kiadónál ez év folyamán várható.

jét fönt, a földnyelven. Wendt sörkertjében már világosság volt. A főhadnagy a kikötőmólóhoz kormányozta a hajót, és finoman állította meg, atyai gondoskodással ügyelve arra, hogy ne zavarja meg idő előtt katonái álmát. Azután lejött a lépcsőn, és elhaladtában elismerően biccentett oda gépészének:

– Derék munka volt, Rüter örvezető! – mondta halkán. – Derekasan helytállt ahhoz képest, hogy ez volt magának a tűzkeresztség.

– Köszönöm, főhadnagy úr – mondta Rüter, s közben szégyellte magát, amiért örül a katonai dicséretnek. Ezután a kikötőhid bakja köré tekerték az orr-, a far- és a springköteleket, majd végigmenve a sihederkatonák sora előtt, egymás után felébrésztették őket. A kormorán még mindig ott állt féllábon a napvitorlán.

Anton Rüter utolsóként hagyta el a fedélzetet, áthaladva a fa kikötőhídon és a két strázsáló askari között. Jó volt a kikötőmóló kövét éreznie a talpa alatt: a szárazföldön lépésről lépésre mindinkább bizonyossággá vált benne a bizakodás, hogy mégsem halt meg, és hogy a világ továbbra is abban a régtől ismerős állapotban van, ahogyan tegnap az átélt kalandba bocsátkozva elhagyta. A szakszerűen épített móló stabil volt: német minőségi munka vasbetonból; ha az emberiség egyszer képes lesz arra, hogy milliárd darabra robbantsa szét a Föld nevű bolygót, ez az építmény sértetlenül kering majd a Kozmoszban az idők végezetéig.

A rakpart végén Veronika, a nősténygepárd hevert, mögötte Rudolf Tellmann és Hermann Wendt állt. Közrefogták Anton Rüttert, és hazaindultak: elmentek a hajóépítő műhely és a leszálló sötétben némán pihenő *Götzen* mellett, majd fölballagtak a dombra, ahol Wendt sörkertjében messzire világlóan égtek a lámpások.

– Na, hogy volt? – kérdezte Wendt.

– Hogy lett volna?! – dörmögte Rüter. – Megveszekedett idióták, mind a két oldalon.

– Hallottam az ágyúdörgést – mondta Rudolf Tellmann.

– Lófaszt hallottál te.

– De hallottam az ágyúdörgést.

– Százhusz kilométerről?!

– Márpedig hallottam.

– Ez lehetetlen, Rudi.

– Én is csodálkozom, de akkor is hallottam. Tegnap délben. Csak halkán ugyan, de elég tisztán. Két óra hosszat.

Rüter a fejét csóválta. – *A németek dalát* énekelték ezek a diliházszőkevények. Egyfolytában újra meg újra.

– Azt nem hallottam – mondta Tellmann.

Ebben a pillanatban egy madárraj húzott el károgya-vijjogva a fejük fölött. Anton Rüter nyakát a válla közé húzva védekezőn a feje fölé tartotta a karját.

– Csak madarak, Toni – nyugtatta meg az ifjú Wendt.

– Én is tudom, hogy csak madarak – kontrázott Rüter. – Mi mások lennének. Csak megijedtem egy kicsit.

Tény, hogy Anton Rüter az első bevetést követően feltűnően gyakran ijedt meg. Ha reggelinél teáskanna sípolt, mintha gránátsüvítést hallott volna. Ha Rudolf Tellmann acéllemezeket szegecselt, Rüter Hotchkiss-ágyúk pergőtüzének hallotta. A tábornútúz halk pattogása úgy ropogott a koponyájában, mint távoli gépfegyverek zárótüze. A verebek csiripelése, a macskanyávogás és a gyerekek nevetése a mozsárágyúk dörgését idézte föl benne. Ha dörgött az ég a hegyek fölött, Rüter fedezékbe húzódott, ha énekelt valaki, az ő fülében a „Deutschland, Deutschland über alles...” visszhangzott. Éjszaka, ébren, a tó hullámainak zaját hallgatva mintha nehéztüzérség távoli robaját hallotta volna.

Wendt és Tellmann azon az estén, amikor elébe mentek a kikötőbe, rögtön fölfogták, mi a helyzet a barátjukkal. Fölvezették Wendt sörkertjébe, ahol Samblakira már várt rájuk a fazekaival és a korsóival, leültek vele a kölessörös amfora mellé, és inni adtak neki.

Rüter nagyon sokat ivott ezen az estén. Vacsora előtt Wendt átszaladt a serfőző Mamadouhoz egy második és egy harmadik amfora sörért. Megjött a két bantu férfi, Mkwawa és Kahigi, majd később Mkenge, a szép maszáj is. Evés után, amikor mindnyájan leheveredtek a gyékényeikre, Rüter beszámolt az áthajózásról, majd a vízi csatáról, végül pedig a visszaútról. Mesélt a potyautas-kormoránról, a kekszrágcsáló katonákról és a tűzpárbaj félelmetes durrogásáról és ropogásáról. Azután sírva fakadt. A keze mögé rejtette az arcát, és halkán zokogott, mint egy gyerek.

Hermann Wendt vigasztalni próbálta; bátorító szavakat dűnnyögött neki, ahogy egy riadozó lovat nyugtatgat az ember. Majd látván, hogy ez mit sem segít, békén hagyta, és tanácstalanul nézett körbe, a többiekre. Samblakira a ház falának támaszkodva guggolt, mint aki alszik. Rudolf Tellmann elbúcsúzott, és eltűnt az éjszakában; nyomában a gepárdjával, és követte őket a két bantu férfi is. Csak Mkenge, a maszáj harcos maradt ülve a helyén, mosolygott, és félig lehunytt szemhéja alól a távolba nézett. Hermann Wendt odaült hozzá.

– Mit csináljunk vele? – kérdezte halkán.

– Hagyd sírni – mondta Mkenge. – Az első összecsapása után minden ifjú harcos meggyászolja az ártatlansága elvesztését. Ez normális és szükségszerű.

– Meg kéne vigasztalni.

– Azt úgysem tudnád – szögezte le Mkenge. – Csak az idő tudja meggyógyítani. Vagy egy asszony.

– Hát igen.

– Leginkább a saját asszonya. Talán az anyja is. De egyikük sincs itt.

– Egyik sincs.

– Nincs rendjén, hogy benneteket, hajóépítőket belekevernek a háborúba. Jó munkások vagytok, de nem vagytok harcosok.

– Igazad lehet.

– El kéne bocsátania titeket a kapitánynak. Nem veszi hasznotokat.

– Erre hiába várnánk; már minden el van döntve. Mihelyt elkészül a *Götzen*, bedobnak a kikézésbe.

– Akkor jó lenne, ha még jó sokáig készülne a *Götzen*.

– De már majdnem készen vagyunk. Már csak pár hét.

– Ki tudja? – mondta Mkenge. – Adódhatnak nehézségek. Tönkremehet valami. Kiderülhet, hogy fontos alkatrészek hiányoznak.

– De semmi nem hiányzik – rázta meg a fejét Wendt. – Ha meg tönkremegy valami, meg kell reparálnom. Hiszen ezért vagyok itt.

– Néha egyik napról a másikra tűnnek el dolgok. Ez az ország tele van tolvajjal és gazemberrel. És néha úgy mennek tönkre dolgok, hogy meg sem lehet javítani őket.

Mkenge búcsúzóul a szívére tette a kezét, majd könnyű léptekkel átsietett a bozótkerítés nyílásán.

Már csak hárman maradtak Wendt sörkertjében. Anton Rüter a kezébe temette az arcát, és a sarkán ülve hintázott előre-hátra. Samblakira a ház falánál ült vele szemben, és alvást színlelt. Hermann Wendt új adag fát tett a tűzre, letelepedett a maga ácsolta székre, és a melengető tűz felé nyújtóztatta csupasz talpait. A lángokba bámulva a tarkóját dörzsölgette, és azon töprengett a maga logikus-műszaki észjárásával, hogyan lehetne Rüteren segíteni. Átlátta a problémát, és Mkenge a megoldásának módját is megnevezte. A gond csak az volt, hogy Wendtnek nem igazán volt ínyére ez a megoldás. De aztán azt mondta magában, hogy Anton Rüter a barátja, és egy barátért igenis tegye meg az ember, amit meg kell tennie. Rácsapott a combjára, az indokoltnál valamivel hangosabban köszönte meg Samblakirának a vacsorát, jó éjszakát kívánt, és eltűnt a konyhójában, jól hallhatóan reteszelve be maga mögött az ajtót.

Teljes lett a csend. Anton Rüter még mindig előre-hátra hintázott, Samblakira kinyitotta a szemét, és figyelmesen nézte. Majd fölállt, ringó léptekkel odament hozzá, és azt mondta:

– Szasza unahitaji kuoa mke, Mzungu.

Azzal tárgyilagos jószívúséggel karonfogta a férfit, és a gyalogösvényen hazavezette a házához.

ZALÁN TIBOR

Szinopszisok

(PLAY NEIL SIMON!)

BARNABÁS, a férj – ötven-hatvan között; nőgyógyász főorvos
 IDA, a feleség(e) – valamivel negyven fölött; valószínűleg tanárnő
 ÉDES ZITA, a szerető(je) – húsz körül; ápolónőképzős tanuló
 HALÁSZ BALÁZS, a szerető(je) – negyven felé közeledve; tornatanár

A szerző külön elképzelése, találmánya, ostobasága, renitensége, talán nagyot akarása egy fontos ötlet, elképzelés, dramaturgiai bomba vagy bonmot említetik meg elsődlegesen itt, amelyik az egész játékot rendhagyóvá, avagy rendelhagyóvá teszi, teheti, esetleg tenné! A félre-szövegeket, amelyek a dramaturgia szerint hol ritkábban, hol sűrűbben zárójeleződnek meg a szövegben, a szereplők énekelve, jelesen előre megkomponált dalként adják elő. Ezzel az író kikerülni szándékozik a zenés darabok megszokott, közönségmegtévesztő kliséit (szöveg-zene-szöveg stb.), illetve tovább lép B. Brecht elidegenítő song-kísérletén (amit a megvalósítások során nem ritkán harsány zenés játékká szelidítik a nézők rokonszenvére hajazó rendezők). Gondolja ezzel, hogy itt már tényleg nincs mese. Vagy csak a mese van.

I. FELVONÁS

(szinopszis) 1

Elegáns, kissé elhanyagolt polgári szobabelső – bárhol, talán egy kicsit feljebb. Nincs különösebben túlrendezve, egy rendetlen art deco asztal, két jobb időket látott, kényelmesen nagy kiült fotel, két magas támlájú elegáns szék, komód, benne tömött bársekrénnyel; Roth Miksa-ablak, de nem feltétlenül (ha van, a darab során valahol, ha kell, majd kinyitják). Barnabás az egyik fotelben terpeszkedik, időnként belefal az asztalon veszteglő valamelyik whiskybe, csak úgy üvegből, mert úgy kényelmesebb neki, de nem feltétlenül alkoholszomjjal. Feszültnek vélhető, aminthogy az is. Néha elveszi a mobiltelefonját, de nem nézi meg. Mintha azt ellenőrizné, nem veszítette-e el az üldögélés során. A nézőtéri falat bámulja.

BARNABÁS Hogy unod ezeket itt a falon, barátocskám. Hogy, de úgy! Így. Kép kép hátán. Vagyis, kép hátán kép. Valaha, valószínűsíthetően, meg is nézted őket. Amikor kaptad. Barát, paraszolvencia. Be van tiltva, de ez most nem lényeges. Most meg már nem látod egyiket sem. Csak nézed. Amúgy mindennel így vagy. Nézed,

de nem látod. Unod az életemet is. Javítok. Unod az életedet. Nézed, de nem látod. Ezt így kijelenteni persze hülyeség. Az ilyesmit kijelenteni unalmas is. A hülyeség is unalmas. Mi nem unalmas. Mert az van. Más nincs. Idő van. Az van. És te? Na, ne érzélgősködjünk, idő van!

- IDA (*kopogtatás nélkül lép be*) Szabad itt ez a hely?
- BARNABÁS Ha ide szól a jegye.
- IDA Ide szól.
- BARNABÁS Akkor miért kér tőlem engedélyt, hogy leüljön?
- IDA Csak, mert így szokták. Az emberek, szokták, így. Egyébként nem engedélyt kértem, csak a hely üresége felől érdeklődtem.
- BARNABÁS Ez a túlzott udvariasság engem zavar. Megmondom őszintén.
- IDA Hogy jön maga ahhoz, hogy zavarba jöjjön az én jólneveltségemen! És kérte valaki, hogy őszinte legyen?
- BARNABÁS Állj! Ebből már nem jön ki semmi.
- IDA Nem. Te baszta el.
- BARNABÁS Mindegy. Kezdjünk neki újra!
- IDA Rendben. (*Kimegy. Rögtön vissza is jön.*) Helló!
- BARNABÁS Helló.
- IDA Ide szól a jegyem.
- BARNABÁS Gondoltam. Akkor üljön le!
- IDA Nagyon figyelmes.
- BARNABÁS Csak magával.
- IDA Ez meglep. Nem is ismer.
- BARNABÁS Jó emberismerő vagyok.
- IDA Emberismerő első látásra. Az embert nem lehet ilyen gyorsan kiismerni.
- BARNABÁS Megismerni lehet. Kiismerni nem kell.
- IDA Hm. Ne baszd el! (ez az én szólalom...!)
- BARNABÁS Kijavítom magamat. Ráismerni lehet.
- IDA Egyre rosszabb. De már nem kezdjük újra.
- BARNABÁS Azt akartam mondani, hogy ráismerni lehet... egy típusra.
- IDA Igen? Milyen típusra ismert rá, amikor a kupéba léptem?
- BARNABÁS Nem ül le?
- IDA Az is a ráismeréshez tartozik, hogy leülök?
- BARNABÁS Minden, kedves, minden.
- IDA Nem vagyok a kedvese.
- BARNABÁS Nem is úgy mondtam. (*Ida leül.*)
- IDA Ahogy a korát elnézem... olyan jó-tékony öreges hangsúllyal tudta mondani a kedvest, ami a hatvan fölöttiek sármjával még egészen megnyerő is.
- BARNABÁS Sármosnak tart?
- IDA Inkább öregnek.
- BARNABÁS Maga közvetlen, de nem kedves.
- IDA Ilyen típus vagyok.
- BARNABÁS Egyébként nem vagyok még hatvan fölött.
- IDA Egyébként csöppet sem érdekel az életkora.
- BARNABÁS Kifoghattam volna szerencsésebb útitársat is!
- IDA Maga akarta.
- BARNABÁS Én ugyan nem.
- IDA De igen.
- BARNABÁS Hogyan igen? Ne zökkenj ki!
- IDA Akaratátvitel. Hallott már ilyesmiről?
- BARNABÁS Elvileg.
- IDA Elvileg... Ez olyan, mint az elvitelre. Nem olyan?
- BARNABÁS Nem egészen. Mi maga, nyelvtanár?
- IDA Közé?
- BARNABÁS Én asztrológus vagyok.
- IDA Aszta-raszta! Rolókkal foglalkozik?
- BARNABÁS Anyáddal... Tényleg nem tudja, mi az az asztrológus?
- IDA Valami nem létezőből hasznot hajtó fölösleges társadalmi produktum.
- BARNABÁS Olyasmi. Ahogy maga is az.
- IDA Mi én?

BARNABÁS Másokon élőködő fölösleges egyede az emberiségnek.

IDA Hogyan is?

BARNABÁS Nem azt mondta, hogy pszichológus... vagy pszichiáter...

IDA Egyik sem. Nem mondhattam ilyet.

BARNABÁS Akkor hallucináltam.

IDA A maga korában ez már sokaknál előfordul.

BARNABÁS Nálam...

IDA Magánál is. Maga miért lenne kivétel? Mert rolószerelő?

BARNABÁS Akár azért is lehetnék. Mit mondott, maga mi?

IDA Nem mondtam semmit. Magát sem kérdeztem, önként és számomra érthetetlenül vallott. Bizonyára nős, és így szokta meg. Hogy vallani kell.

BARNABÁS Ja. Kurvára nős vagyok.

IDA Kurvára?

BARNABÁS Ez most mindegy is.

IDA Nagyon is nem mindegy.

BARNABÁS Az illendőség úgy kívánja, hogy megmondja, maga mivel foglalkozik.

IDA Hogy majd később elmondhassa a cimboráinak, találkoztam a vonaton egy fiatal nővel, de nem... magához jobban illik az, találkoztam egy fiatal picsával a vonaton, akinek még a nevét se tudom, de azt igen, hogy mivel foglalkozik. Aztán meg mindenfélét összehazudozik rólam, amennyit a fantáziája elbír.

BARNABÁS Stimmel is, meg nem is.

IDA Mi nem stimmel?

BARNABÁS Először is, maga nem fiatal nő.

IDA Nem? És az udvariasság hol marad?

BARNABÁS Túlzott udvariasságból talán mégis.

IDA Egyébként miért ne lehetne velem túlzottan udvarias?

BARNABÁS Mert akkor már udvarolnék magának.

IDA Hát udvaroljon!

BARNABÁS Nem fogok.

IDA Mi tartja vissza tőle? Az, hogy nős?

BARNABÁS Nem mondtam, hogy az vagyok. De térjünk vissza arra, mi nem stimmel még. Tegye fel újra a kérdést!

IDA Nekem maga ne parancsolgasson!

BARNABÁS Helyes. Érdeklí, hogy mi nem stimmel még?

IDA Mérsékeltlen. De úgyis elmondja, bármi legyen is a válaszom, mert már kigondolt valamit. Inkább érdekel.

BARNABÁS Akkor tegye fel újra a kérdést!

IDA Nem gondolja, hogy egy kicsit erőszakos?

BARNABÁS Akár nagyon is. Nincs jelentősége. A kereslet határozza meg a kínálatot.

IDA Már ami a rolókat illeti.

BARNABÁS Kérdés nélkül nincs válasz!

IDA Mondja el magától! Mesélje el! Mint ha a kislányának... vagy az unokájának mesélne...

BARNABÁS Cumizni is szeretne közben?

IDA Ez ízléstelen volt! Paraszt.

BARNABÁS A maga fantáziája meg bűdös.

IDA Szinesztézia. Ez érdekes. Egy roló-szerelő és egy szinesztézia.

BARNABÁS Lehet, hogy az, nem értek hozzá. Ehhez a színizéhez. Nem annyira érdekes, bárhogyan is törekszik rá.

IDA Ezt most meg én nem értem.

BARNABÁS Kérdezte, hogy mi nem stimmel. Nem? Válaszoltam, hogy mi nem stimmel. Nem? Ez a második válaszom.

IDA Talán a válasza második része.

BARNABÁS Megvan. Tudom már! Maga magyartanár!

- IDA Úgy nézek ki? Szemüveges vagyok, ugye, farkasharapásom van, ugye, nincs mellem, ugye, fényben-homályban is hunyorgok, ugye, negyvenhét évesen is vénlánynak látszom, vagy az is vagyok...
- BARNABÁS Hoppá! Tehát negyvenhét éves.
- IDA Mondtam ilyet?
- BARNABÁS Épp most mondta.
- IDA Azt mondtam, hogy csak látszom. Egyébként, éppen, hogy elmúltam tizennyolc! És műkörmös vagyok. Na, most már tud mindent?
- BARNABÁS Műkörmös?
- IDA Szótagolom. Mű-kör-mös.
- BARNABÁS Egészen jól szpellingel.
- IDA Tehát tud angolul. A rolószerezők ezek szerint mind tudnak angolul. És még mondja valaki, hogy nálunk válságban a közoktatás.
- BARNABÁS Valóban jól állunk. A sima műkörmösök is értik az angolt.
- IDA Tudja, a nagy vevőkör miatt muszáj.
- BARNABÁS Nem lenne hozzá gusztusom.
- IDA A vevőkörömhöz?
- BARNABÁS A körömhöz. A más körmeihez. Ahhoz a sok gombás körömhöz! Fogdossa őket, reszelgeti le róluk a gombát.
- IDA Maga hülye! Egészen egyszerűen hülye és rosszindulatú. Felvilágosítom, műkörmös, nem pedikűrös. Mi a kéz körmein dolgozunk. Azokon nincs körömgomba. Vagy ritkán.
- BARNABÁS *(előkapja a telefonját, valamit keres. Hangosan kezd olvasni.)* Körömgomba akkor fordul elő, mikor gomba támadja meg a kéz vagy a láb körmeit, vagy a körömágyat, a köröm alatti bőrfelületet. A kéz van elől.
- IDA Szarok rá! Én még nem találkoztam körömgombával.
- BARNABÁS Lehet, hogy szerencséje volt.
- IDA Az is lehet. De a körömgomba elsősorban a lábkörmöket támadja meg.
- BARNABÁS Lábon soha?
- IDA Mit lábon soha? Az előbb magyaráztam el, hogy elsősorban a lábon támad. Már mint a körömgomba.
- BARNABÁS Félreérthető voltam. Úgy értettem, lábon soha nem dolgozik?
- IDA Nem! Nyilván csak hanyatt fekvé és szétvetett lábbal.
- BARNABÁS Pontosítok, de kezdem unni magát.
- IDA Maga beszél? Jön itt nekem a fontoskodó kérdéseivel?
- BARNABÁS Mit csináljak, ha engem érdekel, hogy lábkörmökkel dolgozik-e!
- IDA Nem húzol be a csőbe! A lábukon csak a ragadozók hordoznak olyan körmöket, amelyek pótlásra vagy kiegészítésre szorulhatnak. A lábukon. Már mint a négy lábon járó ragadozók, akiknek viszont természetesen nő a körmük olyanra, amilyen kell nekik a ragadozáshoz, így aztán nem kell műkörmöshöz járniuk, különösen nem a vadon élőknél, az állatkertieknek meg nincs szükségük igazán a körmükre, mert kapják a húst, nem kell ragadozniuk érte vagy miatta.
- BARNABÁS Nehéz mondat. Jól végigért rajta. Fújja ki magát!
- IDA Dög. Jolán.
- BARNABÁS Ki az a Jolán, aki egyúttal dög is?
- IDA Vegyük kétfelé, amit mondtam, mert két mondat volt. A dög – maga. A Jolán – én.
- BARNABÁS Ja, hogy Jolánnak hívják?
- IDA Észvesztően forog az agya!
- BARNABÁS Jolán. Átlátok a pongyolán.
- IDA Ez nem túl szellemes, meg kell mondjam, rémesen rímlett.

- BARNABÁS Szerintem meg egészen jól! Most maga jön. Kérdezze meg, hogy hívnak!
- IDA Miért kérdezném, ha nem érdekel?
- BARNABÁS Mert egy vonaton utazunk.
- IDA Elég szar egy vonaton.
- BARNABÁS Ne kezd megint!
- IDA Ja, igen. Meg egy kupében.
- BARNABÁS És mert nem csak a vonat halad, hanem az idő is...
- IDA Bocs, de az idő nem halad. Az megy. Vagy telik.
- BARNABÁS Faszom az időbe, tőlem akár mehet is, telhet is, most nem ő a lényeg, hanem az, hogy egy vonaton és egy kupében utazunk, egymás mellé szól a jegyünk, és hogy teljék az idő, beszélgetünk, egyenesen elbeszélgetünk...
- IDA Egymás mellett!
- BARNABÁS Kíméljen meg a szellemességeitől! A lényeg a lényeg, egy hajóban evezünk...
- IDA Az előbb még vonat volt...
- BARNABÁS Metaforát használtam, nem tudom, műkörmösi tájékozódási képessége eljuttatja-e magához a szó jelentését. Belebonyolódok, a francba, egyszerűsítek. Hogy ne unjuk halálra magunkat egymás mellett...
- IDA Egymással szemben...
- BARNABÁS Ez most egy másik metafora volt?
- IDA Maga mondta az előbb, hogy azt sem tudom, mi a metafora, mert hogy én csak egy műkörmös...
- BARNABÁS Attól, hogy nem tudja, még használhatja. Miért, a műkörmői atomi összetételét ismeri? Nem ismeri. Mégis használja őket.
- IDA Akkor a műkörmös is egy metafora?
- BARNABÁS Egyenesen kettő. De ne forszírozuk! Ülünk itt valahogy, srégen, az a legjobb, abba nem nagyon tud belekötni, és valahogy meg kéne szó-
- lítani egymást, ha már itt ülünk, valahogy srégen.
- IDA Miért ülünk itt?
- BARNABÁS Mert itt kell ülnünk.
- IDA Nem vagyunk bezárva! Akár át is mehet egy másik fülkébe. Át szokott menni egy másik fülkébe? Csak úgy, látogatóba. Ízlelgetni más fülkék más parfümjeit.
- BARNABÁS Maga is át tudna menni egy másik fülkébe, és maga is tud máshol ízlelgetni, ha akar.
- IDA Én át tudnék. Maga is át... dugna? Hogy hívják?
- BARNABÁS Ez a tudás-dugás nekem kicsit zavaros.
- IDA Igaz, én voltam pontatlan, bocsánat. A dugás tudás.
- BARNABÁS Barnabás.
- IDA Barnabás? Egyenesen komikus! Olyan, mint a Jenő. Gimnazista koromban minden hülyét Jenőnek hívtam.
- BARNABÁS Mondjuk, azóta kinőhetett volna.
- IDA Mondtam, hogy hülye?
- BARNABÁS Nem. Azt mondta, komikus.
- IDA Az nem sértő. A rolószerelés mellett egy szakma.
- BARNABÁS Magánál meg szakmai ártalom, hogy a műkörmöit azonnal bele mártja a másik húsába, amikor még csak nem is ismeri.
- IDA Minden nő ilyen.
- BARNABÁS Minden nő műkörmös.
- IDA1 A felesége is? Szereti a feleségét?
- BARNABÁS A feleséget nem szeretni, elviselni kell.
- IDA És a férjet?
- BARNABÁS Azt feltétlenül tisztelni.
- IDA Lófasz!
- BARNABÁS Maga közönséges!
- IDA Kihozza belőlem a közönséget.

- BARNABÁS Speciel, ha én vagyok, márpedig én vagyok, a közönsége, akkor ki kell ábrándítsam, hogy magában sem voltam.
- IDA Disznó. Mi baja a feleségével?
- BARNABÁS Bizonyára csak annyi, hogy nő.
- IDA Ezek szerint maga meg buzi.
- BARNABÁS Nem feltétlenül.
- IDA Akkor látens. Vagy bi. Ez a bibi, drágám!
- BARNABÁS Hagyjon már! Ha valaki nem rajong a nőkért, mint olyanokért, akkor rögtön meleg, mi?
- IDA Mint milyenekért?
- BARNABÁS Mint éles hangú perszónákért.
- IDA A felesége hangja éles?
- BARNABÁS Mint a penge. Képzelve, énekes az operában. Mindig fölemelt hangon beszél.
- IDA Fölemelt hangon?
- BARNABÁS Úgy értem, hogy felemelve tartja. Mindig fölemelve az éles hangját. Meg lehet dögleni tőle.
- IDA Bár tényleg megdöglenél!
- BARNABÁS Nem kiesni! Mondott valamit?
- IDA Csak élesen morogtam. Szeretkezés közben is?
- BARNABÁS Hogy élesen? Nem emlékszem.
- IDA Mire nem emlékszik?
- BARNABÁS Sem arra, hogy élesen... sem arra, hogy szeretkezés közben...
- IDA És persze az ő hibájából.
- BARNABÁS Észre sem vettem, hogy már az ágyunkban van!
- IDA Egy ágyba éppen olyan könnyű bekerülni, mint onnan kikerülni. Egy nőnek.
- BARNABÁS Egy férfinak is.
- IDA Bocs, elfelejtkeztem arról, hogy a maga korában ez már lehet kényes téma.
- BARNABÁS Nem az, miért lenne az?
- IDA Persze, ma már vannak mindenféle szerek... pótszerek...
- BARNABÁS Akár a műkörmök. Csak nem felragasztani kell őket.
- IDA Használ ilyeneket?
- BARNABÁS ...
- IDA A felesége tud róla?
- BARNABÁS ...
- IDA Azt hiszi, hogy még mindig a régi nagy kan?
- BARNABÁS ...
- IDA Maga meg élvezzi az éles hangját az orgazmusa közben...
- BARNABÁS Bocs, bírónő, fel kell állnom a vádlottak padjáról. Nem vagyok sem impotens, sem öreg. Egy kicsit bánt, ami most itt elhangzott.
- IDA Ne komédiázzon! Egyik feltevéésre sem válaszolt.
- BARNABÁS Maga agresszíven kérdezett, mi több, támadott a kérdéseivel, nem feltevései voltak.
- IDA Nem szégyen az, amit kérdeztem.
- BARNABÁS De ha nincs ilyen, akkor miért kelene bevállalnom?
- IDA Gondolja, hogy a felesége nem néz be az íróasztala fiókjába néhanéha?
- BARNABÁS Nem.
- IDA Miből gondolja ilyen határozottan?
- BARNABÁS Nincs íróasztalom. Egy rolószereplőnek nincs íróasztala.
- IDA Ja. El is felejtettem. Aszta-raszta! De van szerszámosládája, táskája, zsebe, autója.
- BARNABÁS Nem szokott belenézni. Nem kutat utánam.
- IDA Minden feleség kutat. Baszki!
- BARNABÁS Csak ha van rá oka!
- IDA Kiábrándítom. Azt a férjet, aki ne adna okot a kutatásra, még nem találták fel! Maga például ezzel a férfiúi önérettel, mondhatnám kangóggal...

BARNABÁS Nem mondhatja!

IDA Nem mondom tehát. Szóval azzal, hogy sem nem impotens, sem merevedési zavarai nincsenek, egyenesen azt vallja be, hogy csalja a feleségét.

BARNABÁS Merészen csapong a logikája. De azt is mondhatnám, hogy maga teljesen hülye.

IDA Miért nem mondja?

BARNABÁS Mert úriember vagyok. Nem mindegy? Lehet, hogy gyávaságból.

IDA Fél tőlem?

BARNABÁS Ezen nem volt időm még gondolkodni.

IDA Minden nőtől fél, nem csak a feleségétől?

BARNABÁS Nem mondtam, hogy a feleségemtől félek.

IDA Pedig fél. Maga csalja, ő meg rájön, és akkor az éles hangját fenntartva, már nem csak orgazmus közben...

BARNABÁS Megtiltom, hogy a feleségemen gúnyolódjék!

IDA Ott még nem tartunk, hogy bármit is megtiltson nekem. Ott viszont tartottunk, hogy maga csalja a feleségét.

BARNABÁS Megmondtam, hogy nem mondtam ilyet.

IDA Azt tagadja, hogy ilyet mondott, de azt nem, hogy csalja.

BARNABÁS Semmi köze hozzá! Összezavar. Azzal, mert nem vagyok még impotens, és nem szedek potenciálnövelőt, épp azt bizonyítom, hogy...

IDA Mit bizonyít?

BARNABÁS Semmit sem bizonyítok.

IDA Hát akkor csak vonszolódjunk tovább ebben a vagonban.

BARNABÁS Talán kupét akart mondani.

IDA Nem, vagont akartam mondani. Szántszándékosan és előre megfontoltan, vagont.

BARNABÁS A származásomra céloz talán? Mert az meglehetősen ízléstelen volna.

IDA Erre nem is gondoltam. Hogy függ össze a vagon és a kupé a származásával?

BARNABÁS Ha kicsit gondolkodna, és nem a körmeimet nézné, gyorsan rájönne. A vagonokban állatokat szoktak szállítani. Meg a marhavagonokban meg...

IDA Stimmel. Marhavagonra gondoltam.

BARNABÁS Sejtettem. Hogy én...

IDA Rosszul sejtette. Bár magára vonatkoztattam. A szóösszetételből az előtagra teszem a hangsúlyt. De kizárólag csak akkor, ha magával utazom. Ilyenkor nem a vagon, a jelentése a fontos. A származása meg egyenesen elhanyagolható! Hanem a szállítás tárgya. Az esze és a mentalitása. Érti már?

BARNABÁS Kapizsgálok. Engem tart marhá-nak.

IDA Ezt maga mondta ki, és nem jár messze az igazságtól. Nekem nem szokásom másokat sértegetni.

BARNABÁS Váltunk rólam magára! Gondolom, egy ilyen körmös a körmein hordja a családját.

IDA Nincs családom. Árva vagyok.

BARNABÁS Bocsánat. Nem tudtam.

IDA Honnan is tudhatta volna.

BARNABÁS Baleset?

IDA Nem voltam ott. De biztosan nem vagonok. Inkább baleset.

BARNABÁS Az ember azért csak tudja, hogy miben pusztultak el az ősei.

IDA Az ember meghal. Az állat pusztul el.

BARNABÁS Bocsánat, ha sebeket szakítottam föl.

- IDA Nincsenek sebek. Régen volt. Egyéb-ként is, az idő minden sebet begyógyít.
- BARNABÁS Eddig legalább került a közhelye-
ket.
- IDA Egy szintre akartam kerülni magá-
val.
- BARNABÁS Süllyedünk. Megpróbálkozok még
egy váltással. Végül is, hova utazik?
- IDA Meglátogatom az anyámat.
- BARNABÁS Nem most mondta, hogy árva?
- IDA Az anyám? Nem mondtam, hogy
árva. Idős, de nem árva. Itt vagyok
neki én. Meg itt vannak a gyereke-
keim.
- BARNABÁS Hány gyereke van?
- IDA Nem szoktam összeszámolni őket.
Egyik jön, másik megy, így aztán
hol több, hol kevesebb.
- BARNABÁS És hány férje?
- IDA Még nem számoltam össze.
- BARNABÁS Édesanyám sós tésztaja igazi szil-
valekvárral, az az igazi.
- IDA A sós tészta vagy a szilvalekvár.
- BARNABÁS Úgy vegyesen.
- IDA Hogy jön ez most ide?
- BARNABÁS Ahogy a te árvaságod, anyád, meg a
faszom se tudja, a műkörmeid.
Szétszartad az egészet!
- IDA Ne beszélj csúnyán, Barnabás! Ez a
hajó elment. Jó, ezt a metaforát
már használtuk. Igyunk!
- Barnabás tölt, isznak.*
- BARNABÁS Te találtad ki ezt az egész...
- IDA Ne káromkodj! Nem én találtam ki,
hanem ez a Neil Simon.
- BARNABÁS Kellott nekünk színházba menni.
- IDA Az emberek eljárnak oda is.
- BARNABÁS Ida regénye. Igen, tudom, ezért
mentünk oda, mert az emberek
egyébként oda járnak. Már aki szá-
mít, az eljár oda. De nem mindenki
ilyen bulvármoslékot néz.
- IDA Nekünk ezt dobta a kártya.
- BARNABÁS Dobhatott volna Shakespeare-t is.
- IDA Ja, mert azt ismered. Talán. Úgy
emlékszem, jókat kacagtál az elő-
adáson.
- BARNABÁS Csak mert nem akartam elvenni a
kedvedet, Ida.
- IDA És azt is én találtam ki, hogy játsz-
szunk mi is ilyen... szerepjátéko-
sat?
- BARNABÁS Nagyrészt.
- IDA Ez azt jelenti, hogy te is benne vol-
tál?
- BARNABÁS Vonakodtam.
- IDA Belevonakodtad magadat.
- BARNABÁS Így is lehet mondani. Igyunk még,
Ida! Töltsék?
- Ida bólint. Barnabás tölt, isznak.*
- BARNABÁS Könyörgöm, de miért éppen mű-
körmös?
- IDA Könyörgők! Nem ikes ige. Párszor
már kijavítottalak, Barnabás. Egy-
szerű pánik. Erre a kérdésre épp
nem készültem. Nem jutott más az
eszembe. Talán, mert mindig sze-
rettem volna műkörmöket – és so-
hase mertem. És te miért asztroló-
gus?
- BARNABÁS Mert nekem is az jutott az eszem-
be. Pedig én készültem. És hirtelen
váltottam. Mikor megláttalak.
- IDA Mi akartál lenni, előre készülve?
- BARNABÁS Órás.
- IDA Akkor már inkább asztrológus. Az
órák ideje az okostelefonok idején
lejárt.
- BARNABÁS Erre nem gondoltam.
- IDA Kérdezhetek valamit?
- BARNABÁS Eddig is csak kérdeztél.
- IDA Miért nem mentél át egy másik ku-
péba, Barnabás?
- BARNABÁS Mert veled utaztam a vonaton.
- IDA És ha nem velem?

- BARNABÁS De veled utaztam.
- IDA Rohadj meg!
- BARNABÁS Te miért nem mentél át egy másik kupéba, Ida?
- IDA Mert Ida veled utazott egy vonaton.
- BARNABÁS Okos. Legyen patt.
- IDA Nem egészen. Mondd meg őszintén, Barnabás, nagyon unsz engem?
- BARNABÁS Most nagyon.
- IDA Nem most. Úgy általában.
- BARNABÁS Erre nem lehet mit válaszolni.
- IDA Azért megpróbálhatnál.
- BARNABÁS Megpróbálok. Legalább annyira, mint te engem.
- IDA Kibújtál. Gyáván szökdösöl. Ez nem ilyen egyszerű.
- BARNABÁS Én is azt mondom. Csődöt. Nem megy ez nekünk.
- IDA Hát, nem nagyon. Miért nem működik velük és általuk ez a kurva Neil Simon? Amikor olyan egyszerűnek tűnik, már-már primitívnek.
- BARNABÁS Mert az élet nem színház, Ida.
- IDA Az élet nem színház, Ida. Rossz duma. Azoknak ott az előadásban miért ment?
- BARNABÁS Mert az színház volt. Játék volt, és nem élet. Irodalom. Amolyan alja...
- IDA Shakespeare magas. Ő miért nem csak jól eladott horror?
- BARNABÁS Ez hirtelen váltás volt! Az intellektuális Ida közbelépett. Talán mert Shakespeare-ben van mélység, a horrorban meg csak vér van.
- IDA A mi játékunkban sincs mélység. És még csak vér sem.
- BARNABÁS Egyelőre. Nyugtával dicsérd a napot!
- IDA Nem tudsz jobbat mondani? Valami eredetibbet? Akár lehet véres is.
- BARNABÁS Nem kell mindig mindenre valamit mondani.
- IDA Nagyon okos vagy. Túl okos. És nagyon buta. De ne ragadjunk itt le! Szerintem se megy ez nekünk.
- BARNABÁS Akkor ne játszunk?
- IDA Nem tudom.
- BARNABÁS Te találtad ki.
- IDA Ezt a rohadt vonatot viszont te.
- BARNABÁS A marhavagont pedig te. Lezsidóztál. Legjobb, ha abbahagyjuk!
- IDA Valóban az lenne a legjobb. Sajnos nem lehet.
- BARNABÁS Miért ne lehetne? Bármikor lehet. Rajtunk múlik.
- IDA Hát ez az. Legalább még egyet kell játszsanunk. Most én jövök.
- BARNABÁS Lihegsz, hogy bosszút állhass!
- IDA Nem. Csak megjegyeztem, hogy én jövök.
- BARNABÁS Esetünkben ez ugyanazt jelenti.
- IDA Nem feltétlenül. Tőled függ majd.
- BARNABÁS Ez vagy te! Minden tőlem, miattam.
- IDA És érted. Ezt kifejejtetted. Szomorú, de nálunk már csak így alakult.
- BARNABÁS Erre véggépp nincs mit mondanom.
- IDA Nem kell mindenre mondani valamit. Most megyünk és lefekszünk.
- BARNABÁS Egymással?
- IDA Ki-ki a maga szobájába megy, a maga ágyára.
- BARNABÁS Ágyamra járót csinálsz belőlem.
- IDA Magamból is. Nincs más lehetőség, mert már nincs közös ágyunk.
- BARNABÁS Nem sokat haladtunk előre.
- IDA Az majd még kiderül. Majd a második játszma után.
- BARNABÁS Hány játszma ez a mi játékunk?
- IDA Az pedig a játék menetétől függ. Mi a véleményed, pontozzunk?
- BARNABÁS Már csak ez hiányzik. Gondolom, nem sokat kapnék tőled.

- IDA Attól függ, mit pontozunk. Az őszinteséget, az eredetiséget, esetleg a szórakoztatást?
- BARNABÁS Valamennyit.
- IDA Akkor csak az asztrológusért kapnál pár pontot. A többire nullát.
- BARNABÁS Képzeld, én neked tízet adok.
- IDA Miért?
- BARNABÁS Mert én jó vagyok.
- IDA Nem vagy jó. Egy szívtelen, őszintétlen dög vagy. Egy állat, akivel játszani sem lehet.
- BARNABÁS Állat műkőrmökkel. Erre gondolsz?
- IDA Nem. Állat műfasszal, édesem.
- BARNABÁS Anyád, a te műanyag anyád, aki balesetben meghalt, és a kis árva most készül meglátogatni...
- IDA Hagyd a mamát! Te még a vicc szintjén se emlegesd! Elfáradtam. Feküdjünk le!
- BARNABÁS Természetesen mindenki a maga ágyába.
- IDA Ezek után volna kedved rám mászni?
- BARNABÁS Lehet oldalról is...
- IDA Mondtam, hogy állat vagy.

(szinopszis) 2

Ida abban a fotelban ül, amelyiken az előző szinopszisban Barnabás. Különféle tányérokon különféle ételek vannak előtte a most rendezett asztalon, két japán teríték, két korsó, pár üveg sör. Dudorászik, közben motyog, feláll, tölt magának whiskyt, visszaül. Ezt többször is megismétli. A sörhöz nem nyúl, sem az ételekhez. A darab során a sörből isznak, az ételekből Ida csipeget.

- IDA Ennek jobban kell sikerülnie! A terep jó, mert idegen neki. Barnabás utálja a japán kaját. A tenger gyümölcsseit is. A Barni. Sose hívtam így. Pedig inkább Barni, mint Barnabás. Vagy nem is. Egyik sem. Régen volt inkább Barni. Aztán Barnabás. Most meg egyik sem. Egy semmi. Egy senki. Lófasz. Ez lenne a legjobb megnevezése. Egyszer majd így fogom szólítani. Hátha ért rá, amilyen hülye. *(Kintről a férfi léptei. Ida gyorsan maga alá húzza a lábait a fotelban, ellenőrzi, kellően felcsúszott-e a szoknyája. Barnabás hunyorogva lép be, pedig nincs félhomály, a fény sem túl erős. Nyilván zavarodottságot színlel.*
- BARNABÁS Leülhetek ide, kérem?
- IDA Ez egy étterem.
- BARNABÁS Éppen erről van szó. Hogy ez itt egy étterem.
- IDA Pontosabban miről?
- BARNABÁS Hogy az étteremben le szokás ülni.
- IDA Szokás leülni.
- BARNABÁS Ezt mondtam én is.
- IDA (nem ezt mondtad.) Azt mondta, le szokás ülni. De bárhogyan is fogalmazott, tisztelt uram, nem a más asztalához szokás leülni.
- BARNABÁS Akkor hova üljek?
- IDA Tőlem kérdezi? Vagyok én az anyja vagy a tanítónénije, hogy megmondjam, hová ülhet?
- BARNABÁS Ja. Azt gondolom, hogy ide.
- IDA De itt én ülök, és itt én étkeznék éppen.
- BARNABÁS Én is enni szándékozom, leülve itten. Ülve enni, merthogy kurva éhes vagyok. Nem olyan különös elképzelés. Vagy gondolja, hogy igen?
- IDA Önmagában nem. A különös az, hogy miért az én asztalomhoz akar leülni, amikor ülhetne máshová is.
- BARNABÁS (ez jó kérdés! Férfinak csemege.) Nézttem magát, és olyan magányosnak láttam.

- IDA És ez ok arra, hogy ide üljön? És ha én magányosnak akarok látszani?
- BARNABÁS Maga nem csak látszani akar, maga magányos is.
- IDA Remek. Ha egy nő magányos, akkor egy férfi rögtön odaülhet az asztalához, és attól rögtön nem lesz magányos. Így gondolja?
- BARNABÁS Ja. Valahogy így.
- IDA Téved. Ha magányos vagyok, nem leszek kevésbé az attól, hogy idetolakszik mellém.
- BARNABÁS Ne haragudjon, nálunk a kocsmában mindig odaülünk ahhoz, aki egyedül iszik.
- IDA De ez itt most nem kocsmá, és nem iszom, hanem enni készülök.
- BARNABÁS Én is. Meg inni.
- IDA (egyhelyben toporgunk, és miattad.) Értem. Hát akkor ne zavarjassa tovább magát, és ne zavarjon engem se, csak egyék meg igyék!
- BARNABÁS De furcsán beszél! Olyan nagyon összetett. Mi több, elvont. Maga tanárnő?
- IDA (na, kezdődik.) Úgy látom, nem tudok megszabadulni magától. Legjobb lesz, ha elülök egy másik asztalhoz.
- BARNABÁS Ne tegye. Fölösleges lenne. Úgyis maga után megyek.
- IDA Utánam? És miért?
- BARNABÁS Mert már kinéztem magamnak az előbb.
- IDA Maguknál ez így meg? Hol is, mit mondott? Csak úgy kinéznek maguknak valakit, és akkor már minden rendben is van?
- BARNABÁS Legtöbbször, ja. Maga például bejön nekem azzal a szomorú képpel.
- IDA (anyád jól van, picinyem?) Szomorú az arcom?
- BARNABÁS Maga nem látja, mert az arcán vannak a szemei, de én látom, és azt kell mondjam, hogy igen.
- IDA (a legjobb lenne előlről kezdeni. váltsunk!) Nem akar inkább enni?
- BARNABÁS De, hogyne. Hajnal óta nem ettem egyetlen falatot sem.
- IDA Együttérzésem.
- BARNABÁS Annak ellenére, hogy nem halt meg senkim, csak van magában valami emberi.
- IDA (folyton félreért, mintha... és direkt.) Most udvarol?
- BARNABÁS Talán később. Előbb eszek valamit.
- IDA Csak tessék!
- BARNABÁS Maga mit eszik?
- IDA Sushi makit vagy Hoto makit, még nem döntöttem el.
- BARNABÁS Kétféle majmot is lehet errefelé enni?
- IDA Miért is? Ja, hogy nem érti.
- BARNABÁS Értem én, kérem, a maki minden nyelvben majmot jelent, legalábbis azokon a nyelveken, amelyeket ismerek.
- IDA Hány nyelvet ismer?
- BARNABÁS Egyet. A magyart.
- IDA Akkor miért beszél nyelvekről?
- BARNABÁS Mert például másként beszélnek Iváncon, és másként Szarvason. Ott lakik a sógorom. Nagyon rendes, becsületes ember. Van egy kisvendéglője a Körös partján. Amikor jó idő van, oszti kimegyünk a partra, csak mi ketten, férfiak...
- IDA Üdvözetem a rendes sógornak, de ha kérhetem, ne mesélje el az élettörténetét. Biztos egy sikertörténet, de momentán nem érdekel.
- BARNABÁS Az enyém vagy az övé nem?
- IDA Egyik sem érdekel. Maga szándékosan bosszant?
- BARNABÁS (ez nagyon civil volt. kezd kijönni a sodrából.) Nem. De. De nem. Ha-

- nem. Ja. A majomnál tartottunk. Élve szolgálják fel? Tudja, mint Kínában. Aztán az asztalnál lecsapják a koponyájának a tetejét egy karddal, és maga kikanalazhatja a lükte-tő véres velőt onnan... ahonnan.
- IDA Elhányom magam.
- BARNABÁS Az olyan mér eszik majmot, aki nem bírja?
- IDA Maga nem egészen százas, kedves uram. A maki nem majmot, hanem csavart sushit jelent.
- BARNABÁS Nem baj. Én a sushit sem tudom, hogy mi. De ha csavart, akkor biztosan nem köll.
- IDA Ha nem köll, akkor mit akar enni?
- BARNABÁS Megleszek egy szelet rántott hússal meg krumplival. Az a biztos. Persze jöhet hozzá az uborkasaláta is.
- IDA Azt hiszem, nagyon eltévedt. Ez egy sushibár.
- BARNABÁS Bár? Hóha. Akkor csak inni lehet? Már ha bár. A bár. Már ha bár ma már a bár ha már. Ez jó volt!
- IDA (most szívat. nem pajtás, nem.) Tényleg nem tudja, hogy itt csak tradicionális japán ételeket és tenger gyümölcseit szolgálnak fel?
- BARNABÁS A gyümölcs nem az erősségem. Az a tradicionális se.
- IDA Most szórakozik?
- BARNABÁS Eszem ágában sincs. Tudom, hogy a gyümölcsben sok a vitamin, és az kell a szervezetnek. De én szabadban dolgozok, kérem, egész nap ömlik rám a nap, ez se volt rossz, ha értette, a napból meg a sok D-vitamin. Meg eszek meg minden nap egy almát is, nem lefekvés előtt, mert akkor belerohad a gyomromba, és reggel bűdöset szarok. Kakilok, na, ha így magának szobatisztább.
- IDA (ennek egyre kevesebb az értelme.) Tényleg nem tudja, hogy a tenger gyümölcsei különféle rákokat, kagylókat, polipokat meg ilyesmiket jelent?
- BARNABÁS Nem tudtam. Csiga is van itt?
- IDA Az nincs. Talán azt szeretne enni?
- BARNABÁS Nem szeretnék, mert éppenséggel nem szeretem a csigát.
- IDA Akkor miért kérdezte, hogy van-e?
- BARNABÁS Csak mert, hogy maga szereti-e a csigát. Azért.
- IDA Szeretem.
- BARNABÁS Akkor nyilván evett már kagyulát is.
- IDA Nem tudom, hogy ki az a K. Gyula, és nem tudom, hogy ki az a K. Gyula, és nem tudom, miért kellett volna megennem.
- BARNABÁS (elbeszélünk egymás mellett) Elbeszélünk egymás mellett. A kagyula nem ember, ahogy a maga makija sem majom. Követ? Bár nem törtünk együtt követ, mondta a török követ. Ja. Ez se volt rossz. A kagyula egy ronda, barnásvörös, ragacsos és rapcsos meztelen csiga. Ek-kora nagy, mint a kisujjam, és ek-kora vastag, mint a nagyujjam, ni! És annyi van belőle, mint a nyű, nyáron a fűben.
- IDA És ezt eszi valaki?
- BARNABÁS Senki. Olyan utálatos, hogy még a kacsák sem eszik meg. A halak meg főleg nem. Próbáltam csalinak használni, de rá se basztak a halak. Szokott horgászni?
- IDA Nem szoktam.
- BARNABÁS Nem baj. Majd rászokik idősebb korában. (most egy sunyi horog megy, kagyula csalival.) Bár, ahogy elnézem, lassan elkezdhetne engedély után nézni.
- IDA Meg se hallottam. Egyen, én már itt sem vagyok.

- BARNABÁS Nem megy sehova. Hiszen még nem is evett.
- IDA Elvette az étvágyamat.
- BARNABÁS Én? Ezt még nekem soha nem mondta senki így, hogy olyan rusnya vagyok, elmegy tőlem az étvágya.
- IDA Nem magától, hanem attól a K. Györgytől, vagy hogy hívják.
- BARNABÁS Gyula. Engem is Gyulának hívnak, k nélkül. Simán Gyula.
- IDA Nem gondolom, hogy ennek lenne már jelentősége.
- BARNABÁS Már vagy még?
- IDA Soha.
- BARNABÁS (elutasító, jó irány) Ez nem válasz egy eldöntendő kérdésre.
- IDA Eldöntendő kérdés. Ezt magának hol tanították?
- BARNABÁS Vidéki vagyok, de nem paraszt. Maga persze itteni!
- IDA Itteni, ha ez lehet bocsánatos bűn a maga vidéki szemében.
- BARNABÁS Azért ismeri ennyire az éttermeket.
- IDA Nem nagy kunszt egy sushibárt felismerni.
- BARNABÁS Nekem igen.
- IDA Miért pont ide jött be?
- BARNABÁS Mert ez van legközelebb a buszmegállóhoz. Beteget voltam látogatni.
- IDA Értem. Remélem, nem a kedves sógor!
- BARNABÁS Nem, nem, a felségem nagybátyja. Az is kimondottan egy perfekt ember, na, az aztán kimondottan egy perfekt ember.
- IDA Értem. A legjobb, ha keres a közelben egy kisvendéglőt. Ahol van rántott hús ubisalival. De ehét csiripörít is.
- BARNABÁS Gúnyolódik. Merthogy maga fővárosi. Pesti. Oszt gúnyolódik. Nem baj. Nem megyek máshova, jól érzem itt magamat, magával. (akaratlanul benyaltam neki, ezt korrigálni fogom.)
- IDA Akkor éhen marad. Be kell érnie velem.
- BARNABÁS Beérem magával. Ha beérem.
- IDA A társasággal.
- BARNABÁS Én is úgy gondoltam. Ha nem lehet enni, hát iszok.
- IDA Itt nem árulnak alkoholt.
- BARNABÁS Nem is kell. Hoztam. *(A whiskys üveget fölkapja az asztalról, a kabátja alá dugja egy pillanatra, majd előhúzza, és Ida felé nyújtja.)* Meghúzza?
- IDA Isten ments! Maga?
- BARNABÁS (na, most egy csábmosoly.) Én meghúzó, ha gondolja. Egy szavába kerül. És úgy meghúzó, de úgy, hogy a füle is kettéáll majd utána.
- IDA (rohadról meg!) Kuss!
- BARNABÁS Mondott valamit?
- IDA Miért iszik?
- BARNABÁS Mert szétharapják a torkomat a gondok.
- IDA Maga költő?
- BARNABÁS Nem, mezőgazdasági gépszerelő vagyok.
- IDA Miért nem azt mondja, hogy szereti?
- BARNABÁS Mit, az italt?
- IDA Azt. Vagy nem is. Inkább a feleségét!
- BARNABÁS Azt mondjam?
- IDA Próbálja meg!
- BARNABÁS Hát, jobban szeretném, ha az is folyékonyabb lenne. Ja.
- IDA Nem elég folyékony?
- BARNABÁS Nem úgy. Hanem emígy. Az utóbbi időben kicsit elhízott. Ha érti, mire gondolok.

- IDA (elhízott az anyád, te állat.) Nem értem sem úgy, sem emígy.
- BARNABÁS Jobb, ha ne is akarja.
- IDA Amúgy, talán a sertései az elhízottak.
- BARNABÁS Nem tartok disznókat. Gépész vagyok, nem tenyészállat.
- IDA Bizonyos nézőpontból minden férfi annak tekinthető.
- BARNABÁS Állatnak vagy tenyésznek?
- IDA Disznónak. Talán, ha többet foglalkozna velem, megértene, mitől kezdett el szétfolytani. Tudom, ezt nem teheti, mert sok a gond a gazdasággal.
- BARNABÁS (már csak a megértés, na, csak az hiányzik) Ja, sok, az sok, meg a gond. Téltől tavaszig, nyártól őszig.
- IDA Tiszta szerencse, hogy nincs több évszak egy évben.
- BARNABÁS Épp elég ennyi is.
- IDA Nekem mondja?
- BARNABÁS Kinek másnak, ha magával beszélgetek.
- IDA A beszélgetés azért túlzas.
- BARNABÁS Na jó, akkor tessék szíves megfogalmazni, hogy mi most itt mit csinálunk, ha nem beszélgetünk?
- IDA Semmit. Ülünk. Csak úgy. Szóba elegyedtünk.
- BARNABÁS Maga velem, vagy én magával? Nem mindegy a végeredmény szempontjából.
- IDA Mi tudom én. Egyezzünk ki abban, hogy egymással.
- BARNABÁS Ez már cinkosság, drága hölgyem. Minden a nők miatt van, amúgy is.
- IDA Miattunk? Kérdezhetek valamit? (ez most jó mélyre megy, mind a két golyódat szétroncsolja.) És ha Éva nem ette meg az almát?
- BARNABÁS Többismeretlenes egyenlet számomra, amit kérdezett, a választástól függetlenül.
- IDA Látom, gimnáziumba azért járt.
- BARNABÁS Ímmel-ámmal.
- IDA Mégis, mit nem ért? Azon kívül, hogy nyilván semmit. Mi nem tisztata?
- BARNABÁS Ja. Semmi sem tisztata. Ezért is nem értek semmit sem.
- IDA (ezért se.) Tételelesen?
- BARNABÁS Ja. Elsőbben is, ki az az Éva? Az alma majd jöhet utána.
- IDA Éva a szülőanyánk.
- BARNABÁS A magáé és még kié?
- IDA A magáé is.
- BARNABÁS Az enyém ugyan nem. Anyukámat Teréznek hívják. Persze, mióta volt az az idióta sorozat a tévében, azóta Teréz anyunak. De én nem hívom így. Akármilyen legyen is, semmiképpen nem Éva. Teréz. Érti már?
- IDA Nem úgy értettem.
- BARNABÁS Hanem hogy?
- IDA A mi közös anyánkról van szó.
- BARNABÁS Nekünk van közös anyánk! Fogja vissza magát. Teréz anyu nem mondta, hogy lenne testvérem.
- IDA (ez most tetteteti, vagy ennyire hülye?) De nehéz a felfogása! Az ősanymánkról van szó. Dereng már?
- BARNABÁS (jössz nekem Az ember tragédiájával! Dögunalom vagy.) Még nem dereng. Teljes a sötét az agyamban. Annyira, hogy tapogatózni sem merek benne.
- IDA (tapizni bezzeg szeretsz; vagy szeretnél!) Ember! Sose hallott még Ádámról és Éváról?
- BARNABÁS Azokról hallottam.
- IDA Na?
- IDA Mi na? Ééééééééééé! Aaaaaz aaaaa Éva!
- BARNABÁS Ja! Kezdem kapiskálni. Éva az ősanymánk. Úgy már lehet közös, meg a Teréz anyu is egyben.
- IDA (csak el ne röhögjem) A Teréz anyu is egyben. Érti már?

BARNABÁS Értem. Csak még az almát nem.

IDA Az almát?

BARNABÁS Az almát? Ja! Azt nem értem.

IDA Mit nem ért rajta?

BARNABÁS (mit lehet egy almán érteni, hülye piccsa!) Hogy hogy nem ette meg Éva.

IDA Valószínűleg úgy, hogy bele sem harapott.

BARNABÁS Beleharapott. Muszáj volt beleharapnia. Előbb harapott, azután megette.

IDA És ha mégse? Ott volt, hogy ilyen hévvel tanúskodik ellene?

BARNABÁS Tanúskodik a fene. Nem voltam ott. Ott csak az úristen volt. Meg ők.

IDA Akkor lehet, hogy mégse ette meg!

BARNABÁS És a Biblia? Az tán hazudik?

IDA A Bibliát emberek írták. Jóval később, mint hogy Isten megteremtette a szaporodáshoz az első két példányt. Tehát ők se lehettek ott.

BARNABÁS Ez igaz. Na jó, nem ette meg. Mi következik ebből? Ha nem ette meg.

IDA Hogy nincs minden a nő miatt! Az eredendő bűn tehát nem Éva lelkét terheli.

BARNABÁS (hova akar ez kilyukadni?) De védi azt az Évát!

IDA Én nem őt védem. Minden nőt védek. Mert a női nemet gyanúsították meg azzal, hogy evett a tiltott gyümölcsből.

BARNABÁS Na, ha ő nem, akkor ki?

IDA Tétélezzük fel, hogy Ádám.

BARNABÁS Ne tétélezzük fel!

IDA Akkor az Isten. Isten, aki almaharapó kedvében volt éppen. Megéhezett a nagy teremtési munkálata után.

BARNABÁS Lassítsunk már egy kicsit! Hova akarunk kilyukadni?

IDA Oda, hogy ez az egész világ meg el van baszva.

BARNABÁS (ebben speciel egyetértünk. Csak az a kérdés, mit értünk min?) Éspe-dig?

IDA Az emberi bűnt úgy tekintjük, mint Éva hozományát az emberiség életébe.

BARNABÁS Nem rossz gondolat.

IDA Nagyon rossz gondolat. Mert azt sugallja, hogy nem lenne bűn, ha Éva nem evett volna az almából.

BARNABÁS De evett.

IDA Mondom, hogy nem evett. És mert nem evett, a bűn legalább annyira a férfiatól való, mint a nőktől.

BARNABÁS Szokatlan gondolat.

IDA Megértem. Például, a megcsalás bűn?

BARNABÁS (na, helyben vagyunk.) Az bűn.

IDA Ugye, ha maga csalja a szétfolyó feleségét (hogy döglene! meg!), akkor az Éva miatt van, mert zabált az almából, és megismertette magával a bűnt.

BARNABÁS Végső soron, ja, igen.

IDA Emiatt aztán nem kell lelkiismeretfurdalást éreznie, ha csalja a feleségét?

BARNABÁS (a csapda föl van állítva, észrevettem, kikerülöm.) Nem tudom ezt így, konkrétan.

IDA Érez, vagy nem érez lelkiismeretfurdalást, ha csalja a feleségét.

BARNABÁS Egy kicsit bizonyára. (nesze, kaptál is, meg nem is.)

IDA Ezzel beismerte, hogy csalja!

BARNABÁS Maradjunk a példabeszédek szintjén.

IDA (te rohadék, beismerted!) Csalja a feleségét, és nem érez lelkiismeretfurdalást.

BARNABÁS Nem! Mert ő is csal engem.

IDA (ez érdekes és rossz fordulat.) Ezt honnan veszi? A kisujjából szopta?

- BARNABÁS Hagyjuk a szopást későbbre. Onnan veszem, hogy tudom. Bizonyítékaim vannak.
- IDA Kutat utána?
- BARNABÁS Nyomozót fogadtam.
- IDA (a kurva anyádat, most ezt tényleg meg merted csinálni?) Szép, mondhatom. Kimondottan férfias. Nyomozót. A tulajdon feleségét figyelteti.
- BARNABÁS Nem figyeli. Követi a nyomozó. Havonta kapok tőle fényképeket.
- IDA (hoppá! ez komolynak tűnik.) Jó képek?
- BARNABÁS Vannak köztük jók is. A közelik, azokat szeretem.
- IDA Közelik? Mennyire közelik?
- BARNABÁS Annyira nem, hogy látnám a szőreit.
- IDA Nem borotválja a felesége... a szőreit?
- BARNABÁS Azt mondtam, hogy nem látszik a képen.
- IDA Ha az nem, mi látszik?
- BARNABÁS Köze? Elég, ha én tudok a szégyenéről.
- IDA (ezt a pofátlanságot!) Ezt a pofátlanságot! Maga lelkifurdalás nélkül csalja a feleségét, de közben nyomozót állít rá, és intim fényképekre csorgatja a nyálát, és még jó, ha csak a nyálát.
- BARNABÁS (ki ne ess, csak ki ne ess még!) Egészen indulatba hozta ez a mi házasságunk. Érdekes. Ja. Nagyon érdekes.
- IDA Egyáltalán nem érdekel a házasságuk.
- BARNABÁS Nem?
- IDA Egyáltalán nem.
- BARNABÁS Maga talán szingli?
- IDA Nem. Férjnél vagyok.
- BARNABÁS És a kedves férje?
- IDA (oké. gyere, bogárka, gyere!) Mit a férjem?
- BARNABÁS Milyen a férje?
- IDA A férjem, vagy a férjemmel? Melyik érdekli?
- BARNABÁS Akár mindkettő.
- IDA (késleltetés a lapockák közé szúrások előtt.) Köze?
- BARNABÁS Nincs, de ha már belekezdünk az ismerkedésbe, akkor, ja, ismerkedjünk.
- IDA A férjem egy fasz.
- BARNABÁS No, azért, nem egészen! Talán.
- IDA Miért, ismeri?
- BARNABÁS Nem, csak kiskegyed olyan finom és tiszta lélek, csak nem ment hozzá egy bunkóhoz?
- IDA (pedálozunk? késő.) Pedig igen. Egy üresfejű bunkóhoz. Nagyon fiatal voltam. Ő meg még nagyon aktív.
- BARNABÁS Ezt hogy érti?
- IDA Ahogy lehet. Akkor még volt farka hozzám. Egy házasságban az is számít, nem?
- BARNABÁS Bizonyára.
- IDA A maguk házasságában nem számít már a szex?
- BARNABÁS (hiba, most fordítok, drágám.) Valójában sohasem számított.
- IDA Nem?
- BARNABÁS Az én feleségem ugyanis frigid.
- IDA (a kurva anyád, az a frigid.) Valóban? A szétfolyó frigid lenne? Mióta az?
- BARNABÁS Mióta megismertem.
- IDA Akkor miért vette el?
- BARNABÁS Az esze miatt.
- IDA (rohadt, rohadt, rohadt.) Ezért csalja?
- BARNABÁS Az esze miatt? Nem. Azért, mert frigid.
- IDA Ha nem lenne az, érdekelné magát?

- BARNABÁS Lehet. Talán.
- IDA Mert magának, ugye, van.
- BARNABÁS Mi van?
- IDA Farka az élethez.
- BARNABÁS A leghatározottabban kijelentem, hogy van.
- IDA Minden férfinak van. De tudja-e még használni?
- BARNABÁS Miféle kérés ez? Mennyinek néz maga engem?
- IDA Gyenge hetvenesnek.
- BARNABÁS Hm...! Maga sem tűnik zsenge csirkének.
- IDA Nem rólam van szó, gazda!
- BARNABÁS Hát miről?
- IDA A maga szerszámáról. Hogy pisilésen kívül tudja-e még valamire használni.
- BARNABÁS És a maga férje?
- IDA (most okosan, Ida.) Nem illik viselkedni, de tudom, nehéz lehet magának, a maga korában már, ezekről beszélni. Nos, a férjem teljesen impotens.
- BARNABÁS (rosszul perdült a kocka. Hol csúszhattam el?) Mindig az volt?
- IDA Hát, talán nem. Az első időkben még nyomta, amit kellett.
- BARNABÁS Kicsit közönségesen fogalmaz.
- IDA Ja. De mára beborult.
- BARNABÁS Mármit mi?
- IDA Hát nem az ég. Meg sem mozdul az én férjcském kicsodája. Mondjuk, himbilimbije.
- BARNABÁS Ezt nem mondhatja komolyan. Próbálkozott vele?
- IDA Mármit mivel?
- BARNABÁS Hogy megmozdítsa... megmozgassa... kicsit mozgassa... úgy előre-hátra... miegymás.
- IDA Hogy felállítsam neki? Arra céloz? Hát persze, próbálkoztam. Érzéketlen, mint egy fadarab a jancsija. Sőt, pornófilmeket néztünk együtt.
- BARNABÁS (hazug piccsa!) És?
- IDA Nincs és. Mert nincs merevedés. Reménytelen a pali. Képzelve, egyszer kurvát is lefizettem, hogy legyen egy harmadik a szexben, hát ha csak engem un.
- BARNABÁS (csak most ki ne vágjam pofán! ne még!) Arra se indult be?
- IDA Ő nem.
- BARNABÁS Nem értem. Akkor ki?
- IDA Én. Én indultam rá, és egy nagyot szexeltünk a csajjal. Már úgyis ki volt fizetve.
- BARNABÁS Micsoda fertő! El sem merem képzelni!
- IDA Nem is kell. Vidéken nyilván minden más. Ez is.
- BARNABÁS Ha már így főlemlíti, szokott más-kor is nőkkel szexelni?
- IDA (ettől most elvérzel.) Csak ha megszorulok. A férfiakat jobban csípem.
- BARNABÁS Férfiakat? Többet is egyszerre?
- IDA Van, amikor csak egymás után, de van, amikor egyszerre. Mondjuk, utóbbi legtöbbször. Maga szereti több nővel?
- BARNABÁS (hiba, kedves. magas labda, ezt csapom.) Kimondottan szeretem több nővel. Tudja, ha az ember rászokik, akkor az egy már olyan, szóval, olyan semmi. Csenevészke. Szimpla.
- IDA Még akkor is, ha szétfolyik? Az igazán nem csenevész úgy.
- BARNABÁS Akkor főleg. Azt szeretem, amikor legalább három csaj van.
- IDA Alul, felül, középen, ha jól sejtem. Három a kislány.
- BARNABÁS Jól mondja. Ezek még elég kislányok. Tizennyolc, húsz körül. A büntethetőségük határán.

- IDA Az apjuk lehetne.
- BARNABÁS Ilyenkor apjuk vagyok az apjuk helyett.
- IDA El tudom képzelni.
- BARNABÁS Nem tudja elképzelni. Azt a hangzavart, amit azok csapnak, nem tudja elképzelni.
- IDA El tudom. Láttam már pornófilmet. (te is onnan veszed az ismereteket, te puhapöcs.)
- BARNABÁS Az semmi, ami azokban van. Képzeld, hogy...
- IDA Ne részletezz!
- BARNABÁS Miért, maga is azt állította, hogy több férfival – és egyszerre?
- IDA (előny itt.) Gondolja, hogy egy ilyen férj mellett nem jut eszembe más férfiakkal?
- BARNABÁS (nem sértődöm meg, jusztt sem!) Hogy csalja, azt már tisztáztuk. De hogy egyszerre több férfival, arról eddig nem volt szó konkrétan.
- IDA Ezek olyan hangsúlyok, mintha számonkérne.
- BARNABÁS Dehogy! Csak úgy, érdeklődöm.
- IDA Miért érdekli, az előbb mondta, hogy rendszeresen él nemi életet több nővel egyszerre.
- BARNABÁS Ja. De nincs két egyforma nemi élet több nővel egyszerre. Ráadásul maga nem is nőekkel, hanem férfikkal éli.
- IDA Mit?
- BARNABÁS Amit. A nemit.
- IDA Nem tehetek róla, imádom, ha szét-tépnek. Ez a gyöngém.
- BARNABÁS Most meglep.
- IDA Az ember mindenre készüljön föl, ha már ilyen kényes témákba bonyolódik bele. Tudja mi még a gyengém? Ha közben valamelyik tépi, mit tépi, tövestől szaggatja, a hajamat.
- BARNABÁS Valamelyik? Hát, mégis hányan vannak?
- IDA Amennyien eljönnek éppen.
- BARNABÁS Hova?
- IDA Hova-hova? Hát a klubba, oda. (ez is jó volt, mi?)
- BARNABÁS Maga klubba jár dugni?
- IDA Hova máshova. Gondolja, a saját konyhában szexelek idegen férfikkal, miközben a férjem a hálószobában horkol?
- BARNABÁS Horkol? Zavarja közben?
- IDA Nem zavar, mert nem ott szexelek. De ha ott szexelnék, igenis zavarna, ha kihallatszana a horkolása.
- BARNABÁS Nem attól félne, hogy fölébred?
- IDA Nem. Bár szokott. De a véccé nem a konyha irányában van.
- BARNABÁS Most egy kicsit megundorítottál. Inkább megszegyenítettél.
- IDA Én már régen undorodom ettől az egésztől.
- BARNABÁS Nekem inkább úgy tűnt, hogy élvezed.
- IDA Élvezni nem így szoktam, csak te már nem emlékszel arra, hogyan.
- BARNABÁS Megálltunk?
- IDA Szerinted?
- BARNABÁS Megálltunk.
- IDA Elég kicsi a tűrőképességed.
- BARNABÁS Már ne is haragudj, olyan hitelesen játszottad el a ribancot, hogy fölment az agyvizem.
- IDA Föl? Miért?
- BARNABÁS Mert az ilyesmit nem lehet csak úgy kitalálni.
- IDA És a három nőt, azt persze ki lehet találni, mi?
- BARNABÁS Ahogy vesszük.
- IDA Értem. Én vagyok a bukott nő, te vagy a nagy és tiszta kitalátor.
- BARNABÁS Cinikus vagy, nem ezt mondtam.
- IDA Ez így patt.

BARNABÁS Hogyan tovább? Ezt a te kurva Neil Simonod nem írta meg.

IDA Nem Neil Simon a kurva, hanem te.

BARNABÁS Férfiakra ezt a szót nem szokták használni.

IDA Szarok rá. Én szokom.

BARNABÁS Tudod, az a baj, hogy itt már nincs stornó.

IDA Miért nincs?

BARNABÁS Mert nem lehet.

IDA Ezen azt érted, hogy nem lehet. De mit nem lehet?

BARNABÁS Csak egyik tudunk visszamenni. Nem érjük el a nullát.

IDA Attól félek, meg fogod magyarázni.

BARNABÁS Egyszerű képlet. Csak egyik tudjuk visszavezetni a történeteket.

IDA Ezt már mondtad. De mi egyik?

BARNABÁS Lehet, hogy nekem például nem voltak hármásával szeretőim.

IDA De szeretőid voltak, meglátásom szerint. Egyesével.

BARNABÁS Hát ez az egy.

IDA És nálam?

BARNABÁS Nálad ugyanez. Lehet, hogy nem hamperegted össze magadat több pasival egyszerre, nem jársz dugóklubokba, de egy-kettő néha tépi a hajadat – civilben.

IDA Egyszerre legfeljebb egy.

BARNABÁS Ebbe az egybe mindketten beleragadtunk. Megállapítatik tehát, hogy neked, Ida, szeretőd van.

IDA Vagy volt. Vagy lesz.

BARNABÁS Legyen így.

IDA De akkor az is megállapítatik, hogy neked, Barnabás, ugyancsak szeretőd van.

BARNABÁS Ha neked lehet, lehet nekem is.

IDA Ez sánta logika, kedves.

BARNABÁS Miért lenne sánta logika?

IDA Mert úgy állítod egymás mellé a tényeket, mintha egyik a másikból

következnék. Neked nem azért van, volt, lesz szeretőd, mert tudomást szereztél az enyémről, és bosszút akarsz állni rajtam. Ahogy nekem sem.

BARNABÁS Akkor most mi van?

IDA Az van, legalább annyit tudunk, hogy időtlen idők óta mindketten csaljuk egymást. Egyszerűbben, félredugunk.

BARNABÁS Kellte ez nekünk? Ez a beismerés?

IDA Ez a felismerés? Feltehetően nem, de most már nem tehetünk úgy, mintha nem tudnánk róla.

BARNABÁS Hála Neil Simonnak, és a te sznobériádnak.

IDA Sznobéria?

BARNABÁS Te akartál mindenképpen színházba menni, mert az emberek oda járnak.

IDA Ne kezdjük előlről, fordítsunk, a lemeznek azt az oldalát már unalomig hallgattuk.

BARNABÁS Ez már nem Neil Simon, ez már Shakespeare.

IDA Eljutottunk a horrorig?

BARNABÁS Odáig nem. De a komédiáig már igen.

IDA Neil Simon is komédiákat ír.

BARNABÁS De nála minden jóra fordul. Mi egyre feketébb komédiát játszunk.

IDA Gondolod, hogy ebből még tragédia is lehet.

BARNABÁS Egészen biztos vagyok benne.

IDA Gyilkosság?

BARNABÁS Akár az is.

IDA Megölsz?

BARNABÁS Lehet. És te engem?

IDA Az is lehet, hogy én téged.

BARNABÁS Ez így túl egyszerű. Hogy a komédiából csak úgy átnyergelünk a tragédiába.

- IDA Ha röhögve szúrom a hátadba a kést, akkor az már átmenet a komédiából a tragédiába?
- BARNABÁS Miért épp a hátamba?
- IDA Mert a hazug gyáva módon menekül az igazság elől. Előlem.
- BARNABÁS Ez menekül, az meg üldözi. El tudom képzelni. Csak benned nem tudom meglátni az igazság angyalát. Azt mondod, folytassuk,
- IDA Folytassuk. Addig is elodázza a hátad a kést.
- BARNABÁS Vagy a te torkod.
- IDA Vagy az én torkom.
- BARNABÁS De hogyan folytassuk?
- IDA Támadt egy ötletem.
- BARNABÁS Félek az ötleteidről.
- IDA Rájöttem az átvezetésre.
- BARNABÁS Milyen átvezetésre?
- IDA Hát, a komédiából a tragédiába.
- BARNABÁS Ezek után még műfajelméleti stúdiumokat akarsz tartani nekem? Itt vagyunk nyakig szarosan, kiderül, hogy csaljuk egymást nyakra-főre, és te átvezetéseken töröd a szép kis fejedet.
- IDA Késő a bók. Az előbb tudtam meg, hogy a fejem is szétfolyik.
- BARNABÁS Én meg, hogy kő-impotens vagyok.
- IDA Hagyjuk! Békét ajánlok, amíg el nem jutunk a tragédiáig.
- BARNABÁS Mi lesz akkor?
- IDA Akkor halál lesz, baszd meg! De!
- BARNABÁS Mi de?
- IDA De előtte ezt a megcsalás-dolgot majd tisztességesen átbeszéljük.
- BARNABÁS Minek, ha egyikünk úgyis meghal?
- IDA És ha mindketten?
- BARNABÁS Na jó! És még te állítod, hogy utáld Shakespeare-t.
- IDA Csak állítottam. Közben meg rájöttem, nem is volt annyira hülye, amennyire gondoltam. Figyelj most rám! És akkor talán megússzuk ezt az egész gusztustalan kalamajkát.
- BARNABÁS Meg lehet az ilyesmit úszni?
- IDA Meg.
- BARNABÁS Meg, de hogyan?
- IDA Még gusztustalanabban. Hogy játszunk tovább. Eljárszunk egy kicsit ezzel a helyzettel.
- BARNABÁS Kiszórakozzuk magunkat?
- IDA Kiszórakozzuk. Azután megdögölünk. Szóval, figyelj!

II. FELVONÁS

(szinopszis) 3

Ida fel-alá járkál a lakásban. Néha az ósdi hifitoronyhoz ront, váltogatja a cd-eket a tartóban, azután mindig visszatér ugyanahhoz a zenéhez. Ez valami blues- vagy jazzkeverék, instrumentális darab, ő pedig, amilyen rekedten csak tud, halandzsaszövegeket improvizál a dallamokra. Magának mórrikál. Időnként leveszi a hangerőt, fülel, de mert nem hall semmit, visszateszi, és meghúzza a whiskys üveget; nem kínlódik pohárral. Láthatóan feszült, és láthatóan várakozik. Végre valami kaparászás vagy diszkrét kopogás kintről. Gyorsan a fotelba pattan, maga alá húzza a lábait, és egy könyvet vesz a kezébe. Kinyitja, de nem olvas, kifelé hallgatózik. Kintről elfojtott hangok szűrődnek a szobába.

- ZITA Na végre! Ezt is megértük. Már azt hittem... kopogok diszkrétén, kopogok hangosan...
- BARNABÁS Mit hittél? Hogy itthon se vagyok?
- ZITA Valami olyasmit. Te, én nagyon izgulok. Látszik?
- BARNABÁS Nagyon. Én is, nagyon. Izgulok.
- ZITA Te miért izgulsz?

- BARNABÁS Majd megtudod.
- ZITA Rejtélyes vagy.
- BARNABÁS Inkább kicsit be vagyok szarva. Ez nem rejtélyes. És főleg nem romantikus.
- ZITA Nem először csináljuk, kis bolondom.
- BARNABÁS Nem is ez. Szóval, hogy először találkozzunk itt.
- ZITA Ez engem is meglepett. De meg is nyugtatott. Hogy fontos vagyok neked. Még a tulajdon lakásotokra is fölhozol.
- IDA Tehát itt nem dugtak még. Ez is valami, ha nem is elégtétel.
- ZITA Érzem ám, hogy izgulsz.
- BARNABÁS Látszik rajtam?
- ZITA Nem kimondottan. De elfelejtettél megcsókolni. Eddig soha nem felejtettél el.
- BARNABÁS De a seggedet megfogtam, nem?
- ZITA Az nem ugyanaz. Tessék szépen megcsókolni a babát.
- IDA A babát. Megcsókolni. Még jó, hogy nem előttem csináljátok.
- ZITA Na ugye!
- BARNABÁS Így már rendben vagyunk?
- ZITA Hát? Hát-hát! Nem volt valami szenvedélyes. Mondjuk, hogy elment. Ne kerüljünk beljebb?
- BARNABÁS Ezt nekem kellett volna mondanom.
- ZITA Lényegtelen. Most én mondtam helyetted. Ezek szerint nekem sürgősebb, Barnus.
- IDA Barnus? Kerüljünk beljebb? Fontos, hogy máris birtokon belül érezd magad, kicsi baba!
- BARNABÁS Tessék, erre!
- ZITA *(Zita lép be először, megpillantja Idát, és meglepetésében szinte rémülten felkiált.)* Itt tetszik magának lenni! Kezit csókolom.
- IDA *(a kezemet csókolod? ilyen öreg vagyok első látásra is, te kis kurva!)* Jónapot! Kerüljön beljebb! Foglaljon helyet! Érezze magát kényelembe! Mintha otthon lenne. *(lehet, hogy itthon is leszél nemsó-kára – itt.)* Töltsön magának italt! Ha gondolja, hozok ételt is a konyhából. Hamar összeütök valamit. Egy szalonnás-kolbászos rántotta megfelel?
- ZITA Köszönöm, vegetáriánus vagyok.
- IDA Ja, az más. Az dívik mostanság. Az a maguk divatja.
- BARNABÁS Bocsánat, még be sem mutattam egymásnak a hölgyeket.
- ZITA Én már bemutatkoztam. A néni nevére meg, úgy tűnik, valahonnan emlékezem.
- IDA A nénit érdekelné, hogy honnan.
- ZITA Momentán, nem tudom.
- IDA *(egyszerűbb vagy, mint gondoltam, madárkám.)* Talán a férjem említette magának a nevemet.
- ZITA Bizonyára így volt.
- IDA Elég választékosan beszél.
- BARNABÁS Hogy kellett volna mondania? Mondta volna, hogy a Barnustól hallottam, baszd meg? Ja, hogy benne maradjak a te etikettedben, baszd meg, kérlek!
- IDA Neked egyelőre kuss van... Barnus.
- ZITA *(miféle helyzet ez? valamilyen családi drámába csöppentem bele?)* Azt hiszem, zavarok.
- IDA Ne zavartasd magadat, kedvesem! Bocs, ugye, tegeződhetünk?
- ZITA Megtisztelő az ajánlat. De nekem kicsit furcsa lenne.
- IDA Mi lenne furcsa?
- ZITA Hogy tegezzem. De talán megszókom.
- IDA *(arra nem lesz időd, kismadaram.)* Olyan öregnek nézel?

- ZITA Á, dehogy! Nagyon is fiatalosnak tetszik lenni.
- IDA (fiatalosnak? megőrjít ez a szó.) Egyidősök vagyunk a Barnussal. Vagy nem így hívod?
- ZITA A főorvos urat? Á, dehogy! Hogy juthat ilyesmi az eszébe?
- IDA (jut annak, akinek jut.) Hát, akkor hogy hívod?
- ZITA Természetesen főorvos úrnak.
- BARNABÁS A nevedet azért megmondhatnád te is Zitának! Már csak az illem kedvéért!
- IDA Az illem kedvéért természetesen megmondom, bár a kis Zita az előbb mondta, hogy a főorvos úr már említette volt neki. Hol is említette, drágám?
- ZITA Arra, most így nem emlékszem.
- IDA Hogy most így, vissza, azt megértem. És arra sem tudsz most így, vissza, hogy miért említette volt?
- ZITA Arra meg még úgyse.
- IDA Egyéként, honnan ismered a főorvos urat?
- ZITA A kórházból. Együtt dolgozunk. Ugye, egy osztályon.
- IDA Gondolhattam volna. Te mint mi?
- BARNABÁS Ápolónő a kezem alatt.
- IDA (ha másokhoz kell nyúlni, biztosan ügyesebb a kezed.) Ápolónő? Ilyen fiatalon? Hány éves is vagy?
- ZITA Tizennyolc. Leszek.
- IDA Nem iskolába kellene járnod véletlenül?
- ZITA (most mi a szart mondjak? Mi lesz ebből?) Az az igazság, hogy egészségügyi szakközépbe járok, és a kórházban csináljuk a gyakorlatokat.
- IDA (el tudom képzelni azokat a gyakorlatokat!) És milyen gyakorlatokat, kedves?
- BARNABÁS Mindenfélét tanulnak. Beletanulnak mellettünk a szakmába.
- IDA Melyik szakmára is gondolsz, édesem?
- BARNABÁS Hát, az ápolónői szakmába.
- ZITA Nagyon sokat tanulunk a főorvos úrtól,
- IDA (valóban? azt el tudom képzelni.) Azt el tudom képzelni! Mégis mit? Gondolom, a képzelet szegény ahhoz képest, amennyit a főorvos úrtól tanulni lehet.
- ZITA Most soroljam?
- BARNABÁS Tényleg, most sorolja?
- IDA Főlöszleges. Elég, ha elképzelem. De térjünk vissza a nevemre. A nevem is a tananyagban szerepel, amit megtanít maguknak a férjem? Akarom mondani, a főorvos úr! Mivel, hogy mondta volt.
- ZITA Az nem. Azt lehet, hogy csak úgy mondta. Tananyagon kívül.
- IDA (csak úgy, a nevemet.) Csak úgy, tananyagon kívül. Hacsak úgy nem! Két hasösszeöltögetés közben, csak úgy, véletlenül, a nevemet mondogatta nektek fennhangon.
- BARNABÁS Lehet, hogy csak mondtam. Ugye? Nem mondogattam. És nem túl fenn. Hangon.
- ZITA (ez egyre kínosabb. Valahogy mindkettő.) Valóban. Nem mondogatta. Csak mondta.
- IDA Hasösszeöltögetés közben?
- BARNABÁS Ezt már kérdezted tőle.
- IDA Nem ezt kérdeztem, de mindegy. Na, megisszuk a pertut, kis Zita?
- ZITA (attól még nem leszel fiatalabb.) Felőlem, akár ihatunk is!
- IDA Ez kicsit nyegle volt.
- ZITA Bocsánat! Csak úgy kiszaladt. Kissé feszült vagyok.
- IDA Megértem. Engedd el magad! Lazíts! Arra épp alkalmas lesz egy kis

- whisky. Töltenél nekünk, drágám? IDA (daloljatok, madárkáim!) Ez csak úgy eszembe jutott. Tudod, ha mi egy ágyban aludnánk a főorvos úrral, én biztosan letegezném.
- ZITA Kedves, de nem vendégségbe jöttem.
- IDA (ebben biztos voltam. De ez majd csak később jön.) Ha nem vendégségbe, akkor vajon mi okból teszed nálunk tiszteletedet, kedves Zita? Mi járhatban vagy itt minálunk? Töltenél végre, te szerencsétlenség-csomag! Bocs, főorvos úr!
- ZITA Nem szoktam inni. Whiskyt megtalán még soha életemben nem ittam. Az nekem – olyan filmital.
- IDA Mit jelent az, hogy filmital?
- ZITA Hogy nem a valóságban isszák, hanem a filmekben. A gazdagok. Meg a zúzós csávók. Mondjuk, a Jockey Ewing vagy a Jack Nicholson.
- IDA Szóval, a főorvos úr is egy ilyen zúzós csávó?
- ZITA Nem mondom, jól tartja magát.
- BARNABÁS (ez azért nem volt rám nézve túl hízelgő.) Kedves, hogy ezt mondja.
- IDA Jé, ti magázódtok!
- BARNABÁS Természetesen.
- IDA Miért természetesen? Egy ápolónő nem tegezheti a főnökét? A főorvos urat?
- ZITA Furcsa lenne.
- IDA Civilben sem?
- BARNABÁS Ez még nem jutott az eszembe. Mondja, Zita, civilben tegezne engem?
- ZITA (most ezek játszanak velem!) Nem tudnám megszokni, főorvos úr! Vagy csak nehezen.
- IDA Az ágyban is magázod.... bocs, magáznád a főorvos urat?
- ZITA Milyen ágyban?
- BARNABÁS Milyen kérdés ez?
- IDA És ez jelent valamit, hogy a feleségek vagyok? Főleg neked?
- ZITA Nem azért kérdeztem. Csak a külön ágy miatt. Csak azért.
- IDA Én nem beszéltem két ágyról. Honnan veszed, hogy mi külön alszunk? Csak nem a főorvos úrtól?
- ZITA Hova gondol!
- IDA (megvagy, őzike!) Nekem nagyon úgy tűnt pedig. Két hasösszevarrás között, valamiért, úgy elmondta. Talán elpanaszkodta magát.
- BARNABÁS (ne ess ki! már egészen jól haladunk.) Az általad használt feltételes módból gondolta Zita, hogy mi külön ágyban alszunk.
- IDA Miért, nem?
- BARNABÁS Miért igen! Mert horkolok, és azt te nem viseled.
- ZITA Minden férfi horkol.
- IDA Úgy látom, van tapasztalatod férfi-horkolás terén!
- ZITA (bassza meg, ezt megszoptam.) Apukám is horkol, csak azért.
- IDA Nocsak! Még mindig egy ágyban alszol az apáddal?
- ZITA (kezd eldurvulni a vén csaj!) Naná, hogy igen! Óriási francia ágyat képzeljen el. Anyu a bal oldalon, én a jobbon. Ő pedig középen, és hanyatt fekvé horkol.
- BARNABÁS (ezt megérdemelted. Jól van, kislány.) Ki karddal jön elő, az kard által is vész el.
- IDA Nem egészen pontos az idézet, és nem is igazán illik ide, de örülök, hogy megvillantottad páratlan mű-

- veltségedet, én édes uram. Titeket is elkápráztat vele?
- ZITA Nagyon tiszteljük a főorvos urat!
- IDA (gyorsítsunk – egy kis gyorsító kell!) Elegem van! Mármost ebből a csendőrpertuból, hogy én tegezek, te meg nem mersz visszategezni. Meg hogy a tulajdon lakásában főorvos úrnak szólítod az uramat. Iszunk már végre? Koccintsunk! Szevasz, Zita.
- ZITA Csókolom! Bocs. Szevasz... Ida.
- IDA Oké. Most a főorvos úrral is! Bátoran, kislány!
- BARNABÁS (pizsok. Nem tudom, hol tartunk. Engem is egészen megkevert.) Egészségedre, Zita.
- ZITA Egészségére, főorvos úr.
- IDA Tegezni! Gyerünk. Bátorság.
- ZITA Egészségedre, főorvos úr.
- IDA Nincs főorvos úr! Szólítsd a nevén?
- ZITA De hogy szólítsam?
- IDA Ahogy szoktad. Na, úgy ahogy szoktad. Na, hogy szoktad?
- ZITA Barnus. Akarom mondani...
- IDA Ne akarj már semmit se hozzátenni. A megszokás nagy úr! Barnus! Ez az! Így szoktad meg. Nem is rossz.
- BARNABÁS (rohadj meg! lépéselőny ott.) Ez túlzás. A Barnust nyilván a kollégáimtól hallotta.
- IDA Ez új nekem. (nem menekülsz, nyomorult!) Nem is mondtad, hogy a kollégáid Barnusnak szólítanak.
- BARNABÁS Nem jellemző. De előfordul.
- IDA És véletlenül mindig épp arra jár a mi Zitánk, amikor nem jellemzően, de előfordul.
- ZITA (a mi Zitánk? Gúnyolódtok velem?) Nagyon erős volt ez a whisky. Érzem, hogy máris a fejembe szállt. A legjobb lesz, ha elmegyek. Ki kell szellőztetnem a fejemet!
- IDA Elmennél most? Hiszen még meg sem ittad a pertut az urammal.
- BARNABÁS Igaz. Egészségedre, Zita.
- ZITA (hát jó. Te akartad, nyanya!) Egészségedre, Barnus!
- IDA Ez a beszéd! Mindjárt jobban érzem magam. Szépek vagytok így együtt. Mintha apa és lánya.
- BARNABÁS (anyád az apa, te szemét!) Na, azért ott még nem tartunk!
- IDA Nem-e! A korkülönbségbe bőven belefér. Légy erős, még az is belefér, hogy a Zituska az unokád.
- ZITA Zitának szoktak szólítani. A Zituskát nem szeretem.
- IDA Megértem. Egy komoly nőt ne zituskázzanak le csak úgy, mások. Te, a Barnus sem szokta neked azt mondani, hogy Zituska?
- ZITA Hogy mondaná!
- BARNABÁS Hogy mondhatnám! Csak nem képzeled?
- IDA Rendben, nem képelem. Viszont elképelem, hogy holnap bementek a kórházba, és... és akkor, akkor hogy lesz?
- BARNABÁS Természetesen ismét magázódnifogunk. Mint eddig.
- IDA És te is főorvos úrnak fogod szólítani a Barnust, Zita?
- ZITA Természetesen, mint eddig.
- IDA Aha. Érdekes lesz. És amikor kijötök a kórházból, akkor ismét Barnus és ismét tegeződés, ahogy eddig, mi?
- BARNABÁS Természetesen. Ahogy eddig.
- IDA (sakkbástya. Ha emlékszel még a sakkra, édesem.) Hogy mondd, édesem? Mint eddig? Mit jelent, hogy mint eddig?
- BARNABÁS Azt mondtam, ahogy eddig.
- IDA Értelmeznéd?

- BARNABÁS (most jön a szűrés a bordák közé.)
Természetesen, drágam. Édes Zita...
- IDA Édes?
- BARNABÁS Ez nem jelző volt. Édes a vezetékneve.
- IDA Vettem. Ott tartottunk, hogy édes Zita. Bocs, Édes Zita.
- BARNABÁS Ahol tartottunk, ott folytatom. Édes Zita a szeretőm.
- IDA Ida. Zita. Még rímel is. Rímhelyzetben felcserélhetők. Ja, mit is mondtál, hogy a szeretőd?
- BARNABÁS Ezt mondtam.
- ZITA De főorvos úr!
- IDA Barnus, ha kérhetlek! Így szólítsd, hogy Barnus!
- ZITA Barnus... Ezt miért kellett?
- BARNABÁS (kellő mélység, orgánum kiesztve.) Mert el kellett jönnie az igazság pillanatának is egyszer, Zita.
- ZITA (itt rögtön berosálok. Átmentünk szappanoperába.) És akkor most mi van? Ha eljött az igazság pillanata?
- IDA Tényleg, akkor most mi van?
- BARNABÁS Az van, hogy iszunk egy whiskyt.
- ZITA És?
- BARNABÁS És tudottnak tudunk be minden tudhatót.
- ZITA És?
- BARNABÁS Mit és, Zitus, mit és? Most már nem kell bujkálnunk, titkolóznunk, autóban, erdőben, kölcsönként lakásokban...
- IDA Ezt a hosszúnak ígérkező felsorolást talán itt szakítsuk meg!
- ZITA És maga, Ida, te Ida, sőt, Telda, nem mondasz erre semmit?
- IDA De. Mondok. Telda mond erre valamit. Egészségetekre, gyerekek!
- BARNABÁS Na, kismadaram, hallod, hogy mit mond Ida. Ne szívd annyira mellre!
- IDA Szívd fel, bögyöm, a sok vizet, szívd fel, bögyöm, a sok vizet!
- ZITA (megszégyenít. Ez a rohadt kurva megszégyenít.) Szégyellje magát, hogy így gúnyolódik rajtam!
- IDA (most a sorozat a kerek kis gyomrába!) Valóban? Valóban nekem kellene szégyenkezniem? Én fekszem össze egy apám, mit apám, nagyapám korú emberrel? Mit öszszefekszem! Egy autó hátsó ülésén nem lehet összefeküdni, csak öszszebagzani lehet. Mi kellett neked belőle? Mondd már el, kicsi szívem! A pénz?
- BARNABÁS (jól van, kezd eldurvulni.) Kezdesz eldurvulni.
- IDA Az, hogy elmondhasd a többi romlott kis picsának az iskolában, hogy téged a főorvos úr kúrogat?
- BARNABÁS Ez már valóban durva!
- IDA Mert hogy a farkára nyilván hiába pályáztál... illetve hát, persze, mindig elfelejtem, ma már vannak alkalmas szerek, amelyekhez a főorvos úr könnyedén hozzájuthat, kiírja magának a receptet, na, olyan ajzó izék... aljzó izék, de így kimondhatatlan, pedig ez pontosabb, ez az aljzó, amivel ideig-óráig képes mereven tartani...
- BARNABÁS (elszállt az agya. Próbálkozzunk meg egy remivel?) Ki ne mondd, Ida!
- IDA Nem kell kimondanom. Zita már nagylány, úgyis tudja, mit nem vagy képes még szerekkel sem mereven tartani.
- ZITA Igen. Nagylány vagyok. Mindent tudok. (most ti fogtok szopni, szarosok.) Mi volt az első kérdésed, drága Idám?
- IDA Mondhattál volna egyenesen lyuk-sógornót is.

- ZITA Mondhattam volna. De nem azt mondtam.
- BARNABÁS Zitus, meg ne sértődj! Hiszen ez csak játék?
- ZITA Mi a játék?
- BARNABÁS Ez az egész, ami itt most történik. Senki sem akar bántani téged. Senki sem haragszik itt rád. Senki sem sértődik meg semmin – ez az alapszabály a játékban.
- IDA Úgy látom, Zita ezt a szabályt nem fogja betartani.
- ZITA (tehát tényleg játszanak. Jó, akkor játszunk!) Igazad van. Engem sért ez a ti játékokot, vagy minek nevezzem. Mert nem értem, mi a lényege.
- BARNABÁS Az a lényege, hogy mi egymással játszunk azt, hogy egymást kijátszunk. De csak játékból. Érted?
- ZITA És nekem ebben milyen szerepet szántatok?
- BARNABÁS Nélküled én most nem tudtam volna Idát leteperni.
- IDA Ne használj kétértelmű kifejezéseket!
- ZITA Értem. Tehát én voltam az áldozati bárány. Egyben a csalétek.
- IDA Így is lehet mondani. És egy ideig jól is játszottad a szerepedet.
- ZITA Én nem játszottam. Nem is játszhattam, mert nem voltam beavatva a játékokba.
- IDA Nem-e? (te kis ártatlan mimóza.) A főorvos úr nővérkéje vagyok. A főorvos úr osztályán vagyok gyakorlaton. Főorvos úrnak szólítom a főorvos urat. A főorvos úrtól sokat lehet tanulni, debizonyám. Soroljam még?
- ZITA Fölösleges. Te is mondasz valamit, Barnabás?
- IDA Nocsak, nem Barnus?
- ZITA Te most ne pofázz bele.
- IDA Oké. Meggyőzően hangzik. Inkább elkussolok.
- BARNABÁS Mit kellene mondanom?
- ZITA Kiadtál ennek a nőnek, és nem kell semmit se mondanod?
- BARNABÁS Ez a nő a feleségem.
- ZITA Én meg a kurvád vagyok?
- BARNABÁS (oszd meg, és uralkodj, vagy ketten ölnek meg!) Ne használj ilyen szavakat.
- ZITA Az, vagy nem?
- IDA Az vagy. De nincs abban semmi szégyellni való, ha valaki egy főorvos kurvája. Biztos vannak jó oldalai is, amikért megéri.
- ZITA Nem mondasz semmit?
- BARNABÁS Mit kellene mondanom, kislány? Hogy elveszlek? Ugyan. Ezt te se gondolhattad komolyan.
- ZITA Ezt értem. De azt még mindig nem, hogy miért hoztál ide.
- IDA (az igazság a legnagyobb aljasság általában.) Hogy részt vegyél a mi kis játékunkban, Zita. Egy szimpla házasságot megháromszöveltünk veled.
- ZITA Tényleg, tényleg csak ennyi, főorvos úr?
- BARNABÁS Hát, ha őszinte választ vársz, akkor, hát, nem sokkal több.
- ZITA Köszönöm.
- IDA (kezdem unni, innentől már nem sok minden történhet, ami felizgatna bennünket.) Ennyi volt, édesem, finita la commedia.
- ZITA (nincs még vége ennek. most akkor én altatok.) Menjek?
- IDA Talán az lenne a legjobb.
- ZITA Te is azt mondd?
- BARNABÁS Majd holnap megbeszéljük, bent.
- IDA Persze, majd bent, munka után, édeseim. Talán még borogassunk kicsit. Addig még maradhatnál.

- ZITA (inkább borogassunk! Túl nagy lett itt a rend.) Jó, úgyis tisztáznunk kéne egy-két apróságot. Mondjuk úgy, befejezetlenséget.
- IDA Éspedig?
- ZITA Nem válaszoltam a kérdéseidre. Mi is volt az első?
- IDA (sok lesz belőled mára, gyerek!) Már nem emlékszem. És nem is fontos.
- ZITA Dehogynem. Én emlékszem. Hogy miért kellett nekem a férjed. Ne, ne szólj közbe. Először a pénzre kérdezél rá. Nos, ami nincs, az nem is kellehetett. Soha nem adott nekem pénzt, igaz, nem is kértem. Soha nem vett nekem semmit, igaz, erre sem kértem. Soha meg nem hívott egy ebédre, vacsorára, egyetlen filéreteket sem költötte rám, Ida drágám, e miatt nem kellett volna aggódnod.
- IDA Ezt könnyű lesz elhinnem. Ül a pénzeken, azon melengeti a bezámpult tökeiket.
- ZITA Valahogy így. Azután jöttél azzal, imponálni akartam a többi hülye kis picca előtt, ahogy te fogalmaztál, azzal, hogy főorvos szeretőm van.
- IDA Valahogy így.
- ZITA (ez most nagyot fog durranni, édes doktorném.) Ez több okból sem stimmelhetett. A legtöbb osztálytársam, barátóm már megvolt neki, jóval előttem. Az élelmesebbek, a bátrabbak időben lenyúlták.
- BARNABÁS (baszd meg, ez be fog húzni a csőbe!) De, Zita kérem, maga is tudja, hogy ez nem igaz.
- ZITA Pedig igaz, főorvos úr! Ezt magának kell a legjobban tudnia.
- IDA (vergődik a légy a légyfogón. Bele-ragadtunk, szeretett férjem?) Bar-nus, te ne pofázzál most bele! Ismét kezd érdekessé válni a játék. (csak nyugodtan, negédesen!) Mi volt a harmadik, kedveském?
- ZITA Hogy a farkára pályáztam az uradnak.
- IDA Ja. De ezt komolyan nem valószínűsíthettem.
- BARNABÁS Tetszik nekem az a közvetlenség, ahogy a farkamról alkudoztok.
- IDA Drágám, arról nem lehet alkudozni, ami nincs.
- ZITA Az a baj, hogy az alku tárgya mégiscsak létezik. És egy ősi üzleti formát jelenít meg.
- IDA Hogy a férjem farka ősi üzleti formát jelenít meg! Ez nekem is új, Zita gyerek.
- ZITA Megmagyarázom.
- BARNABÁS (ha itt nem állunk le, akkor nekem végem.) Nem kéne!
- IDA Engem érdekel. Ne foglalkozzunk a főorvos úrral. Mi, csajok, intézzük el egymás között a dolgot. Okés?
- ZITA Okés. Akkor mondom. Az a helyzet, hogy...
- BARNABÁS Hallgass, te hülye kis ribanc!
- IDA Tónusváltás. Sebaj. Már nem Zituska? De ne félj tőle, kis butuskám, én megvédelek. (milyen jó, hogy véletlenül itt van ez a kés a kezem ügyében!) Szóval, mi a helyzet?
- ZITA A suliban sokan teherbe esnek közülünk. Előbb-utóbb megtörténik.
- IDA Te előbb vagy utóbb?
- ZITA Előbb. Sajnos.
- IDA Az én férjemtől?
- ZITA Nem, nem tőle. A srácoktól, akikkel összefeküdtem.
- IDA Nem tudjátok, hogy kell védekezni?
- ZITA Ez most a legkevesebb. Egyébként, a gumi nem jó, az óvszer hizlal. És a gyereket olyankor el kell vetetni.
- IDA Jaj, kezdem kapiskálni.

- BARNABÁS (omlik a bánya!) Azt mondtam, elhallgatsz!
- IDA Azt mondtam, beszélhetsz. Te pedig, ha közelebb mersz jönni, hát lemetszem a töködet ezzel a konyhakéssel. Tovább, Zita.
- ZITA (fordult a kocka. A végén nem engem ölnek meg, hanem egymást.) Szóval, el kell vetetni. De ennek nem szabad kitudódnia sem otthon, sem az iskolában. Ráadásul nemcsak írásos nyoma marad a beavatkozásnak, de pénzbe is kerül.
- IDA (jól van, jól haladunk.) Kihez fordulhattok segítségért?
- ZITA Az iskolában mindenki tudja, hogy a főorvos úrhoz.
- IDA Büszke vagyok a férjemre! Sose gondoltam, hogy egy közmegegyezés az én drágám!
- BARNABÁS Megáll az eszem! Sajnálom, hogy ide hoztalak.
- IDA (nem csodálkozom rajta.) A főorvos úr persze ingyen csinálja. Amilyen önkéntes angyalcsinálóként?
- ZITA Nem egészen. Neki is megvan a maga tarifája?
- IDA Aha. A maga tarifája. És az mennyi?
- ZITA Három.
- IDA Mi három?
- ZITA Három numera, nem sokkal felépülés után. Talán sokallod?
- IDA Ha róla van szó, kicsit soknak tűnik a három numera. Ha rólatok... nem is tudom, mit mondjak. Szóval, épp három szexuális szolgáltatás fedezi a bekerülési költségeket?
- ZITA Így is lehet mondani.
- BARNABÁS Fantazmagória. Merő hazugság.
- IDA Te még folyamatosan kuss! És neked nem telt még le a három?
- ZITA De, már letelt.
- IDA Akkor mi a faszomnak vagy most itt?
- ZITA Előre le lehet dolgozni a következő izét... mit?
- IDA Kaparást.
- ZITA Ne ezt! Beavatkozást.
- IDA Remek. (szépen haladunk. Ez a boldond csaj kinyír most téged, kishaver.) Megválaszoltad a harmadik kérdésemet is.
- ZITA Igen. Nem a farka kell a férjednek. A farkának kellünk mi.
- IDA Jelentős különbség. Talált, süllyedt.
- BARNABÁS Szólhatok én is talán?
- IDA Mindjárt sorra kerülsz te is.
- BARNABÁS Mi ez? Kihallgatás?
- IDA Rosszabb, édesdrágám. A tanúk meghallgatása zajlik. Azt is elmondanád, ha már kitértünk ezekre az apróságokra, kedves sógornőim egyike, hogy hol zajlottak a műtétek?
- ZITA Természetesen a kórházban.
- IDA Nem az abortuszok. Hanem a természetbeni térítések. Mondhatjuk úgy is, testi paraszolvenciák.
- BARNABÁS (ezt már nem tudom leállítani.) Közöséges vagy.
- IDA Te meg potenciális börtöntöltelék. Azért csak gondold végig magadban közben, mi fog történni, ha följelentelek. Szóval hol, kislány?
- ZITA A főorvos úr lakásán.
- IDA Itt?
- ZITA Nem. A másik lakásán.
- IDA A főorvos úrnak van egy másik lakása? Jó ezt tudni.
- ZITA (ezt kapjátok ki!) Egy másik biztosan van. Mi arról tudunk.
- BARNABÁS Egy barátom kéglíje, időnként kölcsön adja.
- IDA Nem kérdeztem, de hallottam. Si-lány menekülési útvonal. Ki van írva, hogy zsákutca, csak te még nem

- látod. És hogyan találtatok oda?
Vitt benneteket a főorvos úr?
- ZITA Nem, nekünk kellett jelentkezniük telefonon, amikor rendbe jöttünk, és utána odamennünk.
- BARNABÁS Tiltakozom.
- IDA A vádlott nem kapott szót. És hogy jutottatok be a házba?
- ZITA Felcsöngettünk, és ő beengedett bennünket.
- IDA Milyen név volt a kaputelefonlistán?
- ZITA Milyen? A főorvos úr neve.
- BARNABÁS Hülye tyúk. Hülye tyúkok.
- IDA A liba jobban hangzik férfiszájából. Férfiéből, hangsúlyozom. Zita drága, nem gyötörlek tovább hülye kérdésekkel. Inkább igyunk!
- BARNABÁS Tölthetek?
- IDA Tölts! Arra még jó vagy, hogy az üvegből töltsél.
- ZITA Emlékezetem szerint még egy kérdésed volt. A legelején.
- IDA Kérdésem? Nekem? Mi lehetett az?
- ZITA Hogy mi járatban vagyok.
- IDA Arra már tudom a választ. Hogy előre leródd a főorvos úrnak a majdani tartozásodat. Szóval, hogy megdugasd vele magadat.
- ZITA Azért is.
- IDA Nyilván jobb itt, mint egy erdőszéli beugróban fogni meg a bokádat.
- ZITA Ez nem volt szempont. Az se rossz, csak te már nem emlékszel rá.
- IDA Valóban nem. Vagy nem nagyon. Miért is még?
- ZITA Hogy időpontot kérjek tőle.
- IDA Időpontot? Mire időpontot?
- ZITA Hát arra. A beavatkozásra.
- IDA Kaparásra gondolsz?
- ZITA Mondhatjuk így is.
- IDA Megint sikerült bekapnod a legyet, kicsi Zita?
- ZITA (korán örültél.) Mondjuk. Mondjuk el mellette, hogy a főorvos úr szíveskedett belém pumpálni egy gyereket. Most saját erőből a saját jogán.
- BARNABÁS Ez hülyeség.
- ZITA Ha nem velem történik, én is azt mondom, hogy hülyeség.
- IDA El akarod vetetni?
- ZITA Igen. Vagy te akarod fölnevelni helyettem? Esetleg a főorvos úr?
- IDA Képes leszel kikaparni ennek a gyerekeknek a méhéből a saját magzatodat? Remélem, a sajátodat nem öt numera viszonzásért veszed el!
- BARNABÁS Itt bolondulok meg! Nem látod, hogy hazudik? Összevissza beszél!
- ZITA Most már elmehetek? A mostani állapotában úgysem fog tudni nekem időpontot adni a Barnus.
- BARNABÁS Hát nem. Hát nem. Lehet, hogy egyáltalán nem fogok tudni neked időpontot adni.
- ZITA Ez a jövő zenéje. Akkor én megyek is.
- IDA Sajnálom, kedves Zita!
- ZITA (már csak ez hiányzott.) Maga engem csak ne sajnáljon! Nem vagyok áldozat. Tetszett érteni?
- IDA Valóban. Maga nem áldozat, hanem egy hülye picca.
- ZITA Maga meg egy elfonnyadt vén kurva.
- IDA Egálban vagyunk. Most már el is húzhat sz.
- ZITA (*elmenőben*) Kezét csókolom. A holnapi vizontlátásra, főorvos úr!
- BARNABÁS Vizont látásra! Megbolondulok.
- IDA Ez elment.
- BARNABÁS Ez el. Összehordott itt mindenféle hülyeséget. Egy szavát se higgyed. Vagy előre megbeszéltél vele mindent, mi! Kitanítottad, hogy össze-

- vissza hazudozzon mindenfélét rólam?
- IDA Nem, drágám, én természetesen nem ismertem az előtt, hogy ide ringatta volna a szép seggét.
- BARNABÁS Vége a játéknak?
- IDA Attól tartok, annak már régen vége.
- BARNABÁS Azt hiszem, kicsit túllőttünk a célon. Meg kellett volna maradnunk annál a Neil Simonnal.
- IDA Egy idő után már túl unalmas lett volna. Így legalább történt valami velünk.
- BARNABÁS Értékelünk?
- IDA Már csak az hiányzik.
- BARNABÁS Vége?
- IDA Mára talán. Nekem is sok volt ez így, egyszerre.
- BARNABÁS És nem mondasz semmit?
- IDA Nem.
- BARNABÁS És haragszol?
- IDA Nem.
- BARNABÁS Gyűlölsz?
- IDA Nem.
- BARNABÁS Akkor?
- IDA Nincs akkor. Tanácstalan vagyok.
- BARNABÁS Amennyiben?
- IDA Nem tudok mihez kezdeni azzal a vödör véres és gennyes takonnyal, aki történetesen a férjem.

(szinopszis) 4

Bárvilágítás ugyanabban a szobában, amit egyetlen sarokban égve hagyott éjjeli lámpa képez meg. Valami harsány zene, mondjuk James Brown I feel good-ja megy elég hangosan, végtelenül vagy valami ahhoz hasonló módon, amely azonban Barnabás megérkezésekor, minden magyarázat nélkül, megszakad. Majd újraindul, majd újra megszakad. Néhányszor. Ida és Balázs, a sármos tornatanár egymáshoz közel húzódva ülnek, vagy inkább félig hevernek a kopott rekamién. Ida negligésben, értjük ezen, hogy valami könnyű nyitott pongyolában, mely alól csipkés alsónemű villan ki lépten-nyomon. A tornatanár oldalt csíkos melegítőben, izompólóban vergődik Ida alatt, aki a lábait keresztbe dobálja a férfi combján.

- IDA Na, gyerünk, te kis vad csődör! Én szilaj ménem! Ne gatyázz, tépd le rólam a melltartót és a bugyit!
- BALÁZS Ne csacsiskodjál már, Ida!
- IDA (ez a szarakodásával tönkre fog tenni mindent.) Miért, nem kívánsz?
- BALÁZS Nem erről van szó. Ezek drága holmik, amik itt rajtad vannak, ahogy látom, kár lenne értük, drágám, lehet, hogy épp az urad vette őket neked.
- IDA (na persze, pont ő és pont nekem.) Nekem takarékoskods, vagy az uramnak? Hova tűnt a régi szenvedély, Balázs!
- BALÁZS Régen sem téptem szét az alsóneműidet, ezt igazán nem állíthatod velem szemben.
- IDA (nem kötelező a szemben vonzat.) Alsónemű!? De rég hallottam ezt a szót! Olyan kis helyrepatinás. Nem is értem igazán, hogy mit jelent. A melltartó például kimondottan felsőnemű nőnemű, vagy nem?
- BALÁZS Úgy kell érteni, hogy a ruha alatt van. Alul. Azért alsónemű.
- IDA És van felsőnemű is?
- BALÁZS Te most értetlenkedsz vagy gyűnyölödöl velem?
- IDA Semmi ilyesmi. Csak elgondoltam (van rá időm, itt nem történik semmi!). El, hogy ami alul van, az

- miért alsónemű. Például, ha én vagyok alul, akkor én is alsónemű vagyok?
- BALÁZS Inkább nőneműt mondanék.
- IDA Értem, de ezzel egyetlen alsóneműmet sem oldottad még meg. Aztán meg azt sem értem, Balázs, hogy a melltartó miért melltartó. Akinek kemény a melle és nem lóg, vagy akinek kicsi, és a bordájára tapad, annak miért kellene tartót hordania, ha annak nincs is mit tartania. Merő funkciótlanság, mármint az elnevezésben. Nem elég életszerű bizonyos szituációkban.
- BALÁZS Megint okoskodszi! Nem szeretem, amikor így okoskodszi. Hogy mindig okoskodik. Azt sem szeretem, megmondom az őszintét.
- IDA (na, megy föl a vérnyomás. Lefelé is pumpálhatnál belőle, haver!) De engem azért szeretsz?
- BALÁZS Hát persze, kicsi Ida, ha nem szeretnélek, nem lennék most itt.
- IDA Ez megnyugtat.
- BALÁZS Engem ez nem annyira. Tulajdonképpen. Annyira talán nem is.
- IDA Téged miért nem annyira talán nem is, drága Bazsikám?
- BALÁZS Ne szólíts Bazsinak! Kértelek. Mások előtt ne!
- IDA Nade hát, csak ketten vagyunk, nem?
- BALÁZS Az nem érdekes. Én egy, te meg egy más. Nemrég olvastam erről egy filozófiai jellegű okoskönyvet.
- IDA Azt nem olvastad sehol, hogy a szexnek nem tesz jót a filozófia?
- BALÁZS Hagyjuk ezt, Ida! A filozófiához még fel kell nőned.
- IDA (tornatanár és filozófia. Nem rossz konstelláció, csak kicsit erőltetett.) Lehet, nem tudom. A nő majd nő.
- BALÁZS Én meg azt nem tudom, miért kellett most ide jönnünk.
- IDA (ha nem kezdődik semmi, akkor tényleg a semmiért.) Tudod, Adoniszom, a változtatás gyönyörködtet.
- BALÁZS Varietas delectat.
- IDA Jé, te tudsz latinul!
- BALÁZS Speciel nem tudok, de ez tulajdonképpen lényegtelen is. Valahol ragadt rám ennyi. Mindig bejön, amikor mondom. A lényeg, hogy feszélyez engem itt lennem. Miért nem volt jó úgy, ahogy eddig?
- IDA (feszélyez a hely. Na, ez már biztató jel.) Hogy, Halász Balázs?
- BALÁZS Mit hogy?
- IDA Azt hogy. Hogy érted azt, hogy ahogy eddig?
- BALÁZS Tulajdonképpen helyileg.
- IDA Aha. Az albérletben, ahol csak egy belső körgang harminc lakója látja, hogy rendezetten megyek be hozzád, és rendetlenül jövök ki tőled.
- BALÁZS Nem kell foglalkozni a kíváncsiszkodókkal.
- IDA Neked nem! Mert nem a te hátad mögött sziszegik, hogy megjött a Balázska kurvája.
- BALÁZS No, azért nem. Meg, tulajdonképpen, nem is mindig ott.
- IDA (ha most nem verlek le, összedől az építményem.) Nem! Nem és nem! A nem neme.
- BALÁZS A nem nemi neme. Ez jó! Olyan, mint a szervi nemi szerv! Ez is jó.
- IDA Örülök, hogy tetszel magadnak, de kuss, tornatanár. Öt ujjamon fogom most megszámlolni, hogy hol más-hol. Egy: szertár, egyszer. Kettő: áruházi mélygarázs, háromszor. Három: erdő Kakucsnál, vagy hol a tőkömben, kétszer. Négy: autópá-

- lyán százötvennél, de az csak szó-
pás volt, négyszer. Nem, csak há-
romszor. Egyszer csak szerettem
volna.
- BALÁZS Én szerettem volna, rosszul emlé-
kezel.
- IDA (az emlékezés csalóka és veszélyes
játék.) Részletkérdés, haladjunk!
- BALÁZS Sietünk valahova?
- IDA Nem, de már annyira nem bírok
magammal, hogy én téplek szét.
Hol tartottam? Mi is az ötödik? Ja, a
Budakeszi vadspark melletti kis-
erdő, egyszer. Kapkodva. Vérsze-
gényen. Na gyere, most mindent
beleadhatsz.
- BALÁZS És a férjed? Ő hol van?
- IDA (Ez az, hogy hol a fenében van.)
Miatta nem kell aggódnod. Három-
napos összetartáson Győrben. Gye-
re már, te Hortobágy vad bikája!
- BALÁZS És ha hazajön?
- IDA Akkor hazajön. (Csak jönne már a
hülyéje!) Mondjuk, akkor itt lesz.
- BALÁZS Botrányt fog csinálni.
- IDA Te meg szétütöd a fejét.
- BALÁZS A baseballütőmmel parancsolod?
- IDA Mindegy. Bár nem feltétlenül. Elég,
ha beversz neki egy nagyot a
gyomrába. Nekem meg a köldököm
alá versz be most egy arasszal!
- BALÁZS Nem csípem, amikor közönséges
vagy! Nem feszülök be tőle.
- IDA Inkább csipkedd magad végre fe-
szülés helyett!
- BALÁZS Hát jó. Ha annyira akarod! *(Nekifog
Ida dögönyözéséhez, de a zene vá-
ratlanul leáll. Balázs meglepetten
torpan meg a rohammal.)* Ez meg
mi a franc? Áramszünet?
- IDA (na végre!) Nem mindegy? A te
farkad áram nélkül már nem is
működik?
- BALÁZS Hülye vagy. Csak megjedtem.
- IDA Nyugalom, édes, és bátorság. Gye-
re, gyere már, na, gyere!
- BALÁZS Úgy fölhergelem magam, mint egy
generátor.
- IDA (ezt nem értem. De Barnabás ezek
szerint végre színre lépett. Jöhet a
nagy belépő.) Beszélj hozzám köz-
ben, ahogy szoktál. Attól meg az én
generátorom hergelődik föl.
- BALÁZS Imádom a tested. *(Elmegy az áram,
ismét ordít J. B.)* A bársonyos bő-
rödet. *(Visszajön az áram, ismét...)*
Az illatot! *(Elmegy az áram.)*
A húsd keménységét. *(Visszajön
az áram, ismét...)* A hosszú combja-
idat. *(Elmegy az áram.)* A melled
izzását. *(Visszajön az áram, ismét...)*
Az öled sötét örvényeit. *(Elmegy az
áram.)* Baszd meg, ez nem megy
így! Mi a fasz ez?
- IDA Mondtál valamit, édes?
- BALÁZS Itt és most valaki játszik velem.
- IDA Mondtál valamit?
- BARNABÁS *(belép a félig nyitott ajtón)* Hic et
nunc. A kedves vendéged ezt
mondta.
- BALÁZS Ki a fasz ez? Én nem mondtam
semmi ilyet. Bocs. Azaz. Tulajdon-
képpen. Ez kicsoda?
- IDA (indul a show!) Kérdezd meg tőle!
Hátha elárulja.
- BALÁZS Jó. Megkérdezem. Maga kicsoda?
- BARNABÁS Ezt én is kérdezhetném, és mégse
kérdzem. Én Barna bácsi vagyok.
De te szólíthatsz egyszerűen csak
Barnának!
- BALÁZS Ez utóbbi tényleg egyszerűbb. Ez a
férjed?
- IDA Kérdezd meg tőle!
- BALÁZS Maga a férje?
- BARNABÁS Még egy kérdés. Nem tudom
ugyan, kinek kell válaszolnom, de
válaszlok. Egy visszakérdéssel.
Kinek vagyok én a férje?

- BALÁZS Hát az Idának.
 BARNABÁS És ki az Ida?
 BALÁZS Ez.
 IDA (mi van?)
 BALÁZS Pontosabban ő.
 BARNABÁS Ja, hogy Hildának? Nem, én nem neki vagyok a férje.
 BALÁZS Nem? Ha nem a férje, akkor kicsodája?
 BARNABÁS Köze, gyermekem?
 BALÁZS Nem vagyok a gyermeke.
 BARNABÁS Nem jelent semmit. Magában kit nem tisztelhetek?
 BALÁZS Megmondjam neki?
 IDA Tőlem!
 BALÁZS Halász Barna vagyok.
 BARNABÁS Meglehető fordulat! Ki gondolta volna, hogy maga épp a Halász Barna.
 BALÁZS Talán ismer?
 BARNABÁS Nem.
 BALÁZS Akkor miért mondta, hogy nem gondolta volna, hogy én éppen a Halász Barna vagyok?
 BARNABÁS (izeg-mozog a horgocskán a csali. Előbb-utóbb csak bekapod, kisfi-am, bekapod.) Bármilyen nevet mondott volna, mindegyikre ezt válaszolom.
 BALÁZS És miért?
 BARNABÁS Merő érdeklődéshiány, Barna Balázs. Magával nem szokott előfordulni ilyesmi?
 BALÁZS Ida! Szólj már valamit? Ki ez a faszinger?
 IDA (ez ügyes húzás volt, Barnabás, de mi derül ki a végén?) Hallottad, hogy ő a Barna bácsi.
 BALÁZS Rokon?
 BARNABÁS Úgy is mondhatnánk. Amolyan rokonféle.
 BALÁZS Milyen ágon?
 BARNABÁS Inkább milyen ágyon?
 BALÁZS Rosszul hall vagy humorizál?
- BARNABÁS Valamelyikre fogjuk rá. Amúgy, le-telt a félórája, kishaver.
 BALÁZS Milyen félórám, nagyhaver?
 BARNABÁS Hát, ami a numerára ki volt szabva.
 BALÁZS Miféle numerára?
 BARNABÁS (ebből gyere ki, drága fiam!) Hát a magukéra.
 BALÁZS Maga meg van buggyanva! Szólj már valamit te is, Ida!
 IDA Beszéld meg a dolgot Barna bácsi-val!
 BALÁZS Miféle dolgot?
 BARNABÁS Nézd, Hali Barni, ugye hívhatlak tegezve így, mifelénk bevett szokás a becéző forma, a Halász Bernadettet is Hali Berinek becézzük. Mifelénk így szokás, de ezt már mondtam.
 BALÁZS Hagyjon már lógva, ember!
 BARNABÁS Pedig nem fogsz meglógni.
 BALÁZS Mi van? Én meglógni?
 BARNABÁS Te, te, kis horgászom. Nem fogsz fizetés nélkül elszelelni.
 BALÁZS Ez az ember engem teljesen összezavar, Ida!
 BARNABÁS Zavarj be neki egyet te is!
 BALÁZS Csak megüsssem, vagy a baseballütővel?
 IDA (na, legyen két csapás egy legyen. Ügyes vagy, Ida.) Ahogy gondolod, Bazsikám.
 BARNABÁS Meg akar ütni? Nem ajánlom.
 BALÁZS Még egy flegmatikus szó, és tényleg leverem.
 BARNABÁS Magamat ismétlem, amikor azt mondom, nem ajánlom.
 BALÁZS Mitől van így kicombosodva?
 BARNABÁS Az ajtó előtt az embereim várnak. Ha nem én megyek ki innen, hanem te, szitává lőnek.
 BALÁZS Hol vagyunk, a vadnyugaton? Ez örült, Ida?
 IDA Hm?

- BALÁZS Ez örült, Ida!
- IDA (kicsit túltoltad, édes uram, most akkor én korrigáljak?) Nem, sajnos nem az. Meg kell egyezned veled, különben véged.
- BALÁZS Ti itt most regényt írtok?
- BARNABÁS Most akkor már tegeződünk is, Bazsikám? Tudod mit, tegeződjünk!
- BALÁZS Az eszem megáll! Bejön ide csak úgy...
- BARNABÁS Hova, Bazsikám?
- BALÁZS Hát ide.
- BARNABÁS Pontosítsunk. Hova ide?
- BALÁZS Tulajdonképpen ebbe a lakásba?
- BARNABÁS Hogyan?
- IDA Csak úgy, ezt mondta, hogy csak úgy.
- BARNABÁS Rosszul gondolta a gyermek. Az ember a saját lakásába nem csak úgy jön be, hanem egyszerűen bejön. Csak és úgy nélkül.
- IDA Maga itt lakik?
- BARNABÁS Eddig itt laktam, ha megengeded ezt nekem visszamenőleg.
- BALÁZS Tulajdonképpen ki maga?
- IDA (na, erre már én is kíváncsi vagyok. Rosszat sejtek.) Tulajdonképpen te ki is vagy?
- BALÁZS Akkor most te sem tudod?
- IDA Vannak olyan pillanatok, amikor nem vagyok biztos abban, hogy ő kicsoda. Most ilyen pillanat van.
- BALÁZS Bocs, ha még mindig nem áll össze bennem a kép.
- BARNABÁS Nem is nagyon állhat össze. (Műveltségi próba.) Mert minden egész eltörött.
- BALÁZS Tessék?
- IDA Segítetek, Bazsi. Minden rész csak lángokban lobban.
- BALÁZS Na, ezzel kurva sokat segítettél.
- BARNABÁS (gyere kicsim, csak gyere!) Minden szerelem darabokban.
- BALÁZS Valamibe, tulajdonképpen, én itt belerontottam? Én törtem el valami egészet, ami aztán lángot fogott. Ezt sem értem. Azt meg végképp nem, hogy hogy jön ide a szerelem.
- BARNABÁS (eljött a világosság ideje, s lőn világosság.) Barna bácsi most elmondja neked, hogy mi a tényállás.
- BALÁZS Kíváncsian hallgatom Barna bácsit.
- BARNABÁS Tényleg érdekel, hogy én ki vagyok?
- BALÁZS Azt hiszem, ezen tulajdonképpen nem sok csodálkozni valója van.
- BARNABÁS (a kigyó még ne engedjen a szorításon, mert bajba kerülhet!) Tudod mit? Három lehetőséget adok. Választhatsz közülük. Az leszek, amelyik neked jobban tetszik. Mondhatni, imponál.
- BALÁZS Ezt nem értem. De legyen!
- BARNABÁS Elsőként Neil Simon vagyok.
- IDA (ez huszárvagás volt.) Kicsit dagályosnak tűnik.
- BALÁZS Nekem se tetszik.
- BARNABÁS Másodszor Aradszky Barnabás nőgyógyász vagyok, az itt félig ülő, félig fekvő szeretődnek a férje. Vagy maradjunk a Barna bácsinál, aki ennek a kurvának a stricije.
- IDA (ez kicsit erős volt, de még tűröm.) Na, Bazsi, föl van adva a lecke.
- BALÁZS Ez most egy játék, ugye? Maguk most játszanak velem?
- IDA Úgy is mondhatjuk.
- BARNABÁS Mondjuk úgy, hogy mi jól szórakozunk, te meg mindenképpen rábaszol, kisfiam.
- BALÁZS Miért is?
- BARNABÁS Ha a férje vagyok, akkor in flagranti (most megalázlak, kis tornatanár) kaptalak benneteket, a tulajdon lakásomban a tulajdon feleségemet prütykölted éppen, és ezért vagy ki kell, hogy nyírjalak, vagy

- bejelentem, hogy elválok, és el kell vennem a feleségemet feleségül. Becsület dolga. Természetesen csak a válás után.
- IDA (most végre színt vallhatsz, te kis mocsok!) De hát, nem ezt akartad? Hányszor mondtad, hogy váljak el tőle, és legyek a feleséged?
- BALÁZS Egészen pontosan háromszor. Kétszer határozottan, egyszer csak azért, már nem is emlékszem arra, hogy mért is.
- IDA Mert nem akartam dugni veled, és te meg teljesen bekososodtál a szertárban. Vagy csak hitegettél?
- BALÁZS Erre majd térjünk vissza alkalmasabb időkben, Ida! És ha a másik lehetőséget választom?
- BARNABÁS Akkor fizetni fogsz, picinyem, Barna bácsi könyörtelenül behajtja rajtad az eddigi numerák árát.
- BALÁZS Numerák? Azt mondta, fél óránk volt. Tulajdonképpen időt kellene fizetnem magának. Fél órát. Az mennyit tesz ki?
- BARNABÁS Ne olyan hevesen! Visszamenőleg számolunk el, Bazsi. Itt ez a rend.
- BALÁZS Ida, és te ezt hagyod?
- IDA Ő már csak ilyen, Bazsikám. Szeret visszamenni.
- BARNABÁS Mellékesen, mi ez a vacak itt a lábamnál?
- BALÁZS A baseballütőm.
- BARNABÁS Te ilyesmivel jársz?
- BALÁZS Edzésről jövök. Futok, biciklizek, focizok, kosarazok, no meg baseballozok.
- BARNABÁS Jó kis darab! Gondolom, nehéz is. Izmok kellenek hozzá. Emeld csak meg, drágám!
- IDA Elég súlyos! Ezzel akár embert is lehet ölni.
- BALÁZS Hogy jön ez most ide?
- BARNABÁS Egyébként megnyugtattál. Azt hittem, mackónadrágban jársz vendégségben. Vagy könnyíteni magadon. Amolyan sportember lennél?
- BALÁZS Testnevelést tanítok, tulajdonképpen.
- BARNABÁS Tehát tulajdonképpen tornatanár vagy.
- BALÁZS Mondom, hogy testnevelés tanár.
- BARNABÁS Tudjuk jól, hogy olyan nincs. Például, te a feleségem testét nem neveled, hanem... kimondjam, drágám? Látom, megrémültél, finomítok. Mondjuk, a Bazsi téged megtornáztat.
- IDA (ez most már nekem is sok.) Finomítva is közönséges vagy, drágám.
- BALÁZS Drágám? Feleséged? Hogy is van ez?
- BARNABÁS Csak az első választásod szerint van ez így. Térjünk rá a másodikra?
- BALÁZS Milyen másodikra?
- BARNABÁS Nem figyelsz eléggé! Barna bácsi a visszamenőleges térítések ügyében interpellált az elébb nálad.
- BALÁZS A strici-verzióra gondol, igaz? Látja, hogy figyelek?
- BARNABÁS Nevezd el így! Látom. Rendes gyerek vagy. Tulajdonképpen.
- BALÁZS Ha már így nevén neveztük a dolgokat, szíveskedjen felvilágosítani, miféle visszamenőleges térítések ügyében izél itt nálam?
- BARNABÁS Nézzük csak! Szertár, egyszer. Áruházi mélygarázs, háromszor. Erdő Kakucsnál, vagy hol a tökömben, kétszer. Autópályán, százötvennél, szopátás háromszor vagy négyszer. Majd eldöntitek, hány-szor. Plusz Budakeszi vadaspark, egyszer, vérszegényen, de az így csak félig tartozik bele az árba. Az annyi mint hét vagy nyolc. És fél. Ha tételezzük az alkalmankénti

- csak egy numerát. Szorozd be harmincezerrel darabját.
- BALÁZS Maga megőrült!
- BARNABÁS Nem ér neked ennyit a csaj?
- IDA (vallj színt végre, te szarjancsi!) Nem érek neked ennyit, Bazsi?
- BALÁZS Nekem a világ minden kincsénél többet érsz és többet jelentesz, Ida.
- IDA Ez szép volt, Bazsi.
- BALÁZS Mondtam, hogy ne szólíts mások előtt Bazsinak.
- IDA Most nem mások előtt vagyunk, most együtt vagyunk, mi, így, hárman.
- BALÁZS Ki hárman?
- BARNABÁS (kezdjük elveszíteni a fejünket. Egy kis segítség hozzá. Hic et nunc!) Valójában négyen.
- BALÁZS Egyre cifrább ez. Ki a negyedik? Maga a harmadik.
- BARNABÁS Meg a negyedik.
- BALÁZS Hogy meg a negyedik?
- BARNABÁS Erről majd később. Hilda – vagy ahogy te nevezed, Ida – feltett egy kérdést. Elveszed vagy nem?
- BALÁZS Nem volt szándékom megőszülni.
- IDA Nem? Akkor dögölj meg!
- BARNABÁS Nyugi, kicsim, ha nem nősz a pasid, akkor nem nősz. Viszont akkor megmaradt negyedik, azaz, maradtam negyediknek.
- BALÁZS Akkor már ugyan miért, ha szabad kérdezni?
- BARNABÁS Azért, mert nem döntöttél, amikor még lehetőség lett volna rá. Nézzük így a tényállást! Adva van Ida.
- BALÁZS Akkor mégsem Hilda?
- BARNABÁS Az egyszerűség kedvéért nevezzük most már csak Idának.
- BALÁZS És az egyszerűség kedvéért maga nem valamilyen Barnabás, aki nem nőgyógyász főorvos, és nem is Barna bácsi tulajdonképpen, a strici.
- BARNABÁS Itt buktál meg, Bazsi fiam! Mert én valóban Valamilyen Barnabás nőgyógyász főorvos vagyok, és Idának a férje. Együttal virtuálisan Barna bácsi is vagyok, ennek a nőnek a stricije.
- BALÁZS Nem szeretnék magánál szülni, még virtuálisan sem.
- IDA És ringyó szeretnél a háremében lenni?
- BARNABÁS Ha szülni akarsz, Bazsikám, csak fordulj bizalommal hozzám. Meg akkor is, ha egy-egy numerára elvinni szándékozol valahová a feleségemet.
- BALÁZS Nem tudok ezen eligazodni. Ha a felsége, akkor hogy futtathatja, hogy engedheti, hogy kurva legyen?
- IDA (nem is rossz kérdés, szeretett férjem. Szedd össze magad!) Tényleg Barni, hogy engedheted meg, hogy a felséged kurva legyen?
- BARNABÁS A kérdés jogos. Lenne, ha nem ti kérdeznétek. Hanem valaki más. Mondjuk, egy hatodik. De mi csak négyen vagyunk.
- IDA (a matematika soha nem volt erősséged, szívem.) Nem hatodik, drágám? Azt mondtad, négyen vagyunk.
- BALÁZS Így van. Még számolni se tud.
- BARNABÁS De, éppen, hogy kijavítottam magamat közben, mert nem négyen vagyunk, hanem öten.
- BALÁZS Ez nekem magas.
- IDA Ez most nekem is.
- BARNABÁS Pedig egyszerű. Számoljunk csak! Van egynek a tornatanár, vagy ketőnek te, Ida, van háromnak te, Hilda, vagyok négynek én, Barnabás, és még vagyok én ötödiknek is, a Barna bácsi.
- BALÁZS Ez hova akar kilyukadni?

- IDA (rosszat sejtek, nagyon rosszat. Kissé elkomorodott.) Morális síkra terelődünk, főorvos úr? Terelgetünk, terelgetünk?
- BARNABÁS (játsszunk most egy kicsit komolyabban, gyerekek!) Akár terelődhetünk arrafelé is. A fickó, aki a feleségem szeretője, számonkér rajtam valamit. A feleségem, aki csal ezzel a fickóval, szintén számonkér valamit. Csakhogy ez a két valami egy és ugyanaz. A felszarvazott férjet vonjátok felelősségre azért, hogy ti csaljátok. Hogy megengedi, hogy a felesége kurválkodjék veled, Barni fiam. Hogy kurválkodjék veled, Hilda kedvesem, mert Ida, a feleségem nyilván tiszta és hűséges asszony volt és marad. A csalók a megcsaltat vádolják erkölcstelenséggel, holott a bűnt ők követték el orvul és gyalázatosan.
- IDA (légy esett a levesbe, és most benem fuldoklik.) Akiről te beszélsz, az csak a Barnabás. De mi van Barna bácsival?
- BALÁZS Az ám, mi van Barna bácsival?
- BARNABÁS Rendben, vessünk véget ennek a játéknak.
- BALÁZS Éppen ideje, hogy színt vallottak, csak játszanak velem.
- IDA (föladtad. Föladtad?) Én nem beszéltem semmiféle játékról.
- BALÁZS Valljunk hát színt a Bazsinak, drágám!
- IDA Mi ez a többes szám?
- BARNABÁS Vége a színlelésnek. Tudod, Bazsi fiam, mi Idával nyitott házasságban élünk. Ő csal engem, én csalom őt.
- IDA Ez eddig rendben is lenne.
- BALÁZS Rendben? Megörülök.
- BARNABÁS Tehát, játsszunk tovább nyílt kártyákkal. Azt is mondjuk el a barátunknak, hogy Barna bácsi tényleg futtat téged, ha már nem tudok gátat szabni a vérednek. Tudja meg, fiatalember, Ida az engedéllyel és az irányítással, értem ezen a kuncsaftok felhajtását, gyakorta kerül testi kapcsolatba idegen férfiakkal, akiktől alkalomadtán pénzt is kap a szolgáltatásaiért.
- IDA (ez mélyütés. Nagyon mély ütés.) Tényleg hagyjuk abba ezt a játékot, nekem ez már kezd zsléstelen lenni!
- BARNABÁS Játékot? Nem értem a finnyáskodásodat, drágám. Vegyük komolyan magunkat és egymást! Az élet nagy játékeit.
- BALÁZS Hagyja már a picsába a prédikálást. Ez igaz? Te tényleg kurva vagy, Ida? Vagy hívjalak inkább Hildának?
- IDA Te is teljesen meghülyültél? Csak nem hiszel ennek a cinikus gazembernek?
- BALÁZS A férjedről ne beszélj ilyen hangon! Megtiltom.
- BARNABÁS (az elvetett mag mégis kicsírázik, lám.) Örülök, hogy megjött az eszed, Bazsikám.
- BALÁZS Kussoljon maga is, perverz állat. Perverzek mindketten. Perverz állatok.
- BARNABÁS Ez most rossz hang volt. Én sem minősítettelek, picinyem.
- BALÁZS Nem vagyok a picinye! Tessék, minősítsen maga is.
- IDA (betetted a fejedet a hurokba, szerencsétlen.) Ezt inkább ne!
- BARNABÁS Mert már miért is ne! Valójában csak egy kis pöcs vagy, bizonyára pornófüggő is, nyilván elvált, zselézed a hajadat, a zsákmányolt nőnek csak a válláig érsz, büszke vagy rá, hogy beszerezted, közben folyto-

- nos kisebbségi komplexusban szenvedsz. Mondjam még?
- BALÁZS Arról sohasem hallott, hogy a kis ember nagy bottal jár?
- BARNABÁS Ebben az esetben a nagy bot is csak egy kis kitüremkedés.
- BALÁZS Gyerünk, mérjük össze!
- BARNABÁS Inkább igyunk valamit!
- BALÁZS Én soha nem iszom.
- BARNABÁS Gondolhattam volna. De enni azért néha csak-csak eszel?
- BALÁZS Húst soha. Még halat se. Soha.
- BARNABÁS Sárgarépát sárgarépával?
- BALÁZS Inkább, mint szenvedő állatok végvonaglásának a termékeit tömjem magamba.
- BARNABÁS Ez a fejtegetés hat az emberre! Át fogom gondolni, ha lesz rá időm.
- BALÁZS Cinikus fasz! Ha akkora a szája, gyerünk, mérjük össze!
- BARNABÁS Kesztyűben vagy kesztyű nélkül?
- BALÁZS Ismerem a viccet.
- BARNABÁS Nem viccelni akartam. Csak a kesztyűje is kiesett a tokból. Felpróbálhatom? Remek. Jól áll?
- IDA Neked állásfőbiád van, Barnabás!
- BALÁZS Az ilyen kesztyű mindenkinek jól áll. Még magának is. Abban is előveheti, ha úgy nagyobb lesz az önbizalma. Na, mérjük össze! Én komolyan gondoltam.
- BARNABÁS Fölösleges. A nagyobb bot az én kezemben van. *(A baseballütővel lesújt Balázs fejére, estében a tarkójára. A tornatanár elnyúl a szó-*
- nyegen.)* Aludj csak, aludj, picinyem.
- IDA *(ez aztán a súlyos befejezés!)* Ez nem volt a játékszabályba beleírva.
- BARNABÁS Ha lett volna játékszabály.
- IDA Értem. Most akkor akár én is következhettek?
- BARNABÁS Akár.
- IDA Meghalt?
- BARNABÁS Mit tudom én! Nézd meg a pulzusát!
- IDA Te vagy az orvos. Mi több, főorvos.
- BARNABÁS Én nem a pácienseim pulzusát fogdosom.
- IDA És mi van, ha meghalt?
- BARNABÁS Akkor a játéknak vége.
- IDA És ha nem halt meg?
- BARNABÁS Akkor lesz még egy forduló.
- IDA Meddig akarsz játszani?
- BARNABÁS A végjátékot semmiképpen sem hagynám ki.
- IDA Mikor?
- BARNABÁS Mielőbb.
- IDA És ha meghalt?
- BARNABÁS Akkor csak egy epilógus erejéig mehet tovább a játék.
- IDA Tudod, most nekem lenne kedvem azt mondani, amit te szoktál!
- BARNABÁS Akkor mondjad.
- IDA Kibaszott Neil Simon!
- BARNABÁS *(közben a földön fekvő Balázs fölé hajol, de Ida szavaira visszafordul egy pillanatra.)* Ámen.

(szinopszis) 5

Szín ugyanaz, mint az előbb, de valamennyi időnek el kellett telnie. Barnabás egy telefont emel le a füléről és a szoba sarkába dobja. Mint látható, meglehetősen ideges. Ida a pamlagon ül-hever, a whiskys üveget húzogatja meg szaporán. Láthatóan feszült. Egyszóval mindketten felfokozott izgalmi állapotban vannak. A földön ott fekszik Balázs, ahogy az előző szinopszisban elhagytuk, mozdulatlanul. Még nem tudjuk, belehalt-e, vagy csak beledajult a baseballütővel történt szörnyű találkozásába. De hamarosan ezt is megtudjuk, hiszen azért maradtunk még min-

dig itt. Egy hulla mellett részvéttelenül elmenni legalább akkora parasztság, mint ajult embert magára hagyni az asztal lába mellett a szőnyegen.

IDA Mit mondtak?

BARNABÁS Csak annyit, hogy igen.

IDA Jönnek?

BARNABÁS Ja. Pár perc múlva itt vannak.

IDA És ha addigra kampec neki?

BARNABÁS Akkor így jártunk.

IDA Akkor te gyilkos vagy. Így jártál.

BARNABÁS Én? Én nem.

IDA Akkor ki? Én? Talán én öltem meg?

BARNABÁS Szimpla öngyilkosság volt.

IDA Értsem úgy, hogy szerencsétlenül beleesett a saját baseballütőjébe a szerencsétlen?

BARNABÁS Részletkérdés a te értelmezésed. Az a fontos, hogy mi kerül a jegyzőkönyvbe. De nem kell aggódnod!

IDA Annyira nem is aggódtam. Végző soron nem volt miért aggódnom.

BARNABÁS Cáfolom, volt. Éppenséggel két ok miatt is aggódhattál volna.

IDA Sorolod?

BARNABÁS Az egyik, hogy börtönbe kerülök.

IDA Ja.

BARNABÁS A másik, hogy nem kerülök börtönbe.

IDA Ja.

BARNABÁS Megmagyarázom.

IDA Fölösleges. Nekem az se jó, ha börtönbe kerülsz, meg az se, ha nem kerülsz börtönbe. Ezt akartad mondani. Persze, jobb, ha megmagyarázod. Szeretem hallgatni az agyadban kattogó fogaskerekeket. Na szóval, miért is?

BARNABÁS Ha börtönbe kerülök, oda a nagy pénz, lótték a főorvosi fizetésnek, és nem tudsz tovább élősködni rajtam. Ha meg nem kerülök, tovább is velem kell kínlódnod, nem csalhatsz akkor és azzal, amikor és akivel akarsz.

IDA Perfect. Erre én a sekélyes nő agyammal csak nagysokára jöttem volna rá, nyilván.

BARNABÁS De rájöttél volna, abban biztos vagyok. Mondjuk, nem csalahatnál tovább ezzel a minidiktátorral.

IDA Már diktátor is? Nem mondd! Mégis, miért is?

BARNABÁS Elegendem van a miértiseidből, fárasztasz. Nem iszik. Tehát más se igyék, mert ha iszik, akkor alkoholista, és értéktelen a társadalom számára. Nem eszi állatok végvonaglás-származékát. Tehát, aki ezt teszi, az nem emberi lény, hanem egy állat, egy bunkó, egy ősember, egy kanibál.

IDA Nem mondtott ilyeneket.

BARNABÁS Nem mondtott, de láttam a sunyi tekintetében, hogy alig tudja viszsztatartani magát.

IDA Jó emberismerő vagy. Nem csöngettek?

BARNABÁS De, én is hallottam, csöngettek.

IDA Gondolom, ki kéne nyitni az ajtót.

BARNABÁS Jó gondolat, ki kéne. De kinek kéne kinyitnia?

IDA Talán nekem?

BARNABÁS Ezek szerint nekem?

IDA Ha így kérdezed, bizonyára neked sem. Talán szegény Bazsinak, mégiscsak ő miatta jött meg a mentő vagy a hullahordó fekete furgon. Nem is értem, hogy engedheti meg valaki magának azt a pofátlanságot, hogy arra való hivatkozással, vagy még csak nem is hivatkozik rá, hogy ajultan vagy szörnyethalva, a tulajdon baseballütőjétől, hever a padlaton, nem rohan ajtót nyitni.

- BARNABÁS A szituáció egyszerűbb, mint a bonyolult beszéded. A te szeretőd, a te kötelességed eltakaríttatni innen a dögöt. A te dögödet. Az ő baseballütőjével együtt.
- IDA Értem a célzást. Már mentem is. *(Kilép az előszobába, de tolat vissza, mögötte felbukkan Zita.)* Na, kit hoztam neked, drágám? Először nem is hittem a szememnek. Megjött az eltakarító személyzet!
- ZITA Jó estét, főorvos úr! Merre találok a sérültet?
- IDA Már nem is tegeződtek?
- BARNABÁS Már nem tegeződünk?
- ZITA Már nem is tegeződünk. Hivatalosan vagyok itt.
- BARNABÁS Aha! Az más. Jó estét, Zita! Jól van?
- ZITA Indifferens a kérdés jelen esetben. Megmondaná, merre találok a sérültet?
- BARNABÁS Éppen most botlott meg benne.
- ZITA Ez lenne itt? Aki itt fekszik?
- BARNABÁS Alighanem. Ha mi ketten itt – ugye, állunk.
- IDA Szokatlan a főorvos urat, a Barnit állni látni, mi? Úgy mindenféle értelemben. Ezt a fantáziádra bízom, kicsike.
- ZITA Abbahagyná a karattyolást? Nem látja, hogy vizsgálom a beteget?
- IDA Miféle hang ez a saját házamban? És egyáltalán, hogy a picsába kerülsz épp te épp ide?
- ZITA Úgy, hogy éppen én vagyok ügyeletben. Tehát hozzánk érkezett be a főorvos úr hívása.
- IDA Hol vagy te ügyeletben, feladatát ilyen szorgalommal és tisztességgel ellátó jövődöbeli medika?
- ZITA Természetesen a kórházban.
- IDA De hol a kórházban?
- ZITA Többnyire a második emeleten.
- IDA De melyik osztályon? Ajánlom, ne játssz velem macskás-egeresdit, ribanc!
- ZITA A kérdésre az a válaszom, hogy a nőgyógyászaton. Hol máshol. Az ajánlatát meg készséggel elfogadom. Semmi kedvem magával hancúrozni. Mi több, nincs guszтусom. Megértem, hogy a főorvos úrnak sem.
- IDA Újban a nőgyógyászat látja el a baleseti ügyeletet is? Különös.
- BARNABÁS Járvány idején megoszlanak a feladatok, szívem.
- IDA Remek. Remekül hazudsz megint, Barnabás. Egyáltalán, eszedbe jutott már egy pillanatra, a házasságunk utolsó húsz évében csak egyetlen pillanatra is, hogy igazat mondjál?
- ZITA Lehetne, hogy ne a jelenlétemben oldják meg a házassági válságait?
- IDA Lehetne, hogy nem pofáznál bele a más lakásában a más válságába, hogy... szájba a kurva anyádat, kurva!
- BALÁZS Töltekezünk és ürítünk. Ez az emberi lényeg!
- IDA Jelentős fordulat a történetben, felébredt a hulla. Fellélegezhetsz.
- BARNABÁS Egy pillanatig sem voltam ideges miatta. *(Előkeresi a sarokba dobott telefont, nyomkodja, aztán bele szól.)* Robi, elmehetnek!
- IDA Robi?
- BARNABÁS Te már a férfiakra is féltékenykedsz?
- IDA Nem, csak kezdem átlátni a helyzetet.
- BARNABÁS Miféle helyzetet?
- BALÁZS Egy könyvben olvastam, amolyan okoskönyvben, vagy valami verses valamiben.

- ZITA Maradjon egy kicsit még fekve.
- BARNABÁS El is fogja altatni?
- ZITA Talán korán küldte el a főorvos úr a mentőket. Lehet agyrázkódása is.
- BARNABÁS Nem lehet. Azért vagyok orvos, hogy amikor ütök, tudjam, milyen következményei lehetnek.
- IDA Gyakran szoktál baseballütővel ütni másokat, egyetlenem?
- BARNABÁS Csak módjával.
- ZITA Az esés következtében...
- IDA Téged már a gyakorlaton lévő tanoncok is kioktatnak?
- BARNABÁS Valóban, kedves Zita, nagyra értékelem...
- IDA Na, itt elég is lesz, álljunk le, mielőtt a szeretőd érdemeit hosszan elsorolnád. Elég, ha azt elmondod, jó-e veled az ágyban.
- ZITA Ha annyira érdeklis, jobb vagyok ott neki, mint amilyen maga volt.
- IDA A múlt idő helyes, a következtetés téves. Abból, hogy ez a negyedagú vénember nem emlékszik arra, milyen volt velem, nem következik egyértelműen, hogy rossz.
- ZITA Maga talán emlékszik rá, hogy milyen volt együtt az ágyban, úgy száz évvel ezelőtt?
- IDA Hogy kontextusban maradjak, nem ajánlom, hogy tovább baszd az agyamat.
- BARNABÁS Már megbocsáss, édesem, de te és az agy... szóval, ez a kettő nem mindig kompatibilis egymással.
- IDA Ugatsz már te is, de meg fogsz lepődni.
- BALÁZS Lakadalom van a mi utcánkban...
- IDA Kuss, Bazsi, gondolatmenetem van.
- BARNABÁS Mid van?
- ZITA Talán gondolatmenést akart mondani!
- IDA Nem, nem. Összeállt bennem a puding.
- BARNABÁS Nem a próbájára gondoltál, egyetlenem?
- ZITA Ezt a szót ne használd, Barni, baszd meg, nekem is ezt szoktad mondani, hogy egyetlenem, és a végén teljesen megkeveredünk, hogy kivel beszélsz. Meg egyáltalán, sért is, hogy ilyen szegényes a szókinccsed!
- IDA Ez remek volt. Megadtad neki, ami jár. Ha nem ilyen hülye helyzetben találkozunk, akár lehetünk volna még barátok is.
- ZITA Látogatnálak az öregek otthonában, tolnálak a kocsiban, és barátságosan elbeszélgetnénk, mint két barát, én néha letörölném az álladról a szádból rácsorgó nyálat. Milyen kár is, hogy csak lehetünk volna barátok.
- IDA Jól van, kislány, te is elhasználtad a monológodra kapott lehetőségedet, nem is rosszul. Mondhatni, egyenesen kihasználtad. De térjünk vissza a pudinghoz.
- BALÁZS Már a desszertnél tartotok?
- IDA Kuss, Bazsi, majd rád is keríték sort.
- BARNABÁS Ida, te egyszerűn vészjósolatsz.
- IDA Így is lehet mondani. Ezen fölbátorodva, ha megengeditek, visszatérek a pudinghoz.
- BALÁZS Vaniliás vagy csokis?
- IDA Szaros. Az majdnem olyan, mint a fakó csoki. Megkapod belőle te is a részedet.
- BARNABÁS Valami rosszat sejtetek.
- ZITA Nem kéne mennünk?
- IDA Itt hagynátok egy haldoklóval? És az orvosi etika?
- BARNABÁS Van is neked fogalmad erről!
- IDA Érdekes, a mai napig váltig azt hittem, hogy nincs.
- BARNABÁS És mi változott?
- IDA Hát az, hogy van.

- ZITA Feleségünk egyszerre megvilágosodott.
- IDA Neked meg kinyílt a csipád, madárfióka. De majd lesz rád is gondom.
- BARNABÁS Kire még? Ha jól sejtem, rám gondolsz.
- IDA Rád is gondolhatok. És Zita fuvo-laművésznő igazat mondott, amikor azt böffentette bele a beszélgetésbe, hogy megvilágosodtam.
- ZITA Mitől lettem én fuvo-laművésznő?
- IDA A főorvos úrnak már a fuvo-lázttatás sem megy?
- ZITA Rohadék.
- IDA Puding, puding! Térjünk már vissza oda. Szóval, és most kuss van mindkinek, amíg nem mondom azt, hogy lehet beszélni, vizsgáljuk meg onnan a történetet, hogy a főorvos úr azt mondja, ránézve Bazsink baseballütőjére, hogy bizonyára nehéz.
- BALÁZS A baseball igen nehéz sport. Tulajdonképpen.
- IDA Igen, édesem. Ahogy az ütő is. A dobókesztyű viszont elegáns és hasznos holmi.
- BARNABÁS Hova akarsz kilyukadni?
- IDA Rövid leszek, hogy ne találjátok unalmasnak. Szóval, itt van ez a dobókesztyű, ami kicsúszott Bazsi ütőtartó szettjéből. Barni fel akarta próbálni, és fel is próbálta.
- BARNABÁS És?
- IDA Nincs és. Felpróbáltad. És azután csaptad fejbe ezt a szerencsétlent, aki innen a padlóról monologizál néha.
- BARNABÁS Nem tudlak követni.
- IDA Akkor én sem tudtalak. De most rájöttem mindenre.
- ZITA Mire tetszett rájönni, drága Miss Marple?
- IDA Röhögtök, de korán röhögtök! Vizsgáljuk csak meg ezt a baseballütőt alaposabban!
- BARNABÁS Semmi szükség rá, a sértett nem halálozott bele sem az ütőbe, sem az ütésbe. Utóbbi esetben nem lényeges.
- IDA Tételezzük fel, hogy elhalálozott.
- ZITA Kicsit zavarban vagyok, mert két fontos momentum ismeretében szenvedek hiányt. Nem tudom, ki ez a pasi a földön, és nem tudom, ki ütötte fejbe. Az már egyértelmű, hogy a fejbeverésben a baseballütőnek fontos szerepe van.
- IDA Na ugye, doktor Miss Watson! Kezd a maga számára is érdekessé válni az eset.
- BARNABÁS Én unom.
- IDA Korai.
- BALÁZS Én nem értem.
- IDA Kései.
- ZITA Valaki elmondaná végre, hogy ki kicsoda, és ki mit tett, és mi miért történt?
- IDA Remek, kedvesem! Minden szükséges paraméterre rákérdeztél. Ki kicsoda. Ez itt a szőnyegen Halász Balázs, áldozat.
- BARNABÁS Történetesen a szeretőd.
- IDA Történetesen a szeretőm. Folytatom. Ki mit tett. Bazsi idejött, Barni kétszer lesújtott rá a baseballütővel. Mindez azért történt, mert nem tudták eldönteni, hogy melyikük fasza a nagyobb. Ugye, minden világos? És, ugye, egy valamit még mindig nem értesz.
- ZITA Valóban. Ezt a kesztyűt...
- IDA Dobókesztyű.
- ZITA Ezt a dobókesztyűt nem értem.
- IDA Azt hiszem, a főorvos úr már pontosan érti.

- BARNABÁS Túlbecsüled a felfogóképességet.
- IDA Legyen. Akkor neked is mondom.
- BALÁZS Nekem is?
- IDA Természetesen, szerelmem. Neked is. Hiszen, ha nincs dobókesztyű, akkor te nem heversz most a véredben és a hányásodban a szőnyegen.
- ZITA Megjegyzem, se vért, se hányást nem észleltem a szőnyegen.
- IDA Leszarom. Mondjuk, az agyvérzéstől lehet háyni, a baseballütőtől meg lehet vérezni, de ez részletkérdés. Amiről te nem tudhatsz, a te élemedett szeretőd fedezte fel nagy éleslátással és élelmességgel a szettből kicsúszott kesztyűt.
- ZITA Az érthetőségem kedvéért, dobókesztyűt.
- IDA Úgy van.
- BARNABÁS Hova akarsz kilyukadni? Miért ne vehettem volna észre, hogy kicsúszott a zsákjából a kesztyűje?
- IDA Hát persze, hogy észrevehetted, drágám. Sőt, fel is vehetted a kezedre. És a kezeden volt, amikor leverted ezt a nyomorultat a szőnyegre.
- BARNABÁS Neked agyadra ment az HBO GO még a Netflix. Arra gondolsz, hogy direkt húztam fel a kesztyűt, hogy ne maradjon rajta az ütőn az ujjlenyomatod.
- IDA Történetesen arra. És nem is maradt rajta az ujjlenyomatod.
- BARNABÁS Ha nem maradt rajta ujjlenyomat, az övén kívül, természetesen, akkor hol itt a bibi?
- IDA Ott, hogy maradt ujjlenyomat az ütő nyelén, az övén kívül.
- ZITA Kinek az ujjlenyomata maradt rajta, ha megkérdezhetem?
- IDA Az enyém.
- BARNABÁS És ez most miért fontos?
- ZITA Hogy került az ütőre a maga ujjlenyomata?
- IDA A miéltre és a hogyanra rákérdezés ismét rendkívül fontos. Miért fontos? Mert ha történetesen meghal a Bazsi...
- BALÁZS Be, be, élek...
- BARNABÁS Látod, hogy él!
- IDA Hát persze, hogy él. De mi nem ezt kell most vizsgálnunk. Nem bűneset után nyomozunk, hanem bűnöst keresünk.
- ZITA Bocs! Beszarok, annyira izgi, nem tudok nem belefelejtkezni.
- BARNABÁS És természetesen én lennék a bűnös.
- IDA Rájöttem, te vagy a bűnös. De csak erkölcsileg tudlak elítélni, Barnabás.
- BARNABÁS Lévén, hogy nem vagy ügyvéd.
- IDA Lévén, hogy nincs áldozat.
- ZITA Egy hulla kellene, ha jól értem.
- IDA Körülbelül. De nincs hulla.
- ZITA Akkor Barni nem bűnös.
- IDA Jogilag nem. Erkölcsileg igen.
- BARNABÁS Jössz itt nekem megint elő ezzel az izélgető moralizálgató éneddel!
- ZITA Térjünk már vissza a maga ujjlenyomatára.
- IDA Igen, ez itt most a legfontosabb kérdés.
- BARNABÁS Kinek? Neked!
- IDA Nem. Ha meghal Bazsi, akkor neked lett volna a legfontosabb. De mert nem halt meg, neked lesz most az.
- ZITA Esküszöm, hogy semmit sem értek ebből!
- IDA Mert nem voltál itt, el kell mesélnem neked, igen röviden, a történetet. Amikor a baseballütő a kis szerelmi háromszög érdeklődésének a fókuszába került, akkor az én fér-

- jem ezt találta mondani: emeld csak meg, drágám!
- BARNABÁS Mi van abban, hogy azt kértem, emeld meg azt a kurva ütőt?
- ZITA Tényleg, hogy lehet ilyesből erkölcsi következtetéseket levonni?
- IDA Lassabban az agarakkal. Én megemeltem az ütőt, és mert nehéznek találtam, visszatettem a szőnyegre.
- ZITA És?
- BARNABÁS És?
- IDA Nem az fogta meg az ütőt, aki kíváncsi volt a súlyára, hanem én. Kinek maradtak rajta az ujjlenyomatai? Az enyéme.
- ZITA És ennek van valamilyen jelentősége?
- IDA Most már nincs. De a főorvos úr, a te kedvenc szeretőd számára, aki egy ujjal sem nyúlt hozzá az ütőfa nyeléhez, gondosan kesztyűbe bújtatott kézzel sújtott le áldozata fejére, lett volna.
- BARNABÁS Ez csak zagyva fantazmagória.
- ZITA Lehet, hogy az, de nekem valami dereng.
- BALÁZS Nekem is dereng, de nem akar világosodni.
- BARNABÁS Bizonyíts! Bizonyítsd be, hogy direkt csináltam. Hogy szándékosan akartalak gyanúba keverni.
- ZITA Innentől már én is értem.
- IDA Akkor mondd, gyermekem!
- ZITA Barni, attól tartok, te túlbiztosítottad magad. Pontosabban, rossz gyilkos lennél.
- BARNABÁS Most már te is kezded? Csak nem adsz hitelt ennek a...
- ZITA A feleségednek, főorvos úr. Nem a baleseti ügyeletet hívtad, nem a rendőrséget értesítetted, hanem tőlünk kértél mentőt, minden eshetőségre felkészülve. Arra is, hogy meghal. Arra is, hogy életben ma-
- rad. Ha meghal, akkor jönnek az ujjlenyomatok. A feleséged ujjlenyomatai. Ha túléli, nincs életellenes cselekedet, gyilkossági kísérlet, mert mi jövünk, és nekünk te vagy a főnökünk, azt fogjuk vallani, amit hallani akarsz.
- BARNABÁS Azt fogjuk vallani, amit akarsz hallani. Hallali, hallali két hülye piccsa! És ha túléli, akkor már nem számítanak az ujjlenyomatok?
- ZITA Számíthatnak, persze. De csak addig, amíg a sértett magához nem tér annyira, hogy elmesélje, mi történt, ki támadott rá, kinek a kezében volt az a... krikett vagy mi szar... Szóval, meg kell dicsérjelek, Bazsi, mindenre fölkészültél. Tökéletes volt minden.
- BARNABÁS Hát, ha már így eldöntöttetek, akkor maradjunk ennyiben. Vegyük úgy, hogy a játéknak vége.
- IDA A játéknak valóban vége.
- BARNABÁS Arra is van megoldásotok, botcsinálta nyomozók, hogy hogyan tovább?
- IDA Nekem van.
- ZITA Nekem is.
- BARNABÁS Hát akkor mondjátok!
- ZITA Megvárom előbb Idát.
- BARNABÁS Ida?
- IDA Mondjam, vagy mutassam?
- BARNABÁS Ahogy neked kényelmesebb.
- IDA Egyszerűbb, ha mutatom. *(Felragadja a baseballütőt, és fölemeli.)*
- BARNABÁS Te meghülyültél, édesem?
- IDA Nem. De az ujjlenyomat kötelez. Erre számítanod kellett volna.
- BARNABÁS Ez nem meghülyült, hanem megőrült.
- ZITA Ellenkezőleg, szerintem most jött meg az esze.

- IDA Méltó befejezést kell adnunk ennek a sok méltatlanságba csúszott játéknak.
- BARNABÁS Ez már nem játék, Ida.
- IDA Ettől tartok én is. Játéknak nem játéknak, de befejezésnek mindenképpen méltó.
- BARNABÁS Képes lennél megütni?
- IDA Nagyon.
- ZITA Agyon.
- BARNABÁS Na jó.
- IDA Na jó!
- BARNABÁS Ez így esélytelen játék.
- IDA Te mondtad, nem játék! *(Kezében lóbálva a baseballütőt, a kimenekülő Barnabás után veti magát.)* Ez pedig harc lesz, picinyem!
- BALÁZS Fölkelhetek már?
- ZITA Akár föl, ha tudsz.
- BALÁZS Még nem nagyon tudok. Segítesz?
- ZITA Segítek. Rendesen ellátta a bajodat.
- BALÁZS Melyik?
- ZITA Nem Barnabás ütött le?
- BALÁZS Ő. De a bajomat ketten látták el.
- ZITA Nagyon fáj?
- BALÁZS Kurvára. Ez a főorvos nagyon közönséges tud lenni, ha a másik embert fejbe kell verni.
- ZITA Hogy kerültél ide?
- BALÁZS Ezt én is kérdezhetném.
- ZITA Bonyolult.
- BALÁZS Nem bonyolultabb az enyémnél.
- ZITA Szerencse, hogy nem tört be a koponyád.
- BALÁZS Rendszeresen sportolok, engem nem lehet egykönnyen elpusztítani.
- ZITA Lehet, hogy egy cipőben járunk?
- BALÁZS *(lehet, hogy te is szerető vagy itt?)* Inkább csak hasonló cipőkben.
- ZITA Legalább mi beszéljünk egymással őszintén! Te ki vagy? És nem a neved érdekel.
- BALÁZS Én Idának... vagy Hildának... valamelyiknek... de biztosan nem Barnabásnak...
- ZITA *(nem fejezted be. A szeretője vagy, az előbb mondta.)* Én meg éppen a Barnabásnak.
- BALÁZS *(ennyire nem lehet egyforma a szerepünk! Na jó, hasonló.)* Ezek nagyon elrohantak valahová. Hová?
- ZITA Talán hogy megöljék egymást. Ketten maradtunk. Ha nem is kettesben. Beszéljünk egymással, és ne róluk.
- BALÁZS Jól van. De nem tudom a különbséget érzékelni.
- ZITA Nem baj. Legyünk őszinték!
- BALÁZS Ha arra gondolsz, tetszel nekem.
- ZITA Momentán nem erre gondoltam, de jól esik hallani. Így, fehér köpenyben is?
- BALÁZS Ebben különösen. Még az is lehet, hogy azért. Hogy egy kicsit átlátsszik a köpeny alatt, szóval át alatta valami.
- ZITA Ha te Ida szeretője vagy...
- BALÁZS *(mondtam én ilyet?)* Ezt miből gondolod?
- ZITA *(most rá foglak vezetni.)* És én a főorvos úré...
- BALÁZS Te ezt most mondd, vagy csak úgy...?
- ZITA Akkor itt kegyetlen játék folyik.
- BALÁZS *(kegyetlen játék.)* Folyt itt. Én kiszállok, mielőtt újra fejbe vernek.
- ZITA Megértem.
- BALÁZS Én semmit sem értek. Ida nem Ida, hanem Hilda. Ez a Barnabás meg nem biztos, hogy Barnabás, lehet, hogy Barna bácsi, a strici. Meg valami nej.
- ZITA A nej az Ida.
- BALÁZS Vagy Hilda. Valamelyik. Barnabás szerint Barna bácsi kurvája.

- ZITA (lépjünk közelebb.) Tehát nem a te kurvád?
- BALÁZS (ez váratlan volt.) Micsoda beszéd ez? Én is mondhatnám, hogy te meg a doki kurvája vagy. Vagy azé a neje.
- ZITA Már megint ez a nej. Miféle nej.
- BALÁZS Ő mondta, hogy ő nej. Csodálkoz-tam is. Olyan idegen név.
- ZITA Neil?
- BALÁZS Lehet, hogy i volt benne. De annak nincs sok értelme. Meg még volt egy másik neve is hozzá.
- ZITA (most vagy teljes lesz a zavar, vagy kitisztul minden.) Próbálj meg visszaemlékezni a másik nevére.
- BALÁZS Nem tudok nyelveket. Csak egy egyszerű testnevelő tanár vagyok.
- ZITA Az most itt lényegtelen. Próbáld meg felidézni a név hangzását.
- BALÁZS (mintha olyan fontos lenne az a kurva név.) Olyan, tudod, mint az angyalé volt, abban a filmben, a Templárosban.
- ZITA Simon?
- BALÁZS Az lehet, látod, hogy Simon.
- ZITA (lassan összeáll a kép. De csak az övéké.) Neil Simon. Ezt mondta?
- BALÁZS Valahogy így. Talán éppen ezt. Vagy lehet, hogy pontosan. Fontos ez?
- ZITA Lehet fontos. Még akkor is, ha már lényegtelen. Hogy van a fejed?
- BALÁZS Már tudok ülni. Nemsokára elin-dulhatunk.
- ZITA (ez a többes szám szándékos, vagy véletlen, Bazsi?) Elindulhatunk? Hová indulhatunk el?
- BALÁZS Azt nem tudom. Ahhoz még kába a fejem.
- ZITA Tudod mit? Ha nem lesz kába a fe-jed, akkor elmegyünk egyszer, együtt, színházba.
- BALÁZS Nem szokok színházba járni.
- ZITA (majd rászoktatlak, tornatanár!) Egyszer elmegyünk, és megnézünk egy Neil Simon-darabot. Már tu-dom is, hogy melyiket.
- BALÁZS (megint ez a név. Ha meghallom, már belehasít a fájdalom a fejem-be.) Ez a pofa nem orvos, hanem valami író?
- ZITA Orvos, csak valamiért felvette az író nevét álnévnek. Illetve, tudom is, hogy miért.
- BALÁZS Az írók szoktak álnevet használni, de miért használnak álnevet a szü-lészfőorvosok?
- ZITA (nekünk ezt dobta a kártya.) Ördög tudja. Lehet, hogy passzióból. Mondjuk, játékból. Na, eljössz ve-lem egyszer színházba?
- BALÁZS Meglehet. De előbb szeretnék megismerni.
- ZITA (this is the beginning of a beautiful friendship, or csak le akar velem feküdni a fickó?) Meg fogunk ismerkedni, Bazsi.
- BALÁZS Ne szólíts Bazsinak... majd mások előtt.
- ZITA Oké. Engem Zitának hívnak.
- BALÁZS (veled egyszerűnek tűnik minden. Vagy ez valamilyen slágerben van?) Más neved nincs? Ezeknek több is volt. Egyiknek kettő, a má-siknak legalább három.
- ZITA (nem is rossz ötlet!) Egyelőre nincs. Egy már nem is elég? Ha akarod, harminckét nevem lesz.
- BALÁZS Annyi nem kell. Néha az egy is sok. De mire is várunk most?
- ZITA Magam sem tudom. Igazából sem-mire. Akár el is mehetnénk innen.
- BALÁZS Még időben.
- ZITA Ez mit jelent?
- BALÁZS Mielőtt megint fejbe vernének a baseballütőmmel. Mondjuk, téged is.

- ZITA (úristen, erre nem is gondoltam eddig.) Igazad van, lépünk olajra. Tudsz már járni?
- BALÁZS (most kiderül, használt-e a sok torna... testnevelés.) Megpróbálhatom. De ahhoz előbb fel kell állni.
- ZITA (induljunk, el kell mennünk innen!) Várj, segítek! *(Kint nyílik az bejárati ajtó. Valaki belép, majd járkálni kezd az előszobában.)* Azt hiszem, ezzel elkéstünk.
- BALÁZS (mi mindig elkésünk. Vagy valami ilyesmi. Egy vers talán.) Hallod? Csak egyik jött vissza.
- ZITA (kurvára félek. Miért is félek kurvára?) Azt hiszem, tényleg csak egyik jött vissza.
- BALÁZS De melyik?
- ZITA Melyik?

Kinyílik az ajtó, de nem lép be rajta senki. Sötét.

VÉGEL LÁSZLÓ

Posztjugoszláv irodalmi identitáskaleidoszkóp – zsidó és kisebbségi identitás

NAPLÓRÉSZLETEK 2021-BŐL – EGY TÉMÁRA

2021. január 1., péntek

Az év első napján számot vetve az immár több mint húsz éve rendszeresen vezetett naplójegyzeteimről beismerem, ha mást nem, akkor legalább önfegyelmet tanultam. Kezdetben csak feladat volt, később belső kényszer, olyannyira, hogy szorongás kapott el, ha nem írtam le legalább néhány mondatot. Ilyenkor felesleges embernek éreztem magam. Tulajdonképpen az is vagyok, eluralkodott bennem a kisebbségi tudattól elválaszthatatlan feleslegesség, amit monológgal gyógyítok, a napló pedig a monológ hiteles színtere. Valamiképpen a monológ-tudat uralkodik el bennem, akkor is, ha regényt vagy esszét írok. Magánbeszéd – a virtuális közzől. Deleuze és Guattari írta, hogy a kisebbségi irodalom voltaképpen jellemzője, hogy hangsúlyozottan politikus és többnyelvű környezetben születik. A többnyelvű környezetben pedig a mondatok címzettje rejtélyes, sosem tudni, hogy ki mit ért belőle. Legtöbbször más-ként értelmezi a mondataimat az egyik nyelvi univerzumhoz tartozó olvasó és megint más-ként a másik nyelvi univerzumhoz tartozó olvasó, miközben a regényem mindkét univerzumot képviseli. A nyelvem hazájában is, de a valós életem hazájában is csak az énem egyik felét érzékelik, a másik fele idegen marad. Nem panaszkodom, ez elkerülhetetlen. A kisebbségi író szükségszerűen idegen „otthon” is, „itthon” is, tehát örök csonkaság határozza meg az azonosított mondatát, a motívumait, a világvépiét. Ezzel a felismeréssel bontottam fel a mai postámat. Fájdalmas hírral kezdődött az új esztendő. Ma reggel olvasom Janez Pipan mailjét: pár órával ezelőtt meghalt Dušan Jovanović szlovén drámaíró és rendező, a feledhetetlen *Slovensko mladinsko gledališče* szellemi atyja. Ott láttam eredeti helyszínén Ljubiša Ristić Danilo Kiš *Boris Davidovics síremléke* című elbeszélése alapján készült előadást, az *A-moll misét*. Azt hiszem, ez az előadás bevonult a jugoszláv színháztörténetbe, amit senki nem fog megírni. Akad még számtalan apokrif történet ebben a történelemben. Nemzedékem múltjának felejtésére, elvesztésére van ítélve. A naplóírás célja múltunk védelme, de akkor is, ha elszántan keressük a saját elrabolt múltunkat, rá kell döbbenünk, hogy a múlt elfelejtett bennünket. A kisebbségben a múlt eltűnése szinte törvényszerű. Minden nemzedék elveszti a múltját. Kétkedve forgatom a kezemben a dokumentumokat, saját elidegenedett múltam bizonytalan nyomait. Rólam van szó, vagy valaki másról, egy idegenről? Lehetséges-e, hogy ugyanebben a ljubljanoi pincszínházban mutatták be az *Ábrahám kése* című színházi esszéket tartalmazó könyvem. Nem Újvidéken, és nem egy magyar irodalmi fórumon. Aztán 1986. február 6-án mutatták be a horvátországi Zenicán az *Áttüntetések (Dupla ekspozíció)* című regényem alapján készült, a szlovéniai Dušan Jovanović rendezte előadást, amelyet a 2019 júniusában elhunyt belgrádi Borka Pavićević alkalmazott színre. Nem egy újvidéki színházban,

ami kezdetben fájt is, de amint rájöttem a magyarázatára, megbékéltem vele. A magyarázat túlságosan egyszerű, a hiba bennem volt, sehol sem éreztem magam otthon, ami azt jelenti, hogy mindenütt félig voltam otthon, és mindenütt ismerős idegen maradtam. Ljubljanában is, Újvidéken is, Belgrádban is és Budapesten is. Ez a lappangó érzés valójában Jugoszlávia szét hullásának nyitányán a nyolcvanas években véglegesen megérlelődött bennem. Nem áldott meg a sors akkora jóstehetséggel, hogy előre lássam a véres és piszkos háborút, mint azokat, akik utólag sorra esküsznek arra, hogy biztosak voltak a háború kitörésében, de mehetségre legyen mondva, a jugoszláviai eseményeket kellő odafigyeléssel mérlegelő CIA még 1989-ben is csak kisebb lokális konfliktusokra számított és nem egy véres háborúra. Rengett a lábam alatt a föld, én pedig sejtettem, hogy valamit elvesztettem, végleg hontalan leszek. Esszéimben (*Lemondás és megmaradás*) hontalannak neveztem magam, de kapaszkodtam nevelődésem, kudarcaim, tévelygésem és sikerélményeim színhelyéhez, Újvidékhez, és így lettem hontalan lokálpatrióta. Kétszeresen ismerős idegen. Magyarországon is, Szerbiában is. Valójában ebben a helyzetben ismertem fel véglegesen a kisebbségi és a zsidó sors közötti párhuzamot. Az igazat megvallva ifjúkoromban fogalmam sem volt erről a sorsról. Szülőfalumban sosem hallottam a zsidókról, Újvidékre kerülve a gimnáziumban ugyan tanultunk a holokausztról, de ez a történelemhez tartozott, nem az én sorsomról szólt, úgyhogy nem is nagyon érdekelt. A fasizmus tananyag volt – semmivel sem több. Gimnazista éveimben nem volt kapcsolatom Magyarországgal, az ottani könyvekhez is csak pár év múltán jutottam hozzá. A két háború között az itteni könyvtárakban fellelhető megjelent könyvekből olvastam ugyan a magyarországi vitákról, de sem érintették az én sorsomat, történelmi ismeretek maradtak. Ritka budapesti látogatásomkor fogalmam sem volt, hogy új barátaim között ki a zsidó és ki nem az. Egyedül az újvidéki „hideg napokról” szóló kötelező tananyag érintett, amely azonban elidegenítőleg hatott. A történet borzalmas volt, de a „magyar fasisztákról” szóló narratíva tartózkodást ébresztett fel bennem. A hatvanas évek második felében már beszüremlettek a magyarországi viták, de csak úgy, félig kimondva, tehát érthető, hogy alig-alig tulajdonítottam neki fontosságot. Valójában Aleksandar Tišma 1971-ben megjelent *Blahm könyve* című regénye tett rám mélyebb benyomást, amely ugyan a hideg napokról szólt, de mélyen emberi zsidó sorsot tárt fel, tele öngyötrő és kínzó vallomással, s az identitáskeresés drámájával. Mindenekelőtt az a tény hatott rám, hogy a regény cselekménye Újvidéken játszódik le. Miroslav Blahm túlélte a hideg napokat, és Újvidék utcáin barangolva nem szabadult a felelősségtudattól és egyben az örök áldozat tudatának átkától. Mindebben a kérdésben ez a regény hatott rám legmélyebben. A magyarországi rendszerváltás után szinte sokkszerűen hatott rám az ébredező antiszemitizmus, s ugyanakkor ezzel párhuzamosan a kilencvenes években a jugoszláv háborúban az etnikai gyűlölet átsugárzott az úgymond gyanús kisebbségekre, a magyarokra is. Ez volt a döntő fordulat. Soha annyire nem érzékelttem a zsidó és a kisebbségi sorsot olyan közelinek, mint azokban az években. A többségi nacionalizmus, az általános vesztélyérzet valójában felerősítette bennem az identitás dilemmáit. A ki vagyok én kérdése egyre kínosabbá vált. Kínos volt, de megkerülhetetlen. Előtte a nemzeti hovatartozásom csak az identitásom egy része volt, most azonban mindenestől a nemzeti identitáskalitkába zártak. Danilo Kiš többször is idézte Sartre mondatát, hogy a „zsidó az az ember, akit embertársai annak tartanak”, ennek nyomán arra a következtetésre jutottam, hogy a kisebbségi az, akit a partikularitás kalickájába helyeznek. Gettósítják – tegnap kényszerből, manapság nagylelkűen. Ezek nyomán értem, hogy Tišma miért menekült olyan kínosan a zsidó identi-

tástól: nem akart szellemi gettóba kerülni, hiszen a kilencvenes években én is átéltem ezt a nagy ellenmondást. Egyrészt erkölcsi megfontolásból azonosultam az üldözött közösség kollektív identitásával, másrészt ki is akartam törni a bűvös körből azzal, hogy meg akartam őrizni nyitottságomat más értékrendek iránt. Nyitott kisebbségi identitásra törekedtem, amely hű marad az egyetemes értékrendhez is. Nem kívántam – Ortega Y Gassetre gondolok – „ibériai kuckóba begubózó”, szenvedő kisebbségi lenni. Ez a legfontosabb, amit a zsidó sorsból tanultam. Ennek tudatában vállaltam, hogy az Újvidéki Egyetem diákjainak az antifaszizmusról és a fasizmusról beszéljek, a délszláv háborúk kellős közepén. Kockázatos évek voltak. Közben előadtam, arra gondoltam, hogy milyen éretlen voltam a gimnáziumi órák, amikor gondtalanul kitekintettem az ablakon, miközben a tanárom a fasizmusról adott elő. Ezekben az időkben örök életemre megjegyeztem Thomas Mann szavait: az antiszemitizmus olyan, mint a kézigránát, amely a demokratikus táborban káoszt és zűrzavart idéz elő. A gránát szilánkjai viszont a kisebbséget is megsebzik.

2021. január 2., szombat

Az *Emlékezz örökké Valira* című önéletrajzi regényében Tišma saját életéről vall. A könyv egyik fontos mondata szembeeszt a zsidó sors örök ellentmondásával. Tišma elárulja, hogy sokáig próbálta zsidó mivoltát elmismásolni, mintha ez nem is lenne fontos, fiatalon azért, mert rosszul esett neki, ha zsidónak nevezték, utána íróként is őrizkedett a „csak zsidó perspektívából” szemlélni a világot, mivel hőseit szerette volna általános emberivel felruházni. Regényhőse, a zsidó Miroslav Blahmra gondolt. Nem alaptalanul, hiszen Tišma is, akárcsak regényének főhőse, a zsidó sorsot ellentmondásos és drámai módon élte át, állandó vitában, párbeszédben volt vele, aminek a kulcsa a családtörténetben lelehet fel. A zsidó-magyar családból származó anyja tudatosan szabadulni akart a zsidó identitástól. Ezért 1918 után egy knini szerb katonatiszthez ment feleségül, fiát pedig a pravoszláv szokás szerint keresztelte meg, s ebben a szellemben is nevelte. Pestre kerülve szerb identitásának vallotta magát, és tanúja volt a 44-es zsidóüldözésnek. Visszatérve Jugoszláviába 1945-ben a kommunizmus eszméjébe menekült, amivel ki akarta kerülni az identitás drámáját. A kommunizmusban afféle Szent Pál-i jövőt látott. Ebből sem lett semmi. Szabadulni akart identitásának titkos tarkaságától, ami – saját bevallása szerint – kudarcot vallott, úgyhogy a rejtelkedő identitásával visszatért a soknemzetiségű Vajdaságba, ahol belátta, nem tud feltétlenül azonosulni a szerb identitással. Ám kezdetben nem a zsidó identitásban keresett kiutat, hanem a területiálisban. Se főleg zsidónak, se főleg szerbnek, hanem egyszerre mindkettőnek, de főleg vajdaságinak nevezte magát. Csakhogy Vajdaság már nem az volt, amelyben ő reménykedett. Az ő ifjúságának Vajdasága akkor már virtuális volt, csak a múltban volt fellelhető, amikor egymás mellett éltek a németek, a szerbek, a magyarok, a zsidók, a szlovákok és a románok. A legjobb esetben is csak szimulálta a vajdasági többnemzetiségű múltat, amely a II. világháború után pedig végzetesen megcsonkult. A zsidó elem és a német dimenzió szimbolikus maradt. Vajdaságot tehát Tišma akkor fedezte fel, amikor jellege kivérzett, és csak sajátos hagyományként élte az életét. Valójában a Vajdaság mint szimulákrum valamiféle értéket képviselt. A területiális identitás valójában közbülső szakasza volt a szerb és a zsidó identitás közötti feszültségnek. Tišma ezzel próbálta összebékíteni önmagában a szerb és a zsidó identitást. A területiségnek mint identitásformának az elkövetkező időszakban fontos szerepe lesz Tišma szellemi fejlődésében és prózájában. A területiális identitásnak köszönve összebékíthetőnek tűntek a különböző identitások, elviselhetőek lettek a különbségek, sőt ér-

telmet is kaptak. Hazára lelhet minden idegen – írja naplójában –, ahol mindenki egy kicsit idegennek érzi magát. Ez a gondolat a hetvenes évek végén, a nyolcvanas években dominált nála. Ezzel azt is bevallotta, hogy ő is idegennek érezte magát, s egyre inkább foglalkoztatta a zsidó sors. Legjobb regényeit ebben a korszakban írta. A zsidó identitás felvállalásával párhuzamosan akárcsak Danilo Kiš, egyre inkább hangsúlyozta közép-európai mivoltát. Közép-európai író, bizonygatta, aki aligha tud azonosulni a „szerbiánac irodalommal”, vagy ahogy ő ironikusan mondta, nem lehetett balkáni, törzsi író. Jugoszlávia felbomlása után pedig szintén akárcsak Danilo Kiš, az utolsó jugoszláv írónak nevezte magát.

2021. január 3., vasárnap

Hogyan rekonstruálnám a saját Trianon-történetemet, kérdezi a *Litera* szerkesztő asszonya Nagy Gabriella. A kérdés jogos, válaszolni könnyű lett volna, ha időközben átköltöztem volna, mondjuk, Budapestre. Akkor mesélhetnék az emlékké vált múltról. Ez lenne a rekonstruált múlt. De maradtam, így tehát nem kell rekonstruálnom a múltat, hiszen mindennapi életem része. Nincsenek trianoni emlékeim, nem gyűjtögetem őket, mint a filatelisták a bélyegeket, hiszen velük élek, amit nem szívesen veszek tudomásul. Megtanultam kellő öniróniával és kritikával szemlélni a poszttrianoni léthelyzet ellentmondásait és csapdahelyzeteit. Eszembe se jut, hogy kítűzőként használjam. Saját döntésemet vállalom, áttelepülhettem volna, de maradtam, nincs jogom panaszkodni, sztoikusán tudomásul veszem, hogy nem volt szerencsém a XX. századi történelemmel, az viszont bánt, hogy a kudarcból keveset tanultunk, tehát nem csoda, hogy megjelenik a Trianon-narratíva önigazoló oblomovista, fatalista bumerángja. Helyette inkább lássak benne rokonszenves sziszifuszi feladatot. Nem is ünnepelem, nem is gyászolom, inkább felesek vele. A *Temetetlen múltunk* című önéletrajzi regényemben utaltam Musilra, az Osztrák–Magyar Monarchia „szellemi krónikásának” gondolatára, miszerint könnyű azoknak a *kozmpolitáknak*, akik a nemzeti azonosságban kollaterális kárt látnak, de könnyű azoknak a kizárólag a nemzetre esküvő *nemzetieknek* is, akik nem ismerik a nemzetfelettség eszméjét. Ez szó szerint vonatkoztatható Trianonra is. Könnyű azoknak a kisebbségben élőknek, akik kozmpolitá buborékba menekülve elegáns gesztussal túteszik magukat a trianoni történeten, de könnyű azoknak is, akik kizárólag a trianoni szenvedéstörténeti romokra építkeznek. Az egyik oldal híveit sem csábítják a trianoni labirintusból való kijárat kalandjai, kockázatai. A tétlenségi viktimológia helyett inkább vállalom a buborékból való kilopódzás népszerűtlen, szellemi rombolás és építkezés konfliktusát, miközben felül akarom múlni Trianon csapdáját, az idegenektől való félelmet. Nincs szándékomban rettegni az idegenektől, hanem versenyre akarok kelni velük. Úgy vélem, hogy a Trianon-paradigma az *emberi sors* része, ezzel a tudattal élem az életem, nem siránkozom a temetetlen Trianonon, nem ismétlegem a közismert Trianon-szlogeneket. Prózámban is inkább a komplex identitás kalandja mögé rejtezik a Trianon-paradigma. Az *Egy makró emlékirataim* című regényemben a szerb lány, Tanja és a magyar fiú, Bub szerelmének abszurdításában rejtezkedik a kisebbségi életérzés titka. A Trianon maradjon enigma, amely kimondatlanul akár egy szerelmi történetbe is behatol. Az elmúlt évtizedekben írt regényeim történetének kezdete a Nagy Háború időszaka, amely napjainkban zárul. Egyetlen szenvedéstörténeti mondat sincs bennük, messze elkerülöm a trianoni pátoszt. Az egyik szerb kritikus regényem hősét, Slemilt úgy jellemezte, hogy Švejknek indul és Don Quijote lett belőle. Legyek inkább én is bölcs Švejk, vagy álmodozó Don Quijote, mint a kisebbségi viktimológia profétája.

2021. január 5., kedd

Arról írj legkevesebbet, ami kizárólag személyes fájdalmat okozott. Írj róla, de rejtse mások életébe, amelyben a fikció gazdagabb jelentéssel bír. Ez a gondolat vezényelt vagy öt évtized alatt. Az irodalom mégsem a személyes sebek szemérmetlen kitérője. Inkább a diszkrét rejtegetése. Ezt a gondolatot erősítette meg bennem Danilo Kiš a minap kezembe került interjúja, amelyben az anyja a Singer varrógépen kiszabott Dávid-csillagról beszélt. Egy kisebbet és egy nagyobbat készített. A nagyot az apának, a kicsit a fiának. Gondosan felpróbálta férje és gyermeke gallérján. Egy napon jöttek az apáért, aki leakasztotta a fogasról a kabátját és a kalapját, pár másodpercig azon töprengett, hogy vigye-e magával a sétabotját, de aztán a fogason hagyta. Arra a kérdésre, hogy sosem írt a sárga csillag történetéről, Kiš azt válaszolta, azért nem vállalkozott erre, mert túl patetikus, és prózaíróként nem tudott ironikus ellenpontot találni. Családtörténeti regényének komor hátterét és hitelét, a zsidó sorsot a nyomasztó harmincas évtized és a háborús idők aurája biztosítja. Életében több ilyen patetikus esemény játszódott le, vallotta be, de az említettek miatt nem írt róluk. Hiányzott az ironikus kontrapunkt. A műhelyvallomás arról is szól, hogy a legnehezebb írni olyasmiről, aminek nincs ironikus ellenpontja vagy történelmi aurája. Talán nem is kell írni róla, habár (elismerem) jelenleg az ellenkezőjének nagy az ázsioja. A kisebbségi szenvedéstörténet hallatlanul divatba jött.

2021. február 27., szombat

Đorđe Krajišnik, szarajevói író és kritikus, a régió irodalmának egyik legjobb ismerője, akinek az írásai egyaránt napvilágot látnak a belgrádi, zágrábi, szarajevói újságokban és folyóiratokban, regényeim kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a *Neoplanta, avagy az Ígéret Földjében*, vagy a *Balkáni szépség, avagy Slemil fattyújában*, főképpen a balkáni világ ábrázolásában nem a publicisztikus pro és kontra hangnem dominál, hanem ellentmondásaival együtt feltárul a komplex balkáni térség. Nem érdekel a fátum, se a Balkánfóbia, se a Balkánfilia, hanem a történelem viharában vívódó sérülékeny emberi identitás. Nem az érdekel, hogy az ember elveszti az árnyékát, hanem az, hogy több árnyéka lesz. Az Én önmagával vívódó zűrzavara. Nem vonz se a hermetikus Balkán-egzotikum, se a fatális balkáni balsors. Ha jobban meggondolom, ez nem is az én érdemem, sokkal inkább a határhelyzetem „ajándéka”. A határhelyzetben jobban érződik az egyik vagy a másik világ „hullámcsapása”, amelyben (talán) jobban kirajzolódik az „abszurditás reménye”. A túlélés esélye? Túlélés pascali fűszál lettem a nemzeti fatörzsek tövében.

2021. március 14., vasárnap

Akadnak kisebbségi értelmiségiek, akiket nem érint a kisebbségi sors, nem befolyásolja életüket és gondolkodásukat. Némileg rokonszenvezek velük, mivel feltételezem, hogy ezzel határolódnak el a főfoglalkozású magyar kisebbségi szónokoktól, akik frusztrációjukat azzal gyógyítják, hogy nagyobb magyaroknak hiszik magukat, mint az anyaországi magyarok. Nincs szándékomban ítélni felettük, hiszen én is viszolygok a „kisebbségi lét” kiárusítótól, viszont nem vagyok abban az értelemben kozmopolita, hogy tagadjam kisebbségi mivoltomat. Kisebbséginek lenni azonban nem jelenti a mediokrácia apológiáját, sokkal inkább drámai küzdelmet képvisel, amelynek tétje a minőség. Óhatatlanul is Danilo Kiš életművére gondolok. Sosem hivalkodott zsidóságával, a zsidó sors mégis műveinek meghatározó jegye.

Interjúban, esszéiben szüntelen visszatér erre a témára. Hősei akaratlanul is magukon hordják ezt a stigmát. Ettől függetlenül európai szemléletű író, talán szabad megkockáztatom: éppen ezért az. Kolakowski gondolata jut eszembe, aki kifejtette, hogy a nemzethez való tartozásunk nem választás kérdése, az odatartozást magunkban hordjuk, és (ez a gondolata rejti az igazi drámát) ha megtagadjuk, azzal azt a benyomást keltjük, hogy „el akarjuk pusztítani a nemzetet”. Ezt nevezi Nagy Árulásnak. Tetszik vagy nem: arra vagyunk ítélve, hogy vállaljuk nemzeti hovatartozásunkat, de ha vállaljuk erőnyeit, akkor a bűneiről sem feledkezhetünk meg. Az is ránk tapad, nem szabadulhatunk meg tőle. Kolakowski e téren nem keres könnyű felmentést. Igaz, jogilag nem vagyunk felelősek elődeink bűneiért, de létezik kollektív felelősség is, vagy Kolakowski szavaival, a bűntudat és a szégyen a lelki egészségünkhöz tartozik. Nyilván ezt Újvidéken másként élem át, mint a budapesti íróbarátaim, hiszen napról napra találkozom valakivel, akinek a felmenője a hideg napok áldozata volt. Nyilván tud róla, tanulta az iskolában, évenként felidézik. Benne van a tankönyvekben is. Tekintete elárulja, hogy tud róla. Nem gondolom, hogy személyesen engem vádol, de tudom, hogy tud róla. Ugyanakkor én is tudom, hogy az ő valamelyik felmenője részese vagy tanúja volt a magyarelles atrocitásoknak. Nem vádolom, de tudok róla, és ő is tudja, hogy tudok róla. Műveimben feltártam a magyar szégyent az újvidéki hideg napokért, nyomasztott a bűntudat, de gyakran gondoltam arra, hogy szerb barátaim érzik-e a bűntudatot és a szégyent az 1944/45-ös magyar tömegsírok ártatlan áldozata miatt. Nem a bűnösökről beszélek, hanem az ártatlan utódoktól, akik (remélem) érzik a bűntudatot, akárcsak én.

2021. március 18., csütörtök

Abbahagytam az ártatlanság koráról szóló kisregényemet. Talán azért, mert mind kevésbé vagyok abban biztos, hogy létezett ilyen kor. Ha létezett, akkor túlságosan rövid ideig tartott, úgyhogy nem is emlékszünk rá. Miről is szól a történet? Ledőlt a berlini fal, egy fiatalember goethei „vándorútra” indul. Róla kezdtem volna el írni a kisregénynek számító monológot. Érdekel a naiv idealista, aki barátaival együtt egyszerre volt liberális, nemzeti konzervatív és – baloldali. A teljes ártatlanság korát élte, megszenvedte az ezzel járó drámai vívódásokat, hiszen lelkében egymástól eltérő eszmék és értékrendek hadakoztak. Szabadságra vágyott és egyéniségének kiteljesedését felmérhetetlen értéknek vélte, tehát egyik énje liberális volt, azonban azt tapasztalta, hogy az egyetemesség rideg terében sehogyan sem talál otthonra, ahová menekülhetett volna a társadalomban felgyülemelő gonoszság elől. Háborúk törtek ki, az emberek nemzeti és vallási alapon gyilkolták egymást, ő pedig egyre inkább tehernek érezte individualizmusát. Az egyensúlyt és a biztonságot a másik, a konzervatív nemzeti énje biztosította, hiszen otthont és rejtékelyet kínált neki. Idegenségérzését csillapította az anyanyelv és a kultúra varázsa, azonban ott sem talált végső nyugalomra. Látta, hogy sokan seftelnek a nemzettel főleg a nemzeti nábobok, akik rajta kérték számon a nemzeti érzést, miközben saját vagyoniuk gyarapodása érdekében a globalista nagytőkével kupeckodtak. Nemzeti énjét ennél is fájdalmasabban érintette az állandó rettegés a Másiktól és a Máságtól. Úgy érezte magát, mint akit egy szigetre száműztek, melynek lakói rettegtek az idegentől. A rettegés fontosabb volt, mint a nemzeti érzés. Bárhova lépett, mindenütt határokba, az otthon szépen kitapétázott falába ütközött. Ha a végtelen tenger habfodraiban gyönyörködött, még az is gyanakvást ébresztett fel enne. Amint a messzi távolban feltűnt egy bárka, rögtön arra gondolt, hogy jönnek az idegenek, akik elfoglalják az ő szigetüket. A nemzeti klausztro-

fóbiáját a harmadik, a baloldali, szocialista énje az egyenlőség és az igazságosság szellemével orvosolta. Ne rettegjen az idegentől, a másságtól. Bátorította, hogy bízson az igazságosságban, reménykedjen egy új parúziában. De ez az énje sem biztosított számára megbékélést. Szüntelenül tapasztalta, hogy az egyenlőség nevében valamiféle uniformist kényszerítenek rá, amely durván felsebzi identitását és individualizmusát is. Így élt önmagával tusakodva, és közben abban reménykedett, hogy a belső ellentmondásokkal megterhelt emberek nagy tettekre képesek, hiszen nem mások ellen, hanem saját magukkal viaskodnak, ami felébreszti bennük a tudásvágyat, a kíváncsiságot és az önbizalmat. Nagyratörő álmok üldözték, amit az Isten a régi dilemma elé állította. Hasonló aggályokkal szembesült, melyek a babiloni torony előtt ejtették gondba, amelyről Mózes részletesen beszámolt. Végzetes veszélyt ismert fel a teremtményében, akinek három énje vitába került egymással. Attól tartott, hogy teremtményeit kiszámíthatatlan és baljós örület keríti hatalmába. Ezért eldöntötte, hogy megszűnteti a káoszt, ezentúl minden embernek csak egy lelke és csak egy énje lehet. Így váltak el egymástól az eszmék, törtek darabokra a lelkek, amelyek többé nem egy ember lelkében viaskodtak, hiszen az öngyötrő belső ellentmondásokból kibékíthetetlen közösségi ellentétek lettek. Beköszöntött a baljós ártatlanság korát felváltó igazságos háborúsdí, a győzelmeket kikiáltó kollektív bűnösség kora. Hősöm megszabadult a tragikus küzdelemtől, többé nem magával viaskodott, hanem másokkal. Azóta is eldöntetlen kérdés, hogy mikor volt az ember boldogabb, amikor önmagával vívódott, vagy amikor a saját igazsága nevében a másik ember ellen vette fel a harcot. Sokan és sokféleképpen magyarázták a fiatalember történetét. Egyesek azt bizonygatták, hogy az Isten megmentette az önmagával viaskodókat, hiszen a bennük tomboló ellentmondások előbb vagy utóbb felőrölték volna. Ezek szerint a teremtő jósága öngyilkosságtól, az önmegsemmisítéstől mentette meg teremtményeit. Mások az eredeti bibliai történetre utaltak, és arra figyelmeztettek, hogy az Isten megbüntette az elvakult nagyravágyást, hiszen attól tartott, hogy a halandó ember vele akar versenyre kelni. Csak az Isten lehet egyszerre liberális, konzervatív és szocialista, és senki más, mert ő a Minden. Megint akadtak tudósok, akik azt bizonygatták, hogy az Isten jogosan büntetett bennünket, ezért vessük örökre eszünkbe: nem először fordul el a kollektív büntetés és nem utoljára. Megint mások gyanakodtak a történet hitelességében is azt bizonygatták, hogy kitalált történetről van szó, írói fantáziáról, amelyet egyesek utópiának mások pedig disztópiának neveznek.

2021. április 6., kedd

Kertész Imre holokauszt-kultúráról írt, én azonban évekkkel ezelőtt egy müncheni tanácskozáson fontosnak tartottam említeni a tömegsír-kultúrát is, amiről legrészletesebben a svájci *Neue Zürcher Zeitung* számolt be. A *Neoplanta, avagy az Ígéret Földje* című regényemben a Dunát multikulturális tömegsírnek neveztem. Zsidókat, szerbeket és romákat sodort magával a Duna. E tájon a folyók is tömegsírok lettek. Tömegsírokkal van tele az egész régió. Ide sorolhatók azok a tömegsírok is, amelyekben a magyarok tűntek el. Ide tartozik Srebrenica is. Mostanság pedig a Jasenovacról folyó vitákra gondolok. Szörnyűséges, hogy propagandacélokra használják fel az áldozatokat. Egyébként Jasenovacról a legmeghatóbb mondatot Slobodan Šnajder *Rézkorszak* című regényében olvastam. „Jasenovac”, mondja a regény egyik szereplője az anyjával kapcsolatban. „Azon dolgozunk, hogy Mauthausenbe telepítsük át. Ott hátha mégis túléli.” Hátborzongatóan hiteles mondat.

2021. április 26., hétfő

Slobodan Šnajder *Rézkorszak* című regényét olvasom. Számomra az utóbbi évek legizgalmasabb közép-európai regénye, ezért nem lepett meg, hogy az osztrák bestsellerlisták élére került. Azt tapasztalom, hogy a volt Jugoszlávia irodalmában egyre több önéletrajzi jellegű, a századunkkal szembenéző és számat adó regény jelenik meg. Mintha csak újfent a a Czeszlav Milosz által jelzett történelem állandó jelenléte fojtogatna bennünket. Minket. Gondolok itt Aleksandar Tišma *Örökre emlékezz Valira* című önéletrajzi, vagy Jergović *Apa* című regényére és Šnajder *Rézkorszak* című művére. Úgy látszik, a jugoszláv háború arra kényszerítette az írókat, hogy szembenézzenek az eltűnt országuk világával és azon idők nagyon bonyolult emberi sorsával. A történelem rákényszerített bennünket arra, hogy elszámoljunk a befejezetlen XX. századdal. A berlini fal ledöntése után abban reménykedtünk, hogy rövid lesz a véres XX. század, de egy-két évtized múltán kiderült, hogy meghosszabbodott és addig tart, míg nem számolunk el vele. Vagy arról lenne szó, hogy újra fel kell fedoznünk az elrabolt múltunkat? Törődjünk bele, hogy immár a szavaknak sincs múltja? Nem tagadható, hogy az államszocialista rendszer is hamis múltat teremtett, a jövő volt az ópium, a múlt a méreg, de az még fájóbb, hogy a jelenlegi rendszer a régi hamis helyett „új” hamis múltat teremtett, ami nem is olyan új, hiszen restaurálják a harmincas éveket. Most a múlt lett az ópium és a jövő lesz a méreg. Még annyi képzelőereje sincs, hogy új hamis múltat gyártson. Mindhárom regényt autofikciónak is nevezhetném, amelyben kirajzolódik az állandóan mozgásban levő, identitás-kaleidoszkóp, mindhárom író szembesül a benne lakozó idegennel. Az idegen többé nemcsak a másik, hanem bennünk rejtezik. Tišma kezdetben menekül a zsidó identitástól, de a nacionalizmus erősödésével párhuzamosan mégis egyre inkább vállalja. Šnajder a múltat rendkívül gondosan rekonstruáló regénye egyszerre család-történet és autofikció. A regény narrátora családi visszapillantó tükörben keresi az identitását. A család német volt és – horvát lett. Az 1919-ban született Georg Kempf a XX. század gyermeke, aki felnőtt férfikorában átélte az európai drámákat. Származására nézve német, de kultúrája, habitusa új szülőföldjéhez láncolta. Vagy 30 millió német osztotta ugyanezt a sorsot, habár nem mindegyik ugyanabban a formában vállalta a vele járó „átkot”. Georg Kempffel úgy játszadozott a történelem, mint a macska az egérrel. A dunai svábok tömegesen a náci ideológia hívei lettek, Kempfből nem lett náci, de tudatos antifasiszta sem. Idegenkedéssel szemlélte a Szlavóniában is terjedő náciizmust, ám jákobi sorsa elől nem menekülhetett. Nem önkéntesként, hanem kényszersorozással került a nürnbergi bíróság által háborús bűnösnek nyilvánított hírhedt Waffen-SS-nek kötelékébe. A Hitler és Sztálin részéről halálra ítélt Lengyelországba került. Az európai pokol kellős közepébe. Egyik oldalról Hitler rohanta le, a másik oldalon pedig Sztálin, miközben az ukrán nacionalisták is kiharítottak maguknak egy részt. A lengyel pokolban tetőzik Georg Kempf kanosszajárása: nem tudott azonosulni a háborúval, nem volt hajlandó végrehajtani a halálos ítéletet egy német katonaszökevényen, de a fronton mégis harcolt, habár egy puskalövést sem adott le. Megsebesült és a német katonakórházban szerelmi kapcsolatba került Ania Sadowskával, a lengyel nacionalista ápolónővel, akinek a rábeszélésére és útmutatása alapján megszökik a Waffen-SS-ből, azzal a szándékkal, hogy a karjába tetovált Waffen-jellel a lengyel Honi Hadsereghez csatlakozik. Káin-peccséttel a karján katonaszökevény lesz. Ez nem az utolsó abszurdum az életében. A németiségéből eredő, tehát a vele született bűntudat örök bolyongásra ítéli, a legnagyobb büntetéssel sújtja a sorsa: senki sem ölheti meg, örökké szenved a bűnétől. Ezzel tetőzik a teljes identitásanarchia, amely a továbbiakban

sorsszimbólum lesz. Ki ellen fog harcolni a Waffen-SS tagja? A németek ellen? A szovjetek ellen? Egy biztos, mindkét oldal ellenséget lát benne. Európai hontalan lesz, aki imádkozás közben sem tisztázza, németül vagy horvátul imádkozzon-e, s végül a lengyel mondatok melódiáját fogadja el, amely úgy hangzik számára, mint egy ősi és elfelejtett nyelv. Reménytelenül tengeti életét, végül orosz fogságba kerül, ahol hajszálon múltott az élete, de szerencséjére a Waffen-SS egykori katonája az orosz komisszár bumaskájának köszönve kerékpárral „hazaérkezett” szülőfalujába, Nuštrába, ahol életben hagyják. Életben maradt, de nagy kérdés, hogy volt-e élete, vagy pedig Georg Kempf egész életében a Káin-peccséttel a karján örök hontalan marad, annak ellenére, hogy a komisszár bumaskája alapján azt is híresztelték róla, hogy lengyel hős volt.

Ami azonban egyszer elveszett, arra soha többé nem lehet rálelni. Beköszöntött a felszabadulás, kezdődött a szocializmus építése. A náci rendszer Švejkjéből a szocializmus Švejkje lesz, de a büntudattól nem szabadulhat. Egy társaságban az oroszokkal beszélgettek, akik természetesen elítélik a németeket. Úgy érzi, hogy felette is ítélnének, holott nem róla van szó, hiszen többször is mondják, hogy ő a „miénk”. A Waffen-SS katonája, majd a „lengyel szabadságharcos” feleségül veszi Verát, a partizán asszonyt, aminek azonban válás lesz a vége, hiszen nincs menekvés, az örök vándor a múlt vándora is egyben. Tehát akarva, nem akarva szembesül saját múltjával. A feleség kíméletlenül kimondja: ha a háború idején szembe találták volna magukat, akkor miden habozás nélkül kivégzi mostani férjét.

Georg Kempf Közép-Európa századvégi Švejkje azonban sokkal összetettebb, zavarosabb, ellentmondásosabb sorsot cipel a vállán, mint Hašek hőse a század elején, hiszen időközben a sorsok szétroncsolódtak, elvesztették a nevüket, avagy a megnevezés zűrzavarába kényszerültek. Georg Kempf meggyőződése ellenére szolgálta a fasizmust, aztán pedig szolgálta a szocializmust, ugyanúgy szolgált, mint Lábán, de semmiféle jutalomra nem számíthatott. Az Úr nem segített rajta. Többé nem számíthat egy fölöttes eszmére, amelynek nevében az Úr megítélné a történelem angyalával folytatott kilátástalan küzdelmét. A tarka etnikai összetételű Kelet-Közép-Európában és a Balkánon a másság drámája, tragédiája a mindennapok része lett, az ismerős idegen beköltözött a személyes identitásba, az individuum lelkébe. Ő lesz az idegen. Nem csupán szembesül a Mássággal, hanem önnönmagában hordozza azt. Erről születik Miljenko Jergović *Apa* című kisregénye vagy a *Rokonság* című regénye is. Az *Apában* a nagynyja a csetnikeket pártoló szélsőséges nacionalista volt, az apja viszont a háború végén partizán lesz. Senki sem lehet biztos a saját identitásában, regényének egyik hőse úgy tudta magáról, hogy horvát nacionalista utódja, hogy a végén kiderüljön, nem is horvát, hanem szerb. A délszláv háború idején a Szarajevóban nevelkedett horvát író a háború alatt Zágrába települ át Szarajevóból, ahol szintén idegennek érzi magát, és szembekerül a horvát nacionalizmussal.

2020. május 6., csütörtök

Nem kis rezignációval veszem tudomásul az utóbbi néhány évtized nemzeti identitáskultúráját, miközben úgy érzem, hogy a XX. századi remekművek után a modern regény kozmopolita irányzata is megfáradt vagy kifulladt. Egyre nagyobb teret kapott a hely szelleme, de az új lokalitást, mondhatnám úgy is, hogy a „helyi színeket” is csonkának éreztem, hiszen a sokszor tetszetős és tarka helyi színekből hiányzott a kor szelleme, s gyanítani kezdtem, hogy a próza a hely szellemébe menekül a kor szelleme elől. Remekül megírt részletek azonban Peer

Gynt hagyományra emlékeztetnek. Hámoztam, hámoztam, és vártam, hogy mikor tűnik fel a mag. Hiába! A „mag” csak az újabb regényekben tűnt fel, egy újfajta identitás-kompozíció formájában, az identitáskereső élettörténetek narratívájában. Ez az új identitás ellentmondott a hagyományos homogén önazonosságtudatnak, dekomponált lett és destruált. Filip David a belgrádi zsidó származású szerb író a zsidó identitással kapcsolatban Danilo Kišsel példálózik. A Magyarországon és a magyar kultúra hatása alatt nevelkedő Danilo Kiš apja Auschwitzban végzi az életét, legjobb regényeit az apa szellemével való vívódásról írta. Az anyja montenegrói, az apja zsidó. A két identitás akarva, nem akarva konfliktusba kerül egymással, amit Danilo Kiš a jugoszlávsággal, majd annak alkonyában a közép-európaisággal old fel. Filip David a zsidó sorsról szóló esszéiből azt a tanulságot vonom le, hogy a zsidó kultúra sikeresen érvényesít egy modellt, a nyitott identitás modelljét, amely a zsidó sorsot az egyetemes értékrend kontextusában éli meg. A közép-európaiság e térségben részben erről szól. Kundera szerint Közép-Európa kulturális kötőszövetét a zsidók képezték. Danilo Kiš szerint pedig a zsidók mozgató erőként szolgáltak. Gyakran gondolok arra, hogy a zsidó tényező kikiktatása után maradtak a térség árvái, a nemzeti kisebbségek, amelyek két nemzetállami homogenizáció harapófogójában talán egyszer képesek lesznek arra, hogy új közép-európai kötőszövetet képezzenek.

2021. május 12., szerda

Miután befejeztem a *Play Sinkó* monodrámámat, az egyik barátom azt kérdezte, melyik színház fogja bemutatni. A kérdés meglepett, mert nem is gondoltam színházi bemutatóra. Saját íróasztalom fiókjának írtam, abban a hiszemben, hogy manapság Sinkó Ervin nem kell senkinek. Legfeljebb néhány barátom fogja olvasni nagy megértéssel és rokonszenvvel. Eszembe jutott Iszaak Babel mondata az *Egy regény regényéből*. 1936-ban Moszkvában a sztálini diktatúra félelmetes légkörében ezzel szegte Sinkó Ervin kedvét: „De ma magyarnak, zsidónak, kommunista magyar írónak és hozzá jugoszláv állampolgárnak lenni – emellett a megboldogult Sacher Masoch fantáziája ártatlan kis pincsikutyá.” Négy év múlva Babel Sztálin halállisztáján a 12. helyre került, és tarkón lőtték. Sinkó Ervin időben kimenekült Párizsba, onnan Zágrábot útba ejtve találkozott Krležával is. Drvarba került, ahol a felesége munkába állhatott, ő pedig a világtól elzárva írta naplóját az 1941–44 közötti véres boszniai etnikai háborúról. Aki ezt olvasta, nem lepődik meg a kilencvenes évek jugoszláv háború vérengzésein. Sinkó végigszenvedte a XX. század történelmi viharait és földrengéseit, manapság az újkapitalista dendik ítélkeznek a vészterhes idők tanúja és baloldalisága felett. Mérlegelni lehet, de előbb vizsgáljuk meg saját lelkiismeretünket. Ez főleg azokra vonatkozik, akik az újkapitalista rendszer kisebb vagy nagyobb fogaskerekének számítanak. Tévedett volna Sinkó Ervin? Igen, nem is egy kérdésben. Nem tisztem a saját korában értelmezni, hogy miben és mekkorát, megtették ezt saját nemzedékem és a fiatalabb nemzedék felkészült tagjai. Sajnos, visszhangtalanul. Hiába, az értelmes analízis nem jut el a fősodor képviselőinek füléig. Fősodor, írom, de igazat adnék Mark Fishernek, manapság az alternatív is a fősodorhoz tartozik. Békésen kijönnek egymással. Ezért kockáztatom meg az állítást, hogy Babel pontosan fogalmazott, Sinkó nem kell sem a fősodornak, sem az „alternatívának”. A dráma írása közben engem leginkább az foglalkoztatott, hogy miért nem akarjuk látni saját korunkban azt a szociális kálváriát, ami próbára tette Sinkót saját korában? Miért gondoljuk, hogy dilemmái hamisak voltak? A demokrácia válsága, posztfasizmus, autokrácia, diktatúra... Egyre gyakrabban találkozom

ezekkel a fogalmakkal. Lehetséges-e, hogy ez csak néhány ámokfutó teóriája? Erősen kétlem. Úgy vélem, hogy előbb seperjen mindenki saját „újdemokrata háza táján”, aztán csempülje Sin-kó baloldaliságát.

2021. május 13., csütörtök

Egyre többször hallom a lift bűgását, a háztömb lakói mind gyakrabban hagyják el a lakást. Visszavonulóban a vírus, a kereskedők dörzsölik a markukat, a teraszok megtelnek, talán soha nem voltak ilyen boldogok a kávézató vendégek. A polgárok a több mint egyéves izoláció utáni szabadságról diskurálnak, viszont az utcán, az üzletekben egyre durvábban viselkednek. Egyre több gyilkosságról hallok, a közéleti szótár egyre erőszakosabb, a politika egyre irracionálisabb, az újnacionalizmus szótára pedig egyre kizárólagosabb. Észrevettem, hogy az emberek sokkal jobban ragaszkodnak a természethez, mint a pandémia előtt. Kitekintek az ablakon, a nők egyre lengébben öltözködnek, úgy tűnik, valóban közeleg a nyár. A Fruška goráról telefonál az egyik barátom, aki elújságolja, hogy már régen elvirágoztak a gyümölcsfák. Azzal vigasztalódtam, hogy legalább az időjárás változik, egyébként dermedt állapotban várakozik körülöttem a világ. Nem tudnám megmondani, hogy mire. Azt hiszem, hogy a csodára. Anikóval kilépünk a lakásból, a bankba kellett betérnünk, mert személyesen kellett valamiféle papírt aláírni. Svetlana a fiatal tisztviselő lányka szívélyesen fogad bennünket, s azt kérdi, jártunk-e ezekben a napokban Budapesten. Csak tervezzük, válaszoltuk, mire ő előadta, hogy a járvány miatt kénytelen volt elodázni a pesti utat, ám ezekben a hetekben kap egy napi szabadságot, beül a kocsiba, és meg sem áll Budapestig, ahol betér a West End bevásárlóközpontba, hogy a kedvenc cukrászdájában elfogyassa kedvenc süteményét. A mobiltelefonján meg is mutatja a sütemény fotóját. Újra megfordult a fejemben, hogy Újvidéknek két arca van. Az egyik a hivatalos, a másik a privát. A hivatalos Újvidék szemében idegen vagyok, én pedig hontalannak érzem magam, ám van egy másik városélményem, a barátok, az ismerősök, vagy azoknak a polgároknak a világa, akiket személyesen nem is ismerek, akik azonban hűségesen ragaszkodnak egy letűnőfélben levő sokszínű városához. Ezért sincs kedvem, nincs is rá jogom, hogy általában beszéljek a szerb nemzetről, hiszen ők is ugyanúgy megosztottak, mint a magyarok. Talán miattuk volt érdemes maradnom ebben a városban, és vállalom a hontalan lokálpatriotizmust, az európai hivatást és kalandot valahol Közép-Európa és a Balkán határán, valahol a periférián, annak ellenére, hogy az egész régióban a kaleidoszkópra emlékeztető nyitott identitást egyre inkább kitessékeli a zárt, az óvatos, a kizárólagosságra törő homogén nemzeti identitás. Ezt nevezem a kisebbségi attitűd kínai csizmájának, amelytől nehéz megszabadulni. Nehéz, de nem lehetetlen. Kafkára, a kisebbségi írók ősére gondolok. Márai az *Egy polgár vallomása*iban cseh–német írónak nevezte, majd így folytatta: „ez a Kafka nem volt német. Nem volt cseh sem.” Magris szellemesen folytatta a gondolatot: „prágai, de nem cseh, zsidó, de a zsidóságból kiszakadt, és bár németül ír, de egészen bizonyosan nem német. Az apja Hermann Kafka anyanyelve cseh volt, a fia azonban a német nyelvet választotta. Választott anyanyelvén nem a választott nyelve valóságában élt, ennél fogva még a mondaszerkezete is jelentősen különbözött azoktól a német íróktól, akik otthon érezték magukat. Mondhatom, hogy hontalan volt, mivel a nyelve és a világa ellentmondásában találta meg a honát.”

FRIED ISTVÁN

Kérdések az Esti kérdésről

„Éjjel Babits, a Jónás könyve, *megrendüléssel*. Négy nagy költője volt a XIX. századnak: Hugo (hélás), Goethe, Whitman és Arany János. És három nagy költője van a XX. századnak: Eliot, Valéry és Babits.”

(Márai Sándor)¹

„Vagy inkább azt néztem, hogy Kosztolányit – sajnos, még ma is legnagyobb költőnk, Szép Ernő hála ég szívem-eszem legkevesebbje (sic!), J. A. a legnagyobb végeredményfestő, igen, festő, Weöres is bűvölő, Babitsé a legnagyobb, szóism., bocs, magyar vers, az *Esti kérdés*, s ez akkor csak a huszadik század...”

(Tandori Dezső)²

Nem perdöntőnek szántam töprenkedéseim elé két, egymástól igencsak eltérő műveltségű, irányultságú, nemzedékhez tartozó sorsú, eltérő módon vitatott–kanonizált költő/írószemélyiség egymás felé mutató véleményét. Hozzátehetném, olyan szintén eltérő poétikákat hirdető, másképpen gondolkodó poéták szintén ebbe az irányba mutató elemzéseit, mint Szabó Lőrincé, Rába Györgyé és Nemes Nagy Ágnesé. Valamennyiük idézhető/idézendő mondatai, fejtegetései, megfontolásai természetesen nem elhanyagolhatók, tanulmányozásra feltétlenül érdemesek, okulásra nem kevésbé, de csupán (kiemelkedő) részei lehetnek Babits Mihály lírája fogadtatástörténetének, nem lezárva, hanem szüntelenül újranytva az értelmezések sorát. Mint ahogy Mekis D. János összegző jellegű, a hangzósság problémakörét a recepciótörténetbe bevonó tanulmánya³ igazolja, a különféle módon besorolt, különféle diszciplínákból (így a filozófiából, pszichológiából) kölcsönzött szempontok bevetése éppen úgy Babits korai lírai korszakának, a kulcsversnek, az *Esti kérdésnek* újabb meg újabb „igazság”-ára vetítenek fényt, mint ezzel ellentétben a még külföldi olvasót is főleg arról tájékoztató Lőrincz Csongor, miszerint a vers tanúsága szerint Babits egy korábbi poétika-felfogás képviselője, ekképpen elmarad Hofmannsthal (idevonható költeményei) mögött, a modernségnek egy (valamivel?) korábbi fázisa jegyében szól.⁴ S hogy minden állítás mennyire vitatható, milyen mértékben

¹ Márai Sándor: *A teljes napló 1970–73*, sorozatszerk. Mészáros Tibor. Helikon, Budapest, 2010, 261.

² Tandori Dezső: *tandori light. Elérintés*. Scolar, Budapest, 2013, 136. Vö. még uő: *Szellem és féltalom*. Tiszatáj könyvek, Szeged, 2013, 108–109. *Fükkellék* címen rajz, a rajzban „A PICINY FÜSZÁL”, a vers utolsó hat sorát a rajzot követően idézi a szerző.

³ Mekis D. János: *Konzonancia és vokalizás* (Babits Mihály: *Esti kérdés*), In uő: *Vers és kontextus*. A modern magyar líra mint irodalomtörténeti probléma. Pro Pannonia, Pécs, 2014, 53–73.

⁴ Csongor Lőrincz: *Ästhetische und gegenständliche Dichtung. Im Zeichen des Schönen. Ästhetizismus und das artistische Subjekt*, in *Geschichte der ungarischen Literatur. Eine historisch-poetologische Darstellung*, hg. Ernő Kulcsár Szabó, de Gruyter, Berlin/Boston, 2013, 325–321.

vonzza az ellenkező kijelentést, arra itt azt hozom föl, hogy Nemes Nagy Ágnes ihletett magyarázatának nem egy tételét vonja kétségbe Rába György; illetőleg Szabó Lőrinc már 1956-ban (!) egy rádióelőadásában fölfigyelt a Babits–Hofmannsthal rokoníthatásra, Lőrincz Csongortól eltérően ezt jelenti ki az *Esti kérdéstről*: „wagneri nagyított mása Hugo von Hofmannsthal versének, a szintén szép, de minden vonatkozásban igénytelenebb »und Kinder wachen auf«-nak.”⁵

A későbbi elemző zavarban van, hiszen szakirodalmi stúdiumai felvilágosítják: amit a vers, a verskötet, az életmű még oly tüzetes olvasása során fölfedezni vélt, nagyjában-egészében a korábbi dolgozatokban már megjelent, felbukkant, vagy éppen kifejtésre került. Kedves ötletei valamilyen formában az elődök írásaiból jórészt visszaköszönnék, jóllehet a másféle iskolázottságú költők-értekezők másféle metodikával, felvértezettséggel közelítették meg az *Esti kérdést*. Zavarát azonban enyhíti, hogy az elődök (s ebbe terjedelmi szempontok is közrejártsanak, de nagy valószínűséggel az is, hogy az életműbe, esetleg a magyar és a világirodalmi környezetbe illesztve gondolják el az *Esti kérdés* értelmezését) – noha egyikük-másikuk teljességre tör – nem egy ötletüket, felvetésüket csupán ajánlják, nem dolgozzák ki részletesebben, valamint az, hogy a továbbgondolás lehetőségét egyik korábbi tanulmány sem tagadja, kimondatlanul szinte sugalmazza, hogy az értelmezés nem érhet véget egyetlen dolgozattal sem.

Számomra a késztetést elsősorban Tandori Dezső különféle megnyilatkozásai erősítették. S miként Márai sem véletlenül, elszólásképpen fogalmazta meg elkötelezettségét a babitsi líra mellett (nem kevésszer a sok szkepszist tartalmazó kései naplókban)⁶, akképpen Tandori Dezső, szóban és rajzban (!) fel-felidézte a „piciny fűszál” emlékét, tanúságot tévén a Kosztolányi–Babits–Szép Ernő hármasság igazi nagysága mellett.⁷ Mármost még Babits líráját is más fénybe állító dolgozat kerekedne ki, ha azt vizsgálónók, mi az, amiért (például) Nemes Nagy Ágnes és Tandori Dezső folyamatosan a legnagyobbak között emlegeti, vagy azt, milyen szövegösszefüggésekben merül föl a naplóíró Máraínál a Babits-életmű (a leginkább a költészet, ritkábban a fordítások) emléke. Előbb-utóbb az ilyen szembesítésre is sort kellene keríteni, ezúttal azonban megmaradok amellett, miképpen olvasom évtizedek óta az *Esti kérdést*. Előzetesként azzal a vallomással tartozom, hogy Jonathan Cullernek⁸ a líráról általában írt

⁵ Szabó Lőrinc: *Irodalomról a rádióban*, in *Nagyvilág* 1975, 460–462. Az *Esti kérdéstről*: 460–461. 1956-os rádióelőadás.

⁶ *A teljes napló* 1982–1989, sorozatszerk. Mészáros Tibor, Helikon, Budapest, 2018, 220, 228: „Minden éjjel Babits. Mégis ő volt a században a költő. Minden versében ugyanaz a lüktetés, érzéki, mennyei áram. József Attilában volt ilyen lüktetés, kiobbant és kilobbant.” Uő még: uo. 76, 88, 93, 124, 177, 217. Vö. még: „Arany és Babits, a két magaslat. Világirodalmi mértékkel is azok. Aztán a két lármafa a mélyben, a sötétben: Petőfi és Ady. És a titokzatos clown, Kosztolányi.” *A teljes napló* 1970–73, 369. Márai véleménye időről időre némileg módosult, de Babitsot mindvégig nagy költőként tartotta számon.

⁷ Tandori Dezső: *Aforiz dió, Aforiz mák*, 1961–2002, Scolar, Budapest, 2012, 120, 139, vö. még: uő: *Az Éj Felé*, Tiszatáj, Szeged, 2004, 135–136; uő: *A szomszéd banánhal*, Tiszatáj könyvek, Szeged, 2017, 214. (Rajz: Babits füve)

⁸ Jonathan Culler: *Literaturtheorie*. Eine kurze Einführung, übers. Andreas Mahler, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 2002, 102–119, főleg a *Wörter und Rhythmus* fejezet: 115–116, Molnár Gábor Tamás: *Viszszacsatolások*. Irodalomértelmezések és reflexivitás. Méliusz Péter Könyvtár, Debrecen, 2019, 178–179.

kötetei, illetőleg könyvrészlete (részben Molnár Gábor Tamás tanulmányának közvetítésével) erősen hozzájárult ahhoz, amit – közbevetőleg – különféleképpen a kutatás hangzóságának, zeneiségnek nevez, magam is meggondoljam, hogy a rím és a ritmus mellett a korai Babits-líra (és a *Laodameia* verses színmű) ideérthető törekvésére figyeljek, ideértve az elhanyagolhatatlan ismétlés-technika érvényesülését. Továbbá talán az eddig emlegetettektől eltérve, ne konkrét, megnevezett előzmények és kortársak ihletését keressem (a Szabó Lőrinc által említett örök visszatérés Nietzschejét, Wagnerét, a Rába György által filológiailag igazolt Bergsonét), hanem inkább általánosabb kortársi, korszakmeghatározó jellegként célozzak például a Velence-jelenség időszerűsítésére az *Esti kérdés*ben, kevésbé ennek az életrajzilag és verselőzményileg alátámasztott tényezőire (részben azért azokra is), hanem a Babitsnál a kortársakkal egybehangzó képzetekre.

Az *Esti kérdés*szel⁹ foglalkozó költők-kutatók messze nem egyeznek abban, miszerint egyetlen (vers)mondatról van-e szó, vagy az időt és a teret jelölő (midőn – olyankor – ott) utalások szerint tagolt háromról, jóllehet e hármasságot – hozzátehetném: hármasságot – mindenki igyekszik szem előtt tartani. „Helyesírásilag” – s ezt a mai helyesírási gyakorlat erősíti – ponttal, kérdő vagy felkiáltójellel záródhat egy mondat, a pontosvessző, a kettőspont, olykor még a három pont egyként választ el és köt össze, feltehető, amint ez már elhangzott, lassít a ritmuson, olvasáskor és felolvasáskor (némi) megállásra kényszerít. Az már felfogás kérdése, hogy lezár-e egy gondolatnyi egységet; az bizonyos, hogy az utalásokkal érzékeltetett váltás (jóllehet nem bizonyosan jelzi bárminek, akár csak kurta ideig tartó lezárulását, még felfüggesztését sem), inkább valaminek valami mássá alakulását jelzi, egy érzésnek, egy helyzetnek, netán egy verselésnek-ritmusnak. Úgy vélem, nem érdemes túlságosan határozottan az egy-három mondatos szerkezet mellett kizárólagosan elköteleződni: a pontot mellőzi a vers, annál bővebben él a kérdőjellel, ezt előlegesen a cím is sugallja. Ugyanakkor jól látható, hogy a kérdőjelek a vers vége felé tűnnek föl, szaporodnak el. Anélkül, hogy egy új kérdőjel igényt tartana arra, hogy új mondatot vezessen be; a végső kérdés, amelyre kifut a vers, és amely az eddigiekkel szemben nem két szó, nem egyetlen vagy két sor, hanem három (!), legfeljebb befejezi a vers szövegét, de nyitva hagyja annak gondolatiságát, megerősíti, hogy a vers beszélőjétől csupán kérdésre telik, nem is vállalkozik (ismét a címre hivatkozom) másra. A kérdésekben és a kérdéseket megelőző leírásban egy élet helyszínait megidéző verssorokban nyoma sincs annak, hogy a beszélő válaszra készülne, vagy azért, mivel maga sem tud(hat)ja a választ, vagy azért, mert a válasz kívül esik a vers illetékességi körén, az már egy új(abb) verset kezdene-igényelne. Ilyenmódon a „világ”, az „én”, valamint a mindkettőre vonatkoztatható kérdések felfoghatók valóban egyetlen versmondattal körbe-gondolt töprengésnek, amely akképpen szerveződik verssé, hogy az egyes részegységként felfogható leírások – „beszámolók” egymásba úsznak, az általánosból (a világnyiból) az egyesbe, ti. az egyes által versbe emlékezett látványo(sságo)k sorába, hogy a kérdésekben világ is, (személyes) emlékezés is az ismétlésekkel, utalásokkal visszaidéződjék. S ha a tagoláshoz ragaszkodunk mindenáron, a kezdetet mindenképpen jelző *midőn*, amely nemcsak jelentésével, hanem hangalakjával is előrejelzi, ami következik, visszatér az utolsó előtti kérdés *idő* szavával, csak hogy itt már a valamihez tapadás, a *midőn* által sugallt, bármily nehezen

⁹ A Babits-verseket az alábbi kiadásból idézem: Babits Mihály: *Összegyűjtött versei*, szövegmond.: Kelevéz Ágnes, Osiris-Századvég, Budapest, 1985. Az innen idézettek a továbbiakban külön nem hivatkozom.

meghatározható időpont (itt sem határozódik meg pontosan; az *est* természetesen nem egy ismerős napszak, hanem az *est* – mint olyan) utóbb meghatározatlanná lesz: a *végét nem leelő idő* (mely ráadásul egy mitológiai képzet állandójára rímel: *kő*) a megcélzott általánossággal felel a valamivel konkrétabbra, mindenesetre a *midőn-idő* pár összefogja, ami világ, meg ami én (persze, ez a személyes sem a romantika lírai alanya, hanem a megszólító és a megszólított egy személyben). Rába György¹⁰ (a teljesség kedvéért) szembesíti az *Esti kérdés* általa is hangsúlyozottan kronológia nélküli helyszíneit, mondhatnók azt, hogy az időiséget juttatván szóhoz, Babits életrajzának epizódjaival, a bergsoni filozófiával érintkező babitsi „tudatlíra” élményalapját emlegetvén, anélkül, hogy ezeknek az élményeknek jelentőségét túlbecsülne, következtetését ekképpen summázza: „Értelme a tudat állandójának átcsapása az önkéntelen önszemlélet folyást szabadon alakuló személyiségteremtésébe.” Visszatérve az idő e kétféle megjelenítésére, az első ízben mintha az érződne, valami (legalább egy nap) a végére ér, az *est* elválik attól (márcsak színével: fekete), ami megelőzte, hogy e feketeség ellenére részletes képet kapjunk arról: milyen. S már ebben a részben hely jut a *fűszálnak*,¹¹ amely még két ízben ismétlődik, immár az utolsó két sorban, elszakadván attól, hogy leírás-emlékezés része. A *midőn* kezdőbetűje más sorok kezdőbetűjeként tér vissza sokszor, az *est* a cím jelzőjét idézi, így valamivel hangsúlyosabb lesz. Ez az *est* éppen úgy betagoódik a végét nem leelő időbe, mint minden más, kérdés, emlékezés, felidézés, leírás, jóllehet előtte mintha fény gyúlna, az *est* feketéjével ellentétben a lámpák és a holdak kínálnak esélyt a tér világosabb látására (érthetjük ezt akár szó szerint is). Az utolsó sorok részint továbbviszik a versegész mondat-szerkesztési sajátosságát, az ismétléstechnika mondatalkotó jellegét hangsúlyozva, az előzőekben megismert kötőszóval vezetve be a gondolatot (*vagy*, anélkül, hogy a választási lehetőség fölmerülne), s a *miért* oknyomozásának adva teret (anélkül, hogy oknyomozásra buzdítana), jóllehet kiazmussal figyelmeztet (mondjuk így) a megválaszolhatatlan kérdés fölcserélhető tényezőire. Ez azonban csak egy látszatot erősít, valójában a kiazmus két tényezőjének helye pontosan ki van jelölve: az *időre* a *nő* ige rímel, a *fűszálra* a *leszárad*. S bár akár úgy is értelmezhetnők, hogy a befejező kérdés mintha az újra-teremtődést jelölné meg „példának”, ezt viszont hathatósan ellensúlyozza a *fűszálat-leszárad* rím, a fölcserélhetőség nem valódi ajánlat, a párhuzamos szerkesztésű mondatok „egyenlő” „igazság” lehetőségével szolgálnak, különben is: s körforgásból szerveződik a rend (amennyiben rend), amely a világot és az ént a példára figyelmezteti. Hogy ebből mennyire következtethető ki a két tűz közé vett „létezés képtelenségé”-ről,¹² mint sugallatról, netán a mulandósággal¹³ állandó számolás szükségéről gondolkodni (mint azt korábbi értelmezők állították), valóban nehezen igazolható, természetesen az ellenkezőt sem lehet problémátlanul feltételezni, ti. azt, hogy az élet az ismétlődések (vagy akár a mulandóság „törvénye”) miatt értelmetlen volna. Annál kevésbé, mert a „szépség”, amely az emlékező tudatában fölbukkan, nem vonódik vissza, a kérdés hangzik el: „mire való?” Az életnek részévé vált, az élet tartamából nem vonható ki, nem szü-

¹⁰ Rába György: *Babits Mihály költészete* 1903–1920, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 315–324.

¹¹ A *fűszál* nem(csak) verstani okokból van így leírva, a költő dunántúli nyelvjárásán alapuló beszédét követi, ez jól hallható az ismert felvételén, melyen a versét mondja.

¹² Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő. Vázlat Babits lírájáról*, in uő: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék*, Magvető, Budapest, 1972, II, 27–34, főleg 31. A kötetben közölt elemzés összefoglalása egy korábbi, részletesebb tanulmánynak.

¹³ Szabó Lőrinc, i.h.

nik meg, még akkor sem, ha a „tanulság” leszáradás és újránövés kölcsönösségét, egymást váltását, a végét nem leelő időnek alávetettségét látszik tudatosítani.

Egyetlen mozzanatot külön szeretnék kiemelni: a szakirodalom már rámutatott arra, hogy az *Esti kérdés* egyetlen, konkrétan megnevezett helyszíne: Velence, amely – és ezt kiemelésül fűzném az eddigiekhez – különböző alakzatokban a századforduló irodalmában különösen a tűnő szépséggel azonosult; s ha a holt város képzete Georges Rodenbach regénye nyomán (*Bruges-la-mort*, 1912) Brüggehez fűződik, Thomas Mann ugyanabból az esztendőből kelt *Der Tod in Venedigje* (magyarul már 1914-ben: *Halál Velencében*) a századfordulós modernség olyan esztéticista elképzelését képviseli, amely a magyar (klasszikusnak nevezett) modernség lírájától és mesei alakzataitól sem teljesen idegen. A korai Babits-líra sem kerüli meg ezt a problémakört, az *Itáliában* ekképpen szól: „Vonzanak íveid s tünt fényed palotái”; a *Messze, messze* így jeleníti meg a vágyott tájat: „Olaszhon. Göndör fellegek / Sötét ég lanygul fületleg. / Szökőkút vize fölbuzog. / Tört márvány, fáradt mirtuszok.” (Kiemelések tőlem. F. I.), ehhez már csak a *Recanati* két sorát mellékelem: „Bölcsejéből ki se lépett lába – // Bölcsejéből mindjárt sírba hág?” Távoli emlékként idézem Richard Wagner velencei halálának visszhangját, mindenekelőtt Liszt Ferenc gyászának vallomását, amely találkozott két *Gyász-gondolójának* világával (*La Lugubre Gondola*, 1882, 1885), a *Venezia. Am Grabe Richard Wagners* is azok közé a művek közé tartozik, amelyek a XX. századi atonalitás felé mutatnak. Ekképpen a tűnő szépségnek, az elmúlónak és Velencének, mint a hanyatlás szépségével azonosuló létezésnek azonosulása Babits esetében az európai művészetekkel fokozatosan kiépülő „rokoni” kapcsolat igényéről árulkodik. Talán erre (is) utal Márai Sándornak egy 1952-es naplójegyzete: „Reggel Babits olasz tárgyú versei. Arany és Babits megszólaltatták a magyar nyelvnek egyféle mélyebb dallamát, amely szerves hangja a világirodalomnak.”¹⁴ Nemcsak az a figyelemre méltó, ahogy Márai a számára egész életében nyelvi-esztétikai forrást és tökéletesnek ható nyelvi realizálódást képviselő Arany János mellé állítja Babits líráját, ezúttal egy jelentékeny szegmensét, hanem tárgyunk szempontjából talán még érdekesebb, hogy a zenével együttgondolhatóságot jelöli meg az olasz (tárgyú) versek jellemzőjének; egyáltalában az ifjú Babits lírájának olvasása közben a versek „dallamát” hallja ki. Ezzel nem pusztán a kutatáshoz, a költőtársak megállapításaihoz kapcsolódik (Szabó Lőrinc megjegyzése az *Esti kérdés* – nyilván vezérmotívumos – wagneriségéről igencsak egybevág Márai naplójegyzetével). Hogy az *Esti kérdés*ben éppen Velencét (pars pro totóként a *Rivát*) hívja elő az emlékezetből (három egymást követő sorban bukkanunk rá az *emlékre*, amely „teher is, de kincs is”), amelyből a szépség és a gyönyör válik ki olyan módon, hogy egyszerre érzékeltesse az emlékező belekápázását a tüneménybe (és annak nyelvi-zenei leképződését), valamint a hiábavalóságok hiábavalóságát, mely szerint egyazon jelentés színe és visszája az, ami szembetűnhet, ami a ráaggatott jelzők ellenére is a századfordulós Velence-képpzellet azonos vagy rokon hangon szólal meg. Mindezen közben akképpen árad a nyelv, hogy nem sejtett, ám a rímekkel érzékeltetett összefüggések, párhuzamok, megfelelések (melyek ellentétek is egyúttal) egy összetettebb, a nyelv nem sejtett szférájába irányító beszédnek lesznek egymásra reagáló, meglepő mozzanataivá. Ezt részint az oxymoronok jelzik („édesen gyötör”). A „Riván visszaríván”, a „bűvös–hűvös”, a „nincs is–kincs is”, a „járván–gyáván–árván–márvány” olyan „jelentések” között teremt kapcsolatot, amelyet elsősorban és mindenekfő-

¹⁴ Márai Sándor: *A teljes napló 1952–53*, sorozatszerk. Mészáros Tibor, Helikon, Budapest, é. n, 293.

lött „zeneisége”, dallama igazol vissza, ezt ennek szolgálatában az alliterációk, az apró változtatásokra épülő versmenet látszanak megerősíteni. Idegondolhatónak érzem a *Recitativ* sóhaját: („Ó, mért nem lettem én muzsikus?”, utóbb: „mért nem lettem én zenész?”¹⁵ – a kérdésekkel kicsengetett vágyat), illetőleg az elégiába hajló és a beszéd elégtelenségét felsorolással érzékeltető verssorokat: „Hanem beszédben mondom el, annyi jaj / ahány szó van benne: várrom, Itália, / hajók és tenger, tünt nyarak...” Ha nem motivikus szerkesztést tételeznék föl, akár szegényesnek is minősíthetném a szókincset, amely az ismétlődésben véli az emlékezés, az életérzés, a hangulat és a hangoltság megérzékítésének adekvát módját. És talán még a virtuozitását egyáltalán nem rejtő rímelés is ide volna gondolható: a *visszaríván* „műviség”-ben volna elmarasztható, ha nem foglalná magába a Riván rímhívó szót, amely a megelőző verssorok helyszínével ellentétben megnevezi ama szépségforrást, amely az emlékezetben (mint láttuk) „teher is, de kincs is”. S a kincs sem kevésbé találó a Velence-emlék belekomponálási vágyát megjelölendő, hiszen természeti környezet és művészeti múlt, föld és víz egymásra gondolásából fakad föl az emlékidézés során nyelvi alakot kapó szépség és gyönyör. A századforduló Velencéje támad föl a versben, mely a „messze múlt”-ban még európai nagyhatalomnak, művészeti központnak, tegyük hozzá (józanul): turisztikai célpontnak számított, a századfordulónak már csak ez utóbbit őrizte meg maradéktalanul, így a „visszaríván”, a „meregny” az *Esti kérdés* jelenének nem pusztán Babitsra jellemző magatartásáról hoz hírt. Nemcsak Velence „elmúlt korá”-t idézi föl a vers, hanem a jelen Velencéjét immár egy elmúlt korra „visszarívó”, visszamerengő emlékezet jelképpé emelkedő tényezőjét, a beszélő város emlékezetébe éli bele a maga képzeteit, amelyekben az elmúlt kor jelenné lehet, illetőleg a messze múltra visszamerengés egy költőiség megélt változatának volna kifejeződése. Arra gondolok, hogy – bár egy alapos, minden részletre kiterjedő Babits-életrajzban helye van – e vers szoros olvasásakor túlságosan nagy jelentőséget nem volna szabad az életrajzi elemeknek, nevezetesen Babits itáliai tartózkodásainak tulajdonítani, hiszen ami „tartalmi” mozzanat a versben lelhető (vízi város, márvány, szépség, gyönyör) önmagában nagyon kevésbé árulkodó, nem feltétlenül kapcsolható Velencéhez, inkább az a mód, ahogy a különmemű elemek összekapcsolódnak a századfordulós Velence-képpel, hoz hírt a selymes víz és a tarka márvány városáról. S még az sem bizonyos, hogy az „idegen város”-t a velencei sorok előképeként volna érdemes megnevezni, az idegen város és a vízi város közt ott a vagy-vagy eltérést jelző grammatikája; s a vízi város lefordítható jelenségeivel ellentétes az idegen várost általánosságban jellemző négy verssor, hozzátéve, hogy a város idegensége erőteljesen különbözik a meghittséget, sőt, az ismerősséget feltételező vízi városétól. Míg az idegen város csupán egyik helyszíne a kis- és nagyvilágban bárhol járó, eszerint nyugtalan, kereső, „bolygó” személységnek, Velence azonosulást, az édes gyötrés ellenére otthonosságot kínál, talán éppen ezért részleteződik itt a vízi városban tudatosodó életérzés. Életérzés, amely a (történelmi) múltra ugyanolyan ismerősen tekint, mint a jelenre, amelyben nem a szépség iránt támadt kétségek fogalmazódnak meg, hanem a szépségből és a gyönyörből fakaszthatók; s amelyben az ismétlődések nem hiteltelenítik a korábban mondottakat (a „selymes víz” és a „tarka márvány” nem lesz kevésbé méltó az emlékezetre, sőt az est szárnyas takaróként mintegy öszszegzi a vers elején szétszórtan, különböző verssorokba szétszórtott észleleteket, fölerősítve az ismétlés által hangsúlyozott mozzanatokot), ellenkezőleg: az est határos idejére figyelmez-

¹⁵ Ezt megelőzőleg újragondolva jelenik meg az *Esti kérdés* néhány motívuma. Az idézetben a tünékenységekben jelöli ki (másutt is) a kérdező-emlékező múlt- és jelenértelmezését.

tet a beszélő, a nap végén felidéződik mindaz, ami nappal, a nappalokban történt, az el(le)-megnyugvás pillanata előhívhatja, ami a nappal zsúfolt eseménysorában legfeljebb egymásra következésként kaphatott alakot; sőt, az est, e határos pont is része lesz a visszamerengésnek, a gyáva és árva visszagondolásnak (joggal merülhet föl a gyanú, hogy a „gyáván” némileg funkciótlan, „tartalmi” jelentése kevésbé fontos, annál fontosabb a zenei, hiszen a „gyáván-árván-márvány” aligha gondolható össze másképpen mint rímek segítségével, a magán- és a mássalhangzók összejátszása lehetővé teszi, hogy az olvasó mélyebben ásson le a szavak mögött/felett/alatt rejtőző és nyelvtanilag-etimológiailag aligha igazolható összefüggésekbe). Ilyen módon mindaz, ami „ráolvasás”-ként¹⁶ aposztrofálódik, többféleképpen igaz: az említett összefüggéseket ugyanis a vers beszélője valóban ráolvassa a szavakra, de még erőteljesebben igaz, amennyiben a bűvös lámpás szerkezetből kiemeljük a bűvöst, s kapcsolatba hozzuk a költészet, a szó „varázsá”-val. Ezt viszont az első lírai korszakban honosított gyakorlattal támasztjuk alá, amely a vers és a mondatritmus lehetőségeit igyekezett messzemenően kihasználni, és valóban ráolvasásszerű, bűvölő hatást elérni. Hogy ezen a téren nem az *Esti kérdés* az egyetlen, arra figyelmeztetett már a korábbi kutatás is; a magyar versgyakorlat szerencsésen élt az ütemhangsúlyos és időmértékes vers szimultán használatából adódó zeneiséggel, a gyorsítás és a lassítás, a késleltetés és a töredék-másodpercnyi döccentés kínálta eséllyel, amely a ritmizálás változatosságát biztosította. Egyetlen példára szorítkozva: „miért a dombok és miért a lombok / s a tenger, melybe nem vet magvető?” – a belső rímmel erősített, majd lassított előadás annak ellenére más ritmusképzetet hív elő, hogy a jambusok egyként jelen vannak, csakhogy az idézet első sorában föllelhető szimmetriát a második sor egyhangúvá gondolt (azonos magánhangzók által hallhatóvá tett) menetét hirtelen felváltja a meglepetésnek szánt *vet-magvető* anagrammatikus megoldása, a váltást sugallja a szimmetria helyébe lépő alárendelés, amely a végessel (dombok, lombok) szemben a végtelennek (tenger) kínál teret, olyan módon, hogy a végtelenhez egy negatív jelzést fűz. Ehhez hasonló alakokkal az előző két sor is szolgál, ott az alárendelést mellőzve a már ismert értelmezés: az est, e szárnyas takaró, olvasható. Hogy efféle felsorolás, ismétlés, halmozás különféle formákban más versek jellemzője is, hasonlóképpen ritmikájukkal érzékeltetik az egymásra toltuló élmények néven nevezésének a zeneiségbe átjátszhatóságát. Míg az *Esti kérdés* különemű jelenségek, tárgyak, helyszínek ritmus által történő összefogását végzi, a *Fekete országban* szűkebb körből valók a ráolvasással váló elemek, ugyanakkor a ritmikát tekintve markánsabban érzékelhetők a gyorsító és a késleltető tényezők. Ez utóbbi vers esetében a kötőszó, ami metszethatárrá válik, a 4-4 szótagos megoszlás között alkot határt (egyben ide is, oda is számítható a verslábbal kapcsolatos felfogás szerint). Míg az idézet első négy sorában inkább egymással szembeállítható jelenségek alkotják a verssort, a második négy sorban ez csak részben érvényesül: „Fekete ég és fekete tenger, / fekete fák és fekete ház, / fekete állat és fekete ember, / fekete öröm és fekete gyász, / fekete érc és fekete kő és / fekete föld és fekete fák, / fekete férfi, fekete nő és, / fekete, fekete, fekete világ.” Nemes Nagy Ágnes joggal beszél „szó-hipnózis”-ról, a vers jellegzetességét ekképpen jelöli meg: „különféle modulációkat, hangsúlyokat, szüneteket vagy futamokat kényszerítve az olvasóra, a Babits-féle zenei variációkat most *egyetlen* szó hely-változataival képezve.”¹⁷ (Nemes Nagy kiemelése). Az *Esti*

¹⁶ Nemes Nagy Ágnes: i. m., 45. (a *Fekete ország* című verssel kapcsolatban)

¹⁷ Uo., 36.

kérdésben a verssoron belül változhat a ritmus, attól függően például, hogy rövid vagy hosszú szótagnak vesszük az *a* névelőt. De olyan verssor, mint „lány leple alatt egyenesen áll”: aligha problémátlan jambusi sor; „nézzed a lombon át a lusta holdat”: éppen az első szótag dőccen. Amennyiben a szóhangsúlyokat érezzük fontosnak (*miért* a dombok és *miért* a lombok, vagy: *miért* az emlékek és *miért* a multak), akkor a kötőszó a határvonal, a miért első szótagára esik a nyomaték, az ismétlődő kérdések lesznek ezáltal igen hangsúlyosak. A zeneiségnek talán legtisztább, a hangzóság szempontjából leginkább érzékelhető változata a *Laodameiában* található:

Ott semmisen éled és semmise pusztul
 s mert semmisen él, örök ott, ami holt
 és semmise lankad és semmise buzdul
 s mert semmise lesz, örök ott, ami volt
 nem vetnek, aratnak, vetnek örökre,
 nem túrja a földet az emberek ökre
 nem ölt soha zöldet Flóra a rögre
 nem ballag a csillag, nem fogy a hold.

Mint hogy egyetlen költői korszak, ihletkör verseiről van szó, nem nehéz kimutatni a versek közötti összecsengéseket, a *fekete az Esti kérdés* második sorából, a *vet* tagadó formában a vers vége felé köszön vissza, de ennél fontosabb az ismétlődéseknek a lánc, mely mindhárom idézetben föllelhető. S bár annak ellenére, hogy szoros összefüggések fűzik össze Babits első korszakának verseit, mégsem volna igazságos azt állítani, hogy ennek ötletbeli szegénység az oka. Inkább egy verstechnika, egy költői beszéd elfogadtatása, ami pontosabban jelölne a kísérletező, önnön nyelvén dolgozó ifjú poeta munkáját; az nevezetesen, hogy Ady Endre mellett, tőle jól észrevehető távolságban a modern vers másféle alakzatainak kidolgozását tűzte ki célul maga elé. Az *Esti kérdés* jelentőségét az meg különösen aláhúzza, hogy valójában stíluselképzelések közös terére lokalizálható versbeszéde: hiszen a századfordulós modernségnek különféle szimbolizmus-elképzelései visszhangoznak, a díszítésnek, a nyelvi ornamentikának akár a szecesszióra emlékeztető „folyondárjai”-ra is gondolhatunk a verset olvasva, a mitológiának olyan közvetítésére, amely elfordul mind a klasszika, mind a romantika felfogásától, és az isteni büntetéstől sújtott figurák közvetlenül természeti jelenségekként értelmeződnek, részint a vers végére tartogatott példa evilágiságának, közletről szemrevételezhetőségének, szinte napi tapasztalatának kozmikus ellenpárjául mutatkoznak. egyáltalában, a romantika prométheuszi ideáljával szemben (Shelleytől *A tűz csiholója* Ady Endréjéig hosszú a sor) a XX. század mitikus alakjaival érzékelteti a szemléletváltást. Méghozzá olyanformán, hogy a bús Danaida-lányok és Sziszifusz kényszerűen ismétlődő tevékenységét is bevonja a kérdések véget érni nem akaró sorába; finoman érzékeltetve a hasonlóságot és eltérést: a kő egytagú rímeket vonz magához, az apályokra a lányok asszonánca felel, mely nem hangzik közelebb az árokhoz sem. A mitológiaiak ez a jelenléte nem kevésbé a századfordulós modernség ihletkörével érintkezik, úgy dekoratív, hogy ez nem marad külsőségnek, hanem az evilággal való közvetetten érvényesülő hasonlósága igazolja: miért szükségszerű felbukkanása a kérdéssorozatban, s miért vonatkoztatható a mitológia véget nem érő ideje egyszerre a közelire meg a távolabbira.

Hogy mi az, ami közelebb van, és mi az, ami távolabb, aligha dönthető el, hiszen az *Esti kérdés* valójában egy többfelől megközelített kérdés megannyi változatának az emlékezetből előhívott mozzanatait (nem elrendezi, hanem) teszi érzékelhetővé. S ha eddig leginkább arról esett szó, miként bomlik ki a kérdések ritmikája, mint áll dallammá össze a különféle motívumok sora, a következőkben szükséges oda összpontosítani, mint alapozódik meg, mint alakul kérdéssé a sok-sok emléktöredék. Mert az emlékek főleg utalás-alakban merülnek föl, nincs (mert nem lehet?) történet, hiszen a történet egyetlen kérdés, amely a címbe olvasható. A „midőn” és az „olyankor” közé feszített gondolat a vers szerint csak olyképpen válhat mondattá, kaphat másoktól is érthetővé lett alakot, hogy azzal játszik el: a körülírással mint-ha pontosságra, a részletek megvilágítására törekedne (s ez meglehetősen paradoxul hangzik, mivel az est, a fekete, a takaró, a lepel éppen nem a megvilágítás szolgálatába szegődött), miközben az elfedéssel, a sötétbe rejtéssel a helyzet különlegességének hangsúlyozását sugallja. Márcsak azáltal is, hogy a jelzőkkel szokatlan szerkezetalakítást tesz lehetővé: „*féltett földet*”, a lepke „*kényes, büszke szárnya*”; ebben az „irodalmi” beszédben (amely nemcsak ebben a versben jókora távolságra esik a „művelt” közbeszédtől) nem igényel indoklást: ki mért félti a földet, vajon a lepke valóban büszke-e szárnyára, s az óriási csönd és nyugalom miképpen képes bevezetni az „olyankor”-ral megkezdett, nyugtalanító gondolatok-helyzetek egymásutánját. Ilyenmódon a kutatás szerint elválasztható részegységnek felfogott szegmensek egyszerre előkészítések és visszautalások, hangulatilag látszólag egyazon tónusban fölhangzó helyzet-érezkeltetések, valamint egymástól jól megkülönböztethető híradások, előbb a világ (mely az est bekövetkezett pillanatára és e pillanatban rejlő tartósságra összpontosít), hogy aztán ebből az estből kiváljon a megszólított én, aki különféle helyszíneken éli át, éli meg az estet: ennek folyományaképpen a „barna bús szoba” nem a modorosságban elmarasztalt, szokványjelzővé vált fordulatként gondolható el (a bús a XIX. századból hozza magával jelentését: Berzsenyi „*bús tengere*”, Kölcseynél „*Mátyás bús hada*” tanúsítja), a kávéházi este akár meg is erősítheti a megszólító és a megszólított idejét, ez utóbbinak még a kocsisát is álmosággal lehet a legjobban jellemezni, bóbiskolva hajtja a kocsit. Ez az este birtokba vette Velencét, az emlékebe így tagolódik be az est, a szépséget rejtő idő megörökített pillanata. Még egy mozzanatot minősíthetek több mint figyelemre méltónak: az est feketeségével szemben (azt ellensúlyozandó, módosítandó?) mégsem a körvonalazatlanság, a homály, valaminek befejeződése hangulata telepedik rá az előadásra. Hanem mindennek ellentéte, noha a féltett földet lassan eltakarja a fekete, persze nem oly módon, mint a *Fekete országban*, még kevésbé úgy mint – ellentmondásosan – az alábbi verssorokban: „Sötét van. hol az ezer szín? Mivé lett? / Hol az ezer tárgy külön élete? // Szín a különbség, különbség az élet”, alább: „oly egy-sötét, hogy szinte már ragyog”. Hanem az est (mint bársonytakaró), ismétlem, anélkül, hogy ragyogóvá lenne, közvetlenül az idő múlását jelzi, közvetve ama helyzetet, mely meditálásra készítet, és amelynek messze nem ellenében, a létesült helyzetnek köszönhetően ösztönözheti az emlékezet működésbe lépését. Az est nem szünteti meg a sokféle színt, pusztán „eltakarja”, szinte védi, mintha a megnyugvás békéjét hozná el. Az est a földet eltakarja, de a roppant méretek nincsenek hatással a parányi létezők helyzetére, az est gondoskodását finoman jelzi az „óriási dajkához” hasonlítás, kinek még a „fűszálra”, a „hímes lepkére”, nem a virágra, hanem a virág *szirmára* is gondja van. Hiszen az est során kérdésekké alakuló létezők (a fűszál,

a lomboknak látott virágok s a lepke) egy és ugyanazon gondolatkörben élik verssornyi életüket. Hadd vessem föl: miszerint a lepke:¹⁸ görögül pszükhé, ideérthető saját történettel rendelkezik, a történetet szó szerint véve, Apuleius regényében, s a pillangónak átcímzett lepke minden bizonnyal Csokonai Vitéz Mihály *A pillangóhoz* című versében játssza el a metamorfózis drámáját; az *Esti kérdés* lepkéje is (feltevésem szerint) magával hozza az antikvitásból és az innen öröklődő átváltozás-történetekből származó, a szépséget és a gyönyört magába foglaló képzetét. Talán ez változik Babits-versorrrá, a hímes lepke „tárgytörténete” tömörül jelzőkké és rímekké. A sötéten áttetsző szépség gondolható el a szárnyán–árnyán rím segítségével, mint ahogy az est feketesége nem akadályozza bársonysimaságát, melyet a lágyan ismétlése is jelez, hozzávéve a leple alatt, áll és más szavakba foglalt *l*-ek hangzósságát, egy piano-hangzás érzékiségét. Ez az est vertikálisan kiterjed (a féltett földre), az időben azonban mintha (mivel a megszólítottak immár színre kell lépnie) összpontosulna, az *olyankor* sem szünteti meg az est statikáját, amelyet az emlékidézés dinamikája ellensúlyoz. A városi ember (ismétlem) lép színre, a századforduló alakja, aki kávéházba jár, utazik (hogy világot lásson), régimódián (kocsin) és újmódi (hajóval, mert – mint majd kitetszik – tengerre száll, illetőleg vonaton, hogy eljuthasson az idegen városba): egyszóval emlékei mozgásba hozzák a leírás szerint rögzített időt. A kutatásban (említem megint) Babits Mihály életének helyszínei merülnek föl, Rába György¹⁹ még kutyanevekre is utal: az mindenesetre megfontolandó, hogy az életrajzi információk semmiképpen nem gazdagítják a versolvasással szerzett ismereteket. Ugyanis akár tárgy(i)as költészetnek, akár tudatlírának, akár bölcséleti (elemeket tartalmazó) poézisnek fogjuk föl az *Esti kérdést*, jóval inkább működőképesnek bizonyul részint a vers szegmensei közötti és némi túlzással feszültségnek elgondolható statika–dinamika szembesítés, illetőleg a féltett föld és a színre vitt személy leírással-megszólítással versbe foglalása, továbbá a fekete–szín(világ), az otthoni–vándoréletet élő egymásnak felelő, együtt érvényesülő látszólagos ellentétének párhuzamos szemlélete. Már az est-leírásból is kiolvasható a beszélő törekvése a halmozásra, a többoldalú „megvilágítás”-ra, az *olyankor* biográfiai epizódokat megjelenítő szegmense pedig kifejezetten a felsorolás technikáját alkalmazza a megszólított pozicionálására. Hogy itt nem a biografikus megjelenítés elvét követi az előadás, azt kétségtelenné teszi a részletet bevezető sor: („*olyankor* bárhol jársz a nagyvilágban”); s ez a visszautalás is, hiszen a fűszál, a lepke, a virágok a maguk „kisvilág”-ában élnek a féltett földön, abba ugyan nem bezárkózva, mégis a maguk kis területén, amely éppen azért nem minősíthető elhanyagolhatónak, jelentéktelennek, mivel részei egy egyetemesebb „sorstörténet”-nek, másképpen szólva, megvan a maguk sorstörténete. ennek reprezentációjával szolgált a „piciny fűszál”. Mindettől eltérően a megszólított tágas tereken „bolygja” keresztül a nagyvilágot, amely szintén több kisvilágra tagolódik, a szoba, a kávéház, az országút, a domboldal, a hajó, a vonat felidézésével jutunk el az idegen városba, amelyben a nagyvilágra emlékeztetően merül föl a „távol”-ság gondolata. Hadd jegyezzem meg, az előadás kivételes választékosságát, nemcsak a mai nyelvérzék számára különösnek tetsző *bolygván keresztül*, hanem a népiesnek-régiesnek szótárazott *padlat* (mindkettő rímhívó helyzetben,

¹⁸ *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*, szerk. Pál József, Újvári Edit, Balassi, Budapest, 1997, 381–382. (pillangó/lepke címszó)

¹⁹ Rába György: i.m., 318. Ennél fontosabb alábbi megállapítása: „A tudat életének-feltárása, sőt egyetlen versen belül kétféle lelkiállapotként és teremtő emlékezetként kezelése fölveti a James és Bergson ösztönzése közti rokonság, illetve különbségtétel tisztázásának gondolatát. Uő, 321–322.

így feltűnést keltően) jelzi a köznyelvitől megtervezett távolságot. A bolyong–bolygótól eltérően használt bolyg, ráadásul határozói igeneves alakban a hátravetett, igekötői funkcióban használt keresztüllel, akár a padló jelentésű régies-népies padlattal ugyan a megszólító nyelvi leleményére is engedhetne következtetni, inkább a határhelyzetbe jutott személyiség nyelviségét szemléltetné. Sok minden jeleníti meg ezt a határhelyzetet: a kávéházban éppen felgyújtják a gázvilágítást, a vándor az idegen városban egy sarokra ér, megörökítődik az a pillanat, mikor felötlik a szépség és gyönyör keltette gondolat, hogy „mind mire való?” A verset előlről a végéig olvasva nemcsak a sorokat összekötő ismétlések tetszenek föl, hanem az alliterációk sűrűsége is, valamint a jelzők bősége, alig akad olyan főnév, amelynek kiteljesedése a nem egyszer meglepő jelzők révén valósulna meg. Az „óriási dajkát” még a metaforás előadás igazolja, a „szivárványos zománcot” a feketét nem cáfoló, tőle mégis eltérő színesség hitelesíti, a „napfényű gáz” bizonyára túlzásnak osztályozható, a „lusta hold” talán egyszeri rátalálás, és csupán az emlékezői képzelet véli tudatosítani magának „a távol utcák hosszú fonalát”. Nem kevésbé figyelemkeltő, hogy a jelzők önmagukban is a világi szépségnek és gyönyörnek közvetítői, minek következtében a megszólított magatartásának jellemzője lesz a „csodálni”, a bizonyára több ízben látogatott messzeségnek csodaként tudomásul vétele, vagy az oly tűneményre rádöbbenés, amely a természeti jelenséggé vált technikai jelenség (lámpa) varázsos voltára utal: „hol lángot apróz matt opáltükrő”, a korábbiakkal szemben nem a fénybe lépés, a feketével ellentétes pólusra helyezhető szivárványosság kap alakot, hanem az opáltükrő fényt töredező jelenése; az est feketéjén, bársonytakaróján áttörő lángok tükröződése az opáltükrőben, amely opál színjátészó, színeket felbontó ásvány (kristály), különféle színekkel megjelenő, a szivárvánnyal rokonítható egyben némi homályba rejtő (matt) visszaverődése a lángoknak. Erre következik a „bűvös lámpa”, amely az értelmezések szerint a laterna magicával azonosul (szó szerinti a fordítás), mindazonáltal a bűvös (varázsos, elbűvölő, csodás, megejtően szép – lehetne folytatni az idevonható megfeleléseket) összeolvasandó a laterna magica által kivetített, így életre keltett, a látást magára vonó emlékezés minéműségével: az elmúlt kor elevenedik meg ebben a laterna magicában, képszerűvé bűvölve, az édesen gyötrő (egyszerre jóleső és fájdalmas) emlékeket. Tűnékeny ez a felidézés, személyhez szóló, nem hagyhat közömbösen, „teher is, de kincs is”. A felidézett emlékhez a megszólítottnak személyesen köze van, az övé, de csak annyira, mint minden megszólított valamennyi emlékének, nem ébreszthet illúziókat, ellenben ráirányíthat sokszerű voltára. Mielőtt a létezés különféle tereire, a jelenben és a múltban megéltékre emlékezés lezárulhatna, akár a melankóliába hajló hangulat vezet át a kérdésekhez. Mivel mindaz, amit a megszólító és a megszólított át- és megélt, valamennyi édesen gyötrő emlék egyetlen lényeginek minősülő, de többféleképpen feltehető/teendő kérdés felé fordít. A kérdések viszont a jelenből indítanak, a selymes vízből és a márványból, Velence élményéből, visszahátrálnak a múltba, annak szem előtt tartásával, hogy az őselemek (a víz, az ég, a levegő meg a föld: a tenger, az árok, a felhők meg a nap) bevonása jelezze egyrészt a kérdésekben megbúvó egyetemességet, másrészt a kérdések révén megnyilatkozó ellentétes (hely)színek összefüggéseit egymással, de nem utolsósorban az ember (megszólító és megszólított) ittlétével. A kérdések időtlen idők óta hangzanak (kérdézhették volna a bús Danaida-lányok, de Sziszifusz is), a kérdés múltidézések, időszembesítések/szembesülések, vonatkoztatási terük a fenn és a lenn, a közeli és a távoli, a múlt és a jelen. Nemes Nagy Ágnes idézem, ezúttal nem az *Esti kérdéstről* írt elemző sorait: „Mert legalább két dolgot kell mondanom, vagy két dologból állok: egy magasból és

egy alacsonyból, egy elvontból és egy konkrétból, egy magasztosból és egy kétkrajcárosan utilitáriusból, rejtélyekből és rációból.”²⁰ Ám ez a két dologból állás nem sarkítható ellentétes pólusokra, ezek egymás kiegészítői. A másik idézet közvetlenül Babitsot hozza közelünkbe: „Költőmivoltában olyan tartományban élt, amely a közép-nagyságrend felett-alatt-mögött terült el és azt a tartományt, azt az élményt próbálta körültekintően bölcsellel, képpel, tárgyakkal, annak feszültségét organizálta bele versei magasába.”²¹

Már a XVIII. században fölvetődött, hogy a hangos olvasással egy új akusztikai helyzet jön létre, a hangos versolvasás óhatatlanul hangsúlyozza a szó, versmondattal zenéjét. A romantika még inkább élt ezzel a lehetőséggel, az ut musica poesis efelé céloz, a versmondásnak (szavalásnak)–előadóművészetnek önállósulása tovább fokozza szónak és zenének összehangzását, s ezt erősen segítette olyan művészek versmondása, mint Moissié,²² aki Verhaeren *Novemberwindjé*t szinte elénekelt (a magyar művészek közül Ódry Árpád versmondását²³ írhatnám ide). Mekis D. János jó nyomon jár,²⁴ mikor Babits versmondásának emlékezetére utal; jóllehet Babits nem a maga hangjára komponálta a verset. Ez a hangzóság visszatérés a lírai költészet eredeti (?) helyzetéhez, a líra hangszer jelentése, a görög drámák kórusai mintegy együvé gondoltatják a verset és a zenét. Nyilván a XX. század nem pusztán emlékezik az ókori eredetre (a *Laodameia* – mint ismeretes – él a görög drámaformával, modern idegességgel és érzékenységgel (érzékiséggel) feldúsítva, rétegezve, a hangzós hatásokat megtöbbszörözve). Az *Esti kérdés* számos értelmezője talán ezért érzi szükségesnek, hogy zenei terminológiát is beessen érvelésébe, ugyan nem merészkedve odáig, hogy az ifjú Babits lírájában szóhoz-térhez jutó énekbeszédet emlegessen (ez majd korunkban kap újabb formát, de például a Webern által zenébe foglalt Trakl-versek jórészt a Babits-életmű kortársai),²⁵ az azonban nemcsak a többektől motivikus szerkesztésként jegyzett ismétléstechnikával igazolja a babitsi vers és a zene együtt-emlegetésének lehetőségét. Az *Esti kérdés*ben alkalmazott ritmus és a virtuóz rímkezelés, az egymáshoz közelebbi és egymástól távolabbi verssorok, szerkezetek kölcsönös egymásra utalása mindenesetre azok érveit igazolja, akik e vers kidolgozott zeneiségéről értekeztek. Persze, ez nem zárja ki sem Bergson, sem más bölcséleti vagy pszichológiai források ihletését. Reuven Tsur határozottan foglal állást a vers remekmű volta mellett: „A vers nagysága a gondolat, a ritmus, a figuratív nyelvezet és a mondat összejátékának szerkezetében rejlik.”²⁶ Amiről Babits lemond, minden századfordulós vonatkozás ellenére, a játékoság, a szójáték, az ismétlések segítségével fölfedezhető apróbb-jelentősebb változtatások nem a szavak rögzíthetlenségéről árulkodnak, sem a beszélőnek a szóval kapcsolatban érzett ironikus hozzáállásáról. Babits nem volt humortalan költő (a *Galáns ünnepségre* hivatkozom). Annak belátásával, hogy bármily súlyos is az *Esti kérdés* körüljáratott kérdése, nem adható rá válasz, mert talán nem is igényli, sem ironizáló, sem tragizáló. A kérdé-

²⁰ Nemes Nagy Ágnes: i. m., 505. (1984-es beszélgetés Szerdahelyi Istvánnal)

²¹ Uo. 82.

²² Alexander Moissié (1879 v. 1880–1935) albán származású, német nyelvű színész, akinek versmondásában tárható föl, miként közelíti meg zenei-hangi effektusokkal a verset.

²³ Ódry Árpád (1876–1937) lemezre mondott Ady-előadására, a *Sírni, sírni, sírni* szavalására utalok.

²⁴ Mekis D. János: i. m., 56.

²⁵ Anton Webern: op. 13., op. 14., Trakl verseire szerzett dalok, 1914–1921 között.

²⁶ Reuven Tsur: *Babits Mihály: Esti kérdés* – A titokzatos mesterség műhelytitkaiból, in *Literatúra* 2006, 512.

sek sorozatával legföljebb igazolni tudja, hogy e kérdések föltehetőek, sőt fölteendőek, „a kérdés végtelen ritmusa maga a felelet” – állítja Rába György.²⁷ A kérdőjellel záródó vers nem zár le, abbahagy, de nem önkényesen, a példabeszéddel újabb gondolatot vet be, öngondolkodásra késztet, beléptet abba az időiségbe, amely a bús felhők és az égő sziszifuszi kőé. Nem zárt világ az, közege a fiatal Babits első két kötetének versvilága, a századforduló ornamentikáival feldíszített lírája, a létről gondolkodás költői bölcsellettől képeken át közvetített verszenei üzenete.

FÜGGELÉK

Esztergomban, 2009. április 24. és 26. között tartották azt a tudományos konferenciát, amelynek keretében az *Esti kérdés* értelmezését kísérte meg irodalomtörténészek, Babits-kutatók válogatott együttese. A 12 legszebb magyar vers sorozatának eseményeként megrendezett értekezés szerkesztett (és feltehetőleg bővített) anyaga ugyanebben az évben már megjelent Szombathelyen, a Savaria University Press kiadásában. A kötet szerzői arra vállalkoztak, hogy feltérképezzék a vers különösen gazdag motívumrendszerét ezeknek a motívumoknak korábbi előfordulásait az antikvitástól, a Bibliától a XX. század végéig, XX. század elejéig, beleértve Babits Mihály bölcséleti és filozófiai tájékozódásának lehetséges és igazolható forrásait. Az életrajzi elemek költészetté transzponálásától a valóban poétikai vizsgálódásig – nem túlzás az állítás – a teljességre törekvés igénye munkál, nem a szerzők, hanem a kötet egésze részéről. Mindez azonban nem gátolja a további kutatást, hogy mind a filológiai, mind a poétikai eredményekhez ne tegye hozzá a maga előfeltevéseit, állításait. Magam végigolvasva a kötetet, elgondolásaim során érintkezési pontokat leltem a kötet több tanulmánya és a saját felfogásom között, mindazonáltal arra törekedtem, hogy a szakirodalomra támaszkodva a magam elképzeléseit érvényesítsem, amelyek nem vitatkoznak a korábbi megállapításokkal, nem cáfolják a kötetben egyébként látványosan ütköző nézeteket, hanem megkíséreljem, hogy egy-két új elképzeléssel egészítsem ki az eddig írtakat. A kötetből is kiteszhetett, hogy Rába György, Nemes Nagy Ágnes értelmezései, Szabó Lőrinc rövidségében eligazító jellegű fejtegetése továbbra is alapul szolgálnak, ehhez a Babits-filológiának és egy korszerű poétikai felfogásnak elsősorban hozzátennivalója van. Erre tettem magam is kísérletet...

---

²⁷ Rába György: i. m., 320.

KOVÁCS KRISZTINA

Démonok között

A GÓLYAKALIFA ÉS A ZSÁNERFILM (RÉMFILM, KÍSÉRTETFILM, NOIR-ELEMEK)¹

„Gyerekkorunkban félünk éjszaka, mert attól tartunk, szörnyek bújtak az ágyunk alá. Ahogy öregsünk, a szörnyek egész mások lesznek. Önbizalomhiány, magány, megbánás... és bár idősebbek vagyunk és bölcsőbbek, rájövünk, hogy még mindig félünk a sötétben.”

(Shonda Rhimes et al.: *A Grace klinika. 5. évad, 9. rész*)

A *nyugatosok* és a film kapcsolata kutatott témája a klasszikus irodalmi modernségnek. A népszerű műfajok fogalma, úgy tűnik, az 1920-as években, a populáris művészeteket, főleg a mozit méltató kritikusok körében bukkan fel először.² A születő, fejlődő, az 1910-es években ráadásul formai paradigmaváltásokon is átmenő filmművészet, ahogy a tömegkultúra más műfajai is, megosztják a korszak alkotóit. A mozit kritizáló figuráktól, például a korabeli magyar színház formátumos alakítójától, Hevesi Sándortól, aki „színházpótléknak” tartja, reális dimenziói miatt a művészeti ágak közül ki is veti a filmet,³ az új művészet rajongóiig (Heltai Jenő, Babits Mihály, Karinthy Frigyes), a klasszikus irodalmi modernség ismert szerzőinek filmhez való viszonya komplex módon tárgyalható. A mind a színpadot, mind a filmet meghódítani igyekvő, ám egyik területen sem a legsikeresebb Móricz Zsigmond végül is mégiscsak az első, a rendező felkérésére írt eredeti filmnovella szerzője. Georg Michael Höllering *Hortobágy* című alkotásának a forgatáson is alakuló scriptje, amelybe a rendező instrukciói alapján is visszaírt, módosított részleteket az író, Móricz *Komor ló* című filmnovellája.⁴

A korszak emblemikus szerzői (köztük elsősorban színpadi alkotók: ennek oka a színházi és a filmes dramaturgia korabeli hasonlóságában, felületes vagy átgondoltabb összemérésében keresendő) választják az európai, majd hollywoodi filmes karrier lehetőségét. Bíró Lajos, Lengyel Menyhért, László Miklós sikeres színpadi szerzőként érkeznek Amerikába, hogy ott ismert forgatókönyvíróként, filmesként csináljanak új karriert. Nem is beszélve a Bí-

¹ A tanulmány első megjelenési helye: Kovács Krisztina: *A tágasság otthonossága: Tanulmányok, kritikák*. Tempevölgy könyvek 42. Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2020, 104–133. Az írás e verziója a kötetben megjelent szöveg módosított, egyes korábbi megállapításaimat korrigáló, illusztrációs anyagában sem azonos változata.

² John G Cawelti: *A népszerű műfajok problémája*, ford. Ferenczi Zoltán, in *Tarantino előtt I.: Tömegfilm a nyolcvanas években*. Szerk. Nagy Zsolt. Új Mandátum, Budapest, 2000, 57–73, 57.

³ Magyar Bálint: *A magyar némafilm története: Némafilmgyártás, 1896–1931*. Palatinus, Budapest, 2003, 75.

⁴ Szekfű András: *Móricz Zsigmond, G. M. Höllering és a „Hortobágy”-film*, in *Holmi* 2014/11, 1438–1452, 1445; Hamar Péter: *Móricz Zsigmond művei a filmvásznon*. Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, Budapest, 2012, 34–48, 46–47.

róval egy produkciós cégben tevékenykedő legendás Korda-testvérpárról: közülük Sándor magyar filmsként is már ismert alkotó, itthon is formátumos filmkritikusként, esztétaként indítja saját karrierjét. A film persze valóban a színházi dramaturgiából veszi eszközkészletének jó részét, nem meglepő hát a színpad világában sikeres színházi szerzők és dramaturgok e területen való elhelyezkedése. A némafilm kezdeti időszakában, 1917 előtt, általában úgy is mutatták be a szereplőket, hogy kvázi színpadi körülmények között hívták fel a figyelmet az elbeszélés aktusára. Egy bevezető felirat megnevezte a szereplőt, majd hozzákapcsolta a színész nevét, ezt követte egy felvétel a szereplőről, aki valamilyen pózt vett fel egy díszlet előtt: például egy színpadon.⁵

A filmelmélet két nagy teoretikusa, Balázs Béla és Hevesy Iván: közülük Hevesy a Nyugat folyóiratban teszi meg megkerülhetetlen filmesztétai pályájának első, fontos lépéseit, teremti meg a magyar filmkritikát.⁶ A korabeli tömegkultúrának (pl. krimi) és a filmnek sincs nagyobb rajongója azonban a lap szerzői közül Babits Mihálynál. Babits korai korszakára, lírai és prózai oeuvre tekintetében is, markánsan hat a korabeli tömegfilm. Füzi Izabella *Babits és a korai (magyar) mozi* című tanulmányában az író először a Nyugatban publikált verse, a *Mozgófénykép* kapcsán ered a szerzői életmű filmes hatásainak nyomába.⁷ Füzi tanulmányának alapvetése a filológiai kihívásokat is tartogató, a rövid szegedi időszakban született vers ihletője, a megírása mögött álló konkrét film beazonosításának lehetőségei körüli nyomozás. A tanulmány szerzője ennek kapcsán értekezik a korabeli szubzsáner, az *üldözései mozi* strukturális vonásairól. Idézve Füzi megállapításait: „Éder Zoltán, Apró Ferenc, Bori Imre, Róna Judit szerint a Babits versét ihlető filmek az 1907 áprilisában Szegeden vetített *A megszőkött automobil* vagy ugyanezen év májusában vetített *Egy szerelem tragikai vége* lehettek. Bodri Ferenc először a *Dolgozók Lapja* 1983. november 26-i számába írt centenáriumi cikkében veti fel, hogy a mozivers ihletői közé a *Házasság az autóban* című 1903-as brit filmet is fel kell venni.”⁸ A vers értelmezőinek másik része, folytatja Füzi, akik nem egy konkrét moziélmény megjelenítéseként olvassák azt, általában a mozi vagy a film mint a század- eleji urbanizált élet új csodája, a fogyatékos technika, a szociális jelenség kritikájaként pozicionálják a költeményt. Még inkább a fiktív néző korlátozott tudatának ironikus megjelenítéseként, a „mozgófényképben előadott történet ostobaságának” paródiájaként, a médiumok közötti vetélkedés példájaként, illetve a művészet mediális feltételezettségére reflektáló, „az érzékek médiatechnikai elszigetelésének tapasztalatát” felmutató alkotásként.⁹

A filmes párhuzamok, a konkrét filmek utáni nyomozás, Babits Doppelgänger-tematikába sorolható prózája, a *Gólyakalifa* kapcsán is megejthető. A *Gólyakalifa* először a Nyugat 1913 karácsonyi számában jelent meg, kötetben 1916-ban, az Athenaeum gondozásában. A későbbi, a korszakbeli megjelenései is az Athenaeumhoz köthetők, mindez, a Nyugatot és az Athe-

⁵ David Bordwell: *A klasszikus elbeszélés módja*, ford. Mester Tibor, in *A kortárs filmelmélet útjai: Szöveggyűjtemény*. Szerk. Vajdovich Györgyi. Palatinus, Budapest, 2004, 182–248, 191.

⁶ Kovács Krisztina: *A csábítás művészete: A Nyugat reklámhirdetéseiről*, in *Uő: A tágasság otthonossága*, 67–104, 100.

⁷ Füzi Izabella: *Babits és a korai (magyar) mozi*, in *Apertúra* 2019. 06. 10. URL: <http://uj.apertura.hu/2016/tel/fuzi-babits-es-a-korai-magyar-mozi/>

⁸ Uo.

⁹ Uo.

naeum Kiadót is üzemeltető Rt. törekvéseinek természetes összekapcsolódása volt.¹⁰ Kivétel ez alól egy 1944-es kiadás, amelyet a Franklin Társulat jegyez.¹¹ A regény keletkezésének körülményeiről, elsősorban annak filmes forrásáról a kritikai kiadás Éder Zoltán által jegyzett részlete és Éder egy későbbi tanulmánya is a következő adatokat közli:

- Babitsot a regény terve 1912 közepe táján, a nyári szünetben kezdte foglalkoztatni,¹²
- Babits *A gólyakalifát* 1913-ban júliustól decemberig írta.¹³

Éder mindkét szövegben kitér arra, hogy az író a *Detektívregény* című verséhez, amely az *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* versfüzér részeként jelenik majd meg, és a készülő regényhez is, egy konkrét filmelményt használ fel: „Dienesékkal (Pali) voltam moziban, a Rákóczi úti Uránia épületben, és azért mentem el, mert azt mondták, hogy egy bizonyos az *Egy test két lélek* c. darabot adnak – Wegener játszotta a főszerepet –, amelyik hasonlít *A gólyakalifához*.”¹⁴ Róna Judit kiváló monográfiája azonban pontosítja ezt a tényt, bár a nyilvánvalót, amit egyébként olyan szépen levezet, maga is csak valószínűsíti. Róna ugyanis rájön, hogy Babitsot itt megcsalja az emlékezete, mert az *Egy test, két lélek* (*Der Andere*) című 1913-as Max Mack-film főszerepét – dr. Hallerst – Albert Bassermann alakítja. Az első szerzői német film Paul Lindau színdarabjából készült, mely Stevenson *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete* (*The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, 1886) című kisregényének szüzséjét meséli el szabad adaptáció formájában. Róna Judit szerint elképzelhető, valójában a két filmet jól ismerve egészen biztos, hogy Babits a filmet Paul Wegener *A prágai diák* (*Der Student von Prag*, 1913) című filmjével keveri össze. Az is igaz, hogy korábban Rába György Babits-monográfiája is Babits e tévedésével dolgozik. A *Detektívregény* és *A gólyakalifa* előzményeként Rába is *A prágai diákot* nevezi meg, azzal a beszédes hozzáfűzéssel, amit Babitstól vesz át, vagyis hogy ez a film „talán Stevenson regényéből van csinálva”.¹⁵ Ez is jelzi, a *Der Andere*-ről, a *Jekyll és Hyde* nyilvánvaló átdolgozásáról van szó és nem *A prágai diákról*, amely inkább Oscar Wilde-, Poe- és Musset-reminiscenciákat mutat.

Mindkét film 1913-as, egy időben is játszóák őket a budapesti mozik,¹⁶ Babits egy másik, a mozi és a krimi témájához kapcsolódó költeményét, a *Detektívhistória* című verset először *Háborús detektívhistória* címmel, a Nyugat 1920. decemberi számában közli. Benyovszky Krisztián megállapítása szerint: „[A] *Detektívhistória* Babits azon kísérletező jellegű költeményei közé sorolható, melyek különféleképpen ötvözik a líra és az epika hagyományos és újabb kifejezésformáit, miközben nemegyszer témájukban is szokatlanok. Jelen esetben egy olyan szöveggel van dolgunk, mely irodalmi vagy filmes elbeszélésbe kíváncsozó témát bont ki egy némileg szabálytalannak tetsző lírai szövegkonstrukció keretében. Keverednek tehát benne az *epikusság* és a *líraiság* formái, tematikus és poétikai mutatói, ami a recepcióban a

¹⁰ Kovács, i. m. 97.

¹¹ Éder Zoltán: Jegyzetek: *A gólyakalifa*, in Babits Mihály: *A gólyakalifa, Kártyavár*. Sajtó alá rend. A Babits Kutatócsoport. Historia Litteraria Alapítvány – Korona, Budapest, 1997, 441–545, 447.

¹² Uo. 448.

¹³ Éder Zoltán: *A gólyakalifa keletkezése, kiadásainak és fogadtatásának története*, in Éder Zoltán: *Régi napok illata*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2002, 205–254, 206.

¹⁴ Éder, 1997, i. m. 449.

¹⁵ Rába György: *Babits Mihály költészete, 1903–1920*, Szépirodalmi, Budapest, 1981, 394.

¹⁶ Róna Judit: *Nap nap után: Babits életének kronológiája, 1909–1914. Babits kronológia 2.* Balassi, Budapest, 2013, 603.

cselekményesség és szubjektivitás kevert hatás-együttesében nyilvánul meg.” Benyovszky azt is jelzi, a címváltozás, az egy szavasra rövidülő változat mennyire jót tett a szövegnek, első-sorban a „jelentés ütemezése” a „(kéleltetett újraértelmezés) szempontjából”:¹⁷

Látod az autót – az autót az éjben?
Hat detektív ül benne... jönnek értem...

Mikor ott guggoltam a kassza előtt, s jaj, hangtalan
gyémánthegyü fúró fúrt s a lámpa sárga sáva mint arany

kard, a sötétben, a résben, kotort, kapart, keskenyen, élesen –
Látod az autót? most kanyarul, suhanva, kéjesen

az úthajlásnál – ránk vakít két tűzszeme az éjben –
Látod az autót? Itt van amitől félttem:

két fénycsápját löveli fehéren előre – nagyszerű ez!
Fenét félek már! Tudod, barátom, lassankint minden csak mozi lesz.

Mikor ott guggoltam a kassza előtt s fúrt a masinám,
akkor is így volt már... modern csudák, peregve simán,

tudod, a páncélszekrény, a rekeszes lámpa, a gép...
és aztán a ház maga, ablakok az éjben, ujj, de szép!

hat emelet, lifttel, betonfal, acélplafon –
benn rémlő bőrfotelek, leakasztott telefon:

mind, mind mozi csak – látod, itt van már – mit remegsz, fiam?
Mondom neked, elmegy mellettünk, elsuhan,

fénye fátylába vakulva – most! – úgy-e mondtam? – Láttad, amint
feszülten ült benn a hat, s a revolverét tapogatta mind:

ők félnek! – kacagj hát! – Mit remegsz? Jobb volna talán
a fronton? – Piszt! Most ott kanyarodnak a part falán –

Most – Zsupsz! – Ezt jól csináltuk, úgy-e? No fiam, kacagj!
Hm, urak, jól esik a fürdő? Minden mozi csak!

Veszély? Mi az?! Elmegy, elsuhan. – Jobb volna talán a fronton?
Őlik egymást, millió bolond! Mi gondod, és mi gondom?¹⁸

¹⁷ Benyovszky Krisztián: *Megközelítési szempontok a populáris irodalom és kultúra tanulmányozásához*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2019, 98, 101.

¹⁸ Babits Mihály: *Háborús detektívhistória*, in *Nyugat 1920/22–23*. 1078. A tanulmány első, kötetben megjelent változatában tévesen, félreértésre okot adó módon állítottam, hogy a *Háborús detektívhistória* a vers újraközölt verziója. Természetesen a vers első megjelenése az 1920. decemberi *Nyugat*-beli közlés. A vers keletkezésének ideje 1917–18. Erről bővebben Róna Judit: *Nap nap után: Babits életének kronológiája, 1915–1920. A kötet 1915–1918. Babits kronológia 3.* Balassi, Budapest, 2014, 303; valamint Szénási Zoltán: *„titkos fejlődés valami új felé”: Szerkezeti párhuzamok Babits Mihály*

Bár a Babits-kutatás mára a *Jekyll és Hyde*-allúziót evidenciaként kezeli, ez ügyben is akadnak még, a fent említettek mellett is, apróbb pontatlanságok. Bodri Ferenc egyébként informatív tanulmánya a Stevenson-kisregény első magyar fordításának időpontjául is az 1913-as évet, éppen a két film bemutatásának idejét adja meg.¹⁹ Könnyen kínálkozna hát a következtetés, hogy a friss magyar fordítás is kedvet csinált a rémregényes és -filmes univerzumban való elmélyülésre, sokoldalú, még izgalmasabb hatásra gondolhatnánk így. Nem számolva a ténnyel, hogy Babitsnak az eredeti, akkor már több kiadásban napvilágot látott próza angolul vagy más világnyelven való elolvasása sem okozott volna különösebb gondot, Bodri fordításra vonatkozó félmondata ráadásul téves is. Stevenson Róbert Louis *Jekyll doktor csodálatos története* című regénye ugyanis, Tábori Róbert fordításában, már 1900-ban olvasható volt magyarul, az más kérdés, hogy e magyartítás újrakiadásai azok, amelyek a tárgyalt időszakban forognak, hiszen megelőzték a legtöbbet használt Benedek Marcell-félt. Jekyll doktor sok interpretációt megért története persze elsősorban Babits tömegkulturális érdeklődésének lenyomataként érdekes e vizsgálatban. E szempontból pedig a Babits-féle tévesztés, a két, a korabeli populáris regiszterben ismert darab összekeverése valójában termékeny tévedés. Miről is van szó?

A *Der Andere* cselekménye szerint Dr. Hallers, az ismert berlini jogász balesetet szenved. Ennek következménye egy olyan komatózus, kataleptikus állapot, amelyből időről időre egy másik személyiségre ébred. A másik én rablásokat, egyéb bűncselekményeket követ el, felébredve állapotából azonban nem emlékszik ezekre. A filmnek szép keretet ad, hogy felütésében a jogász és barátai Hyppolite Taine e tárgyú gondolatairól beszélnek. Taine kettős személyiségről szóló elméletén a főhős először csak nevet. A szűzsé a Doppelgänger-effektus kritériumainak jórészt megfelel, hiszen más személyiség él ugyanabban a testben. Edgar Allan Poe egyik legismertebb Doppelgänger-meséje, a film forrásai között fellelhető *William Wilson* (1839), a kor irodalmának és populáris regisztereinek népszerű motívumaival dolgozva, ezt a problémát meglehetősen didaktikusan, programszerűen hangsúlyozza: „Akkor még nem fedeztem fel azt a nevezetes tényt, hogy egyidősek vagyunk; azt azonban láttam, hogy testmagasságunk megegyezik, s észrevettem, hogy még általános alkatunk és arcvonásaink tekintetében is feltűnően hasonlítottunk egymásra.”²⁰ A magyar irodalom legismertebb hasonló szöveghelye természetesen az *Esti Kornél* (1933) első fejezete: „Egy ilyen szenvedélyes sétánkon jöttünk rá arra, hogy mind a ketten egy évben és egy napon születtünk, sőt egy órában és egy percben is: 1885. március 29-én virágvasárnap, hajnali pont hat óraker.”²¹

A *Der Andere* főhőse ennek megfelelően ugyanazzal a fiziognómiával bírva játssza végig kettős szerepét, ám a korabeli rémfilm otthonos képeit, az átváltozás és a kísérteties fő motívumait, például a tükröt mint indikátort nem is használja. Dr. Hallers átalakulását a filmben csak megváltozott, görnyedt testtartása, az alsóbb néposztályokhoz sztereotipikusan kötődő hanyagabb ruhaviselete jelzi.²² A történet egyébként happy enddel zárul, az ügyvéd meg-

Nyugtalanág völgye című köteté és Dante Isteni színjátéka között, in *Irodalomtörténeti Közlemények* 2020/6, 769–788, 779, 781.

¹⁹ Bodri Ferenc: *Babits és a „mozgóképek”*, in *Tiszatáj* 1987/4, 59–67, 66.

²⁰ Edgar Allan Poe: *William Wilson*, ford. Véték Gábor, in *Edgar Allan Poe összes művei* I. Szukits, Szeged, 2000, 230–243, 235.

²¹ Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*, Unikornis, Budapest, 1995, 14.

²² *Der Andere*, Max Mack, 1913.

gyógyul és elveszi mennyasszonyát, a „Schatten-Ich”-rém pedig a zárlatban csak egy pillanati rosszullét formájában kísért egy utolsó pillanatra. A filmnek a korabeli adaptációs gyakorlatnak megfelelően (a némafilm – hangosfilm paradigmaváltás miatt a harmincas évek a némafilmek remake-jeinek aranykora is volt) több átdolgozása van. Az egyik legjobban sikerült, a német expresszionizmus egyik legismertebb alakja, a *Dr. Caligari* is jegyző Robert Wiene 1930-as feldolgozása. A *Der Andere* Wiene-féle verziója a nagyvárosi traumákra, a forgalomra, a tömegre, a kapitalista életvitel pszichopatologikus attitűdjeire reflektáló alkotás-ként kap helyet a filmtörténeti összefoglalókban.²³

A Babits által tévesen megnevezett (bár nem zárhatjuk ki, sőt valószínű, hogy ezt is látta), *A prágai diák*, a kor horrorfilmszínészeként és rendezőjeként egyaránt ismert Paul Wegener és az első világháborúban, fiatalon meghalt dán Stellan Rye közös rendezése. A német mozi húszas évekbeli aranykorát előlegező alkotás szüzséjében egy szegény diák eladja az ördögnek a tükörképét, hogy meggazdagodva megszerezhesse a szeretett leányt. A film végén lelővi vetélytársát, ám valójában önnön tükörképébe lő, s ezáltal saját életét is kioltja.²⁴

1. kép: Paul Wegener kettős szerepben. Wegener–Rye: *A prágai diák*, 1913.

A prágai diák az egyik legkorábbi mozi, amely a kamerát és a filmtechnológiát önálló kifejezőeszközként, mintaszerűen használja. Ez a feldolgozás a tizenkilencedik századi fantasztikus irodalom központi motívumát, a Doppelgänger-t, az egységes én felbomlásával kapcsolatos szorongások megtestesülését a modernizálódó élet traumáinak keresztműzében mutatja meg.²⁵ A tükörmotívum pedig a téma legfontosabb kötelező elemeként bukkan fel benne. Walter Benjamin szép esszéjében (*Passagen*) a tükör sátáni természetéről így ír: „Ha két tükör megpillantja egymást, a sátán játssza legkedvesebb trükkjét, és megnyitja a maga módján

²³ Margit Maier: *Das Geschäft mit den Träumen: Kinokultur in Würzburg, Königshausen und Neumann Verlag, Würzburg*, 2009, 53.

²⁴ Éder, 1997, i. m. 450.

²⁵ Katharina Loew: *Der Student von Prag*, in *Caboose German Filmography*, 2019. 06. 10. URL: https://www.caboosebooks.net/sites/default/files/caboose_German_Filmography_The_Student_of_Prague.pdf

a perspektívát a végtelenre (ahogy partnere is ezt teszi másképp a szeretők pillantásai-ban).²⁶ A tükörkép a filmes hagyományban is a mindenkori „másik oldal”, nem pusztán utánzata a tükör előtt állóknak, önálló életre kelő tárgy. Mindemellett persze az idegenség je-lölője, annak hangsúlyozása, hogy közvetlen én-tapasztalat nem lehetséges.²⁷

A *William Wilson*nak a *prágai diák* végkifejletével szinte azonos zárata az a megoldás, amelyet a korabeli rémfilm, köztük a szabadabb vagy szigorúbb *Jekyll és Hyde*-verziók is sok-szor követni fognak: „De mily emberi nyelv tudná kellőképpen ábrázolni *azon* megdöbbenést, *azon* iszonyatot, mely a szemem elé tárul látványra hatalmába kerített? (...) Egy nagy-méretű tükör – zavarodottságomban legalábbis először így tűnt – állt ott, ahol az előbb még egyet sem láttam; és amint kimondhatatlan rettegéstől áthatva odaléptem, saját képmásom, bár sápadtan és vértől szennyes ábrázattal, felém közelgett, erőtlentül műolyogva. mint mondtam, így tűnt, ám nem így volt. Ellenfelem William Wilson volt, aki akkor ott állt előttem agóniájában.”²⁸ A Doppelgänger figurája, a fenyegető „másik én” megtestesülése, a XIX. század elejétől kedvenc motívuma a fantasztikus irodalomnak. A *prágai diák* nemcsak tükör-játékai miatt látható desztillációja a zsáner különféle darabjainak. A filmben a Poe-hatások mellett megtalálhatók Adalbert von Chamisso árnyékát a Sátánnak eladó *Peter Schlemihl*-jének (1813) és E. T. A. Hoffmann *Az ördög bájitala* (*Die Elixiere des Teufels*, 1815) című regényének vagy Oscar Wilde legismertebb témába vágó prózájának (*Dorian Gray arcképe* – *The Picture of Dorian Gray*, 1890) elemei, bár azt is hozzá kell tenni, ez a téma népszerű volt a mozikorszak kezdetétől fogva.²⁹ Ha megfontoljuk, hogy a *gólyakalifához* kapcsolódó tanulmányok (pl. Odorics Ferencé) éppen a *William Wilson*nal való rokonságot is említik, a kor populáris rémirodalmának egész halmazát érdemes Babits forrásai közt keresnünk.³⁰ Az pedig a filológiai kutatásokból is tudható, a *Dorian Gray arcképét* Babitsnak, a korabeli rémirodalomban ehhez kapcsolódó műfordításai révén hasonlóan járatos Kosztolányi ajánlotta a figyelmébe még 1906-ban.³¹

A *gólyakalifában*, ahogy a *Jekyll és Hyde*-ban is, valóságos kettéosztottságról, különböző antropológiai jegyek megjelenéséről esik szó, semmiképpen sem álomról, víziókról.³² Szénási Zoltán közelmúltban megjelent tanulmánya arra is felhívja a figyelmet, joggal, hogy a regényt más Babits-szövegekkel is érdemes lenne jobban összeolvasni. Ezt ő meg is teszi, argumentált elemzése a *Játékfilozófiával* való szoros olvasás és pénzfilozófiai érvelés mellett bontakozik ki, ám elemzésemnek nem célja ez ügyben is tovább vizsgálgódnia. Az azonban a *Jekyll és Hyde*-adaptációk és a *gólyakalifa* motivikus rokonságait szemlélve is hangsúlyozható, hogy

²⁶ Walter Benjamin: *Passzázatok*, in Walter Benjamin: „A szírének hallgatása”: *Válogatott írások*. Vál., szerk., ford. Szabó Csaba, Osiris, Budapest, 2001, 201–249, 213.

²⁷ Füzi Izabella: *A filmolvasás alakzata*, in Marc Vernet: *A hiány alakzatai: A láthatatlan mozi*, ford. Füzi Izabella, Kovács Flóra, Apertúra Könyvek – Pompeji, Szeged, 2010, 8–30, 17.

²⁸ Poe, i. m. 243. (Kiemelés tőlem. K. K.)

²⁹ Loew, i. m.

³⁰ Odorics Ferenc: *A gólyakalifák történetei*, in „Igévé vált...”: *Tanulmánygyűjtemény az ELTE XX. Századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke által hirdetett Babits Mihály életműve hallgatói pályázatra leadott dolgozatokból*. Szerk. Sipos Lajos, Budapest, 1985, 135–147, 135.

³¹ Boronyák Rita: *A gólyakalifa*, in „Igévé vált...”, i. m. 123–133, 125.

³² Farkas Ferenc: *A kettős viszonyulás kérdése Babits Mihály életművében*, in *Irodalomtörténet 1972/1*, 58–81, 67–68.

„a nő és a pénz motívuma”, ahogy Szénási fogalmaz, a „két főszereplő alakján keresztül újabb differenciasorokat hoz létre”.³³

A *Gólyakalifában* meggyilkolt prostituált úgy tükörképe a gyönyörű Etelkának, ahogy a *Jekyll és Hyde* 1887-es, Thomas Russel Sullivan-féle színműverziójának melodramatikus modelljében és a főként az ezt a „felhígított”, leegyszerűsítő szüzset követő filmadaptációkban a szüz és a céda alakjai ellentétei egymásnak. Jól követhető dichotómiájuk kísérti az ösztönei és a ráció közt tévelygő doktort. Ennek legemblematikusabb pillanata a *Jekyll és Hyde* 1941-es adaptációja (*Ördög az emberben*, 1941) átváltozás-szekvenciáinak sora. A szert bevezető Jekyll a korban még meglehetősen megbotránkoztatató álomképekben hajtja, mint a vágó szekere elé fogott lovakat, két nőtípust: a casting során egy merészet húzó és korábbi skatulyájából így kilépő Ingrid Bergmant, aki a romlott nőt alakítja, és Lana Turnert, aki pályájának jó részében a noirok femme fatale-ja. A Victor Fleming-féle *Jekyll és Hyde*-nak sajnos ez a szereplővlogatás, a típusok merész cseréje az egyetlen erős pillanata.³⁴ A feldolgozás, amely a túlfűtött szexualitással operál, egyik, a perverziókat fókuszba állító és azokkal ironizáló jelenetében az 1931-es, a gyilkosságot megelőző abúzust csak a hangokkal és a vágással megmutató, a kamera szeme elől elbújó Jekyll-feldolgozás jelenetsorát gondolja tovább, meglehetősen eltúlozva. A jelenetben Spencer Tracy (Hyde) meglátogatja szeretőjét (Bergman – Ivy) annak lakásán. Kérdésére („Tudod, mit kérek tőled ma este, drágám?”) a nő arckifejezése és testbeszéde egyre inkább zavarttá, iszonyodóvá válik. A rendszeres erőszak nyomása alatt szenvedő nő a borzongásra és elrettentésre építő jelenet csúcán váratlan választ kap félelmeire. Hyde a következő meglepő fordulattal hártja el a kényszeredett közeledést: „Nem, nem azt. Igen... igen, drágám... Énekelj nekem.”³⁵

Érdeemes itt megfontolni azt a körülményt, amelyről Havasréti József Szerb Antal monográfiájában a korszak populáris irodalma kapcsán értekezik. Meglátása szerint a kor tömegkulturális termékei „paradox egzisztenciális helyzeteknek és abszurd fordulataiknak köszönhetően plasztikusan ábrázolták a modern élet elidegenedettséget. A modern nagyvárosi élet felszínén mozogva éppen sztereotip írói eszközeiknek köszönhetően modelleztek jellegzetes társadalomlélektani helyzeteket.”³⁶ Mindez valószínűleg a személyiséghasadással dolgozó korabeli filmekre is igaz. Balázs Béla a kérdésről és a víziókról általában így ír *A látható emberben*: „A hasonlóság az egészen finom és mélyen fekvő különbségek felismerésének egyetlen lehetősége. A filmet csodálatos technikai lehetősége különösen alkalmassá teszi az alteregó költészetének ábrázolására. A lélektannak mélyen fekvő problémája ez: hogyan lehetek másvalaki, és mégis önmagam.”³⁷ Az is igaz persze, a korabeli tömegfilm és a tömegvagy éppen magasirodalom technikái (montázs, nézőpontváltások stb.) sokszorosan szétszálazhatatlan szimbiotikus rendszer részei. Ezt fogalmazza meg Jean Mitry sokat idézett eszté-

³³ Szénási Zoltán: „A nő és a pénz izgalma.”: *A kettősségek szerepe Babits Mihály A gólyakalifa című regényének narrációjában*, in *Híd* 2016/6, 115–124, 123.

³⁴ *Ördög az emberben* (Dr. Jekyll and Mr. Hyde. Viktor Fleming, 1941)

³⁵ Paul Willlemen: *Letter to John*, in *The Sexual Subject: The Screen Reader in Sexuality*, Routledge, London, 1992, 171–183, 181–182.

³⁶ Havasréti József: *Szerb Antal*, Magvető, Budapest, 2013, 264.

³⁷ Balázs Béla: *A látható ember – A film szelleme*, Palatinus, Budapest, 2005, 35.

tikájában: „Minden másnál inkább a filmnek köszönheti az angolszász regény az akronologikus szerkezeteket, az időbeli és térbeli variációkat (Dos Passos, Faulkner, Huxley, Woolf).”³⁸

Az indikátor, a létrehozó, a félelem ábrázolása, ami a normális és abnormális, az ismert és az ismeretlen közötti határ áthágásából ered. Ennek a határnak az átlépése lehetővé teszi, hogy a két világ egymásba csússzon, és egy új, torz és ijesztő valóság jöjjön létre – a rémálom.³⁹ Noël Carroll szörnytipológiájában Jekyll és Hyde karaktere az időbeli hasadás szörnyei, a hasadásé, amely felosztja a karaktereket az időben, a térbeli hasadás ezzel szemben megsokszorozza a karaktereket a térben.⁴⁰ A *Jekyll* és a *Dorian Gray arcképe* is gótikus rémregények, de a zsáner elemei, hangulatai, motívumai más irodalmi művekbe is bekerülnek, ilyen például a *Jane Eyre* vagy az *Üvöltő szelek*.⁴¹ Carroll nagyhatású teoretikus munkájában (*The Philosophy of Horror or Paradox of the Heart*), a *Jekyll* és *Hyde* alapvető sémáját, a Jó és a Rossz dichotómiáját a test és az arc változásainak nem szignifikáns, de mégis észlelhető különbségeinek rögzítésében látja.⁴² A gyakran idézett jelenet, a Hyde szövegbeli első megjelenéséhez kapcsolódó testképleírás, részben az észlelhető csúnyaság, részben a megmagyarázhatatlan, „kísérteties” testi idegenség képzeteivel operál: „Hyde sápadt, törpe ember volt, a nyomorékság hatását tette minden megnevezhető testi hiba nélkül;”⁴³ Ezzel a korporalitással és annak különböző reprezentációival a korabeli, a tízes, húszas évekbeli adaptációk, Babits regényének lehetséges forrásai különbözőképpen dolgoznak majd. Dr. Jekyll története, ahogy Varró Attila elemzése körüljárja, „eredetileg egyfajta pamfletként készült a viktoriánus Nagy-Britannia képmutató polgári erkölcsé ellen, szerzője a hipokrizis vádiratát bújtatta rövidke rémregény köntösébe.”⁴⁴

Éppen ez lesz az izgalmas a korai feldolgozásokban, amelyek közül néhány a csupasz, regénybeli szüzsét, némelyik a világhírre vergődött, szerelmi szálakkal felhabosított átdolgozást követi. Az ugyanis tudható, az 1886-ban megjelent kisregényt már egy évvel később színpadra írja az amerikai sikerszerző, Thomas Russel Sullivan. Sullivan darabjának színpadra állításával Richard Mansfield, ismert amerikai színész, rendező szerez hírnevet. Valójában Sullivan színműve és Mansfield rendezése az, amelyet a későbbi, jobbára hangosfilmes adaptációk követnek, elsősorban Rouben Mamoulian 1931-es remekére és a Fleming-féle közhelyekkel terhelt verzióra érdemes gondolni. Ezt a szerelmi három- vagy négyszög modellt követi a világ színpadain nagy sikerrel játszott, a Wildhorn–Bricusse–Cude-trió által jegyzett, 1990-ben született musical is. Mansfield sikerdarabja, írja Varró: „[E]gy hozzátoldott szerelmi szállal hirtelenjében látványos szexuális olvasatot erőltetett az alapműre, amelyben a jó doktort már nem a társadalmi osztályára eleve jellemző szigorú erkölcsi represszió vadítja antiszociális enemberré, hanem a rég várt nászéjszakát egyre halasztó gonosz apósjelölt viselkedése engedi el láncáról az éhező

³⁸ Jean Mitry: *A film esztétikája és pszichológiája*, ford. Heszke Béla, Magyar Filmtudományi Intézet Kiadó, Budapest, 1968, 237.

³⁹ Douglas R. Rathgeb: *Az ösztön-én szörnyei: Rémálom és valóság a Halloween és a Rémálom az Elm utcában című filmekben*, in *Tarantino előtt*, i. m. 89–105, 89.

⁴⁰ Vajdovich Györgyi – Varga Zoltán: *A vámpírfilm alakváltozatai*, Áron – Meridián, Budapest, 2009, 14.

⁴¹ Uo. 20.

⁴² Noël Carroll: *The Philosophy of Horror or Paradox of the Heart*, Routledge, New York – London, 1990, 19–20.

⁴³ Robert Louis Stevenson: *Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete*, ford. Benedek Marcell, Wodianer F. és Fiai Rt., Budapest, é. n., 19.

⁴⁴ Varró Attila: *A kétség és a szörny*, in *Filmvilág* 2006/6, 24–27, 24.

öszönállatot.”⁴⁵ Mindenesetre, folytatja gondolatmenetét a tanulmány szerzője: „[A] horrorfilm a 20. század első évtizedének végén egy *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*-adaptációval indul fejlődésnek és pár éven belül a zsáner legfeldolgozottabb alapregénye lesz belőle (1908 és 1919 között öt ismert filmváltozat készül belőle, köztük Murnau mára elveszett *Januskopfjával*): jelentősége azonban túlmutat egyszerű elsőségen – személyében a Belső Monstrum alaptípusának legfontosabb megszemélyesítőjét tisztelheti az utókor.”⁴⁶

Jekyll és Hyde látható különbségének ügyeit is változatos módon kezelik az adaptációk. A regény életkorra vonatkozó célzásai korkülönbségre mutatnak, a szép, tiszta arcú Jekyllről megtudjuk, hogy: „Vad életet élt fiatal korában: igaz, régen volt már...”⁴⁷ Ily módon Hyde „fiatalsága” is több szöveghely konklúziója.⁴⁸ Az első adaptációk mégis a szép arcú Jó és a csúnya, torz Gonosz ellentétével dolgoznak. A némafilmek közül egyedül az 1913-as használ egy ronda, de fiatal Hyde-ot. Az 1912-es, az 1920-as és az 1931-es is inkább a csúnyasága miatt öregként is láttatott gnóm vizuális élményét nyújtja a nézőnek.

2. kép: James Cruze, *Jekyll és Hyde*, 1912.

Talán meglepően hangzik, hogy Fleming melodramatikus giccse használja először a látható hasonlóság elemét. Bár hajsznük nem ugyanaz, és Hyde vonásai is némiképpen torzak, a bennünk lakó, végül is ránk hasonlító Gonosz figuráját ez a nem különösebben sikeres adaptáció teljesíti be először.⁴⁹

⁴⁵ Uo. 24.

⁴⁶ Uo. 25.

⁴⁷ Stevenson, i. m. 21.

⁴⁸ Uo. 25.

⁴⁹ *Ördög az emberben*

Az életkorok regénybelihez közelítését és annak invenciózus továbbgondolását egy sok szempontból tanulságos 1960-as verzió, a Terence Fisher-féle *Doktor Jekyll két arca* (*The Two Faces of Doktor Jekyll*) ábrázolja. A Paul Massie által alakított Jekyll enervált, fáradt, öregnek tűnő szakállas férfi, minden kisugárzás nélkül. A sima arcú és borotvált Hyde, aki szexuális energiáival hat a nőkre, merőben új felfogású a feldolgozások eddigi hagyományában.⁵⁰ Hasonló, csak részben fizikai átalakulás zajlik majd egy izgalmas újabb adaptációban. A Valerie Martin regényéből, Christopher Hampton forgatókönyvével adaptált *A gonosz csábítása* (*Mary Reilly*) feminista szempontokat is mozgósítva, egy remek nézőpontváltással, a szobalány szemszögéből meséli el a jól ismert szüzsét. A Julia Roberts által megformált fő/címszereplő nemcsak a nyomorból, alkoholista apja zaklatásától is menekül. A szobalány a korabeli, alávetett női sors minden jegyével rendelkezve fordul a biztonságot adó doktor felé. A John Malkovich által bejáratottnan hozott sátáni karakter hosszú fekete hajával és sejtethető potenciájával próbálja leigázni az éppen ettől menekülő fiatal nőt, akinek a megfáradt és szomorú orvos karaktere a nyerő. Malkovich ugyanazzal az arccal és csak minimális sminkkel, persze némi arcszörzet és hajszínvariációval hozza, mégis markánsan különbözővé teszi a két karaktert.⁵¹

Érdekes még részletesebben közel hajolni a századelő adaptációihoz, hogy tisztábban látszódjék, mi is az a konkrét vagy atmoszférikus hatás, amely Babitsot nemcsak a *Jekyll és Hyde* olvasása, hanem a korai feldolgozások és más rémfilmek feltételezhető nézése közben érthette. A kor vizuális élményanyaga minden bizonnyal ott volt *A gólyakalifa* ihlető forrásai között, ám a regény tudhatóan nemcsak a rémfilm vonalán helyezi el magát a populáris térben. Felütésében rögtön ez olvasható: „Sőt ezt a hitemet valahogy néhány pajtásomra is rászuggeráltam, úgyhogy egy valószínűs doktor holmesi titkos társaságot alapítottunk ennek a rejtélynek a kikutatására. A társaság, mint a rejtély is, magától megszűnt...”⁵² Babits ismét könnyű kézzel jár el, meglepően felületesen mozog az általa egyébként olyan jól ismert krimirodalomban. Conan Doyle hősei, Scherlock Holmes és doktor Watson keverednek itt össze, igaz, a motívum felhasználása minden bizonnyal illusztratív jellegű.

Meglepő, hogy a korábbi, a témához kapcsolódó tanulmányok sem igen említik ezt a tévedést, a kritikai kiadás annyiban summázza e tény, hogy a „doktor Holmesi – utalás Scherlock Holmes-ra, az angol műkedvelő nyomozóra, a minden rejtélyt kibogozó mesterdetektív-re.”⁵³ Persze ez az újabb tévesztés, ahogy a megidézett történet is, a regény egészére nézve kevés fontossággal bír, bár a titkos társaság alapításáról szóló betét *A vöröshajúak klubja* (*The Red-headed League*, 1891) című Scherlock-sztori nyomát valószínűsíti. E történet alaphelyzete ugyanis egy átverés, amelyben a vörös hajú áldozatot egy nem létező klub tagságára csábítva, könnyű munka reményében környékezik meg bűnözők, hogy otthonról való távollétét kihasználva, az üzletében alagutat ásva, végrehajtsanak egy bankrablást. A titkos szervezetek persze a Scherlock Holmes-novelláknak egyébként is visszatérő motívumai (L. *A négyek jele* – *The Sign of Four*, 1890; *A végső probléma* – *The Final Problem*, 1893). Nem is a felismerhető intertextusok beazonosítása a legfontosabb, hanem a regény egész masscult hal-mazzal való erős kapcsolattartásának hangsúlyozása.

⁵⁰ *Doktor Jekyll két arca* (The Two Faces of Doktor Jekyll. Terence Fisher, 1960)

⁵¹ *A gonosz csábítása* (Mary Reilly. Stephen Frears, 1996)

⁵² Babits Mihály: *A gólyakalifa*, in Babits: *A gólyakalifa, Kártyavár*, i. m., 7–148, 7.

⁵³ Éder, 1997, i. m. 531.

Végignézve az első néhány *Jekyll és Hyde*-adaptációt, a hasonlóságok és különbségek Ba-bits kísérteties témakidolgozásai szempontjából is tartogatnak tanulságokat. A tárgyalt idő-szakban, a klasszikus magyar irodalmi modernség korszakában, amely egyben a némafilm aranykora, a Varró Attila által hivatkozott öt adaptáció hatása lehetett számottevő.⁵⁴ Ezek közül az 1909-es első, egy 16 perces amerikai produkció Otis Turner rendezésében, nem maradt fenn. Az első, valóban és teljes terjedelmében megmaradt verzió a James Cruze főszereplésével készült 1912-es film, amelyben Hyde, ahogy a könyvben is, megöli magát.⁵⁵ Az 1912-es változatban az öngyilkosság oka a leleplezéstől való félelem.⁵⁶ Az 1913-as, az ír Herbert Brenon által rendezett, King Bagott főszereplésével készült film az első olyan fennmaradt feldolgozás, amely az átváltozást áttűnéssel ábrázolja. Az 1912-es adaptáció még vágással oldotta meg ezt a jelenetsort.⁵⁷ Ebben, az 1913-as feldolgozásban a közeliben, Hyde kezében látható, *Méreg* feliratú fiola melodramatikus szuperközelije jelzi a végső döntést.⁵⁸ Az 1913-as verzió utolsó jelenetében a halott Hyde fejére dobott kabát alatt zajlik le az utolsó átváltozás, Dr. Jekyll berohanó mennyasszonya kézmozdulata nyomán tárul fel az igazság.

A korai mivolta ellenére, filmtechnikai szempontból, kidolgozottságát tekintve is kiváló 1920-as verzióban John Barrymore Jekyllje hangsúlyozottan nem tudja megállítani átalakulását. A természetet magára haragító tudós archetípusa, markánsan, először itt jelenik meg. Abban a jelenetben, ahol a sötét oldal győzelme egyértelművé válik, feliratként, fejezetcím-ként a „haragvó Természet” és a „bosszú” szavak olvashatók. E verzió egyik szekvenciája az az álomjelenet, amelyben Jekyll arcára éjszaka rámászik egy, az ágy alól kibukkanó hatalmas pók. A doktor a jelenet végén már Hyde-ként ébred szörnyű álmából.⁵⁹

3. kép: *Jekyll és Hyde*, 1920.

⁵⁴ Varró, i. m. 25.

⁵⁵ Bruce F. Kawin: *Horror and the Horror Film*, Anthem Press, New York, 2012, 51.

⁵⁶ *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. Lucius J. Henderson, 1912.

⁵⁷ *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*, Herbert Brenon, 1913; Kawin, i. m. 51.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo. 52.

John S. Robertson e rendezése új momentumokkal gazdagítja a történetet is. A csábításra váró félvilági nő egy egzotikus színésznő. A keleti vonásokkal és attribútumokkal (öltözködés) felruházott táncosnő megjelenésében a kor orientális toposzainak legegyszerűbbjeit vonultatja fel. Egy drámai jelenetsorban feltáruló betéttörténetben a művésznő az ujján hordott, mérget őrző gyűrű meséjét munkahelye, a színház terébe álmódja. A színpad köztes tere az éjszakában kóborló Hyde világának rémálomszerűségét hivatott hangsúlyozni. Emellett a mérget rejtő gyűrű, romantikus regénybe illő elemként, a végkifejletben a főhős öngyilkosságának oka, kicsit hatásvadász zárókép lesz. Talán szükségtelen fordulat, bár a gesztus a korabeli, a tárcaregényeken és ponyvákön ismételt olvasó tömeg elvárásaira kikacsintó, didaktikus zárlat. A zárókép így kicsit ront a sok tekintetben időtálló feldolgozás vitathatatlan értékein.⁶⁰

A Robertsonéhoz hasonlóan kiváló 1931-es mozi, Rouben Mamoulian rendezése, ahogy a Fleming-féle 1941-es *Ördög az emberben*, miután *A gólyakalifa* kiadása után születtek, természetesen kívül esnek a tanulmány szűkebb vizsgálódási fókuszpontján. Ám mind filmtechnikai, mind dramaturgiai megoldásaik szolgálnak termékenynek bizonyuló következtetésekkel. Mamoulian Jekyllje, amelyet operatőri és forgatókönyv kategóriában is Oscar-díjra jelöltek, végül csak a főszerepet játszó Fredrich March alakítását díjazták, az osztott képernyő használatával és szubjektív nézőpontos beállításával (POV-szekvenciáival) keltett figyelmet.⁶¹ A szubjektív kamera (POV) Jekyll cselekedeteit követi, jelen van az első átváltozáskor és a doktor elméjében lejátszódó folyamatokat ábrázoló jelenetsorokban.⁶² Az osztott képernyő pedig Jekyll parkbeli, uralhatatlan átváltozásának szekvenciáját az estély eseményeivel, rá váró mennyasszonya alakjával futtatja párhuzamosan.

4. kép: *Jekyll és Hyde*, 1931.

⁶⁰ *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. John S. Robertson, 1920.

⁶¹ Celestino Deleyto: *Fokalizáció a filmi elbeszélésben*, in *Apertúra*, 2019. 06. 10. URL: <http://uj.apertura.hu/2005/osz/deleyto-fokalizacio-a-filmi-elbeszelesben/>

⁶² Kawin, i. m. 52.

Az eddigi adaptációk közül talán ez az, amelyben Jekyll naivitása, hogy a Jó és a Rossz különválasztható, hogy a sors kihívása büntetlenül megtörténhet, a legerősebben hangsúlyozott. Ez egyben az a változat, amelyben Hyde szörny-természete a legtisztábban megmutatkozik: animalitását fizikai jegyeinek túlhajtott szélsőségesége is aláhúzza, valóban állatias szexuális ragadozóvá változik. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy Mamouliant sokan támadták Hyde kinézete miatt, amely egyes értelmezők szerint negroid vonásokat mutatott. Ha mindehhez hozzáfűzzük a viktoriánus Anglia gyarmatbirodalmi koncepcióját, a fehér faj felsőbbrendűségének ethoszát, ez a szélsőség valóban magyarázatra szorul. A rendező a vádakra elmondta, hogy semmiképpen sem szörnyeteget vagy az europid rasszba tartozó figurát akart teremteni. Hyde alakja az ő elképzelésében neandervölgyi ember, a civilizáció előtti utolsó lépcsőfok manifesztációja.⁶³

A Jekyllt kísértő céda képe, a viktoriánus erkölcsöket szétzúzó perditá alakja itt jelenik meg a legerősebben. Az anyagi mennyasszony, Muriel és a vágyat felkorbácsoló bukott nő, Ivy karakterjegyei is itt a legkidolgozottabbak. A Jekyllt kísértő Ivy, Hyde szeretőjeként, Hyde abúzusának, erőszaktevésének, végül emberölési vágyának áldozata. Ez az agresszió ebben a verzióban valóban gyomorforgatóan brutális lesz. A szemérmesen elforduló kamera mozgásával és a vágásokkal kifejezett harc, amelyet a vágyak démonai tematizálnak és amelyek végül felszabadítják a Gonoszt, itt a leglátványosabbak. Ivy vetkőzési jelenetében, a harisnyakötőjét kacéran babráló lány mozdulatait látva, Dr. Jekyll szemérmesen elfordul, míg Hyde kihívóan nézi őt.⁶⁴ Ebben a változatban nincs szükség a tépelődő én öngyilkosságára, a laboratóriumi üldözéses jelenetben eldőrdülő fegyver, a Lanyon doktor által leadott lövés okozza a halált. A zárókép az asztalra mint ravatalra boruló Hyde átalakulása lesz.⁶⁵

Mamoulian filmje kétségtelenül a legerősebb a viktoriánus erkölcsöket támadó, csábító női test toposzának kijátszásában, ezt az örökséget viszi tovább és érvényteleníti túlzásaival Fleming mozija.⁶⁶ A szakirodalom szerint is vérszegény 1941-es adaptáció számos túlhangsúlyozott gesztussal dolgozik. A szérumtól egyre inkább elvaduló, agresszívva változó patkány és nyúl támadó viselkedését bemutató jelenetek vagy az első átváltozás szexuális elfojtások szimbolikáját közhelyessé író víziói valóban soknak bizonyulnak. Az őt kísértő nőket, a szüzet és a kurtizánt kocsija elé fogó, őket ostorral verő doktor közelijét a szérumos fiola pezsgősüveggé változásának képe követi. Az üvegebe záródó prostituált, Ivy alakján keresztül kilövellő folyadék az ejakuláció nyilvánvaló megidézése, a jelenet nem is lehetne ennél világosabb. A filmben Jekyll víziója, miközben Hyde-dá alakul át, írja tanulmányában Hódosy Annamária, a két lányt teszi a lovak helyére, „elfogja/befogja, tárgyként/állatként birtokolja” elsősorban Ivyt, a prostituáltat. Az is nyilvánvaló, hogy kétségtelenül ugyanezt tenné mennyasszonyával, Beával is, ha lehetősége lenne rá.⁶⁷

⁶³ Abigail Burnham Bloom: *The Literary Monster on Film: Five Nineteenth Century British Novels and Their Cinematic Adaptations*, McFarland and Company, North Carolina, 2010, 68.

⁶⁴ Marc Vernet: *A kamerába nézés*, in Vernet: *A hiány alakzatai*, i. m. 32–56, 50.

⁶⁵ *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. Rouben Mamoulian, 1931.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Hódosy Annamária: *Homoszociális entrópia: Dorian Gray, Dr. Jekyll és Mr. Hyde meleg gótikája és a langyos filmadaptációk*, in *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 2012/2–3, 25–51, 30.

5. kép: Spencer Tracy, *Jekyll és Hyde*, 1941.

Babits regényének két nőalak-archetípusát mozgató koncepciójában hasonló szélsőséges intenciókkal találkozhatunk. Táborny Elemér szexuális beavatása, még ha meg is előzi a két feldolgozást, nyilvánvalóan hasonlít Jekyll doktornak az 1931-es és az 1941-es filmbeli, kísértéssel folytatott küzdelmeihez. Táborny regénybeli első szexuális élménye „elkerülhetetlen, mégis traumatikus defloráció”. Ahogy a modernség magyar irodalmának korporeális viszonyait vizsgáló fontos monográfiájában olvasható: „A prostituálttal megélt együttlétben minden lehangoló, elsősorban a környezet. A nő névtelen szexuális tárgy, identitás és identifikációs folyamatok nélkül.”⁶⁸ Ez a testábrázolás a korabeli némafilmek szörnyalakjainak felfogására is érvényes, hiszen azok (pl. James Whale alávetettekét megszólaltató felfogásában Frankenstein menyasszonya) a kettősség és az elfojtás monstrumai. A személyiséghasadás vizuális reprezentáció mellett itt elsősorban a korabeli szörnyfilmek hasonló mintázataira érdemes gondolni (Wegener: *Der Golem*, 1920; Murnau: *Nosferatu*, 1922; Whale: *Frankenstein*, 1931).

A *gólyakalifa* fő témái közt a tükröződés, ahogy egyéb, vizualitáshoz köthető határátlépések is helyet kapnak. Mindebben az intertextuális nyomok mellett a korabeli rémfilm sémáinak szimbiotikus hatását érdemes ismét szem előtt tartani. A két életet Táborny Elemér festményhez hasonlítja, ezáltal kettőzi meg a szemiotikai teret, a szöveg jelentése egy ikonikus térben is realizálódik.⁶⁹ Elemér a tükörtől is azért kezd el félni, mert már átlát a másik oldal-

⁶⁸ Kemenes Géfin László – Jolanta Jastrzebska: *A tudatos és a tudattalan küzdelme: Babits Mihály: A gólyakalifa*, in Kemenes Géfin László – Jolanta Jastrzebska: *Erotika a huszadik századi magyar regényben, 1911–1947*, Kortárs, Budapest, 1998, 81–92, 88.

⁶⁹ Szűcs Marianna: *Önmagukat olvasó szövegek: Babits Mihály: A gólyakalifa, Robert L. Stevenson: Dr. Jekyll és Mr. Hyde különös esete*, in Szó – Elbeszélés – Metafora: *Műelemzések a XX. századi magyar próza köréből*, Kijárat, Budapest, 2003, 410–428, 413.

ra, már nemcsak magát látja benne, hanem a díjnak arcát is, mely lassan összemosódik saját arcával.⁷⁰ Szűcs Marianna a két regényt összevető elemzése hangsúlyozza a körülményt, miszerint a *Jekyll és Hyde* végpontja a doktor utolsó éjszakája. A szoba, amelybe Utterson a komornyik kérésére betör, a laboratórium, egy torz tükörrel teli helyiség, a korábbi lakó boncterme.⁷¹ Az, hogy *A gólyakalifa* a zsánertől elvárhatóan kötelező tükörfelületeit a festmények helyettesítik, nem meglepő. *A Dorian Gray arcképtől* Babits regénye klasszikus magyar irodalmi előképéig, Jósika Miklós *Két élet* (1862) című prózájáig, a hasonló mintázatok sora hosszan folytatható lehetne. Jósika regénye, ahogy Wirágh András fogalmaz, a „fantasztikumnak szűk teret biztosító magyar irodalomban” valószínűleg az első olyan hosszabb prózai szöveg, amely a „romantikus hasonmás-toposzt hasonlóképpen, álom és valóság kettőssé fikcionált horizontján vinné színre”.⁷² Benne a magát a XII. századba álmódó főhős egy festmény kitartó nézésével esik extázisba: „Egy képre tapadt most sóvár, mondanók, áhítatos tekintete, míg reszkető ajkai majdnem hallatlanul rebegték: – mi ez? – mi fejlík ki, s tisztul előttem? – élek-e vagy álmodom?”⁷³

A tükör, a korabeli „unheimlich” legfőbb artefaktuma, a némafilmek kihagyhatatlan motívuma. Míg a hagyományos képek szimbolikus jellege könnyen belátható, írja Vilém Flusser sokat idézett munkájában (*A fotografiai filozófiája*), a technikai képek esetében ez nem látszódik ilyen világosan.⁷⁴ A kép és jelentése közé a kamera és az azt kezelő ember tolakszik, a reprodukáló technikai kép a tükörben látott látvánnyal megkettőződik. Roger Bacon megfogalmazásában, a tükörök segítségével egy tárgy vagy jelenet olyan éteri képét lehet előállítani, amelyet a képet megfogni akaró szemlélő, közeledve hozzá, „elvét”, elveszít, nem lát többé.⁷⁵ Ez a tolokodás, elidegenítés látható a Doppelgänger-téma korabeli filmes reprezentációiban is. *A prágai diák* szép jelenetében innen, a tükörből lép elő a gonosz „másik én”, Balduin pedig természetesen ettől kezdve a tükörben nem látja többé saját arcát.⁷⁶ Mamoulian *Jekyll*-adaptációjában, e tekintetben is, a legnagyobb szerepe a montázsnek van. A tükörbe néző doktor szédülését jelezni hivatott, tengelye körül megforduló kamera az átváltozásra mutató víziók képei után közelít rá végül a tükörképét néző, neandervölgyi Hyde-ra.⁷⁷ Robertson, Mamoulian és Fleming *Jekyll*-verziói is a győztes Sötét oldal diadalmas pillantásainak konnotációjával töltik meg ezeket a jeleneteket. Hasonló diadalmas szemvillanások uralják majd David Lynch kultursorozata, a *Twin Peaks* (1990–91) Bobjának tükörbeli megtestesüléseit.⁷⁸

⁷⁰ Uo. 419.

⁷¹ Uo. 423.

⁷² Wirágh András: *Fantasztikum és medialitás: Kísértetek és írásnyomok a mai magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig*. Irodalomtörténeti Füzetek, 180. szám. Szerk. Fórizs Gergely. Reciti, Budapest, 2018, 27–28.

⁷³ Jósika Miklós: *Két élet: Szeszélyes regény, 1862*, Fapadoskönyv, Budapest, 2011, 27.

⁷⁴ Vilém Flusser: *A fotografiai filozófiája*, 2019. 06. 10. URL:

<https://www.artpool.hu/Flusser/Fotografia/02.html>

⁷⁵ Szilágyi Gábor: *Potpouri: Egyveleg a (krono)fotográfia történetéből*, Magyar Nemzeti Filmarchívum Kiadó, Budapest, 2000, 346.

⁷⁶ *A prágai diák* (Der Student von Prag. Paul Wegener, Stellan Rye, 1913)

⁷⁷ *Ördög az emberben*

⁷⁸ *Twin Peaks* (Twin Peaks. David Lynch et al., 1990–91.)

6. kép: Kyle McLachlan, Frank Silva, *Twin Peaks*, 1991.

Az 1960-as *Doktor Jekyll két arca* már nem használja a kísérteties e legfőbb jelölőjét. A megtört és enervált doktor átalakulásához sem vágásra, sem áttűnésre nincs szükség, a változást a protagonista hátát mutatva követi a kamera, az angyalarcú Hyde hátra fordulása a tökéletesség „kísértetiességét” hozza játékba. Ez az a feldolgozás, ahol az öngyilkosság is értelmét veszti, az utolsó átalakulás után egy székre rogyva búcsúznak el a köréje gyűlő tömeget rezignáltan fogadó doktortól.⁷⁹ Az újabb adaptációk közül Stephen Frears filmje, *A gonosz csábítása* sem él a tükörrel mint dramaturgiai eszközzel. Igaz, ebben a feldolgozásban a két én a látható (Malkovich ugyanazzal az arccal játssza végig a szerepet), ám tudomásul nem vett „kísérteties” tartományában mozog. Átalakulást csak az utolsó jelenetben látunk, azt is a horrorfilmes zsánerbe illő módon: Hyde mellkasából Alienként születik és hal meg doktor Jekyll.⁸⁰

⁷⁹ *Doktor Jekyll két arca*

⁸⁰ *A gonosz csábítása*

7. kép: John Malkovich, *A gonosz csábítása*, 1996.

A rémfilmeket kedvelő, hatásukat regényébe építő Babits szövege nagyon hamar újabb rémfilm irodalmi alapanyaga lesz. *A gólyakalifa* filmfeldolgozása 1917-ben, nem sokkal a kötetbeli megjelenés után születik meg. A rendező Korda Sándor, a főszereplő a kor sztárja, az osztrák, német, majd európai sikereinél jóval szerényebb hollywoodi karriert is befutó Beregi Oszkár volt. A sors iróniája, hogy Korda Magyarországon készült filmjeiből csak az 1918-as, szintén Beregi közreműködésével forgatott *Az aranyember*, annak is csak körülbelül egyharmada maradt fenn nézhető, restaurált állapotban. A rendező többi darabja, köztük Babits regényének feldolgozása, amelynek a forgatókönyvét is egy *nyugatos*, Karinthy Frigyes jegyzi, elveszett, megsemmisült.⁸¹

A tanulmány Babits *A gólyakalifa* című regényének keletkezési körülményeit kutatva annak filmes előképeit és párhuzamait vizsgálta. A *nyugatos* generációkból a populáris kultúra termékeinek és tendenciáinak egyik legavatottabb ismerője Babits volt. Az író korai korszakára, lírai és prózai indulására is láthatóan markánsan hatottak az alakuló, fejlődő vizuális műfajok. Az elemzés ezeket a kapcsolódásokat igyekezett feltárni.

---

⁸¹ Kóháti Zsolt: *Tovamozduló ember továbbmozduló világban: A magyar némafilm 1896–1931 között*, Magyar Filmintézet Kiadó, Budapest, 1996, 116.

„Már napok óta hányódik az asztalomon Ágnes levele...”

MUTATVÁNY NEMES NAGY ÁGNES, LENGYEL BALÁZS, MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS
POLCZ ALAINE LEVELEZÉSÉBŐL*

A két házaspár – Nemes Nagy Ágnes (1922–1991) és Lengyel Balázs (1918–2007), illetve Mészöly Miklós (1921–2001) és Polcz Elaine (1922–2007) – baráti kapcsolata az ötvenes évektől egészen az írók haláláig tartott. A levelezés egy élethosszigan tartó barátság dokumentuma is, amely nemcsak háttérül szolgál mind a négy írói életműnek, hanem arra is rávilágít, hogy ezek – a baráti kapcsolatok közvetítésével és közegében – mely pontokon és milyen módon hatottak egymásra. Az irodalomtörténetnél jóval mélyebb, emberi dimenziókat is érintő, gazdagon rétegzett összefüggések hálózata rajzolódik ki e levelek és képeslapok oldalain.

A most közzétett levelek a Nemes Nagy Ágnes- és a Mészöly Miklós-hagyaték Petőfi Irodalmi Múzeumban található levelezés anyagából adnak ízelítőt. Négyük levelezésének teljes anyaga néhány írásuk újraközlésével kiegészítve önálló kötetben jelenik meg a Jelenkor Kiadó gondozásában.

A szövegközlésben a levelek fejlécében a levelezők nevei szerepelnek, valamint a levél e válogatás szerinti sorszáma. Alatta a tényleges vagy kikövetkeztetett dátum olvasható. Az utólag kikövetkeztetett dátumelem szögletes zárójelben áll. A kéziratos levelek közlése betűhű, az aláhúzásokra és egyéb levélírói jelölésekre is kiterjedően.

Ezúton is köszönjük Buda Attilának, Nagy Boglárkának, Kerek Verának, Lengyel Balázs özvegyének és a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak a levelek feldolgozásához nyújtott segítségét.

1. Mészöly Miklós és Polcz Elaine Lengyel Balázsnak és Nemes Nagy Ágnesnek

[1955. november vége]

[kéziratos levél, Kolozsvárról Budapestre, boríték nélkül]

[MM] Kedves Ágnes asszony, kedves Balázs úr, kizárólag az esős időnek köszönheti, hogy otthoni hírekkel megrakott leveletekre válaszolok... Íme –
Latortól értesültem,¹ hogy ti is éltek, sőt! Balázs nagyszerű előadásáról is beszámolt Laci.²
A jelenlevők listájából³ még ilyen-olyan következtetéseket is levontunk, s bizonyos optimista

* Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta: Hernádi Mária és Urbanik Tímea

¹ Lator László (1927) költő, műfordító, esszéista. 1955. november 5-én Mészöly Miklósnak írt levelére utal, amely a Petőfi Irodalmi Múzeumban a Mészöly-hagyatékban található. Lator László lakott Mészölyék lakásában a távollétük alatt. *A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós és Polcz Elaine levelezése 1948–1997*, s. a. r. Nagy Boglárka, Jelenkor, Budapest, 2017. 184.

derű szállta meg idegenbe szakadt ismerőseiteket – s aztán még jobban érdekelni kezdtek az otthoni környülállások. (Ámbár képzeletünk azért túlzásokba mégsem esett.) Látatlanban gratulálunk az előadáshoz (Basch⁴ hivatott kritikáját majd úgyis meghalljuk otthon).

Én már bizony isten elfelejtettem a tollat forgatni (ezért is írok ceruzával). Henryén, de nyitott szemmel jár-kelek, s hát, ez is valami. Ali e pillanatban becsülettel ír egy bábdarabot; így mégiscsak művelünk valami irodalmat is.

És megint csak útra készülődünk. Rettentő rövid az idő, mert rettentő sokat akarunk markolni. Szóval: pár nap múlva megyünk Vízaknára, onnét én Bukarestbe; Egonnal⁵ egy jó mászós túrára, de csak ketten (a Bucsecsbe; 2400 méterig meg se állunk) Aztán Alival Szeben környékét járjuk be s egy kisebb túrát teszünk a Fogarasi-havasokban. Ne rémülözzetek; ha itt lennétek, titeket is menthetetlenül cipelnénk magunkkal.

Koca-fényképezésünk egy-két váratlan „műremekkel” szolgált; azok is, menthetetlenül be lesznek mutatva. Ijedelmes történetek kíséretében (mert olyan is akadt) Apropos: olaszországi, vonatállomási történetek méltó párját produkáltuk Brassóban, majd szóban; a toll gyenge hozzá...

Hogy éltek? Regény készül-e?⁶ Az enyém bizony nyugszik.⁷ Laci levelében biztató hírt küldött a novellám sorsáról.⁸ Vajon igaz-e? Hiszen jólesnék, jól ám, – de nagyon mégse hiszek benne.

² Lengyel Balázs Mészölyéknek írt előző levelében (Budapestről Kolozsvárra, 1955. 11. 17. körül) ez áll: „Közben Jánosy Pistivel (Jánosy István [1919–2006] költő, műfordító) tartottunk közösen egy kis irodalmi estet az Eötvös Clubban (ez olyan budai Kossuth Club) ugyanis Ferenc (Jánosy Ferenc [1926–1983] festő) és néhány festő kiállította ott a képeit, s rávettek, hogy nyissam meg. Erre sajnos meg kellett írnom a megnyitót, mert az ember legyen pontos, ha borotvaélen táncol. Jó kis dolog lett, elismételtem a művészetről a régi és sárba taposott közhelyeket, mondhatom, volt akusztikájuk s utána Simonffy Margot ([1897–1959], előadóművész) szavalt Pista verseiből. Nagy sikere volt, ki kellett mennie a költőnek a tapsolók elé. Pista busa nagy feje, mint a holdvilág ragyogott. Hát ez volt a legkellemesebb sugárzás, az utóbbi hetekben.”

³ Ungvári Tamás, Kassák Lajos, Basch Lóránt

⁴ Basch Lóránt (1885–1966) irodalomtörténész, jogász, a Baumgarten Alapítvány kurátora. Miután a nővérei 1947-ben Rómába távoztak, Városmajor utca 48. alatti háza üresen maradt második emeleti lakásába hívta a Mészöly házaspárt. Az államosítás után, 1949-ben az illetékes kerületi lakásosztály kiutalta a Városmajor utcai lakást Mészölyéknek. Basch házában hosszabb-rövidebb ideig lakott többek között Domokos Mátyás (1928–2006) irodalomtörténész, szerkesztő és Fodor András (1929–1997) költő, műfordító is. Baschról és a házbeli életről szól Polcz Alaine *Egy ház, egy kor, egy személyiség* (Újhold-Évkönyv, 1989/1.), valamint az *Egy ház és lakói* című írása (*Éjjeli lámpa*, Jelenkor, Pécs, 1996.).

⁵ Kiss Egon Edgár (1919–1985) Polcz Alaine bátyja, jogász, fotóművész.

⁶ Lengyel Baláznak 1955-ben jelenik meg *Ezüstgaras* című ifjúsági történelmi regénye (Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest), illetve 56-ban második, átdolgozott kiadásban *A szebeni fiúk* szintén ifjúsági történelmi regénye (Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1956).

⁷ A Mészöly-Polcz levelezés alapján valószínűsíthető, hogy a *Fekete gólya* című ifjúsági regényről lehet szó (Móra Könyvkiadó, Budapest, 1960). *A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése 1948–1997.* 137, 164.

⁸ A *Csendes délután* című Mészöly-novella a Kortársban jelent meg (1957/2. 256–266).

Pistának⁹ beszámoltam egy-két itteni irod. tapasztalatomról; tán mesélte. Hát – majd erről is szóban bővebben.

Máris tervezünk januárban vagy februárban visegrádi beutalást¹⁰ – ti hogy álltok e téren? Vagy most is éppen ott üdültök? Ha rokoni megszállás alatt volnátok, Balázs menjen csak nyugodtan hozzánk; remélem, a fűtés már megoldódott a műteremben. Szilveszterre otthon leszünk, ha egyéb tervek nincs, együtt darvadozhatnánk. (Tudtommal jó szüret sikeredett otthon.)

Ha addig netán mégiscsak írnatok, írjatok nyugodtan a kolozsvári címre, onnét utánuk küldik a postát.

Nem tudjuk biztosan, hogyan jár, de másfél hét alatt biztos ideér. Üdv. és kézcsók – öleléssel Miklós

[PA]

Miklós majdnem fel akarja adni. Előző levelemet is elragadta mielőtt befejeztem volna. Ez nem baj! Annyiszor írtunk már és még csak egy képeslapot sem küldtetek!!! Nem viszek nektek azt, amit gondoltam... (És ha mégis viszem, úgy tesztek, mintha valami más volna.) Csók ölelés

Ali

Leőhely: PIM, NNÁ-hagyaték, Újhold 2.

2. Nemes Nagy Ágnes Mészöly Miklósnak és Polcz Alaine-nek

[Budapestről Kolozsvárra, 1955. december 2.]
[kézírásos levél, közös borítékban a 7. levéllel]

Kedves Gyerekek!

Mikor megértettük Miklós leveléből, hogy a Bucsecsre megy, 2400 méterig – csak egymásra néztünk Balázssal és elsápadtunk a borzalomtól. Annyit menni! Fölfelé! Két lábon, mint a rucsa! S amikor nem is muszáj... Nem, ez nem a mi elpuhult izmainknak való. Megfogadtuk, hogy nem megyünk a Bucsecsre, se sehová. Ámbár, ha lehetne – man Kann nie wissen.¹¹

Csoda sokat utaztok Ti. Le, föl, város, vidék, mindenféle. Remélem, valóban csodákat beszéltek. Nézzétek meg jól azokat a gyönyörű szebeni házakat, meg Kolozsvárt a Házsongárdot, meg, hogy milyen ruhadarabokba öltöznek a székeltek. Bár Balázs erre nézve pontos leltárt készített múlt levelében – t. i., hogy mi kell neki a könyvéhez.

⁹ Simon István (1926–1975) költő, műfordító, 1957-től a Kortárs egyik alapítója és szerkesztője, 1964 és 1971 között főszerkesztője. Lásd még az említett beszélgetés bővebb leírását: *A bilincs a szabadság legyen. Mészöly Miklós és Polcz Alaine levelezése 1948–1997*. 183.

¹⁰ A Magyar Írók Alapjának alkotóháza volt Visegrádon. E levelezés alapján Nemes Nagyék 1955 és 1958 tavaszán voltak ott.

¹¹ Magyarul: „sose lehet tudni.”; Következő évben négyen tesznek egy közös utazást Erdélyben. Nemes Nagy Ágnes útinaplója erről az utazásról: Erdélyi út, 1956 (Holmi, 1995/6–7., jegyz. Lengyel Balázs).

Mi itt mostanában izgatottan, nyűglődve s mégis valahogy apadtan élünk, Balázs valóságos idegbeteg, kiabál, vicsorog – ami újdonság nála. Múltkor bemutatták¹² a *Szent Johannát* (a Shaw-félt) Cipi¹³ fordításában,¹⁴ föl kellett öltözni, s elmenni. Ez már magában megrázó volt; ruha... Reaktiváltam egy tízéves csipkeruhámat (már rég húgocskámnak adtam, mert neki kell ilyesmi a szereplésekhez). Egész este sírtunk (Cipi is), a színpad olyan fura, s olyan régen láttunk ilyesmit. Járnak-kelnek hosszú köntösben, beszélnek, kiabálnak, hányják- vetik a tagjaikat s nem is szégyellik. Csakugyan megrendítő a színház. Különben minden szép volt, a színészek fütyülnek a szövegre, majd ők megmutatják Shaw-nak, hogy mit kell mondani színpadon. Közben bolondok és gyerekesen komolyan veszik a dolgot, sikoltoznak, megrendülnek. Fura egy népség.

Talán színdarabot is kéne írni. Csak túlságosan ősi, barbár műfaj, még most is olyan *commedia dell' arte* szerű. Cipi teljesen fel volt dűlva, napokig barna szemhéjjal járkált. Fúrja nagyon a színpad s idegesen rángatja azt az ángolna-fejét.

Más műfajokban is próbálkozom – fene gette. Utószót írtam a *Cid*hez,¹⁵ ami mégiscsak megjelenik mostanában. Összeolvastam egy halom Corneille-irodalmat, s aztán kezdődött a harmónika. Mert hosszú az utószó, mert rövid, ezt húzzam ki, azt tegyem bele, sürgősen fűztem hozzá még öt mondatban, hogy miért nagy nemzeti dráma a *Cid*, Jászai Mari nem kell, de jobban hangsúlyozzam Richelieu-t. No, képzelhetitek. Megfogadom, hogy... nem fogadom. Csak sokat dühöngtünk s igen rövid idő alatt, persze. Mert ugye, minden holnapra kell. Így a dühöngést úgy vettem be, három nap alatt, mint egy kúrára való ultraseptylt. Erős szer.

Idáig nagyon jól elbeszélgettem Veletek (sajnos mindig én beszéltem), de most kezdek ideges lenni, hogy hol a fenébe vannak Balázs meg Anyu,¹⁶ aki most nálunk van. Állítólag szemorvoshoz mentek. De ennyi ideig? Csak nincs valami baj? Szegény Anyu. Ismeritek az ő vékony kis madárkaságát, most nem is lát jól.

A lap-ügy.¹⁷ Állítólag mégis megjelenik a lap, s benne Balázs kritikája¹⁸. Mert zűrök voltak, s vannak. Ma telefonált Gyurka,¹⁹ hogy őszerinte megjelennek. A novelláról nem tudok, sajna. Talán Balázs ír valamit az ügyről – ha megbízhatók az értesülései. Jó volna!

¹² Bernard Shaw Ottlik Géza által fordított, *Szent Johanna* című darabját 1955. november 25-én a Magyar Néphadsereg Színházában mutatták be Ruttkai Évával és Pálos Györggyel a főszerepekben Egri István rendezésében.

¹³ Cipi: Ottlik Géza (1912–1990) író, műfordító.

¹⁴ *Szent Johanna. Történelmi színmű*, ford.: Ottlik Géza, utószó, jegyz.: Benedek András, Új Magyar Kiadó, Budapest, 1956 (Világirodalmi Kiskönyvtár sorozat).

¹⁵ Pierre Corneille: *Cid*, ford. és utószó: Nemes Nagy Ágnes, Új Magyar Kiadó, Budapest, 1956.

¹⁶ Feltehetően Lengyel Balázs édesanyja, Lengyel Sándorné Gonda Irén (1884–1969). Nemes Nagy Ágnes édesanyja, Nagy Jolán 1951-ben hunyt el.

¹⁷ Valószínűleg a Vigilia megjelenéséről van szó. 1949-től a lap példányszámát és terjedelmét drasztikusan csökkentették, az írásokat cenzúrázták, a szerkesztőket és munkatársakat folytonosan zaklatták. 1956 után a lap szerkesztéséből akkor már oroszlánrészt vállalt Rónay Györgyöt erőszakkal eltávolították a laptól, s csak 1969-ben térhetett vissza a szerkesztőségbe. LB és NNÁ a Vigilia ötvenes éveiről emlékezik. Lengyel Balázs: *Ötvenes évek*, Vigilia, 1985/2. 104–105; NNÁ: *Akácfaék*, Vigilia, 1985/2. 105–107.

¹⁸ Lengyel Balásznak sem 1955-ben, sem 1956-ban nem jelentek meg saját néven írásai a Vigiliában. Az 1956-os első számtól új „rovat” kezdődött a lapban *Az olvasó naplója* címmel, amelynek szerzőjét

Szeretnénk szilveszterezni, s szeretnénk beutalódni januárban. Jöjjetek már. Ámbár ezt nem is illik mondani. Képzelem, milyen havas-szagotok lesz. És szép lesz a karácsonytok. Legyen is!

Csók, üdv: Ágnes

Címzés: Molnár Miklós, Cluj, Mikes Kelemen u 16.,
Románia. Feladó: Lengyel Balázs, Budapest XII., Kékgolyó u. 2/A
Lelőhely: PIM, Mészöly Miklós-hagyaték

3. Lengyel Balázs Mészöly Miklósnak és Polcz Alaine-nek

Budapestről Kolozsvárra, 1955. december 5.
[kézirásos levél, közös borítékban a 6. levéllel]

Kedves Gyerekek! Ugye írhatok én is egyszer ceruzával? – Már napok óta hányódik az asztalomon Ágnes levele, hát én is hozzátoldom a magamét sebtében, hadd menjen el, ne itthon prezentáljuk Nektek. Szóval először, ami fontos. A *Művelt Nép*²⁰ igen elismerőleg írt a *Három pillangóról*,²¹ név szerint megdicsérve Miklóst és Jékelyt, a *Magyar Nemzetben*²² Sebestyén írt a kötetről, de név szerint csak Réz Verát dicséri. Eltettem számotokra. A *Dunántúltól* most már pénzt is kaptam 150 ft-t, remélem, hogy mégis megjelenik a szám (ezt biztosan senki nem tudja) Szóval ez honorárium, vagy fájdalomdíj – ki tudja? Nagyon örülnék, ha Nagyszebent, Vízaknát, Nagy-Küküllő völgyét, Segesvárt kicsit megnéznétek nekem. Vagy ezt már írtam? Néhány hegynév, épületnév, – szóval, amivel couleur locale-t lehet csinálni. Itthon nincs semmi újság, semmi jó. Igen csendben élünk, ha hagynak. Pénze senkinek sincs. Ezt olyan vigasztelének írom. Jánosy Pista Nexőzik,²³ én leszerződöm végül is a Mátyás kori regényre,²⁴ s közben lefordítom Mörrike *Mozart prágai utazása*²⁵ című kis művét. Úgy megy az élet, vaslogikával, mint az évszakok. Már készítem a kérvényt, a szokásos januári beutaláshoz. Kérem,

---

csak csillaggal jelölték. A rövid recenziók olyan könyveket szemléltek, amelyekről Lengyel is szívesen írhatott, az 1956/4. számban „az olvasó” Nemes Nagy Ágnes *Cid*-fordításáról közölt méltatást.

¹⁹ Rónay György (1913–1978) költő, író, műfordító, 1945-től a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja, 1969-től haláláig a lap felelős szerkesztője.

²⁰ A Népművelési Minisztérium 1950-ben alapított havi folyóirata.

²¹ *A három pillangó. Óvodások meséskönyve*, vál. és szerk.: Réz Vera, Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1955. A kötet több Mészöly-mesét, -átdolgozást tartalmaz: *Tíz kicsi barát; Kerekecske dombocská; A hős egér; A naplopó medve; Nagytakarítás a napnál; A kesztyű; A ládikó; Dínom-dánom lakoma; Icinke-picinke; Reggel a tanyán; A meglepetés; Az egér farkincája; A róka, a farkas, meg a tyúk; A vadgalamb és a szarka; Kutya-macska barátság; Az olló; A sövény-túró kiskakas; Félig nyúzott bakkecske; Kádár apó szerencséje; Az öt kismacská; Hogyan járt Guru a Dunaparton; Huncutka; A csökönyös nyulacská; Hovámész; Csuszi csiga.*

²² A *Magyar Nemzetben* Sebestyén György neve alatt „Hol volt, hol nem volt...” *Böngészés a karácsonyi gyermekkönyvek között* 1955. december 4-i számában. A *három pillangó* című kötetről szóló részt Károlyi Amy jegyzi.

²³ Martin Andersen Nexő: *Szürke fény*, ford. Jánosy István, Új Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1956.

²⁴ Lengyel Balázs: *Ezüstgaras*, Ifjúsági Kiadó, Budapest, 1955.

²⁵ Eduard Mörrike: *Mozart prágai utazása*, ford. Lengyel Balázs, ill. Rogán Miklós, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1957.

kedves Alap, én egy kis velencei beutalást is szeretnék! No így. „Szómát, ha mondom, segít a gondon”²⁶ – de mi legyen ez a szóma? Az alkohol nekem speciel nem tetszik, amellet meg is rövidíti ezt a kis itt-tartózkodást. A mi lelki alkatunknak az a baja, hogy mint a csecsemők, mindig valami jót, jót és jót szeretnének. Borzasztó telhetetlen az ember. Már gyanakszom, hogy a barátait is azért tartja, hogy valami jót adjanak neki. (Ez biztos!) Ezt fenyegetésként írom. Így gyertek haza, szépen, üdén, jó történetekkel! És majd veszekedjete, hogy ki mondja el, Ali vagy Miklós. Mert ezt is szeretem. Már hallom is Ali hangját... „Mondjam el, vagy Te mondod el –” No így. Szeretettel ölel mindkettőtöket (a szokásos kölcsönösségi keret terhére)

Balázs

1955. XII. 5.

Lelőhely: PIM, Mészöly Miklós-hagyaték

²⁶ Utalás Aldous Huxley *Szép, új világ* című regényéből ismert bódítószere: „Szóma, ha mondom, segít a gondon, egy-két kőbcenti helyre biccenti”.

BAZSÁNYI SÁNDOR

Mészöly, Újvidék, Szeged

MÉSZÖLY MIKLÓS *MEGBOCSÁTÁSA* 1986-BAN ÉS 1999-BEN

Bátran tekinthetjük a Mészöly-értés egyszerre valóságos és szimbolikus helyeinek az egymástól nem túlságosan távoli Újvidéket és Szegedet. Noha művészetkritikai gyakorlatában, észjárásában és hangfekvésében azért eléggé távol áll egymástól a Kádár-korszakkal párhuzamos jugoszláviai multikulturális közegben működő *Híd és Új Symposion* részben közös ízlésköre, valamint a rendszerváltozás utáni időkben a József Attila Tudományegyetem bölcsészkarához kötődő *deKON-csoport*. Míg az előbbi a hetvenes–nyolcvanas években vált a Magyarországon kevésbé vagy egyáltalán nem *támogatott*, hanem inkább *túrt* vagy *tiltott* irodalom egyik fontos megmutatkozási terepévé (lásd Mészöly vagy Petri György jelenlétét a két folyóiratban), addig az utóbbi a kilencvenes évek tudományos-módszertani irodalomértésének lett az egyik meghatározó műhelye (a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészkarán Kulcsár Szabó Ernő köré szerveződő irodalmi hermeneutikai iskola mellett). A kétféle irodalomfelfogás vagy irodalmiság időbeli, szemléleti és stiláris különbségei látványosan megmutatkoznak a *Megbocsátást* tárgyaló elemzésgyűjteményekben: a *Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete* által 1986-ban kiadott *Tanulmányokban* és az 1999-es *DEkonFERENCIA* anyagát tartalmazó, 2001-ben megjelent *deKON-KÖNYV*ben. A kérdés pedig így szól: mit látnak – és egyúttal mit *nem* látnak – a nagyon különböző időszakokban nagyon különböző előfeltevésekkel és olvasásmódokkal rendelkező szerzők a *Megbocsátásból*, egyáltalán a Mészöly-prózából, annak kései szakaszából?

Az Újvidéki Egyetem magyar tanszékén dolgozó Penavin Olga, Thomka Beáta és Utasi Csaba szerkesztésében kiadott tanulmánykötet valamiképpen megtestesíti a Balassa Péter által vallott „gyülekezeti autonómia programját”, amennyiben az 1983-as kisregénnyel együtt óhatatlanul kanonikus érvényre emeli a Mészöly-műben és -életműben összpontosuló „új próza” folyamatának egészét is – megelőlegezve egyúttal az Ottlik–Mészöly-hagyományba 1986-ban kapcsolódó Esterházy- és Nádas-műveket (a *Bevezetés a szépirodalomba* című szöveggyűjteményt és az *Emlékiratok könyvét*) elemző, 1988-ban megjelent *Diptychont*. (Szerzőként szerepeltek egyébként mindkét tanulmánykötetben: az 1988-as gyűjteményt szerkesztő Balassa, a majdani filozófiatörténész Boros Gábor, valamint Fogarassy Miklós és Thomka Beáta.) A másfél évtizeddel későbbi szegedi kiadványban viszont a *Megbocsátás* immár szabad prédájává lesz a kilencvenes évek irodalomelméleti alapozottságú értelmezői lázának, amely megmutatkozik a tanácskozás elsősorban hermeneutikai, fenomenológiai, recepcióesztétikai, dekonstrukciós, képelméleti vagy kultúratudományi ihletettséggel, az akkoriban kurrensnek tekintett nemzetközi tudományos nyelvjátékokat alkalmazó szövegeiben. És ha általánosabb módszertani viselkedésformákkal szeretnénk rokonítani a két elemzéskötetet, akkor az 1986-os *Tanulmányokról* leginkább a jelenlét metafizikája *helyett* a „jóindulat hermeneutikáját” valló Hans-Georg Gadamer vagy Paul Ricœur szellemisége juthatna eszünkbe (annál is

inkább, mivel a tíz Mészöly-tanulmány előtt olvashatjuk Angyalosi Gergely fordításában a francia irodalomtudós *Idő és elbeszélés* című könyvének egyik alfejezetét), a 2001-es *deKON-KÖNYV*höz pedig, az értelmezői jóindulat jegyében, a hiány ellenmetafizikája *helyett* a „jó olvasás” etikáját hangoztató J. Hillis Miller ajánlatát rendelhetnénk (akinek a neve egyébként felbukkan az amerikai dekonstrukciós iskola kérdezésmódjához közel álló *deKON-csoport* tanácskozására meghívott Mészöly-kutató, Szolláth Dávid szövegében). És nyilván különböző szövegtulajdonságok, jelentésrétegek és esztétikai értékek válnak hangsúlyossá vagy egyáltalán érzékelhetővé a *Megbocsátásból* az egyik és a másik értelmezői kör számára, azok korszakos és módszerbeli különbségei nyomán. Nézzük először az 1986-os tanulmánykötetet, amelynek kapcsán nem tudunk nem gondolni Mészöly vajdasági, azon belül újvidéki kötődésére. Hiszen például prózájának egyik legelső értelmezője, Bori Imre is meghatározó tagja volt az 1959-ben Sinkó Ervin által alapított újvidéki magyar tanszéknek, amelyhez szorosan kötődtek a Szabadkáról 1947-ben Újvidékre költöző *Híd* és az 1965-ben elindított *Új Symposium* munkatársai.

Ahogy maga Mészöly írja Tüskés Tibornak még 1966-ban: „Én lelkesen hiszem, hogy amit a magyar szellemi, irodalmi életben Erdély képviselt – mint góc – a két világháború között, az most csúszik át Délvidékre, a *szerep*. Valami »kihelyezett« bázist érzek és látok bennük.” A levél címzettjének összefoglalásában: „Volt idő – több évtized, főként a hatvanas, a hetvenes évek és a nyolcvanas évek eleje –, amikor a huszadik századi magyar széppróza egyik legkiválóbb megújítója [Mészöly] a legmegértőbb és legérzékenyebb olvasóit és elemzőit a délvidéki magyar szellemi életben találta meg.” (A magyarországi szépirodalmi fejleményekre összpontosított értelmezői figyelem tükröződik vissza a pécsi *Jelenkor* folyóirat *Jugoszláviai szemle* című kritikai sorozatában, amelyet Bori Imre jegyzett 1980 és 1985 között.) A Mészöly-értés szempontjából gyümölcsöző befogadástörténeti „idő” bizonyítéka volt például a *Híd* 1964-es évfolyamában megjelent Mészöly-esszé, *A tágasság iskolája*, vagy a Hornyik Miklós által készített, *Emberszabású politikát* című Mészöly-interjú az újvidéki *Képes Ifjúság* 1969-es folyamában, vagy az *Új Symposium* 1970-es évfolyamában közölt *Nyomozás*, vagy a folyóirat 1981. áprilisi számának Mészöly-összeállítása (Mészöly, Hornyik, Balassa, Toldi Éva és Losonc Alpár írásaival), valamint Bányai János, Bori Imre, Danyi Magdolna, Gerold László, Thomka Beáta és mások írásai a két újvidéki folyóiratban (például Toldi Éva kritikája a *Megbocsátásról* a *Híd* 1985. évi első számában), és végül – mintegy a folyamat betetőzéséeként – a *Megbocsátással* foglalkozó, 1986-os tanulmánykötet.

A Mészöly-összeállítás hangütését természetesen a nyitószöveg írója, Balassa adja meg az *Életünk* 1984. augusztusi számába írt, most újraközölt programtanulmányával, amelyben egyrészt elhelyezi a *Megbocsátást* a folyamatos „alakulásokban” létező életmű és egyúttal az „új próza” kétfokozatú történetén belül, mint a „nyelvi öntükrözés” szakaszát felváltó, „történetközpontú” szakasz főművét, másrészt példát mutat a gadameri–ricœur-i „jóindulat hermeneutikáját” megvalósító, vagyis a minél tágasabb jelentésösszefüggéseknek elkötelezett, módszertanában alázatos értelmezésre. Az elemzések elé szerkesztett Ricœur-tanulmányra következő, a „jóindulat hermeneutikáját” a „bába típusú” irodalomkritika jegyében megvalósító Balassa-szöveg mintegy *bevezet* minket – történetesen a *Bevezetés a szépirodalomba* című Esterházy-könyv megjelenésének évében – a „gyülekezeti” jellegű értelmezői közösség világába, ahol az értekezői alkotók és kritikai kérdéssírányok szükségszerű különbözőségei el-

lenére vagy éppen hogy azok által, mégiscsak kifejeződik a közös belátás: Mészöly művének esztétikai jelentősége példátlan jelentéstelítettségében keresendő, amelyet csakis fokozott értelmezői erőfeszítéssel fejthetünk fel – amihez viszont elengedhetetlen a kisregény címében jelölt érülettel egyenértékű befogadói hangoltság. És ezt a javaslatot Balassa úgy hangsúlyozza a rá jellemző retorikai eszközökkel, hogy – az esztétikai tapasztalat egzisztenciális-antropológiai síkján – egyszerre gondolhatunk a *Megbocsátás* szerzőjére (illetve elbeszélőjére) és értelmezőjére: „*megbocsátás a történetnek, létezésünknek, őseinknek, másoknak, mindannak, ami olyan, amilyen: adott. [...] Nem »késői« elérzékenyülés, hanem reális felengedés a létezés belső megoldhatóságával, töredékénységével és törékeny kíméletlenségével szemben. Nem megadó, hanem elfogadó tekintet. [...] A megbocsátás itt a káosz mélyén rejlő kiismerhetetlen, »irracionális« rend előtti meghajlás.*” A jelentős mű teljességgel „kiismerhetetlen”, ámde körüljárható („az olvasónak magának kell nyomoznia az ismeretlenben”) jelentésgazdagsága előtti „meghajlás” befogadói gesztusa határozza meg a tanulmánykötet egészét, amelynek egyes értelmezései más és más nézőpontokból, más és más témákra összpontosítva, de ugyanazt a Balassa-féle hermeneutikai képletet írják újra: kell, hogy legyen a *Megbocsátás* „szemantikai mélyáramából” kihallható kapcsolat az „anekdotikus egységekként” létező részek és a „káosz” elvét megvalósító *egész* között. Kell, hogy legyen egységteremtő *jelentése* ennek az egységesen *jelentőssé* nyilvánított műnek. Az „új próza” újszerűnek tetsző olvasásmódját meghatározó irodalomkritikus feszültségteli felszólításával: „az egységét kell – ha van – megkeresnünk” annak a fordulatértékű kisregénynek, amely viszont „egyelőre ellenáll mindenfajta egységesítő olvasatnak”. És ezen az „egyelőre” kérdéses ponton nézzük meg közelebből, miként járulnak hozzá egyenként és a maguk módján a kisregény értelmezői a „megbocsátás” mint „elfogadás” és „meghajlás” jegyében fogant, programadó Balassatanulmány közösségteremtő ajánlatához. (Mivel a kötet tíz Mészöly-elemzése közül három, Ladányi Istváné, Piszár Ágnesé és Pozsvai Györgyié nem kifejezetten a *Megbocsátással* foglalkozik, ezért a továbbiakban kizárólag a többi hétről lesz szó.)

A „megújuló” próza belső „átváltozásának” eredményeit – egyfelől az 1968 utáni országos közérzettel szorosan összefüggő „nyelvi öntükrözés” kritikáján túli „történetközpontúság visszahódítását”, másfelől az egyre „hellenisztikusabbá” váló „nominalizmust” meghaladó „tragikum visszaszerzését” – Balassa két síkon érzékeli bizonyítottan a *Megbocsátás*ban: (1) ahogyan kihelyeződik a „történet egységének” nehezen megválaszolható kérdése; és (2) ahogyan az egységteremtő történetmondás hiányát betöltő „emlékezés” töredékes formája mintegy „megbocsátásban” részesül vagy részesíthető a kisregény „szemantikai mélyáramában”. Kezdjük az első kérdéskörrel, a nyitótanulmányt követő írások sorrendjében.

A kisregény történelmi és mitikus rétegeire összpontosító Szörényi László ekképpen vélekedik a „történet egységének” esélyeiről (eredetileg az *Alföld* 1985. novemberi számában): „A regény fő kérdése éppen az, hogy ebben a szubkultúrában (szubkultúrán érte itt most az európai általános kultúra egy alesetét) létezhetik-e olyan cselekvény, amely a hagyományos tragikumszerkezettel leírható.” Hasonló eredményre jut a nem annyira kulturális, mint inkább poétikai szempontokat mozgósító Thomka Beáta is a kisregény „erőtlen figuratív elemeinek” mellérendelés viszonyait mérlegelve (a *Jelenkor* 1985-ös évfolyamának májusi számából beválogatott kritikájában): „A *Megbocsátás*nak van története, mely azonban csak megszorításokkal tekinthető egységesnek, folyamatosnak.” Fogarassy Miklós ezt a rendhagyó „egységet” a Mészöly-féle „nyomozás” poétikáját parodisztikusan megtestesítő szereplőhöz

köti (a *Kortárs* 1985. áprilisi számából újraközölt írásában): „A kisvárosi törvényszéki írrok, akinek története a cselekmény tengelyét alkotja, szintén nyomoz, kutat, firtat” – még ha „lénye kettős irányban feszül [is] ki” két másik regényalak, a „pozitív” Mária és a „negatív” Porszki között. A filozófiatörténeti szempontokat mozgósító Boros Gábor pedig a szintén 1983-ban megjelent és hasonlóképpen szabálytalanul epikus Esterházy-mű, a *Fuvarosok* tematikus párhuzamából (a szüzesség erőszak általi elvesztésének motívumából) kiindulva állítja fel az alábbi poétikai párhuzamot: „Míg a *Fuvarosok* történéseinek megszakítatlan, egyenes vonalú kifejlése maga a létezés rendjének feltarthatatlan kibontakozását érzékelteti, addig a *Megbocsátás* szaggatottsága arra utal, hogy a létezésnek magában egyáltalán semmifajta rendje nincsen, a benne feltárulni látszó kapcsolatok a mi »látóképességünk« művei.” És emlékezzünk arra, hogy a „látóképesség” erőszakolt rendteremtését nevezte Mészöly „egyszerűsítő ráfogásnak”, már a létezés egészét meghatározó „káosz” tapasztalatának regénypoétikai lehetőségeivel foglalkozó, 1968-as Warhol-tanulmányában is. Máté J. György (az újvidéki *Tanulmányokkal* egyidejűen a *Forrás* 1986. októberi számában megjelent elemzésében) a „történet egységére” irányuló olvasói vágy rendhagyó beteljesülését az ábrázolt események miértjében, kihegyezett végcéljában érzékeli – és köti össze az egyik szereplő, Mária központi, ráadásul szerkezetkeretező helyi értékével (óhatatlanul vitatkozva így az írrokot előnyben részesítő Fogarassyval): „A könyvben végül is minden e karácsonyi estéért és éjjelért történik. A könyv elolvasása után [...] visszaemlékezhetünk, hogy Mészöly már az első lapokon finom utalással jelezte: a történet középpontjában álló család egyik tagja, Mária »Igazában csak karácsony estéjén volt beszédes, akkor alig lehetett bírni vele, egyik nevetésből esett a másikba.« [...] A *Megbocsátás*nak latens főszereplője van: Mária.” És noha Utasi Csilla az anekdotaforma kritikai újragondolását hangsúlyozó Balassa nyomán szembesül „az elbeszélte történet egészének szaggatottságával, töredékességével, rejtvénytyszerűségével”, egyszóval a „történet töredékességének rejtélyével”, mégiscsak feltételezi (Fogarassy kiemeléséhez hasonlóan) az elbeszélte történet ábrázolásbeli „középpontját”: „A *Megbocsátás* világának középpontjában a bírósági írrok áll.”

Kérdés persze, hogy a bevezető Balassa-tanulmánnyal párhuzamosan a „történet egységét” kereső és részlegesen megtaláló értelmezések nem szegülnek-e szembe a kisregény szerkezetében működő, szigorúan mellérendeléses szöveglogikával, végső soron Mészöly poétikai kíméletlenségével, amely tehát szükségképpen ellenáll a kiemeléses módszerrel egységesítő (egyes szövegelemeket mások rovására előnyben részesítő) „ráfogások” bármiféle változatának – noha a cím éppenséggel mintha arra biztatna, hogy törekedjünk a „megbocsátás” hívószavához fogható eszmék valamelyikének „ráfogásos” megragadására. És ennek a látszólagos felhívásnak tűnik megfelelni az újvidéki kiadványba nem beválogatott folyóirat-kritikák közül például Siposhegyi Péteré (a *Mozgó Világban*), Szávai Jánosé (az *Új Írásban*), vagy Bakonyi Istváné (a *Forrásban*) – az utóbbi ekképpen: „A történet könnyűszerrel követhető. De mint számos jelentős mai regényben, itt is a cselekmény szintje mögött keresendők a valós értékek.” Toldi Éva viszont a családregény műfajának sajátos változataként értékeli a *Megbocsátás* történetvezetésének belső feszültségét (a *Hídban*): „Mészöly Miklós legújabb kötetének tárgya a családi élet. A *Megbocsátás* központi alakja ismerősünk, mindennapjaink szereplője, a kisember, egy névtelen törvényszéki írrok. [...] a cselekmény lecsupaszítottsága, töredékessége indokolja, hogy a több nemzedék életútját ábrázoló és végigkísérő hagyományos családregények kései utóregzéseként tartsuk számon az épphogy nyolcvan oldalas

kisregényt [...]. A kisregény szövegében két szintet választhatunk külön. Az egyik réteg a műben feldolgozott életanyag összessége, amelyhez az esetlegesség, az egyszerűség, a gyarlóság asszociációs körét rendelhetjük, a másik, a kisváros felett lebegő füstről szóló tudósítás, behálózva az előzőt, mintegy keretként funkcionál, az állandóság, a tartósság az örökérvényűség attribútumait hordozza. Ennek a két szintnek az ellentétére épül a kisregény.” Úgy is mondhatnánk, kiegészítve Toldi leírását Balassa meglátásával, hogy az ábrázolt „esetlegességeknek” az ábrázolásmódot is meghatározó „szintjét” ellensúlyozza az „örökérvényűség attribútumait” hordozó motívumok „szintjén” is érzékelhető „szemantikai mélyáram” – és ezzel a kettős képlettel szembesülnek az újvidéki elemzésgyűjtemény szerzői.

Az égben megmaradó füstcsfák képével jelölt eszme, amelyet Balassa – a kisregénycímmel összefüggésben – az „élet örökös rituáléjának” nevez („A természet fölénye, a vitalitás, az idő áramlása, az élet örökös rituáléja bennünk lakik, de egyszerűségünk fölött, nálunk hatalmasabban, és így minket magához emel.”), határozottabb körvonalakat kap Szörényi László fejtegetésében, aki az „átírt” (eltorzított, kifordított, széttört...) antik-keresztény jelképek, szimbólumok és mítoszok hálózatában véli értelmezhetőnek a *Megbocsátás* világát, például Mária alakját, a szivárvány motívumát, a karácsony „pogány metamorfózis-mítoszba” átforduló ünnepét... Vagy éppen a nagyszerkezetet tagoló évszakszimbolikát, amelynek szövegarchitekturális értelemben vett záróköve, a karácsony éjjelén álmodott tavaszi családtabló „nem csupán a nagyepika követelményét teljesíti ki a maga enciklopédikus körével, hanem nyomatékos utalás” többek között „a Szent Család egyiptomi menekülésére”. Thomka Beáta is összeköti a mű címét és a megmaradó vonatfüst motívumát, ami azonnal elvezeti őt a „megbocsátás” értelmezésének nehézségeihez, illetve a nehézségek kérdéshalakzatokban történő (antropológiai-metafizikai jellegű) transzcendálásához: „Vagy ebben a vonatkozásban is a dolgoknak egy más kiterjedésével kell számolnunk? Tetteink esendőségével? Történésünk eredendő elvettetésével? Cselekvésünk elhibázottságával? Létezésünk bűnösségével? Emberi viszonyaink gyarlóságával?” Hasonlóképpen beszél Fogarassy Miklós „az elfogadás és a megbocsátás transzcendenciájáról”, amely az olvasó tudatában „átívelheti [...] a felületi koherenciák között nyíló mély repedéseket” – és ebben eligazíthatnak minket a mitológikus elemeket hasznosító „ősképek”. Úgy, ahogyan Szörényi is javasolja. Vagy Boros Gábor, aki Esterházy *Fuharosok*jának tükrében – és Szent Ágoston szüzességértelmezésének mozgósításával – beszél a mitikus mélységeket sejtető *Megbocsátás* „pervertált, barbár világáról”, amelynek „eredeti, pogány lényege átüt a nem lényegileg elsajátított kereszténység mintegy ráterített leplén, amelyek alapértékeit érvényteleníti azáltal, hogy megfosztja őket fundamentumuktól”. (Egyébként a Mészöly-kisregény „kiismerhetetlen, »irracionális« rendjéről” értekező Balassa *Az ősi rend* címet adta a szintén 1984-ben megjelent *Fuharosok*-kritikájának.) Amiből meg egyenesen következik a kisregénycímben jelölt kegyességi eszme inkább kegyetlen, mint kegyes értelmezése: „Megbocsátás, a szó valódi értelmében, itt már nem lehet jelen, mert a világ szereplői már nem tudják, mit és kinek is kellene megbocsátani. Az értékalapját vesztett megbocsátás maga is pervertált, maga is rászorul(na) a megbocsátásra (ha volna, aki még képes lenne rá), és így tovább a végtelenségig. A *Megbocsátás* a megbocsátás pervertálódásának lezáratlan és talán lezárhatatlan regresszusa.” A kisregény mitikus alapozását és keretezését hangsúlyozza Máté J. György is, aki szerint a címbe emelt szó átfogó jelentésével kapcsolatba hozható szervességeszme, vagyis „a minden mindennel összefügg, a minden mindent latensen vagy látványosan meghatároz gondolata” erősödik „strukturáló

elvvé”. És míg ő ezt a „latens” szervezőelvet a szereplők közül Máriával azonosítja, addig Uta-si Csilla, mint már láthattuk, a „Megbocsátás középpontjában” álló írnokot hozza kapcsolatba a kisregény Akutagava-mottójában jelölt közérzeti és szerkezeti „félhomállyal”.

A „történet egységét” veszélyeztető, ugyanakkor a mű „szemantikai mélyáramával” összefüggő „félhomály” értelmezői átvilágítását végezték el – Balassa „új próza” elképzelésének keretei között, vagy legalábbis azokat nem szétfeszítve – az újvidéki tanulmánygyűjtemény szerzői, akikhez egyetértő szándékkal csatlakozik öt évvel később Takáts József a *Jelenkor* 1991. július–augusztusi számában közölt „mítoszelemző” tanulmányával (*Megbocsátás: mítoszelemzés*), amely módszertanában továbbvezeti egyrészt az 1986-os tanulmánykötet néhány szerzőjének (Boros Gábornak, Fogarassy Miklósnak, Máté J. Györgynek és Szörényi Lászlónak) a kérdésfelvetését („Különös módon a *Megbocsátás*-elemzések alig törődnek az elbeszélés görög mitológiai motívumaival.”), másrészt folytatja a néhány hónappal korábban szintén a pécsi folyóiratban megjelent Mészöly-írása (*A Bolond utazás mítoszai*) módszertani ívét. Ugyanakkor végkövetkeztetésében nem gondolja azt, hogy a körültekintő és mélyreható „mítoszelemzés” megoldás lehetne a többszintű „félhomály” szétosztatására, mivelhogy talán éppen ez a „félhomály” volna a metaforikus értelemben vett „megbocsátással” nem felülírható vagy megkerülhető lényeg, a kisregény teljességgel szóra nem bírható lényege: „inkább a magyarázó elveket kerestem, mint a jelképek és szituációk magyarázatait. Amit le kívántam írni a *Megbocsátásról*, anélkül is leírhattam, hogy például a mű legfontosabb szimbólumait vagy akár a zárlatot megpróbáltam volna értelmezni. Az olvasó számára tehát legalább akkora a tévedés lehetősége e műértelmezés elolvasása után is, mint előtte. Ha egyáltalán lehet tévedésről beszélni a műértés kapcsán.” És talán ezen a ponton, a „mítoszelemző” értelemtulajdonítás szükségszerű határainak, sőt alapvető elégtelenségének (retorikusan elhelyezett) hangsúlyozásával mozdul el – vagy legalábbis enged meg számunkra az elmozdulást – Takáts az értekezői észjárásához közelebb álló 1986-os tanulmánykötettől a nemzedékileg hozzá legalább olyan közel álló, ámde értelmezői kultúrájában jóval idegenebb *deKON-csoport* látásmódja felé. Az 1999-es konferencia előadásait tartalmazó 2001-es kötet már bőven túl van a szimbolikus(an összetett) fordulópontnak is tekinthető éven, 1995-ön, amikor is egyrészt megjelent Thomka Beáta pályamonográfiája, másrészt napvilágot látott a régóta várt és sokakban csalódást keltő regény, a szerző által „beszélynek” keresztelt *Családáradás*. A Mészöly-értelmezéstörténet *Családáradás* utáni szakaszában felerősödnek, valósággal *áradásnak* indulnak a Mészöly-prózát illető kritikai szempontok; és ez megmutatkozik például abban a stiláris sajátosságban is, hogy a kritikákban és tanulmányokban gyakran afféle retorikai alakzattá válik a regénycímmel való játék – mint volt egyébként korábban a *Megbocsátás* esetében is. De hát maga Mészöly is játszik ezekkel a címekkel („a megbocsátás fordítottja”; „egy megbocsátó kérés”, „Templomáradás”).

Az 1986-os és a 2001-es elemzőkötetek közötti években többen is foglalkoztak a *Megbocsátással*, például Szentesi Zsolt 1990-ben (*Az isméltóds és a metaforikus epikai struktúra Mészöly Miklós Megbocsátás című művében*), Ágh László 1996-ban (*Megbocsátható-e a bűn? Kérdések Mészöly Miklós Megbocsátás című regényéhez*) és Alexa Károly 1999-ben (*Tanúsítás és kegyelem*). Vagy Kálmán C. György, aki a *Beszélő* folyóirat *Beszélő évek* című, az 1957 és 2000 közötti éveket egyenként feldolgozó rovatának 1999. áprilisi összeállításához írt (a *Megbocsátásban* szereplő „templomáradás” kifejezéssel és az 1995-ös *Családáradás* címével játszó)

*Kérdésáradás*ában az 1984-es év könyvterméséből Mészöly kisregényét tartja a legfontosabbnak – és nem az 1996-os újvidéki elemzésekötetre jellemző bizonyosságkeresés súlyos bizonytalansága, hanem inkább a 2001-es szegedi *deKON-KÖNYV* szerzőinek megközelítésmódjával rokon bizonytalanságtapasztalat módszeres önfeledtsége miatt: „És hol a megbocsátás? Mit jelent vajon a regény címe? Ki bocsásson meg és kinek? A cím egyetlen nagy kérdés, amelyre a regény folyamán remélünk választ, csakhogy olvasás közben hiába építünk fel újabb meg újabb hipotéziseket, sorra érvénytelennek (laposnak, érdektelennek, felületesnek) bizonyulnak. [...] Ez a könyv csakis kérdésekkel írható körül, vég nélkül szaporítható találgatásokkal. Furcsa, rejtélyes, érdekes regény: a legjobb 1984-ben.” De vajon miért választják a szegedi irodalmárok ugyanennek az évnek ugyanebben a hónapjában (1999. április 15–16-án) éves rendszerességű tanácskozásuk tárgyául éppen a *Megbocsátást* (nem mellesleg pont egy évvel a vele szoros hatáskapcsolatban álló *Fuharosok* újraolvasása után)?

Valószínűleg azért, mert a *Kérdésáradás* című gondolatmenet szerzőjéhez hasonlóan ők is olyan poétikai nyitottságokkal és ellentmondásokkal szembesülnek, amelyek nyomán egyrészt bátran érvényesíthetik egyéni értelmezői adottságaikat, másrészt kipróbálhatják csoportképző irodalomelméleti elköteleződéseiket is – mégpedig az „új próza” egyik kanonikus alkotásán, a hetvenes évekből „prózaforradalmat” meghatározó Mészöly nyolcvanas évekből remekén. Például elemezve megkérdőjelezhetik, részlegesen lebonthatják, azaz módjával *dekonstruálhatják* az először 1983-ban megjelent kisregény tartós helyi értéket biztosító jelentésszerkezetét, amelyet leginkább az 1986-os elemzésgyűjtemény rögzített, elsősorban Balassa nagyívű tanulmánya. Bár az is lehet, hogy a másfél évtizeddel korábbi újvidéki kötet látás- és beszédmódjával óhatatlanul szembenálló *deKON-csoport* módszertani önképéhez, vagy legalábbis néhányuk értekezői viselkedéséhez, inkább közelebb áll a már említett J. Hillis Miller moderált olvasás- és értelmezésemélete: a dekonstrukció „jó olvasójának” nincs más dolga, mint alázatosan odafigyelni az irodalmi szövegben már eleve működő öndekonstruktív jelentésmozgásokra (mint amilyen például az ironia vagy az apória). Az más kérdés, hogy az amerikai irodalomtudós ezt a módszertani ötleítést válaszként fogalmazta meg idősebb kollégája, Meyer H. Abrams kritikájára, miszerint az élősködő természetű dekonstruktorok az irodalmi szöveget csak afféle módszertani ürügynek („*text as pre-text*”) tekintik, amennyiben „azt a szöveget [szövegértelmet] dekonstruálják, amelyet előzőleg [korábbi és hagyományosabb olvasatok nyomán] már megkonstruáltak”. A *Megbocsátás* dekonstrukciós újraolvasásakor az előzetes „konstrukció” nagy eséllyel nem is lehet más, mint az 1986-os kötet tanulmányaiából lesűrhető („gyülekezeti”) egyetértés abban, amit a programadó Balassa-szöveg állít Mészöly kisregényéről: kitüntetett helyi értéke az „új próza” történeti modelljén belül, és ennek megfelelő jelentéstelítettsége. De vajon milyennek tűnnek az amerikai dekonstrukciós irodalomelméleti iskolával – már csak célzatosnak hangzó névválasztásuk miatt is – nagyvonalúan rokonítható *deKON-csoport* megnyilatkozásai a magyarországi irodalomértés ezredfordulós akusztikai terében?

Mert hát a rendszerváltozás utáni évtized eklektikus irodalomkritikai mezején – ahol látathatóvá és hallhatóvá, olykor egyenesen lármássá váltak a korábbi időkben kevésbé megmutatózó, elsősorban látás- és gondolkodásmódbeli különbségek – szédítően sokféle ajánlattal találkozhattunk: a Kádár-korszak hivatalosított értésmódjából átöröklött ideológiai tikkeléssel (szinte mindenkinél, ha másként nem, hát a kényszeres elhatárolódás fordulataiban); az egykori szamizdatkultúra politikai elkötelezettségű szövegértésének marxizmustól anti-

marxizmuson át posztmarxizmusig terjedő, a hivatalos marxizmust túlélő gondolkodásformáival (például Radnóti Sándor műbírálataiban); a hetvenes–nyolcvanas évek „új prózájával” és annak líratörténeti megfelelőivel párhuzamos „új” irodalomértés némiképpen megtört hagyományának egyszerre esztétikai és etikai pátoszával (Balassa Péter nyomán sokaknál); az Esterházy-féle „alanyban-állítmányban való gondolkodás” önelvűnek mondott irodalmiságával szembenálló, mivel továbbra is „népben-nemzetben” fogalmazó értékállítások szónokias dörgedelmeivel (például Alexa Károly írásaiban); a történeti alapozottságú és kritikai érzékenységű műértelmezések hagyományosabb érvelésformáival (mint amilyenek Margócsy István 2000-beli „margináliái”); a nemzetközi tudományosság elméleti és módszertani javait jókora kedvvel, már-már katonás következetességgel és kizárólagossággal hasznosító bölcsészkarai műhelyek irodalomkritikai túlmozgásosságával (leginkább a konstanzi egyetem irodalmi hermeneutikáját érvényesítő Kulcsár Szabó Ernő szűkebb és tágabb tanítványi körében), valamint ennek ideológiai szempontokkal dústott elágazásaival, bokrosodásaival, virágba borulásaival (a posztstrukturalizmus, a pszichoanalitikus hermeneutika, az irodalomkritikai feminizmus, a posztkolonializmus és más kritikai kultúraelméletek nálunk jórészt a kilencvenes években vagy később induló alkalmazóinál)... A szerkezete és működésmódja tekintetében, azaz kellő távolságból egységesnek tűnő, közelebről viszont sokszínű és szét-tartó tudományos nyelvjátékforma egyik akcionistább és fésületlenebb változatát mutatják a *deKON-csoport* tagjai.

A szegedi irodalmárok nemzedékéhez tartozó, ám értekezői alkatában tőlük nagyon távol álló Szilágyi Márton számára „nyilvánvaló a vállalkozás pedagógiai lendülete, majdhogynem pátosza is: vonzást akar és tud gyakorolni egy, az irodalmi nyilvánosságba belépni szándékozó nemzedékre (vagy legalább annak meghatározott részére), és programszerűen föl kívánja szabadítani bizonyos beszédmódok lehetőségét”. És nem látja ezt másképpen a nála valamivel fiatalabb irodalomtörténész, Boka László sem: „Egy fiatal irodalmár társaság remekül megszervezte magát, s a nyilvánosság előtti bemutatkozásul a kritikai-értekezői beszédmódok bizonyos elfedett vagy elnyomott lehetőségeinek programszerű felszabadítását választotta.” Mint ahogyan a nyolcvanas évek irodalomkritikai közegében már megmutatkozó Kulcsár Szabó Ernő rendszerváltozás utáni tevékenysége nyomán kiteljesedő hermeneutikai iskola egyik tagja, Bónus Tibor is azért tartja fontosnak a *deKON-KÖNYV* sorozatának két szerzőjét, Hárs Endrét és Szilasi Lászlót, mert „sokat tettek s tesznek annak érdekében, hogy az olvasásról kialakult [részben naiv, részben ideologikus] rögeszméinket újragondolhassuk”. Hasonlóképpen vélekedik tudományos iskolatársa, a *DEKONFERENCIA* című könyvet elemző Kulcsár-Szabó Zoltán is: „A kötet interpretációs stratégiáinak egyik alapvető és rendkívül szimpatikus jellemzője az, hogy sokkal szabadabban létesítenek kontextusokat, mint ahogyan azt egy »klasszikus« értelmzői norma engedné.” Bár azért megfogalmazza a „kontextusok létesítéséből” sportot űző szegediek esetében megspórolhatatlan, általános érvényű kételety is: „Hogyan dönthető el, hogy ez a kontextusképzés »releváns« vagy nem?” És akkor már érdemes felvetni a kevésbé meggyőző „kontextusképzés” beszédmódbeli velejáróinak, leginkább stiláris túlhajtottságának a kérdését is. Mert például Boka szerint a *deKON-csoport* vezetőjének számító Odorics Ferenc kötete „gyakran olvasmányos, néha mulatságos, olykor viszont szakzsargonba fullasztott frásokat sorakoztat lapjain”. A szintén Kulcsár Szabó köréhez kötődő Bednancs Gábor pedig éppen a többek által emlegetett módszertani és stiláris zabolátlanságok miatt vonja meg szigorúan a szegedi irodalomértelmezői kör hatásmérlegét,

mégpedig a francia és amerikai dekonstrukciós irányzatok vonatkozásában: „sokan a dekonstrukciót a szegedi csoportosulás hangvételéből ismerték és magyarázták (félre) [...] A nemzetközi irányzat hazai manifesztációja formabontó és stílussteremtő törekvésében avantgárd lendületű csoporttá lépett elő, jellegzetesen szubjektív és önkényes értelmezésekkel azonban nem tudtak érezhető hatást gyakorolni a hazai értekező prózára.”

Ugyanakkor a *deKON-csoport* „avantgárd lendületű” intézményesülése (leginkább a konferenciák és a kötetek) által mégiscsak kifejeződött valami lényeges a kilencvenes évek irodalomértésének, azon belül „új próza”-értésének, még azon is belül Mészöly-értésének módosulásából, elmozdulásából és nézőpontváltásaiból. Abból tehát, hogy miként vált *újra és másképpen* olvashatóvá a *Megbocsátás* – bő másfél évtizeddel a megjelenése és pontosan tizenöt évvel az úvidéki elemzést követően.

Mert például nem tudjuk nem észrevenni a Mészöly-kisregénnyel foglalkozó *deKON-KÖNYV*-ben, különösen az 1986-os tanulmánygyűjtemény tükrében, az értelmezői önmegjelenítés túlsúlyát, afféle hermeneutikai nárcizmusát és manierizmusát – ami persze egyenesen következik a Kádár-korszak irodalomelméleti hiánygazdálkodását felváltó időszak bővített túltermelési lázából. Az értelmezői öntudat és önábrázolás persze esetenként arányosabb, mértéktartóbb formát ölt, mint például a szegedi körhöz szorosan nem kötődő pécsi irodalmárok, Bagi Zsolt és Szolláth Dávid szövegeiben. Esetenként viszont az értelemdadás szertelebbe változatoként jelentkezik, mint például a *deKON-csoport* módszertani harsányságát mintegy megtestesítő Odorics és Hárs írásában. Mindenesetre a 2001-es kötetben szereplő tizenegy szöveg talán mindegyikéről elmondható, hogy szerzőik a *Megbocsátás*-ban ábrázolt események belső vagy külső logikájának, átfogó igazságának vagy szerves egységének keresése helyett, tehát az értelem mindenképpen jelenlétének alázatos munkahipotézise helyett inkább a jelenlét bármiféle (szövegen belülről vagy kívülről összpontosító) metafizikájának a kritikáját gyakorolják, ki-ki a maga értekezői alkata szerint. Talán megkockáztathatjuk, hogy teljes értelmezői közössége nevében utasítja el, vagy ha tetszik, dekonstruálja Kiss Attila Atila a történet és a benne ábrázolt világ „megváltásának” eszméjét – mégpedig „kozmosz” léptékű logikával és retorikával, azaz zavarba ejtő, habár ironikusan srófol, fogalmi túlterheltséggel (*„Legyen tanúja”. A tanúság hermeneutikája a Megbocsátásban* című írásában): „A nyugati eszmetörténet nagy, archetipikus pere természetesen a *kozmosz per*, az ember felmutatása, a sors tragikumáról szóló tanúskodás a néma transzcendencia előtt. Nyilván a legegyszerűbb lenne azt mondanunk, hogy a *Megbocsátás* is ebbe a kozmosz perbe kívánja bekapcsolni az olvasót”. De, természetesen, nem „kapcsolja be”. Ám ahhoz, hogy az értekező kimondhassa ezt a teljes körű ítéletet, kénytelen előzetesen megalkotni a „kozmosz per” nem kevésbé „kozmosz” gondolatalakzatát, vagyis – a dekonstrukciós irodalomtudomány módszerét bíráló Abrams idézett fordulatával – „azt a szövegértelmet dekonstruálja, amelyet előzőleg már megkonstruált”, és amely leginkább talán Balassa Péter elemzői igényességgel alátámasztott „kozmosz” meglátásaival hozható kapcsolatba. És hogy én is „megkonstruáljam” a szegedi tanulmánykötet szerzőinek és szövegeinek közös szemléleti nevezőjét, némiképp önkényesen kiemelem az összeállítás lelegejére szerkesztett tanulmányt, Szilasi Lászlóét. Mint korábban az úvidéki kiadvány nyitóírását. Már csak azért is, mert a 2001-es kötet első értekezésének írója kiindulásul éppen az 1986-ban megjelent *Tanulmányok* programadó Balassa-írására hivatkozik – csak hogy azután módszeresen eltávolodjon tőle.

Egyébként az újvidéki összeállítás „gyülekezeti” egyetértésének alapjaira legnyíltabban talán Müllner András kérdez rá *Az én törött pengéjű, finom kardom* című írásában – egyfelől a történetet egybeszervező főhős kiemelésének értelmezői kényszerére, másfelől a Balassa által emlegetett „szemantikai mélyáram” feltételezésére. Az első témakörben Máté J. György véleményét fogalmazza át viszonylagossá: „Az egyik kritika azt írja, hogy a *Megbocsátás* »latens főszereplője« Mária. [...] Tökéletesen igazat adhatunk neki. Aztán meg annak is, aki esetleg az írnot emeli ki. Meg másoknak is, akik mást mondanak.” A második tárgyban pedig Fogarassy Miklós gondolatát idézi, hallhatóan kritikai szándékú idézéstechnikával: „Vagy mi a »közös mélység, amely talán értelmünket meghaladó törvényeknek engedelmeskedik?» Ugyanakkor, a lezárhatatlan és kizárhatatlan befogadói bizonytalanságok közepette, Müllner is kiválaszt magának a „sűrű szövevényből” – a kisregénymotívó „törött pengéjű, finom kardjaként” – egy központi regényalakot, a (testvér)gyilkosnak mondott Porszkit, akit afféle szimbolikus szerepkörrel ruház fel az Akutagava-mottóval jelölt „örökös félhomályban” működő vágyak, elsősorban az írnoté, tekintetében: „Véleményem szerint ugyanis Porszki textuális apa-pozíciót foglal el a regényben.” A Mészöly-kisregény értelmezéstörténetében tekintélyes „apa-pozíciót” elfoglaló kritikusok (név szerint: Balassa, Fogarassy, Máté J., Thomka Beáta, Szávai János és Szörényi László) helyett Müllner „textuális”, vagyis szövegen belüli „apa-pozíciót” keres magának. Költői túlzással összefoglalva és kiterjesztve álláspontját a *DEkonFERENCIA*-kötet egészére: minden kétségbeesett olvasó valamiképpen fiúvá válik, és minden fiúnak szüksége van egy apára, vagy legalábbis apapótlékra, biztonságot nyújtó „apapozícióra” – ha már egyszer elfordult a vér szerinti apjától. Mert például bátran érzékelhetjük a 2001-es tanulmánykötet hangsúlyos felütését az irodalomkritikus apák és fiúk szükségyszerűen eltérő nézőpontjainak megfogalmazásaként.

Az értelmezői harsányságot sugalló, *Diszkréció, avagy mikor egy csomó arab ledobja a burnuszát* című szövegében Szilasi legelőször Balassa „híres, a történet visszatérésének (később némileg veszedelmesnek bizonyult) értelmezői toposzát” említi, miszerint Mészöly a *Film* után „újra a történetközpontú próza felé fordult, odahagyva a narrációközpontú prózát”, majd azonnal Kulcsár Szabó Ernőt idézi a „többértelműen rekonstruálható történetyszerűség lehetőségeiről”, és azután, néhány oldallal később, a *Megbocsátás* tizenkét általa elkülönített történetének (vagy „történetyszerűségének”) elemzése során jut az alábbi – meglehetősen általános, de azért nem semmitmondó – következtetésre: „A történet, ha van, az olvasó (konstruktív) teljesítménye. Az eddigiek alapján ez a történet egyetlen esélye a létezésre.” Vagy valamivel később újra, egy másik megfogalmazásváltozatban: „Az elbeszélés módja gyakorlatilag teljesen lehetetlenné teszi ezen történetek történetekként való olvasását, vagy legalábbis jócskán megnehezíti azt.” És végül, sommásan, hangzatosan, szellemesen: „Tényleg történetközpontú szöveg ez. Olyannyira, hogy azonnal egyszerre több központja is van.” A tanulmányíró egyrészt érzékelhetően tapad a „történet” Balassa által hangsúlyozott szempontjához, másrészt az „elbeszélés módja” nyomán viszonylagossá is teszi azt, amennyiben a több (az ő számolása szerint tizenkét) „történet” több „központot” kínál az olvasónak, aki ezért nyugodt lélekkel szabadjára engedheti értelmezői kedvét, annak akár legszélsőségesebb és legharsányabb formáit – és ebben nincs egyedül Szilasi a *deKON-KÖNYV* szerzői között. Ráadásul olyannyira fokozódik az értelmezői helyzet a kacifántos című tanulmányban, hogy annak harmadik alfejezetében mintha már nem is annyira a *Megbocsátás*-ban elbeszélte történetekről volna szó, mint inkább a *Megbocsátás* értelmezőjének, illetve értelmezésének a tör-

ténetéről – még az értelmezői én heroikus önmegjelenítését nyomatékosító, szóismétléses megfogalmazásmód szintjén is: „Ebben az értelemben az értelmezésnek magának sincsen saját, kompakt története, amelyben az értelmező a nem-értés felől indulhatna – rögs úton – az igazi jelentés felé, hogy végezetül elérje vagy elhibázza azt.” A kisregény módszeres értelmezése végül átbillen a magára maradt értelmező már-már lírai énként (vagy egzisztencialista fejlődésregényhősként) történő önértelmezésének a terébe: „E kontextusban a »megérteni« igének némiképp feleslegesek a tárgyias ragozású alakjai, az alanyi ragozásúak pedig elsősorban nem cselekvést fejeznek ki, hanem történést, s talán létezését.” A „megértés” szokásos tárgyától megfosztott olvasói „létezésben” leginkább, jobb híján, az értelmezés maga, és rajta keresztül az értelmezői én válhat a „megértés” pótlékszerű tárgyává – természetesen továbbra is, mert hát azért mégiscsak irodalomról, szépirodalmi műről volna szó, nyelvi síkon. Például úgy, hogy arra figyel, ahogyan a szöveg magára figyel, ahogyan a szöveg tükrözi és értelmezi önmagát (elsősorban az ábrázolt képekben és alakzatokban, mint amilyen mondjuk az írrok felesége által készített parafatáblakép, vagy a búzatáblán talált női holttest keresztformája): „ebben a szövegben minden értelmezés, ami nyelvileg számottevő, minden kommentár, amelyben maga a nyelv jut szóhoz, jó interpretáció.”

Az értelmezés, a Mészöly-mű még éppen elviselhető mértékben szofisztikált önértelmezéséhez igazodva, végső soron önmagát értelmezi, önmagát, önmaga létezését igazolja – önmagával. A *Bevezetés a szépirodalomba* című könyv szerzője által emlegetett tekergő szöveglény, a „posztmodern kelgyó”, amely „enfarkába harap”, most nem (vagy nem csak) az irodalmi mű, hanem az irodalmi mű értelmezése, a műértelmezés (is). Persze kár volna tagadni, hogy igenis van elsődleges tárgya Szilasi tanulmányának, tudniillik Mészöly *Megbocsátása*, csak éppen a tárgy rendhagyó volta fokozottan helyzetbe hozza az „elbeszélés nehézségeivel” párhuzamos *értelmezés nehézségeinek* úgymond meta- és autopoézisét – azt a közeg- és műfajtudatos hermeneutikai gyakorlatot tehát, amely a nyolcvanas évek meghatározó irodalomkritikusánál, Balassánál még csupán a „bába típusú” elemzői alázat retorikájában működött. Az értelmezői szerepértelmezést, sőt szerepkényszert előtérbe állító szövegmivolt: az ábrázolt történet, illetve a történet ábrázolásának módja, amelyet egyébként Medgyes Tamás, teljes joggal, a kisregény mellérendeléses szerkezetét meghatározó képekben és képszerűségekben lát leginkább érvényesülni, így például a meztelenül napozó Mária keresztalakzatában is, mint a „keresztre feszítés parafrázisában”. És ezt a képi „parafrázist” a tanulmányíró két irányban parafrázeálja még tovább – egyfelől az olvasónak kiszolgáltatott szöveg allegóriájaként: „a *Megbocsátás* [...] széttárt karokkal ajánlja fel a szövegtestet a szimbolikus[-]allegorikus értelmezés számára”, másfelől a szövegnek kiszolgáltatott olvasói önismeret jelöléseként: „a szétvetett karokkal, összeszorított combokkal fekvő meztelen nőalak, Mária voltaképpen inkább az olvasó metaforája, aki kiteszi magát a szövegnek”. Az első változat, a kötet némely elemzésének ismeretében, mélyen igaznak tűnik, a másik lehetőség, tekintve, hogy az értelmezés oldaláról fogalmazódik, inkább szellemesen képmutató fordulatként értékelendő. Medgyes képértelmezése tulajdonképpen Szilasi hiperaktív szövegértelmezői gyakorlatát viszi tovább, miként a kötet egyik-másik elemzése.

Fontos továbbá hozzáfűzni a kötetnyitó tanulmány kritikátörténeti helyi értékéhez, hogy éppen ekkoriban, a kilencvenes évek második felében lett egyre nyilvánvalóbbá, hogy az „új próza” Balassa által kidolgozott, kétfázisú modelljén belül könnyen félrevihet a „narráció-központú prózát” felváltó „történetközpontú prózát” övező befogadói vágy, elvárás vagy ide-

ológia. Merthogy Szilasi az egyik lábjegyzetében nyomatékkaal utal a néhány évvel korábban Darvasi László prózájáról írott kritikájára, amelyben már úgy vélte, hogy „a Darvasi-recepciót és egy kicsit a legfiatalabb próza többi szerzőjének fogadtatását [...] az a Balassa Péter mentette meg az elbutulástól, akinek nevezetes [...] mondata (»Nem véletlen, hogy Mészöly nem a *Film* analitikus útján haladt tovább [...], hanem újra a történetközpontú próza felé fordult, odahagyva a narrációközpontú prózát») [...] belekódolta a hisztérikus várakozásra amúgyis hajlamos magyar irodalmi tudatba a történetre való várakozás hisztériáját”, majd azonnal hivatkozik „arra a felettébb fontos, de mostanáig sajnos némiképp elfelejtett Balassa-passzusra”, miszerint „a történetközpontúság már Mészölynél sem a hagyományos módon hódíttatik vissza, hanem a „káósszal való szerkesztés értelmében». (Egyébként Balassa kritikai jellegű bemutatósövege a történetmondó kedvről és képességéről ismert Darvasi 1994-es kötetéhez, *A Borgononi-féle szomorúsághoz*, ezzel a retorikus intéssel ért véget: „Te Laci, itt valaki nagyon jól mesél. / Vigyázz, Laci, mondom szeretettel és megbecsüléssel.”) Az eleve adott „káoszt” csak tovább erősítik, alapfokozatban zabolázott okfejtéseikkel, túlfokozatban zabolátlan gondolatársításaikkal, a szegedi tanulmánykötet szerzői, akik tehát a maguk műfaji körén belül – Esterházy Péter *Hahn-Hahn grófnő pillantása* című regényének apai fordulatával – *csácsognak, növelik a káoszt*.

Az arányosabb látás- és beszédmódú, mivel a „káósszal való szerkesztés értelmében” működő kisregény érzékelhető és értelmezendő tulajdonságaihoz jobban igazodó tanulmányokhoz sorolnám – Szilasi programadónak tekinthető összefoglalása mellett – az elméleti tájékozottságukat a mű alaposabb vagy (a korábbi olvasatokhoz képest) másképpen értésének szolgálatába állító Bagi Zsolt, Berta Ádám, Füzi Izabella, Müllner András és Szolláth Dávid írásait, valamint a filológusi erényeit felvonultató Vadai István szoros alakulástörténeti szövegelemzését. A többi szerzőnél, a különböző kritikai kérdésvetésekkal érkező Hárs Endrénél, a már idézett Kiss Attila Atilánál és Medgyes Tamásnál, továbbá a kötetet afféle újdadaista retorikával berekesztő Odorics Ferencnél viszont inkább érzem a módszertani megmutatkozás, sőt magamutogatás kényszeres önfeledtségét, semmint a voltaképpeni tárgy, a *Megbocsátás* iránti tényleges kíváncsiságot, és annak értelmezői következményeit – ami esetenként szórakoztató s így *megbocsátható* túlzásokat eredményez, olykor azonban körülményeskedő öncélúsággal fásaszt, netán egyenesen untat. Az előbbi változathoz tartozónak vélem például a tömegkulturális mátrixban önfeledten cikázó Hárs párhuzamszaporító gondolatáradását a Mészöly-mű egyes motívumainak tudományos-fantasztikus filmpárhuzamairól (harmadik típusú találkozásokról, jó- vagy rosszindulatú úrlényekről, nyálkás idegenekről...), az utóbbihoz meg leginkább Odorics elméletieskedő tolvajnyelven előadott, minden bizonnyal lazának szánt szövegabrakadabráját rendelném. És míg a kisregényből kölcsönzött címet (*Contra naturalem usum*) viselő Hárs-elemzés frivol retorikájának („egy kis pedofília, egy kis szodómia is mindig benne van a pakliban”) szexuális főcspása („üzöthajszolt a szöveg nyelvének erotikus csapkodása”) megtalálja a maga logikai helyi értékét („a szex és a nemiség széles tablója a *Megbocsátás*ban valami másra utal, mint a szexre és a nemiségre”), ha nem is a mű világán belül, de mégiscsak valamilyen értelmezhető összefüggésben („mintha a Mészöly-szöveg a jelöletlen filmes idézetek intertextuális lehetőségeivel egy tudományos-fantasztikus esztétikai tapasztalatot tükrözne”), persze jócskán túlhajtott formában („ember és úrlény e termékeny találkozásának víziója elegendő-e ahhoz, hogy egybefogja a szexuális és a földönkívüli paradigmát”), addig Odorics harsány öngazolásokkal

(„mégiscsak belátva, hogy olvasatokat letiltani nem lehet”) terhelt szövege többnyire efféle semmitmondó kinyilatkoztatásokba, stílusparódiaként is inkább bosszantó, semmint szóra-koztató, ráadásul szerkezetileg, sőt nyelvtanilag sem kellőképpen áttetsző, fülsértően ál-tudományos szakzsargonhalmozásokba torkollik: „Úgy vélem, a *Megbocsátás* [...] domináns megértési »alakzatát« két, egymásnak feszülő interpretációs eljárás hozza létre: az allegória trópusa köré szerveződő már-már idegesítően (sőt időnként nem már-már, hanem idegesít-ően) szigorú, könnyen megfejtethető allegorézis és – az előzőhöz hasonló pszichikai reakciót kiváltó, azonban azzal épp elletétesen működő – aporetikusság.” A félig-meddig önkéntelen önparódia tulajdonképpen a kilencvenes évek bölcsészkarain forgalmazott elméleti és mód-szertani közhelyeket („interpretáció”, „allegória”, „allegorézis”, „apória”) olcsósítja végképp jelentésnélkülivé, amelyek pedig jobb esetben hozzájárulhatnak a kisregény és a kései Mé-szöly-próza alaposabb megértéséhez. Mint ahogyan a *deKON-KÖNYV* jó néhány tanulmánya esetében hozzá is járulnak.

A rendszerváltozás utáni évek magyarországi irodalomértését jelentősen meghatározó elméleti vagy elméletieskedő irány frivolabb, mondhatni szegedi stílusa mellett nem tudok nem utalni röviden a poroszosabb jellegű, elsősorban a Kulcsár Szabó-féle hermeneutikai is-kolát jellemző változatra is – a kör egyik tagjának a korai Esterházy-prózával foglalkozó köte-tét bíráló Takáts József általános érvényű jellemzésével: a kritizált szerző „iskolájának a jel-legzetes szemlélete – az irodalom fejlődéstörténeti felfogása; a »visszaható érvényű olvasás« alkalmazása; a szellemi centrum–periféria-elmélet; az elméletfüggő elemzési mód; a rend-szerszerű, lehatároló-definiáló jellegű magyarázó modellekhez való vonzódás – összeköti őket [mármint a kötet tanulmányait]. Azt már nehezebb lenne megmondani, egyénivé teszi-e egyáltalán valami ezeket az elemzéseket.” Takáts kérdése, a megfelelő áttételekkel, ugyanúgy érvényes lehet a 2001-es kötet szerzőire is: „egyénivé teszi-e egyáltalán valami ezeket az elemzéseket”? És ez talán úgy derülhet ki leginkább, ha tényleg egymás mellett létező, egyedi ajánlatokként fogadjuk a tanulmánykötet egyes írásait, most már csak azokat, amelyek nem harsány módszertani önmegmutatkozásokkal igyekeznek „egyéninek” tűnni, hanem a Mé-szöly-mű vonatkozásában próbálnak valami „egyénit”, valami újat, valami érvényeset mon-dani – természetesen a Mészöly-műről.

Mert például az irodalomtörténész Vadai István tényleg magára a Mészöly-műre, annak több (öt kiadása során összesen négy) szövegváltozatban megnyilvánuló létezőmódjára fi-gyel, miközben egyrészt elégánsan átbillenti a (szinoptikus vagy genetikusság) érdekeltségű) filo-lógiát a hermeneutikába, másrészt módszeresen átvilágítja annak ontológiai mélységeit, amennyiben a (címbe emelt) „megbocsátás” eszméjével egylényegű, ámde nem létező ideális mű *helyett* a (kisregény egyik fejezetében elhangzó) „megbocsátás fordítottjának” metafori-kusan megfeleltethető, egyáltalán nem ideális, ámde annál inkább létező szövegekkel, szö-vegváltozatokkal foglalkozik – és jut el a filológia, a hermeneutika és az ontológia módszertani egységét összefoglaló (némiképpen *A műtől a szöveg felé* című Roland Barthes-tanul-mánnyal párhuzamos) végkövetkeztetésig: „A regény szövege soha nem azonos a művel. A történetmondás nem azonos a történéssel. A történelem [elbeszélése] nem azonos a múlt-tal. A mitológiai nem azonos az isteni kegyelemmel. A tárgyak nevei nem azonosak a tár-gyakkal.” És folytatva Vadai következtetésorát: az eszmék nevei sem azonosak az eszmék-vel. Így tehát a címbe emelt és a szövegben (illetve szövegváltozatokban) kétszer is felbuk-kanó „megbocsátás” szó sem lehet azonos a „megbocsátás” épületes képzetével.

A filológus szövegközeli belátásaival párhuzamos tanulságokra jut a kisregény nem is annyira történetmondó, mint inkább képi logikájával foglalkozó Füzi Izabella, miközben azért, az időszak irodalomtudományos szellemében, akkurátusan felmondja az értelem *jelen-nem-létének* súlyos hermeneutikai közhelyét is: „Ahogyan a *Megbocsátás*ban a képek »szóhoz jutnak«, az éppen arról tanúskodik, hogy olvashatóságuk nem biztosított egy mindenki számára elérhető, jelen-levő értelem által, csakis alakzatszerűségükben megragadhatók.” Egyébként a kisregény képi szerkesztettségének következményeit, azon belül a *jelen-nem-lét* nyelvi és képi tapasztalatainak összefüggéseit rendszerezi majd alaposabban Kelemen Pál 2003-ban – például az elbeszélés metonimikus (ok-okozati) és a leírás metaforikus (helyettesítősen alapuló) keresztmozgásainak hangsúlyozásával: „A kép nyelvileg visszaadhatatlan egyidejűségével a nyelv leíró narratívája áll szemben [hogy például miként boldogul a *Megbocsátás* elbeszélője az égben megmaradó füstcsík látványával]. Ez a narratíva metonimikus egymásutániségében kronologikus sorba állítható, viszont nem egy kronologikus időtapasztalatból fakad, s így a nyelv az értekek közötti közvetítő tevékenységében, a metaforikus cserék eredményeképpen folyamatosan a látott jelenre, a kép jelenlétére vonatkozik [vagyis a leírással szövetkező elbeszélés eszközeivel próbál valamit kezdeni a füstcsík alakzatával].” Az ezredfordulás éveiben (elsősorban az amerikai dekonstrukciós iskolába tartozó Paul de Man magyarul is olvasható szövegei nyomán) roppant népszerű *metafora-metonímia* fogalompár értelmezői toposza természetesen felbukkan az irodalomelméleti fegyverzet felszerelkezett *nap lovagjaihoz* méltón naprakész Füzi írásában is, mint ahogyan nem maradhat el okfejtéséből a „szimbolikus totalizáció” bűnös értelmezői vágyának határozott elhárítása sem, lévén „a kép nem eshet egybe a valósággal”.

És ezen a ponton, a kilencvenes és kétezres években forgalmazott irodalomelméleti kulcskifejezések, sőt jelszavak vonatkozásában, talán érdemes sorra venni az 1986-os újvidéki kötet legfontosabb hívószavait is: „történet”; „szereplő”; „motívum” (Balassa Péternél: „motivikus őscsír”)”; „jelkép” (leginkább Szörényi Lászlónál); „őskép” (Thomka Beátánál); „félhomály” (az Akutagava-mottóból kölcsönözve Utasi Csillánál); (keresztény) „hagyomány” és (pogány) „mítosz” (Boros Gábornál, Máté J. Györgynél és Szörényinél); „megbocsátás” (Balassánál: „a megbocsátás szó jelenségeköre”)... A rovincsolt fogalmak közül leginkább talán a mellérendeléses szerkezetet jelölő „motívum” és „jelkép” szavak előlegezhetik a Füzinél és pár évvel később Kelemennél hangsúlyozott képiség, illetve nyelv-kép-viszonyok előtérbe állítását. Némi túlzással még azt is mondhatnánk, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek *nyelvi fordulatának* kritikai feldolgozása után, a kilencvenes-kétezres években végre a Mészöly-értelmezéstörténet is átesett a Mészöly-prózában már korábban, a *Megbocsátás* időszakában jelentkező *képi fordulaton* – csak hogy azután majd megmutatkozzanak a kései pannonepika úgynevezett *téri fordulatainak* a kritikai következményei is, például Szolláth Dávid tanulmányában, illetve későbbi Mészöly-elemzéseiben. Noha például Füzi és a szegedi kötetben nem szereplő Kelemen esetében – és ez döntő különbség az 1986-os és a 2001-es tanulmánygyűjtemények nyelvjátékai között – olykor mintha nagyobb súly esne a fogalmakra és a módszerre, mint a fogalomhasználat és a módszer tulajdonképpeni tárgyára, az irodalmi műre. De nézzük, miként fogják használatra a *deKON-KÖNYV* egyes szerzői a kilencvenes évek irodalomelméleti szerszámoládájából éppen kiválasztott fogalmakat, fogalompárokat, szemléleti sémákat; rá tudnak-e világítani ezek segítségével azokra a szövegtulajdonságokra, amelyekre

a *Megbocsátás* vagy a Mészöly-próza értelmezéstörténetének korábbi szakaszaiban nem esett kellő mennyiségű és minőségű fény.

Az alkalmazott fogalom párok Bagi Zsoltnál – a *metafora–metonímia* ellentétalakzat kötelességszerű említésén túl („A szó szerinti metaforák pedig úgy viselkednek, mintha nem helyettesítői [metaforái], hanem okai [metonímiái] lennének a történéseknek.”) –: az istenábrázolásokról értekező Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitésztől kölcsönzött *homologikus–anologikus* (hasonlóságelvűség–nem hasonlóságelvűség); Berta Ádámnál: a feminista elkötelezettségű Julia Kristevától eredeztethető *szimbolikus–metonimikus* (bár a bolgár származású irodalomtudós talán inkább „szemiotikus” mondana a patriarchális „szimbolikus rendet” veszelőzetető „metonimikus” helyett); Szolláth Dávidnál: a filozófus és művészettudós Louis Marin által elemzett térképre mint jelrendszerre érvényes *tárgyirányultság–önirányultság* (párhuzamba állítva az egyszerre világábrázoló és öntükröző Mészöly-próza Pannóniáját Joyce Dublinjével); Müllner Andrásnál pedig: az anyag- és közegtudatos képfenomenológiai megközelítéshez a John L. Austin-féle beszédaktuselméletből kölcsönzött *konstatív–performatív* (amelyet egyébként az elemző *performációja* „a mágikus realizmus paranoid poétikájaként” *konstatál* a *Megbocsátás*ban)... Müllner értelmezése néhány évvel később, 2007-ben teljesebbé válik „a könyv és a hipertext kapcsolatáról” (azon belül „a könyv alternatívájáról, a lineáris írás kritikájáról, a hierarchia eltörléséről, a szerző haláláról és az olvasó emancipálásáról”) írott művének *Megbocsátásról* szóló fejezetében, amelyben sorra veszi „a mészölyi fogalom-konstelláció néhány darabját”: a „töredékességet”, a „térképszerűséget”, a „káoszt”, a „sűrítést”, a „közérzetet”, az „akronologikusságot”, az „atonalitást”, az „útonlétet”, a „részt”, a „ferdeséget” és a „nyomozást”. Szolláth viszont 2020-ban Mészöly monográfusaként varrja el a kisregénnyel kapcsolatos szövegtérképészeti munkáit, méghozzá a *Magyar novellából* (1979), *A balsejtelem lüktető pontocskáiból* (1981), a *Megbocsátásból* (1983) és a *Családarádásból* (1995) álló kései „családtörténeti ciklus” keretein belül: „Rokonságuk már a művek felszínén, a motivikus-anekdotikus hasonlóságok szintjén is látszik. Tudjuk, a pannon próza egyes darabjai transztextuális rendszert alkotnak, azaz a különböző művekben visszatérő azonos helyszínek, szereplők, történetfragmentumok kedveznek az elbeszélések és kisregények együttlvasásának. Ezekben a művekben azonban a többenél is sűrűbb a szövegek közötti kapcsolatrendszer, és a hasonló alapanyag különböző megformálásainak összehasonlítása természetesen nem vitatja el az egyes művek önállóságát, önértékét.”

A *deKON-KÖNYV* egykori szerzőjéből Mészöly-monográfussá váló Szolláth húsz év távlatból ekképpen látja a 2001-es tanulmánykötet irodalomkritikai körülményeit (a szegedi konferencián az 1942-ben keletkezett *Koldustánc* hatalmpolitikai játszmaábrázolását szóba hozó Németh Gábor kapcsán): „A Mészöly-értelmezések ott Szegeden és általában véve a kilencvenes években Magyarországon főként a művek szövegszerűségéről, dekonstruktív potenciáljáról, trópusairól, olvasói elvárásokat megzavaró narrációs megoldásairól szóltak, a morál, a politikum és a hatalom kérdéséről azonban egyáltalán nem. Németh szövege arra tett kísérletet, hogyan lehet a nyomorról hitelesen (a témával járó közhely- és ízléscsapdákat elkerülve) beszélni [...]” És talán éppen Szolláth tett az utóbbi évtizedekben a legtöbbet azért, hogy a „szövegszerűség” és a „dekonstruktív potenciál” mellett további szempontokkal, például „a morál, a politikum és a hatalom” újrafogalmazott témáival, egyszóval a *retorikai* olvasásmódot kiegészítő *politikai* értésmóddal, vagy éppen a *képi fordulatra* rálicitáló *téri fordulat* kérdésselvetéseivel tudjunk közelíteni a kései Mészöly rendhagyó szerkezetű és mű-

ködés módú – éppen ezért sokakból kisebb-nagyobb idegenkedést kiváltó – pannonepikájához, azon belül az először 1983-ban megjelent kisregényhez. Merthogy amennyire Müllner mediatisztált „hipertext” elképzelésében, annyira Szolláth térpoétikai „transztextualitás” leírásában is kiemelt helyi értéket tölt be a *Megbocsátás*. Csakúgy, mint Grendel kritikái, leginkább a bemerevített *szövegszerűség-történetyszerűség* ellentétpárra épülő, 2002-es számvetésében Mészöly „időskori prózájáról”. Vagy N. Tóth Anikó és Görözdi Judit 2006-ban kiadott Mészöly-könyveiben, az utóbbinál a „ráfogásos” egyszerűsítések ellenében működő mészölyi „közérzettel” egyenértékű „elhallgatásalakzatokban”, az „elhallgatás mint hitelesebb megszólalás” jegyében.

A nyolcvanas évek Mészöly-olvasatainak hangfekvését idéző javaslat Görözditől – gondoljunk például a kisregény cím Balassa-féle magyarázatára – vonatkozhat akár az értelmezés sajátos változatára, a „megbocsátás” bensőséges tapasztalatával egyenértékű, alázatos „elhallgatás” követő „hitelesebb megszólalásra” is, amelynek persze már nem adatik olyan eszményi akusztikai tér, mint az 1986-os újvidéki tanulmánykötet értelmezői közösségének, vagy éppen, a nyilvánvaló különbségeket figyelembe véve, az 1999-es szegedi tanácskozás résztvevőinek. És még akár a nyolcvanas évek „gyülekezeti egyetértését” megszakítva folytató irodalomtudományos üveggyöngyjáték jogos visszahatásaként is értékelhetnénk a rákövetkező évtizedek során egyre látványosabban kibontakozó celeb- és influenszerkultúrát – ha nem tudnánk, hogy ez inkább az irodalmi világban csak némi fáziskéséssel érzékelhető, többszövevényű kulturális változások egyenes következménye. Itt most csupán egyetlen címmel, Dunajcsik Mátyás 2007-ben megjelent vitairatának összetett címalakzatával utalnék a Mészöly-próza értelmezéstörténetét is szükségszerűen befolyásoló jelenségre: *Az olvasó lázadása, avagy túléli-e a kortárs irodalmi élet arcvessztés nélkül az online nyilvánosság robbanását?*

Végső soron – visszafordulva az „online nyilvánosság robbanását” még éppen megelőző időszak irodalomértéséhez – az 1984-ben Balassa által már megállapított értelmezői helyzet („az olvasónak magának kell nyomoznia az ismeretlenben”) fokozódik a *deKON-csoport* 2001-es tanulmánykötetében, illetve az utána napvilágot látott *Megbocsátás*-elemzésekben, amennyiben látványosan felerősödik a Mészöly-mű mottójában is jelölt jelentésbeli homályosságból („Örökös félhomályban élt.”) és szerkezeti töredékességből („Mintha egy törött pengéjű, finom kardra támaszkodott volna.”) fakadó nyitottság- és szabadságtapasztalat. Ezt a nyitottságot egyes tanulmányírók, a szabadság jegyében, elsősorban a szöveg értelmezésére, mások viszont, szintén a szabadság jegyében, inkább önmaguk módszertani-stiláris megjelenítésére használják. A kilencvenes-kétezres évek Mészöly-értelmezőinek körében tehát elsősorban nem is annyira elméleti síkon mutatkoznak különbségek (a hermeneutikai vagy dekonstrukciós jellegű *nyelvi fordulat*, a fenomenológiai vagy ideológiakritikai érdekeltségű *képi fordulat*, a *kultúratudományi fordulat*, a *mediális fordulat*, a *téri fordulat*, vagy más egyéb tudományos fordulatok jegyében), mint inkább az elméleti és módszertani eszközök használatának arányaiban és módjaiban. Hogy most akkor – megpróbálva visszaadni a szegedi csoportosulás kapcsán emlegetett dekonstrukció kritikusanak szójátékát („*text as pre-text*”) – az önkifejezés *ürügyének* tekintik, tekintjük az irodalmi művet, jelen esetben Mészöly *Megbocsátását*, vagy az irodalomértés elsődleges *ügyének*. Egy biztos: (újra)értelmezőként (is) nagyon sokat lehet tanulni a *Megbocsátásból* és a *Megbocsátásról*. Legyen ez akár 1986-ban, akár 2001-ben, vagy akár 2021-ben.

HIVATKOZOTT MŰVEK

- Abrams, Meyer H.: *Construing and Deconstruction*, in: *Romanticism and Contemporary Criticism*, Ithaka, N. Y., 1986.
- Ágh László: *Megbocsátható-e a bűn? Kérdések Mészöly Miklós Megbocsátás című regényéhez*, in *Új Dunatáj* 1996, 1.
- Alexa Károly: *Tanúsítás és kegyelem*, in *A szerecsen komornyik*, Budapest, 1999.
- Austin, John L.: *Tetten ért szavak*, ford. Pléh Csaba, Budapest, 1990.
- Bakonyi István: *Mészöly Miklós: Megbocsátás*, in *Forrás* 1985, 9.
- Balassa Péter (szerk.): *Diptychon. Elemzések Esterházy Péter és Nádas Péter műveiről 1986–88*, Budapest, 1988.
- Balassa Péter: *Hajónapló-töredék. A tragikum elvesztése és irodalmunk*, in *Hiába: valóság*, Pécs, 1989.
- Balassa Péter: *Segédigék. Esterházy Péter prózájáról*, Budapest, 2005.
- Balassa Péter: *Átkelés. Lélekkertészet*, Budapest, 2009.
- Barthes, Roland: *A műtől a szöveg felé*, ford. Kovács Sándor, in *A szöveg öröme*, Budapest, 1996.
- Bednancs Gábor: *Kihez s ki szól? A kilencvenes évek értekező prózájáról*, in *Alföld* 2000, 12.
- Boka László: *Dekontrollált konszolidáció*, in *BUKSZ* 2004, 2.
- Bónus Tibor: *DeKON és dekonstrukció*, in *Literatura* 1998, 1.
- Darvasi László: *A Borgognoni-féle szomorúság*, Pécs, 1994.
- De Man, Paul: *Szemiológia és retorika*, ford. Orsós László Jakab, in Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*, Budapest, 1991.
- Dunajcsik Mátyás: *Az olvasó lázadása, avagy túléli-e a kortárs irodalmi élet arcvesztés nélkül az online nyilvánosság robbanását?*, in *Magyar Narancs* 2007, 33.
- Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*, Budapest, 1986.
- Esterházy Péter: *Hahn-Hahn grófnő pillantása*, Budapest, 1992.
- Gadamer, Hans-Georg: *Szöveg és interpretáció*, ford. Hévízi Ottó, in Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*, Budapest, 1991.
- Görözdí Judit: *Hangyasírás, csillagmorajlás. Elhallgatásalakzatok Mészöly Miklós írásművészetében*, Pozsony, 2006.
- Grendel Lajos: *A tények mágija. Mészöly Miklós időskori prózája*, Pozsony, 2002.
- Hárs Endre, Szilasi László: *Lassú olvasás*, Szeged, 1996.
- Hornyik Miklós: *Emberszabású politikát*, in *Képes Ifjúság* 1969, 12, 31.
- Hornyik Miklós: *Az ismeretlen író*, in *Új Symposion* 1981, 4.
- Joyce, James: *Ulysses*, ford. Szentkuthy Miklós, Budapest, 1974.
- Kálmán C. György: *Kérdésáradás*, in *Beszélő* 1999, 4.
- Kelemen Pál: *Kép és szöveg Mészöly Miklós Megbocsátás című elbeszélésében*, in Józán Ildikó, Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *Az elbeszélés módozatai. Narratíva és identitás*, Budapest, 2003.
- Kristeva, Julia: *La révolution du langage poétique*, Paris, 1974.
- Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*, Budapest, 1993.
- Kulcsár-Szabó Zoltán: *DEkonFERENCIA*, in *Irodalomtörténeti Közlemények* 1996, 5–6.
- Losonc Alpár: *Érinthetőség és jelenlét*, in *Új Symposion* 1981, 4.
- Marin, Louis: *La ville dans sa carte et son portrait*, in *De la représentation*, Paris, 1994.
- Miller, J. Hillis: *On Edge. The Crossways of Contemporary Criticism*, in *Theory Now and Then*, Durham, 1991.
- Müllner András, Odorics Ferenc (szerk.): *Megbocsátás*, Budapest–Szeged, 2001. – *Bagi Zsolt, Berta Ádám, Füzi Izabella, Hárs Endre, Kiss Attila Atilla, Medgyes Tamás, Müllner András, Odorics Ferenc, Szilasi László, Szolláth Dávid és Vadai István írásaival*

- Müllner András: *A császár új ruhája. Esszék a könyv és a hipertext kapcsolatáról, valamint más médiumokról*, Budapest, 2007.
- N. Tóth Anikó: *Szövegvándor. Közéletek Mészöly Miklós prózájához*, Pozsony, 2006.
- Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*, Budapest, 1986.
- Odorics Ferenc: *A disszemináció ábrándja*, Szeged, 2002.
- Penavin Olga, Thomka Beáta, Utasi Csaba (szerk.): *Tanulmányok*, Újvidék, 1986. – *Balassa Péter, Boros Gábor, Fogarassy Miklós, Ladányi István, Máté J. György, Piszár Ágnes, Pozsvai Györgyi, Szörényi László, Thomka Beáta és Utasi Csilla* írásaival
- Pseudo-Dionüsziosz Areopagitész: *Misztikus Teológia*, ford. Erdő Péter, in Vidrányi Katalin (szerk.): *Az isteni és emberi természetről. Görög egyházatyák*, Budapest, 1994.
- Ricœur, Paul: *Idő és elbeszélés*, ford. Angyalosi Gergely, in Penavin, Thomka, Utasi (szerk.), 1986.
- Ricœur, Paul: *Az interpretációk konfliktusa*, ford. Martonyi Éva, in Fabiny Tibor (szerk.): *Ikonológia és műértelmezés 3. A hermeneutika elmélete*, Szeged, 1998.
- Siposhegyi Péter: *Bocsánatos béke*, in *Mozgó Világ* 1985, 3.
- Szávai János: *A nyomorúság szépsége*, in *Új Írás* 1986, 2.
- Szentesi Zsolt: *Az ismétlődés és a metaforikus epikai struktúra Mészöly Miklós Megbocsátás című művében*, in *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből*, Eger, 1990.
- Szilágyi Márton: *A deKONcepciók szabadsága*, in *Jelenkor* 1998, 7–8.
- Szolláth Dávid: *Mészöly Miklós*, Budapest, 2020.
- Takáts József: *A Bolond utazás mítoszai*, in *Jelenkor* 1991, 1.
- Takáts József: *Megbocsátás: mítoszelemzés*, *Jelenkor* 1991, 7–8.
- Takáts József: *Esterházy, kezdetben*, in *Jelenkor*, 2009, 1.
- Toldi Éva: *„Pontos történetek”*, in *Új Symposion* 1981, 4.
- Toldi Éva: *Együttélés és izoláció*, in *„Összetartozó neszek”*, Újvidék, 1997.
- Tüskés Tibor: *Az ablakmosó és a többiek. Tanulmányok, esszék, dokumentumok Mészöly Miklósról*, Pécs, 2010.

URBANIK TÍMEA

Történi és állítódik

MÉSZÖLY MIKLÓS: MERRE A CSILLAG JÁR?¹

Balassa Péter, Fogarassy Miklós,
Jankovics József, Szegedy-Maszák
Mihály és Vadai István emlékének

Az utazás Mészöly Miklós írásaiban olyan állandó elem, mely szinte az összes művében kiemelt szerepet kap. Az érintett terek bejárásával egy komplex prózatér jön létre. A történetek egyik fő szála bizonyos terek bejárása, legyen az egy konkrét utazás (*Pontos történetek útközben, Magasiskola*), háború utáni helyzetkép (*Bolond utazás, A három burgonyabogár*), bibliai történet újragondolása (*Saulus*), egy képzeletbeli utazás (*Merre a csillag jár?*), vagy néhány száz méter bejárása (*Film*). Az utazás, az úton levés az a keret, amelyben történik valami. Sőt előfordul, hogy a tér szinte szereplővé válik. Írásomban egy olyan utazást emelek ki ebből a geográfiailag is meghatározható prózatérből, mely nem konkrét helyhez köthető, a külső és a belső utazást vegyítő darab. A *Merre a csillag jár?*², már címében is térbeliséget jelölő és megkérdőjelező prózadarab, ahol egy kisváros speciális térbeli struktúrában jönnek létre olyan események, melyek részben szokatlanok Mészöly írásaiban. Az utazás és megérkezés terei az úton lét, az idegenség, a vendégség szimbolikájának adnak helyet. Olyan keret jön létre, melyben a statikusság a végtelen mozgás spiráljában jelenik meg, teret adva az időtlenségnek.

A történetben az elbeszélő utazó egy téren a hajójára várva találkozik egy buszra várakozó csoporttal, akikhez a hajó késése miatt keletkező időben csatlakozik, és hazatér velük a társaság kisvárosába. A várakozás és az utazás közben a szemlélő és résztvevő pozíciói váltják egymást az elbeszélő részéről, aki egy antropológiai tablót állít össze megfigyeléseiből. Az elbeszélő magát mint idegent próbálja pozícionálni a csoportban, célja, hogy megőrizze in-kognitója hitelességét.

A *talán idegen városba érkezés* Mészöly rövidprójájának egyik alaphelyzetét idézi fel, melyben az utazó véletlenül egy ismeretlen helyre érkezik, s beszámol az ottani megfigyeléseiről.³ Thomka Beáta az írói *Műhelynaplók* feldolgozásának tapasztalatát is tartalmazó köte-

¹ Az előadás szóbeli változata elhangzott az *Utazás és spiritualitás a klasszikus és neolatin kultúrákban* című nemzetközi konferencián 2018. május 17–18-én az ACRIL (Artes CRItica Linguistica) és a Francia Kapcsolat kutatócsoport szervezésében a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen.

² A *Merre a csillag jár* megjelenései: Jelenkor 1984/7–8, 609–636. Kötetben (a szövegben megadott lapszámok erre a kiadásra vonatkoznak): *Merre a csillag jár*, Szépirodalmi, Budapest, 1985, 193–255. Későbbi kiadás: *Volt egyszer egy Közép-Európa. Változatok a szép reménytelenségre*, Magvető, Budapest, 1989, 543–587.

³ Vö. Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*, Kalligram, Pozsony, 1995, 39–40.

tében Mészöly szövegközi műveleteiként a motívumismétlődések után az alaphelyzet-ismétlődést említi, s a következő példával írja le: „A Mészöly-próza egyik ilyen visszatérő mozzanata a megérkezés, átmeneti tartózkodás, betoppanás egy ismeretlen helyre, majd a távozás onnan. Rendszerint maga az elbeszélő, ritkábban a történetbeli szereplő a történet helyszínén ideiglenesen időző alak.”⁴ A *Merre a csillag jár?* egy utazás különböző állomásait jeleníti meg: egy átmeneti tartózkodással indul a falu terén, majd ismeretlen helyre érkezik az elbeszélő, ahonnan rövid időn belül távozik, s közben ottléte folyamatos megérkezés is. Az ismerősség jelenléte mellett mindvégig megőrzi az idegen inkognitóját.

Georg Simmel az idegen objektivációjáról írja: „Miótan gyökerei nem rögzítik az idegent sem a csoport egyes összetevői, sem egyoldalú irányultsága számára, az idegen mindezekkel szemben áll, mégpedig az »objektív« sajátos attitűdje révén. Ez nem pusztán távolságot vagy részvétlenséget jelent, hanem a távolság és a közelség, a közömbösség és az elkötelezettség sajátos képződményét.”⁵ Jelen esetben az elbeszélő inkognitója, személyének titokban maradása felerősíti ezeket a jellemzőket. Az idegen pozíciójáról így ír Simmel: „[...] e mozgékony-ságban jön létre a közelségnek és a távolságnak azon szintézise, amely az idegen formális pozícióját meghatározza: hiszen a teljesen mozdítható képes érintkezni *minden egyes* elemmel, miközben *egyetlen egyhez sem* kapcsolódik szervesen a rokoni, helyi és szakmabeli kötöttségek révén.”⁶ Az elbeszélő a csoport több tagjával kapcsolatba kerül, vagy csupán a megfigyelésének tárgyai a többiek. „Az idegen pozíciójához legalább két elem szükséges: egyrészt, hogy valaki idegenként tekintsen rá, másrészt a helyzet, amelyben idegenként mutatkozik. Az „idegen” szót „csak *viszonylatban* (x idegen y számára) és csak *alkalomszerűen* (valami idegen az egyik vagy a másik esetben) használhatjuk”⁷ – írja Bernhard Waldenfels.

Thomka Beáta monográfiájában felhívja a figyelmet arra, hogy Mészöly elbeszélője „a dolgok előadásában átmenetileg sem ad föl egy bizonyos távolságot.”⁸ Konceptiója szerint „Az elbeszélő én és a tapasztaló én, vagy a történetmondó és az átélő én közötti viszony sajátos differenciáltságban jelentkezik ebben a művészetben. Mintha kölcsönösen figyelemmel tartanának egymást ezek az éntudatok, s a közülük éppen megszólaló személy rejtélyesen utalna a másik jelenlétére, ám el is homályosítaná e jelenlétet azzal, hogy elbizonytalanítottá teszi a közlés személyességét.”⁹ A narrátor személyének ez az osztottsága, rétegeessége párhuzamba állítható az általa létrehozott tér és idősíkok hasonló struktúráival. A valóság, a tények megragadhatatlansága indokolhatja e többnézőpontúság létrehívását. Tehát a narrátor pozíciójában is megjelenik a távolság, mely a benne lét és kívülség egymásba játszó formáiban artikulálódik. E pozíciónak a legszemléletesebb formája a tanú helyzetében kerül megfogalmazásra, aki résztvevő és szemlélő egyaránt. Szemtanúsága, vagy Mészöly terminusával élve: *eleve elrendelt tanúsága* a benne lét és az idegenség együttes jelenlétét szavatolja. Ez a narrációban használt többféle nézőpont, mely egy figurához kötődik a terek szintjén a *Merre a csil-*

⁴ Thomka Beáta: *Prózai archívum. Szövegközi műveletek*, Kijárat, Budapest, 2007, 50.

⁵ Georg Simmel: *Exkurzus az idegenről*, ford. Teller Katalin, in *Az idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*, szerk. Biczó Gábor, Csokonai, Debrecen, 2004, 57.

⁶ Uo.

⁷ Bernhard Waldenfels: *Az idegenség etnográfiai ábrázolásának paradoxonjai*, ford. Teller Katalin, in *Az idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*, szerk. Biczó Gábor, Csokonai, Debrecen, 2004, 99.

⁸ Thomka Beáta: *Mészöly Miklós*. 26.

⁹ Uo.

lag járban a kétféle kisvárosi tér egymásra másolódásában jelenik meg. Mintha nem is lenne lényegi különbség a kétféle tér között a narrátor nézőpontjából, aki megfigyelő, néző mindkét helyen. Az elbeszélésben az önkéntes idegenvezető szerepét betöltő öregúr szavaival egybevetve egy másfajta egység is kirajzolódni látszik: „Száz kilométer, öt kilométer... Szerintem csak azt méricskéljük ilyenkor, hogy kívülről vagy belülről gondolunk-e valamire. Egy helyen élünk, uram – és mélyen a szemembe nézett.” (199)

A tér lokalizálásnak a Mészöly-prózában felbukkanó gyakori formája a „hátmögöttiség”, mögöttiség, melynek vannak konkrét szereplőhöz és viszonyrendszerhez kapcsolódó formái és vannak általánosabb szintű megfogalmazásai. Ez utóbbira lehet példa az *Érintések Naplójegyzeteiben* felbukkanó cím-lehetőség: „Címben adott téma: A hátmögötti város.”¹⁰ megvalósulásaként is értelmezhető a *Merre a csillag jár?*, melynek jellemző városa, tere a bevezetésben így szerepel: „A nyári égen úgy sorjáztak a bárányfelhők, mint majdnem mindig, vagyis soha. Az ilyesmi eleve olyan hangulatot áraszt, mintha minden láthatót nemrég csomagoltak volna ki egy hát mögötti dobozból: füveket, fákat, settenkedő kutyákat, asszonyokat és férfiakat, artézi kútnál várakozó lányokat. Kicsomagolták és helyükre rakták őket. Mint a bájos vásári szentképeken.” (193) A hát mögötti dobozból való kicsomagolás egyrészt a folyamatos ottlétet, egy másik dimenzió permanens jelenlétét, másrészt a város és a kép megrendezett, szcenírozott jellegét is mutatja. Mészöly a következőképpen beszél a mű értelmezéséről:

A Merre a csillag jár-ról nehéz beszélnem, különösen az értelmezéséről. Én mély-realista írásnak érzem, noha sok szempontból álomszerűen naturalista benyomást is kelthet. Vízió-epikának hathat. Dehát legbelül valamennyien tele vagyunk ilyen történetekkel, tájakkal, közérzetekkel, meditációkkal, alakokkal és találkozásokkal. Persze csak akkor, ha jobban odafigyelünk. Mindenesetre az élő létezésünk, majd valamiféle elmúlásunk határvidékének mások a törvényszerűségei, mint a kvantumfizikának – mégis ugyanarról a rejtélyről beszélnek. Nem kijátszhatók egymással szemben. Mély realizmus bilincseli össze őket. Talán ezt az írást is így kellene olvasni: mint egy tudósítást egy bennünk lappangó, valóságos világról. Végre is, az árnyékunk is mi vagyunk – nélkülünk nincs és mi se vagyunk nélküle. Ismerjük az árnyékát-vesztett ember kalandjait meg tragikumát – a német irodalom egyik mesterműve. Vagyis nemcsak az a tét – no meg az irodalom témája –, hogy társadalmi-politikai realitásokkal éljünk együtt, hanem az is, hogy az árnyékunkkal is megpróbáljuk a szembenézést. Már csak azért is, mert az árnyékok világába költözünk – ha a nyelv géniusza nem téved. Igen, igazad van: ez az írás valamiképpen a halálról szól. Valamilyen élő halálról. Nem tudom. Talán az elpusztíthatatlan életről.¹¹

A Chamisso Schlemil történetére való utalás, az ember, aki eladja az árnyékát az ördögnek és attól fogva kiveti magából a társadalom, Szerb Antal értelmezésében a romantikus ember idegenségének alapélményét fejezi ki, hogy nincs otthon sehol sem.¹²

A belül-lét és a mögöttiség terei válnak itt egymás szinonimáivá, ahogy a mély-realista és az álomszerűen naturalista minőségek is valami közösré utalnak. Az alaphelyzet: az idegen megérkezik egy számára ismeretlen városba. Bár ebben az írásban mind a megérkezés, mind

¹⁰ Mészöly Miklós: *Naplójegyzetek*, in Uő: *Érintések*, Szépirodalmi, Budapest, 1980, 164. A hátmögötti városra történő utalás a műhelynaplóban is többször megjelenik. *Műhelynaplók*, s. a. r., jegyz. Nagy Boglárka – Thomka Beáta, Kalligram, Pozsony, 2007, 1. napló *Motívumok (1948–1955)* 22, 71; 13. napló [*Zsebnaptár 1987*] 867.

¹¹ Mészöly Miklós: *Még nem jött föl a nap*, in Uő: *A pille magánya*, Jelenkor, Pécs, 1989, 218–219.

¹² Szerb Antal: *A világirodalom története*, Révai, Budapest, 1941, 216.

az utazás és elsősorban az idegenség az, ami kiegészítő ellentétével együtt jelenik meg, tehát másképpen.

Az a retorikai-stilisztikai gondolatalakzat, amelyet Mészöly az önértelmezésében használ: „élő halál”, „elpusztíthatatlan élet” egymást kizáró, egymásnak ellentmondó fogalmakat foglal szoros szintaktikai egységbe. Az elbeszélésben a főszereplőhöz önkéntes idegenvezetőként szegődő öregúr nyelvfilozófiai eszme-futtatását a szavak értelmetlenségének példájával, az idézetben eredetileg is kurzívan kiemelt oximoronral zárja: „Gondolja csak meg, hogy mivel szórakoznak – két más jelentésű névből csinálnak egyet! Azt mondják, *testetlen test*. De ha egy állítás téves, két elemének neve hogyan jelenthetne mást, mint semmit?! Kilukadtak a szavak. De aki keres, talál!” (198) [Kiemelés az eredetiben.] A szavak használhatóságával kapcsolatban megfogalmazott kétely és a könyvekre irányuló gyűjtögető és gubnáló szenvedély a szó szerkezethez hasonlóan ellentétes jelentésű. Az öregúr ennek a feszültségnek a képviselője, aki nem hisz a szavak kifejező erejében, mégis folyamatosan beszél, s mindenféle írásos anyagot gyűjt. Az elbeszélő alakjában megjelenő ismerős idegen is egy ilyen ellentmondásos figura.¹³

A főszereplő elbeszélő hasonló helyre érkezik, mint ahonnan elindul, s bár idegen, de sok minden ismerős számára. Az utazás, egyfajta mozdulatlan utazásként is felfogható, az ábrázolt tér jellemzői rendre visszatérnek az „új” helyszínen. „Az út- és utazás-jellegű értésformák középpontjában mindig egy olyan többes térbeli gyakorlat áll, amely a megértés folyamatának a jövő felé nyitott dimenzióit a másság mitológemájához, az idegen kultúrához, az idegen térelemhez, az idegen névvilághoz, az eltérő identitás »merek jelölőihez« (Lyotard) kapcsolja. Amire az »utazó« perspektívája nyílik rá, az más szögéből nem látható.”¹⁴ Az utazás leírásában újra felbukkan a mögöttség dimenziója: „Ötórás utazás volt. Mindvégig változatos tájak maradtak el mögöttünk, amilyen a nyugati határszélig terjedő vidék, tele bensőséges meglepetéssel.” (208) Sőt, a mögöttség mellett itt már explicit módon, egy hasonlatban megjelenik a határszél, mely jelzi a peremvidékre érkezés tényét. A kezdőkép: a hát mögötti dobozból kicsomagolt tér az új helyszínen újra megjelenik: „A háborúk utáni emlékművédelem gondoskodott róla, hogy az épületek nélkülözzék az időmúlás májfoltjait: mintha azokat is nemrég csomagolták volna ki egy hát mögötti dobozból.” (218) A hasonlatba foglalt kép amellet, hogy párhuzamot teremt az elsőként említett helyszínnel, másrészt a régivel, a korábbi állapottal való azonosságot, a romlatlanul fennmaradást, illetve a helyreállítás sikerességét is jelzi. A helyszín leírása és a „megállt az idő” hangulat, a megőrzés ténye, s a hozzá kapcsolódó nosztalgia Krúdy írásait is idézheti. „A városka (amelyben Szindbád egykor katonáskodott) mintha mit sem változott volna. Némely vidéki város, a hegyek között, völgyekben, mintha századokig aludna, ha egyszer elalszik.”¹⁵

A „hát mögötti doboz” megőrző és megjelenítő funkciói kapnak szerepet a *Merre a csillag jár?* vízióepikájában, az emlékezés és a szembenézés megtartó erejét is szimbolizálva. Az az

¹³ Az oximoron megjelenésével Mészöly prózájában *Hídhelyzet és közöttség* Mészöly Miklós írásaiban című tanulmányomban (Híd, 2007/2. 37–49), illetve a doktori dolgozatomban is foglalkozom: *Keletkezéstörténetek: Intratextuális és genetikus kapcsolatok Mészöly Miklós prózájában*. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/2554/8/ut_doktorivegleges.pdf

¹⁴ Faragó Kornélia: *Kultúrák és narratívák*, Forum, Újvidék, 2005, 14.

¹⁵ Krúdy Gyula: *A hídon, Negyedik utazás*, in Uő: *Szindbád*, szerk. Kozocsa Sándor, Magyar Helikon, Budapest, 1973, 52.

írói magatartást felrajzoló paradoxon, melyet Mészöly így fogalmaz: „a körön belül kívül állás” itt az elbeszélő pozíciójában is megjelenik: „A kör szélén, de mindenképpen a körön belül álltam, érdekelt partizánként.”¹⁶

A kisregény másik alaphelyzete a várakozás, mely később az elbeszélőre szűkítve variálódik. Az első kép, amit látunk ez:

Rég nem találkoztam ilyen csendes derűvel várakozó tömeggel. Lehettek vagy százan. Volt köztük szegényesebben és módosabban öltözött, nem hiányoztak a különcködők sem, divat majmolói, egészében mégis úgy hatottak, mint száz ember, akik véletlenül összeverődtek. Ám ez mégsem volt így, kiderült; valamennyien a pócsi vásárról voltak hazatérőben. Ezért lógott mindenkinek a kezében szatyor vagy cekker, némelyiknél kopott bőrönd, átalvetősre megcsavart zsák, sőt vadonatúj tarisznya is – leffegő hajtókáján az újra divatos pusztai zsánerkép bőrből domborított mása: *...pásztor áll a rónaközépen, Mint a szobor, merően, A pusztát síri csönd fődé el, mint elfödik a halottat szemfödélle. Nagy messze tőlem egy ember kaszál; Mostan megáll, S kőszőrűli a kaszát... Pengése hozzám nem halatszik át, Csak azt látom: mint mozog a kéz. És most idenéz, Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...* (194–195) [Kiemelés az eredetiben.]

A szövegben dőlt betűkkel kiemelt rész egy torzított Petőfi-vers, ahogy azt elemzésében Vadai István tárgyalja: „Az író módosítja a vers első sorát, egy pásztor szerepeltet az egyes szám első személyű elbeszélő helyett. Erre vélhetően azért volt szükség, mert a versben ábrázolt jelenetet bőrből domborított képként kell szemlélünk. Az „Itt állok...” ebben a helyzetben értelemzavaró. De a zavar végül is megmarad, mert hiába került az első sorba egy pásztor, a vers további szövegében bennmaradtak a *tőlem, hozzám, látom, idenéz, engem, szemem, mozdítom* szavak.”¹⁷ Mintha az inkognitó alól nézne ki, lepleződne le az elbeszélő maga. Vadai István értelmezésében kiemeli, hogy Mészöly számára a vers zsánerkép jellege mellett, mely plasztikusan illeszkedett a tarisznya dombormintájának bemutatásához, a Petőfi-vers allegorikus jelentése, a halálról való gondolkodás lehetett az a szempont, mely miatt ezt a vendégszöveget építette saját szövegébe, jelezve már itt a nyitó képtől is annak fő témáját.¹⁸ Az *Itt állok a rónaközépen* című vers némi változtatással, s a csatánban, az utolsó sor elhagyásával szerepel a *Merre a csillag jár?* szövegében. A kihagyott sor: „Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?” az, ami a vers olvasóját különböző értelmezések felé irányíthatja. Mészöly kihagyása azért is figyelemre méltó, mert a megfigyelő elbeszélő egyik alapkérdése az, mit gondolnak, mit miért tesznek a körülötte lévő emberek. Az elbeszélő szűrőjéről, arról, hogy ő maga kicsoda, nagyon keveset beszél a szöveg. Az idegen szerepkörében és inkognitójában lévő elbeszélő az ismerős és idegen minőségek között definiálódik, annyira elbizonytalanítva ezeket a minőségeket, hogy a várakozásában tett spontán utazás egyfajta hazaérkezésként is olvasható. A hajóskapitányt szívszélhűdés érte, ez ebből a tényből fakadó kérés ad alkalmat az utazásra, melynek végén az elbeszélőhöz szegődött fekete kutya egy szinte színpadi jelenetként bemutatott haláltságában elpusztul. Az öregemberrel folytatott beszélgetések zöme létfilozófiai jellegű, melyek szintén nélkülözik a személyességet. Az elbeszélés nyitóképében megjelenő falu tere egyfajta színtérként íródik le, mely hajdan legelő volt matuzsálemi

¹⁶ Mészöly Miklós: *Az intranzigencia térképe. Književna Reč, 1983.* Az interjú Radnóti Sándor készítette, in Uő: *A pille magánya*, Jelenkor, Pécs, 1989, 222.

¹⁷ Vadai István: *Tükörben tükröződő tükör*, in *Tiszatáj*, 2000/3. Tiszatáj Diákmelléklete, 2.

¹⁸ „A mű a halálról szól, és a halálról való gondolkodásról. Úgy gondolom, Mészöly értette Petőfi költeményét.” I. m. 7.

akácfákkal körülvéve, s később a fák kivágása után: „A tér ennek ellenére tér maradt, még ha magára öltötte is a geometriából ismert terek egyenruháját. Valahogy így is emlékeztetett a múltjára, s ezt valószínűleg a bárányfelhőknek köszönhette.” (194)

Az idegenség mellett és ezzel együtt megjelenik egy másik minőség, a vendég-lét állapota. Az elbeszélő vendége lesz a csoportnak, s magában a szövegben a Petőfi vershez hasonlóan sok szövegátvétel, utalás, idézet, azaz vendégszöveg szerepel. Ezek egy része olyan természetesen illeszkedik a szövegbe, hogy alig azonosítható. Vadai egy másik tanulmányában több ilyen vendégszöveget felfedezett az írásban. „A történetben megjelenő mellékszereplők, a karneváli felvonuláson résztvevők részletező leírása például Justh Zsigmond *Párizsi naplójából* való. De szerepel a regényben [...] XVII. századi nyomtatvány-szöveg, Mészöly Miklós-versidézete, sőt kevésbé irodalmi forrás: Ráth-Végh István kulturáshistóriai kötetéből, *A könyv komédiájából* vett terjedelmes felsorolás is.”¹⁹

Esterházy Péter, az intertextualitás egyik nagymestere a következőképpen fogalmazza meg a „módszer” lényegét: „Nekem a hatás az érdekes. Az, hogy a szöveg testében egy idegen test van. Most egyfelől igaz, hogy ezek hasonulnak a szöveghez... [...] Másfelől azonban mégiscsak idegen marad. Következésképpen valami billegés támad a szövegben.”²⁰ Ez a billegés jól megfigyelhető Jankovics József írásában, aki az elsők között hívta fel a figyelmet a Mészöly-próza intertextuális vonatkozásaira, mikor a *Fakó foszlányok nagy esők évadján* című Mészöly-szövegbe épített Wesselényi István-napló részleteit vizsgálta.²¹

Az idegenség célja a szövegben a részvétel, a szemlélődés biztosítása a szereplő szintjén, s az antropológiai tablóhoz is egy kellőképpen semleges pozíciót jelent, melyben a sokféleség pontos leltározása, s nem a leltárt készítő személye a tét. Ezért kerülhetnek szervesen illeszkedően egymás mellé a különböző listák és felsorolások, melyekben az emlékezés és az ismétlés kap kiemelt szerepet az értékmentő guberálásban és a folyamatos leltárba-vételben megfogalmazódva.

Az elbeszélőnek az öregúron kívül egy másik kísérője is akad, a hozzászegődött Fekete Kutya alakjában. Már a megnevezés nagybetűs formája is jelzi, kiemelt, szimbolikus szereplőről van szó, aki újabb teret ad az idegenség és vendégség változatainak a szövegben. Az elbeszélővel vállalt párhuzama mellett intertextuális párhuzamok is megjelennek. Előképként a Faust-párhuzam, a figura továbbviteleként Nádas Péter *Párhuzamos történeteinek* kutyafigurája, mely szintén kóbor kutya, Kristófot kíséri és menti meg az öngyilkosságtól. Mészölynél az idegenség alaphelyzetébe érkező kutya az elbeszélővel vállalt közösség után a maga epilepsziás haláltáncában egy mozgásban lévő spirálalakzatot ír le. „Zuhanás egy minden irányba nyitott spirálörvénybe.” (228) A kutya alakja az, melynek mozgása térben a vertikális tengelyen meghatározó, helyeket és lehetséges irányokat jelölve ki ezzel.

Horizontális síkon a helyek, amelyeket a szöveg megjelenít, egyrészt köztterek, egy falu és egy kisváros tere, központi helye, másrészt mindkettő hátmögötti, az egyik helyszín határszéli, a kezdő helyszín viszont megnevezett: Pócs, ahonnan a társaság hazatérni készül. A te-

¹⁹ Vadai István: „Szenvedni annyira, mint diadalt aratni” Babits Mihály: *Psychoanalysis Christiana* című verséről, in *Tiszatáj* 2002/10. Tiszatáj Diákmelléklete. 85. szám 2.

²⁰ Marianna D. Birnbaum: *Esterházy-kalauz*, Magvető, Budapest, 1991, 6.

²¹ Jankovics József: *Sanyarú világ. (Wesselényi vendégszövegei egy Mészöly-novellában)*, in „Tagjai vagyunk egymásnak” – A Tarzusi szavaival köszöntik a hetvenéves Mészöly Miklóst barátai, szerk. Alexa Károly – Szörényi László, Szépirodalmi, Európa Alapítvány, Budapest, 1991, 156–165.

lepülés neve a latin Paulus magyar származéka. Mészöly *Saulus* című regényének végén megfogalmazódik az útnak, a térnek egy látomása: „Én meg hagyom, hogy az úttest közepére vigyen a lábam. Hosszú, egyenes utca, igazi Vicus Rectus, csupa nyitott kapuval, aztán valami napsütött pusztá, az éggel, ahová az utca vezet –”²²

Ehhez, a látomásban bemutatott térhez, a hosszú, egyenes utca képéhez hasonló a *Merre a csillag jár*ban Fekete Kutya epilepsziás rohama előtt, annak előkészítéseként is megjelenik:

„Éppen belefeledkeztem Edgar Poe látomásos kozmológiai dolgozatába, az Eureká-ba – regény, poéma? A szerző maga is büszke bizonytalansággal nyilatkozik erről. Egy helyen például hatalmas rétet képzelte el az olvasóval, a rétet nyílegyenes út szeli át, s mi ezen utazunk, holdfényben. Az útra merőlegesen glédába rendezett faszor húzódik, egészen a horizont széléig. Már maga a kép is dramatizált bepillantásként jelenik meg előttünk: illusztráció és adalék a Sancta Geometriához. A faszor fája a Nagy Koordinátára vésett strigulák; mintha egy Vicus Rectus ünnepi útvonalat szegélyeznék, egy kezdetektől fogva Óceánba sülyedt szentély végpontjáig.” (227)²³

Ebben a kozmológiai írásában Poe többek között a csillagok mozgásával foglalkozik. Mintha Mészöly a cím pozícióba helyezett alaphelyzetet tőle emelné át. Fekete Kutya rohamainak koreográfiája nemcsak a vertikális síkon helyezkedik el, hanem mozgása az égitestek viszonylagos mozgásával is párhuzamba kerül.

A Vicus Rectus látomásának akár egyik megjelenítési formájaként is értelmezhető Mészöly egyik kortársának, barátjának, városmajori szomszédjának, Schaár Erzsébet²⁴ szobrásznak az *Utca* című utolsó, életművét is összegző munkája, mely egy egyenes utca nyitott ajtókkal.²⁵ Az ajtóknak, s az ablakokban a kortársak, művészek maszkjait viselő figurák állnak.²⁶ Schaár Erzsébet, akit Pierre Emmanuel a „függőleges mozdulatlanság építésze”²⁷-nek nevez, egy Mészöly látomásához hasonló térben hozta létre a maga antropológiai panorámáját. 1975-ben Mészöly írt a kiállításról.²⁸ Írásában a tereknek az osztottságát, a tükörsíkokkal sokszorozódását emeli ki, melyek megsokszorozzák a szembesítést. Nem ír az egyenes utcáról, a Nagy Színtérről beszél, melyként Schaár Erzsébet megélte szerinte a téri tágasságot. A nekünk szóló, ahol megvethetjük a lábunkat a Kis Színtér, mely Mészöly szerint a szobrász apai házának újragondolása. Az író és a szobrász legerősebb párhuzama az alakok leírásakor jelenik meg: „[...] különös lényalakjai, akiket mindig úgy érünk tetten, hogy éppen útközben el sem indulnak [...]”²⁹ Ez az a pontja Mészöly értelmezésének, melyben az önértelmezés is

²² Mészöly Miklós: *Saulus*, Magvető, Budapest, 1968, 168.

²³ A kép hasonló a *Megbocsátás* záróképéhez, az írnok álmának tablóképéhez: „kora tavasz volt, a Pándzso holdfényben úszott, s ők a dombok gerincén vonultak valamennyien Hangos-pusztá felé,” Mészöly Miklós: *Megbocsátás*, in Uő: *Megbocsátás. Merre a csillag jár*, Jelenkor–Kalligram, Pécs–Pozsony, 1997, 70.

²⁴ Schaár Erzsébet (1908–1975) és férje Vilt Tibor (1905–1983) szobrászművész házaspár Mészölyék baráti köréhez tartoztak, egy időben a velük szomszédos házban laktak.

²⁵ 1974-ben Székesfehérváron állították ki először, jelenleg Péccsett látogatható. Kovács Péter: *Emlékezés Schaár Erzsébet Utcájára*, in *Új Művészet* 1991/6, 44–47.

²⁶ Schaár Erzsébet az 1960-as években készítette el Mészöly Miklós élőmaszkját, ami jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeumban található.

²⁷ Pierre Emmanuel: *Előszó*, in Beke László: *Schaár Erzsébet*, Corvina, Budapest, 1973, 5.

²⁸ Mészöly Miklós: *Két megnyitó. (Schaár Erzsébet kiállítása 1975)*, in Uő: *A tágasság iskolája*, Szépirodalmi, Budapest, 1993, 267–270.

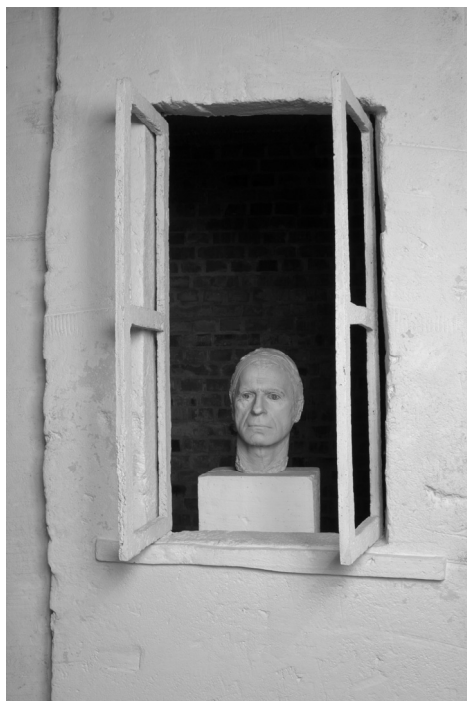
²⁹ Uo. 269.

artikulálódik. Mészöly az utca helyett a házakra, a házra helyezi a hangsúlyt. Írását egy, a szobrász által tervezett kisfilm vázlatának összefoglalásával zárja, mely egy házat írt le. „Ebben a házban ugyanakkor egyetlen szó sem hangzik el. A lakók hol itt tűnnek fel, hol ott; s akár egy csillagcsalád tagjai, a ház-megszabta térben járják a maguk pályáit. S ebben a néma felbukkanásban és eltűnésben, akarla-akaratlan is megfogalmazódik a lehetséges kapcsolatok minden változata – megváltatlanul.”³⁰ Különösen erős az *Utca* és a *Merre a csillag jár?* közötti párhuzam, de míg az *Utcában* a nyitott ajtóknál emberek állnak, addig Mészölynél a nyílt tereken mozognak az emberek, a két hangsúlyosan bemutatott belső tér egy-egy könyvtárszoba. A szövegben a nyitott tereken belül a horizontális és vertikális síkok egyfajta metszéspontját hozza létre az a szobor, amellyé a Fekete Kutya merevedik örvényszerű mozgása végpontján, a kisváros főterén.

Az elbeszélésben a történetek vannak túlsúlyban, a cselekvések zöme is így jelenik meg. A történetek pedig már első előfordulásukkor is egy-egy kulturálisan, antropológiailag meghatározott narratívába szerveződnek. A tömeges várakozás és körtánc ünnep jellege ilyen. Mikor mindez megismétlődik a másnap reggeli felvonulásban, az már az ismétlődés révén is szertartásszerűvé teszi az eseményeket, ahol a hangsúly nem azon van, hogy a városka lakói felvonulnak, hanem azon, hogy a rítus megtörténik: vasárnap délelőtti felvonulás van. „A szertartás, rítus, ráolvasás, mondóka, vers, mese stb. eleve mondott szövegei dramatikusságuk révén kapják meg azt a prompt-érvényességű hatásképességet, hogy nem vitathatóak – ti. hogy így vagy úgy, de *történnék*.”³¹ [Kiemelés az eredetiben.] Ehhez kapcsolódik az, hogy nagyon kevés értelmezés fogalmazódik meg az elbeszélő részéről, az események leírása a történet jelen idejét generálja. A szertartásszerűség, az ismétlődő cselekvések az 1985-ös kötet több írásában is megjelennek. A kötetnyitó meseszerű írásban, a *Kéksötét hegyek, távolban* a rituális cselekvések a nyomolvasással, s az emlékezéssel kapcsolódnak össze.

Kierkegaard gondolataira utalva az ismétlés a görögök értelmezésében valójában maga az emlékezés, az újkori filozófia szerint az egész élet ismétlés. „Az ismétlés és az emlékezés ugyanaz a mozgás, csak ellenkező irányban, mert amire emlékezünk, az volt, vagyis visszafelé megismétlődik; a tulajdonképpeni ismétlés ezzel szemben előre emlékezik. Ezért – már a-

Schaár Erzsébet: Mészöly Miklós portréja, az *Utca* című szoboregyüttes részeként (A Pécsi Janus Pannonius Múzeum engedélyével)

³⁰ Uo.

³¹ Mészöly Miklós: *Logosz és írás*, in *Uő: A tágasság iskolája*, Szépirodalmi, Budapest, 1993, 251.

mennyire lehetséges – az emlékezéssel ellentétben boldoggá teszi az embert,³² *A Merre a csillag jár?* kisvárosának lakói mintha ebben a boldoggá tevő ismétlésben élnének, miközben lelkesen mentik és őrzik a múlt értékeit. Talán ebből fakadhat lelkesedésük és látszólagos közönyük egyaránt.

Platon „az emlékezés működését és folyamatát két oldalról világítja meg, s így két módját tárja fel: a valóság és igazság *metafizikai* egységét megvalósító *anamnéziszt*, valamint az eredeti történés és az elbeszélte történet egységét az írásbeli átörökítés és megőrzés révén megvalósító *történeti emlékezetet*.”³³ [Kiemelés az eredetiben.] A kötet írásait a kortárs recepció egységesnek, homogénnek írta le az emlékezés és a halál tematika mentén. A kötetkompozíció prológusa a már említett *Kéksötét hegyek, távol* után az első blokk címe *Fakó foszlányok nagy esők évadján*, mely a címadó írás mellett a *Magyar novella, A balsejtelem lüktető pontocskái* és *Ló-regény* című írásokat tartalmazza, melyek a harmadik írás kivételével (ez a *Családáradás* egyik előszövege is lesz) a történelmi emlékezet nemzeti szintű kategóriájába sorolhatók. A második blokk címe a *Lesiklás*, melyben sorrendben a *Térkép Aliscáról*, az *Annó (Albumkép a régi időkből)*, a címadó írás és a *Szárnyas lovak* szerepelnek. Ezek az írások a lokális térhez kötődnek és a személyes emlékezésnek adnak teret. Thomka Beáta a *Lesiklással* kapcsolatban említi a *déjà vu* narratív formáló erejét, melyben a felismerés válik jelentéshordozóvá az ismétlés egy sajátos változataként.³⁴ A kötet harmadik blokkjának címe *Merre a csillag jár*, melyben az *Ahol a macskák élnek*, az *Anyasírató* és a címadó elbeszélés kapott helyet. Ezekben az írásokban kerülnek előtérbe az anamnéziszt idéző emlékezésformák a különböző rítusok, személyes és kollektív szertartások formáiban. Az *Elégia* című poéma egyfajta epilógusként zárja a kötetet.³⁵

A kötet harmadik nagyobb egységében szereplő írásokban a helyekhez különféle szertartások és állatok kapcsolódnak. Az *Ahol a macskák élnek* már címében is azt a helyet jelöli, ahova a főkönyvelő rendszeresen kijár. A hely egy malom, egy római kori ásatás hajdani helyszíne, ahol házi szentélyt is találtak, s a helyére hársfát ültettek, és az egyik megmaradt gödör latrinaként is szolgál. Rendkívül sűrű jelentésrétegeket egymásra halmozó hely, melynek az unokahúggal való megosztása és ennek az eseménynek a húsz év utáni megismétlődése a novella fő eseménye. Ehhez a helyhez kapcsolódnak a macskák is s egy gyerekkori barátság.

Fogarassy Miklós és Balassa Péter írtak elsőként a mézszöly állatszereplők jelentőségéről. Balassa a *Filmet* elemezve emelte ki a szenvedéstörténetben az állatok szerepét.³⁶ Fogarassy pedig áttekintő módon leltározza a pálya különböző szakaszaiban megjelenő állatokat, s kiemelte azt a „létrejövő egyenlőséget”, mely legkorábban a *Jelentés öt égről* című novellában mutatkozik meg.³⁷ Az állatokat szerinte Mézszöly, mint „az embernél tisztább lényeket, amaz

³² Soren Aabye Kierkegaard: *Az ismétlés*, ford. Soós Anita, Gyenge Zoltán, L'Harmattan, Budapest, 2008. 9.

³³ Veress Károly: *Ismétlés és emlékezés*, in *Korunk* 2015/2. 33; Platon: *Timaios*, in *Összes művei* III. Európa, Budapest, 1984. 17c. (ford. Kövendi Dénes)

³⁴ Thomka Beáta: *Mézszöly Miklós*, 60.

³⁵ Fogarassy Miklós életrajzi és kommentár jellegű könyvet írt Mézszöly költeményéről. Fogarassy Miklós: *„Még nem kelt fel a nap”*, Kalligram, Budapest, 2009.

³⁶ Balassa Péter: *Passió és állathecc. Mézszöly Miklós Filmjéről és művészetéről*, in *Uő: A színeváltozás. Szépirodalmi*, Budapest, 1982, 302–343.

³⁷ Fogarassy Miklós: *Kutyafül, madárszem*, in *Ex Symposion* 1995/13–14. 27.

ismeretlen örök rendhez közelebb lévő, természeti áldozatokat” szerepelteti. Az *Ahol a macskák élnek* szövegében a macskák időt, teret, különböző életkorokat, profán és szakrális dimenziókat összekötő lények. Az *Anyasírató*ban a róka és az anya történetének, sorsának párhuzama, a róka bundájából készült ruhadarab, a boa, majd mellény többféle retorikai réteget jelez.

A *Merre a csillag jár?* kóbor fekete kutyája pedig már az emberin túlnak is a formáját kínálja haláltáncának koreográfiájával és pusztulásának állóképével, szoborszerűségével. Az elbeszélés a mézölyi szellemivé transzformált vadászösztön egyik lehetséges összegzése, melyet az intertextusok is bizonyítanak. Az emberről, aki a vadász és vad szerepét egyaránt betöltheti (*Koldustánc, Film*), a vadász szerepköre mellett pásztor is (*Magasiskola, Saulus*), róla mondanak el sokat az állatpárhuzamok (*Ló-regény, Szárnyas lovak, Anyasírató*). S az ember lesz a kísérője és megfigyelője azoknak az állatoknak, melyek az embertől szinte függetlenül utalnak életükkel, mozgásukkal, gesztusaikkal és pusztulásukkal csupa olyanra, amiben az ember testileg és szellemileg is érintett (*Ahol a macskák élnek, Merre a csillag jár?*).

A *Merre a csillag jár* kötetében az állatok szenvedéstörténete és pusztulássorozata egy hasonló halálsorozatot mutat, mint az *Alakulások* halállajstromai. Szegedy-Maszák Mihály kifejezetten azt állítja, hogy a kötetnek a halál a központi élménye.³⁸ A különböző halálnemek és halálesemények mellett a temető is fontos szerepet kap. Mielőtt a kisvárosba megérkeznek, útközben elhaladnak a városkához tartozó temető mellett, ahol megismétlődik a Petőfi-versre való utalás a kaszás képében. „A szemközti lankán valaki kaszált, a kazlak görbülő csatárlánca a lanka tetejéig felkapaszkodott. Ovális fenyves beugrójában fehérlett a temető antikizáló bejárata, a közelében füst szállt.” (216)

A *Magyar novella* fényképésze, aki gyerekeket fényképez és motívumokat keres, a képeiből sorozatokat készít, s erről a műveletről mondja: „Nem olyan könnyű egy temetőt világra hozni!”

A *Merre a csillag jár?* öregura szövegében a temető mint a halottak városa szerepel: „De uram, miféle okot tudunk mi, ami eleve nem következmény? Én például még a temetőkertereket is hajlandó vagyok ugyanolyan falucskának, városkának nézni, amilyenek a városkák, falucskák. Vannak – hát nem elég csoda ez?” (201) Ez a párhuzam jelenik meg a *Megbocsátás*ban is a Pándzsó képében.

A kisváros tere kapcsolódik ehhez a halál-tematikához: „A központi terecske mintha a bécsi Graben téglalap formáját, arányait utánozta volna, és ebből ágazott szét néhány önmagába visszakanyarodó utcácska. S ennyiből is állt a városka.” (218) A bécsi belváros vásárlóutcájaként is ismert Graben, mely árkot jelent, egy szélesebb egyenes utca. Téglalap formájú és egy, az 1670-es évek végi pestisjárvány emlékére emelt Szentháromság-oszlop van a térszerű utcán, ahol eredetileg fából készült el az oszlop, majd a homokkőből készült, ma is látható oszlop alapkövét 1687. június 30-án rakták le, és 1693-ban a szentháromság vasárnapján avatták fel.³⁹ 1979 és 81 között volt egy felújítás, amiről Mészöly is értesülhetett, illetve az az időszak, mikor csak az alapkö állt a helyén üresen évekig egy olyan kép, amely az elbeszélésbeli tér leírásában is megjelenik. „Az áradó barokk stílusban épült nyári rezidencia a tér ki-

³⁸ Szegedy-Maszák Mihály: *A múlt elpusztíthatatlansága*. Mészöly Miklós: *Merre a csillag jár*, in *Kortárs* 1986/4, 145–150.

³⁹ *Ismét felújítják a bécsi pestis-oszlopot*, in *Múlt-kor* 2005. január 31. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=9116> [2021. 05. 02]

emelt pontján trónolt, szemben egy háromlépcsős, rózsaszínű márványtalappal. A talapzat üres volt, s egy hajdan füstbe ment várakozás hangulatát árasztotta. Vagy tényleg állt ott egyszer valami, csak időszerűtlenné vált, és eltávolították. Idollokkal gyakran megtörténik ilyesmi.” (218) A pestisoszlopok szabadtéri oltárok is voltak, s szerepet kaptak az ünnepélyes körmenetekben.⁴⁰

A kötetkompozícióban tizenkét mű szerepel, s a kötetzáró *Elégia* is tizenkét számozott részre tagolódik. Kompozíciós párhuzamba állítható ez a szerkesztésmód Mészöly *Mesék* című mesegyűjteményével, melyben a napszakok adják a szakaszolást. Itt talán egy év teljességével lehet számolni. A tizenkettő „az idő és a tér felosztásának alapja; ezt jelzi a tizenkettes számrendszeren alapuló időmérés is. A kozmosz szintjén egy ciklusnyi egységet jelöl: a Nap égi útja tizenkét részre osztódik a tizenkét állatövi csillagkép alapján.”⁴¹ S ez egyben újabb magyarázat lehet az enigmatikus címbeli kérdésre. A címpozícióban szándékolt szórendi hibával feltett kérdés: *Merre a csillag jár?* nem lehet tudni, mire irányul. A válasz „Szépen mondja.” állításnak mondja a kérdést, és válasz helyett minősíti azt. A merre kérdőszó helyre, útra, irányra kérdezhet, a térbeliségre irányítja a figyelmet. Az elbeszélésben megjelenő teretek egyfajta szinterek, melyek rituális cselekvések során adnak helyet. Az ismétlődő cselekvések szertartássá válnak, s új keretbe helyeződnek. Mészöly az *Elégiához* írott jegyzetben Heideggert idézi: „az ember a lét *pásztor*; a nyelv a lét *háza*; a *pásztor* a lét szólítja, hogy igazságát őrizze.” (279) Ha ebben az irányban is keressük a csillag járását, a filozófus *A gondolkodás tapasztalatáról* írott költeményében így fogalmaz:

„Egy csillaghoz tartsunk: ennyi az egész.

Gondolkodni – egy gondolatra szorítkozni, mely majdan csillagként áll meg a világ egén.”⁴²

⁴⁰ Petneki Áron: *Séta a császárvárosban. A barokk Bécs*, in *Rubicon* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/seta_a_csaszarvarosban_a_barokk_becs [2021. 05. 02]

⁴¹ *Szimbólumtár*, szerk. Pál József, Újvári Edit, Balassi, Budapest, 1997.

⁴² Martin Heidegger: *A gondolkodás tapasztalatáról*, ford. Reisinger János, in *Diakonia – Evangélikus Szemle* 1981/1, 84.

KESERŰ BÁLINT

Jankovics József pályakezdése Szegeden

A közelmúltban, március 14-én hunyt el a hungarológia, tehát a magyarságtudomány hazai és külföldi művelése irányításában, régi irodalmunk, különösen Bethlen Miklós munkássága kutatásában kiemelkedő Jankovics József, akinek pályája többször is érintkezett Szegeddel, főleg az ottani egyetemmel. 1949-ben született Seregélyesen, egy kis Fejér megyei faluban, szorgalmas dinnyetermelő parasztok és férfiágon munkások fiaként. Az osztályából való kitörés, a „föltörés” az értelmiségi létbe azzal kezdődött, hogy Székesfehérvár legkitűnőbb gimnáziumába került, és ott olyan tanára volt Géher István személyében, aki ekkor – ő maga is pályakezdőként – mindenkit elvarázsolt, főleg a diákjait. Szerencséje volt Jósáknak: Géher – a későbbi kiemelkedő Shakespeare-kutató, műfordító, költő, a pesti egyetem elhíresült műfordítói szemináriumának majd nyugdíjasként is vezetője – még három évet se töltött ki gimnáziumában, és épp ekkor „talált rá” az angol nyelvben is kezdő gyerek. Ennek a tanárnak a protekciója hozta őt össze érettségije után Hankiss Elemérrel a kor másik csodaemberével, aki szintén anglista, de ekkor már a Ménesi úti Eötvös Kollégiumban egy angollal és egyetemesen a kultúrával ismerkedő elit kör foglalkozásainak alapító vezére. Ő lett protektora a szegedi egyetemre és az angol–magyar szakra való fölvetelnek, így kapott az egyetemi órákkal folytatólag „nyugatos”, részben talán angolmánnak is nevezhető indítást egy ilyesmítől elég idegen korban. Bőven olvashatunk erről Jankovics életrajzaiban, nagyobb szabású interjúiban.

Az egyetemen gyorsan lett jó barátja néhány, hasonlóan szerencsés indítású ifjú, mint Balázs Mihály, a későbbi szegedi professzor, akivel többször is párhuzamosan alakult a pályájuk. Tanárai közül a legtiszteltebbek közé került (már akkor sokaknak „a szegedi tanár”) Ilia Mihály. Az ő külföldi magyar irodalom szemináriuma időben egybeesett Hankiss legfontosabb angol órájával, így Jankovics azzal kereste föl Iliát, hogy sajnos nem tud hozzá járni, de szeretne nála is tanulni. Válasz az volt: vegyen le a polcáról két vagy legföljebb három könyvet, tegyen be egy-egy cédulát mindegyik helyére a nevével, és ezeket olvassa, ahogy a kedve tartja. Két hét múlva jelentkezzen, és akkor megbeszéljük, hogyan kövesse a szemináriumot. A folytatás a legényt nagyon magával ragadó javaslat-sorozat lett, amiből nem hiányzott a publikálásra szánt írás, újabb könyvek és odautazás is az olvasott (majd mindig recenzált) szerzőkhöz, főleg Erdélybe.

Az erdélyi utak – amik majd nagy hasznára lettek a Magyarságtudományi Társaság és elődei irányításában – már összefonódtak a régi magyar irodalom iránti fokozatos elköteleződéssel. Már a szegedi régi magyarosok híres és hírhedt csoportjának is tagja lett, sőt igen hamar egy Kovács Sándor Iván-szemináriumra készült Bethlen Miklós-dolgozattal távolba mutató reakciót is produkált: utalást majdani nagyszabású kutatómunkára. Ennek a pillanatnak direkt hatását láthatjuk a diák(!) Jankovics József három publikációjában, amelyek az egyetemi-tanszéki „hivatalos” periodika egymást követő három kötetében jelentek meg (páratlan eset a szegedi irodalomtudományi utánpótlás addigi történetében). Az elsőről a szerző

később megfeledezett; 70 éves születésnapja, alapos bibliográfiájában sincs nyoma. Pedig a kiadványban Bán Imre és Dankanits Ádám mellett szerzőként ott találjuk (a leadáskor másodéves) Jankovicsot, aki megtalálja mindjárt hosszú pályáján igen gyakori „tanulmány-szövegközlés” műfaját. Már ez esetben is az Országos Levéltárban, tehát Budapesten (ahova udvarolni is járt) fölfedezett, a maga nemében érdekes, terjedelmes adomány-gyűjtő levél közlése és elemzése olvasható itt.¹ Herepei János is köszönetet kap itt tanácsaiért – élete utolsó évében. A következő Acta-kötet, a tanszék Herepei-émlékszáma már Jankovics közreműködésével szerkesztődik, és egy összefoglaló tanulmányával zárul.² Mindegyik „diák-közlemény” tekinthető úgy is, mint amolyan foglaló a későbbi nagy témákhoz, az erdélyi kancellár mellett fia, Mihály úti naplójának „készülő” kiadásához, majd XVII. század végi angol kapcsolatainkhoz.³

Nem lohadt persze Jankovics publikációs kedve végzése után. Ha pályakezdő éveit addig számítjuk, amikor „révbe ért”, az akadémia irodalomtudományi intézetében kapott állást 1978-ban – ez az aktív diákévekkel együtt épp egy évtized, amiben egy tucat tanulmánya és negyvennél több recenziója jelent meg túlnyomórészt folyóiratokban. Utóbbiak jó negyedrésze a Tiszatáj adott helyet. Kapott persze musz-feladatot, de akadtak az ítélőképességet jócskán próbára tevő esetek is: kezdő írók vagy éppen pályamódosítók értő megítélése.

Nem szólt Jankovics Jóska szinte soha és sehol arról, hogy két szemeszterben szemináriumot vezetett a szegedi egyetem bölcsészkarán régi magyar irodalomból.⁴ Az egyik ilyen föllépése azért nevezetes, mert okosan (és meglehetősen kivételképpen) azonnal adott csoportjának kollektív földadatot: egy igen becses levéltári anyag, a XVIII. század elejének vezető református főura, Teleki Sándor levéltárának szokatlan darabja volt ez: a peregrinációra⁵ részben az ő költségen kijutott ifjak teljes levelezése.⁶ Helyesírás és paleográfia tekintetében is igen bizonytalan időszakból ránk maradt, ötvennél több kéztől származó levéltári anyag ez, közel kétszáz dokumentumot tartalmaz a kötet. Szóba kerülnek itt, a külföldi egyetemekről hazaküldött levelekben a stúdiumok körülményei, a diák-mindennapok, friss politikai események, kuriózumok, fűvészkertek, könyvtárak, az orvoslás, étkezés, ruházkodás újdonságai stb.

¹ Zilahi János legációsi levele Bethlen Miklóshoz(?) 1692-ből. in *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* IX. Szeged, 1969, 103–105. (A nagy mű, a levelezés egy tételéhez még szükség volt erre a közleményre: *Bethlen Miklós levelei*, Akadémiai, Budapest, 1987, 2. köt. 1255.)

² A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez, in *ActaHistLittHung* X–XI. Szeged, 1971.

³ A Pápai-Páriz család angol kapcsolatainak történetéhez I. Ifjú Pápai-Páriz Ferenc londoni levelei, in *ActaHistLittHung* XII. Szeged, 1972, 139–154. (Ennek szövege bekerült az akadémiai intézeti nekrológ után közölt írások közé.)

⁴ És számontartja a tudós közvélemény Jankovics más egyetemeken folytatott oktatómunkáját is, így az akkor fiatal pécsi bölcsészkaron...

⁵ A kifejezés a korai újkor jelenségeivel foglalkozó művelődéstörténészeink körében mindig döntően *peregrinatio academica* jelentésben használatos, tehát legalábbis részben külföldi egyetemi tanulmányokat jelent.

⁶ *Peregrinuslevelek 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak, József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Szeged, 1980.* (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 6.) A latin szöveget fordította Bartók István, a névmutatót összeállította Bujtás László, szerkesztette Hoffmann Gizella.

Ez az értékes anyag mintaszerű kiadásban jó háromévi kemény munka nyomán meg is jelent. Szerencséje is volt a fiatal szemináriumvezetőnek, mert ritka-kitűnő évfolyamból verbuválódott csoportja. A legfontosabb közreműködőket ott is találjuk napjainkig régi művelődésünk egy-egy aspektusát vizsgáló filozófusmunkák javarészeiben: Bartók István, a diákként is már kitűnő latinus, a Ménesi úti akadémiai intézet munkatársa lett (mellesleg a Kecskeméti Animációs filmgyár tanácsadója is volt közben), Bujtás László történész, irodalmárok, kultúr-historikusok számára holland ügyekben ma is fő tanácsadó és Hoffmann Gizella, ennek a kötetnek szerkesztője, a megjelenés után is gondviselője, és utóbb – fontos svájci közjáték után – az unitárius egyháztörténetek vaskos kötetének egyik szerkesztője és sajtó alá rendezője.

A furcsa az, hogy a peregrinuslevelek ügyében e sorok írója hiába hívta föl barátja figyelmét ennek a kiváló kötetnek a ritka-elismerő kritikai visszhangjára is.⁷ Pedig szerves folytatása is lett hamar ennek a diákmunkaszervezésnek, legalábbis aktívan működött közre Jankovics orvosló könyvek kiadásában is, illetve ő volt az, aki (már megint!) elfeledett kéziratkötegre figyelt föl az Országos Levéltárban, s annak újra-rendezésére és kiadására az egykori szegedi bölcsészkar diákmunkaközösséget javasolta az ekkoriban, az 1980-as évek derekán is fáradhatatlan Hoffmann Gizellának.⁸ Nem túlzás azt mondani: „mindenki tudta”, nemcsak orvostörténészek, művelődésünk múltjához értők, de az érdeklődők is, hogy mit jelenthet egy olyan, eddig lappangó anyag, ami Radvánszky Béla báró nevét viseli. A *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században* három kötete megjelenése, tehát 1880 óta a gyűjtő/kiadó neve páratlanul jó márkavédjegy lett. A sorozat szintjén való kiadás azonban elképesztően nagy munkát jelentett, mert nem lehetett fölhasználni Radvánszkyék másolatait: azok nem voltak betűhűek. A kiadás tehát az egy kivétellel megtalált kéziratokról készült betűhív szöveget adja, ehhez készült gazdag jegyzetekkel. Így nemcsak a korabeli orvostudomány, de a népi állat- és ember-orvoslás szövegeinek és értelmezésüknek értékes gyűjteménye.

Természetesen véletlen, hogy szegedi szerzők munkáival különösen sok dolga volt az időszűk Jankovics Józsefnek, főleg a *Humanizmus és reformáció* szerkesztőjeként (ebben a sorozatalapító Klaniczay Tibor utóda lett). Erről azonban érdemes itt szólni röviden. A régi barát, Balázs Mihály a sorozatban második kötete után e sorok írójának tanulmányait közreadó könyvnek lektora is volt. Számunkra emlékezetes főleg az marad, hogy Jankovics József élete utolsó tudományos szervező tettevé lett fiatalon elhunyt kollégánk, az ezer szállal Szegedhez kötődő Vadai István posztumusz Balassi-dolgozatainak útra bocsátása. Ötvös Péterrel, a Vadai-kötet lektorálása ügyében még baráti hangon váltottak levelet március 7-én este.

⁷ Jankovics tanári irányítását is méltatóak többek közt: Vásárhelyi Judit, *Irodalomtörténeti Közlemények* 1982, 504–506; Szabó András, *Magyar Könyvszemle* 1983, 119–120; Csanak Dóra, *Irodalomtörténet* 15 [65] (1983) 515–519.

⁸ *Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből.* Készült a József Attila Tudományegyetem I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén diákmunkaközösség közreműködésével. Szerk. Hoffmann Gizella. A latin szöveget fordította Lázár István Dávid. MTA Irodalomtudományi Intézete, Budapest–Szeged, 1989. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 9.)

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Gyászbeszéd Jankovics József temetésén*

Seregélyes díszpolgárát szerette és tisztelte Jankovics József barátunkban és kollégánkban, most pedig fájó szívvel, velünk együtt búcsúztatja is nagy szülőttjét. Mivel a szülőhely és a hős sz kapcsolata mindig is az egyik alapvető eleme volt a klasszikus mitológiának ugyanúgy, mint a bibliai genealógiáknak, mint ahogyan maga Jóska – engedjék meg, hogy így nevezzem, noha újabban áttértünk a Jóska–Laci megszólításról a Jó’si Bátsi – Latzi Bátsi időszerrőbbnek látszó változatok használatára –, tehát maga Jankovics tanár úr ezt mindig tudós elmélyültséggel magyarázta nagyszerű, Gyöngyösi István költeményeihez írott kommentárjaiban, akár keresztény hősöknek, akár görög–római isteneknek vagy hősöknek a kapcsolát kellett kideríteni szülőhelyükkel, majd kifejtteni és megmutatni azt, hogy ez milyen allegorikus vagy szimbolikus jelentéssel gazdagodott a magyar klasszikus poéta műveiben.

Tehát felhatalmazva érezhetjük magunkat arra, hogy kapcsolatot keressünk a szülőhely neve és a seregélyesi megdicsőült között. Az ótörök eredetű *sereg* szóból származó madárnévből keletkezett a helynév; jelentése azonban vitatott. Lehet, hogy arra utal, hogy a település körül hajdan rengeteg seregély énekelt és röpdösött, de azt is feltételezik, hogy seregélybefogásra szakosodott madarászok lakták a községet. Filosznaq ideális szülőhely! Hiszen a seregély az az énekesmadár, amely a letehetségesebben utánozza a többi faj énekét, variálva, tehát igazi imitáló költőként jár el, mint Jankovics tanár úr kedves régi és újabb magyar költői. (Tréfásan még azt is hozzátehetném, hogy a seregély latin neve, a *ficedula* egyenesen csábíthat egy fogékony gyermeket, hogy cédula-fi, azaz irodalomtörténész váljék belőle.) Azt pedig már alig merem említeni, hogy a seregély köztudottan nem csak madárdalokat költ át saját csőrűleg, hanem akár gépzúgást vagy mobiltelefont is. (Jó’si Bátsi jóvoltából pedig Géczy János, Tandori Dezső vagy Egyed Emese is ál-ányoskodott tovább a mi korunkban...)

Azután következett Székesfehérvár. A gimnázium, Ányos, Virág, Vörösmarty emléke. Meg Géher tanár úré, a felejthetetlen anglistáé és tanaré, akinek segítségével egy, a budapestinél különb egyetemre került, Szegedre, Keserű meg Iliá tanár úr körébe. (Én, valamivel öregebb, ott láttam őt először, egy antitrinitárius-konferencián.) Már akkor nagyon szeretetreméltónak találtam, de csak később, mikor három szerkesztőségi műhely, a Kortárs, a Nagyvilág és a Mozgó Világ után Klaniczay Tibor jóvoltából a Hungarológiai Társasághoz, majd 1978-tól az Irodalomtudományi Intézethez került, ismertem meg annyira, hogy rájökjek, mi is vonzerejének a titka: egyrészt mindenről tudott, de tudta azt is, hogy a múlt végtelen és az irodalom titkos mesterség, ezért tudván, hogy semmit sem tudhat biztosan, így tehát mindenkitől tanulni akart és tanítani csak úgy, hogy együtt hatoljon kartársaival és tanítványaival a titkok erdejébe. Szerette tárgyát, azaz az irodalmat, a régieket is, az élöket is. És tudta, hogy a legnagyobb magyar baj, az ellenségkeresés és az öngyűlölet egyetlen ellenszere az önismeret és a tárgyismeret, ennek kulcsa pedig, egyetlen kulcsa a szeretet. Hozok két példát, hozhatnék

* Elhangzott Jankovics József temetésén, 2021. június 4-én.

ezeret. Az első: szerette, nagyon szerette Mészöly Miklóst, az embert és az író is. Ezért vállalta, hogy ír a hetvenedik születésnapját ünneplő mestert köszöntő kéziratos emlékkönyvbe. És kimutatta, hogyan hülyül el és válik „szolgazsarnokká” – Petőfi jól sikerült szakkifejezése! – egy idegen megszállás alatt nyögő országrészen, Erdélyben kuruc és labanc; ugyanis Wesselényi István emlékiratának hatását vizsgálta Mészöly egy novellájára, akkor, mikor igyekvő fiatalok és őket uszító idősebb gonosztevők nemrég még lefasisztázták Mészölyt. Másik példám is erdélyi; mivel nagyon szerette Erdélyt, ezért mikor fényesen rehabilitálta Gyöngyösi remekművét, a korábban leklerikalistázott *Rózsakoszorút*, a gyönyörű, általa jegyzetelt szövegkiadásban a címlapra a szupergéniusz szicíliai festő, Antonello da Messina Goltafestményét illesztette, amelyet Trianonig Nagyszebenben őriztek, aztán Bukarestben...

Az intézeti munka mellett, amely maga is két emberre való volt, hiszen egy idő után a Reneszánsz Osztály és a Rebakucs vezetése mellett már az igazgatóhelyettesi feladatkört is ő látta el – ezért külön is hálával tartozom –, sokáig a Hungarológiai Társaság főtítkára is ő volt, és időnként olyan kormányzati ellenszélben kellett dolgoznia, ahol a kulturális miniszter nem fogadta a római konferencia ügyében, mert a hungarológiát összetévesztette a hungarizmussal. Mégis, mindent legyőzött ereje és szeretete: az ülések és konferenciák rendben zajlottak, a nemzetközi magyarságtudományi műhelyek minden segítséget megkaptak, a könyvsorozatok magyarul és idegen nyelveken ugyanúgy megjelentek, mint a folyóiratok, új meg új fiatal tudósgenerációk felnevelésében segített, egy ideig mint Széchenyi Professzori Ösztöndíjas tanár az Eötvös Collegiumban tanított, magyar klasszikusok szövegkiadásai és kommentárjai jelentek meg, sok értékes magyar mű fordítása világnyelvekre. Emellett a nagy irodalomtörténeti kézikönyv által szentesített kánont jó néhány ponton döntőleg megváltoztatta: a legfontosabb példák Bethlen Miklós, Gyöngyösi és Ányos, de a végtelenségig húzódozó Babits-kutatásokba és kiadásba is bekapcsolódott, a nagyobb olvasóközönséget pedig egy olyan Babits-kötettel örvendeztette meg, amely végre a kommunista cenzúra által korábban letagadott vagy megcsönkített tanulmányok és esszék ép szövegét is tartalmazta.

Emellett minden szabad percében hazai vagy külföldi levéltárakban ült és általában kincseket talált. Boldog voltam mindig, ha részt vehettem olyan konferencián Rómában, Bécsben, Jyväskyläben, Szegeden, Debrecenben, Füleken vagy Kolozsvárott, ahol egy-egy előadás után érezhettem, hogy valamit végre jól tudok, vagy legalábbis jobban, mint eddig, és ezt a jobbítást olyan szerény mosollyal teszi az előadó, hogy az ember elszégyelli magát.

Egyszer egy kolozsvári levéltári kutatóúttjáról nagybetegen érkezett haza. Azóta sok operáción és elnyúló kezeléseken esett át, hosszú évekig, de – ha tehettem – egy pillanatra sem hagyott fel kutatásaival, valamint szervező és sokszor fáradtságos szerkesztői és lektorálási munkáival sem. Így sújtott le rá, mindenkinek váratlanul, a hirtelen halál.

Röviddel korai halála előtt Ányos Pál, pálos professzor szentbeszédet tartott a Seregélyestől egy mérföldre eső Aba község templomában, Szentháromság vasárnapján. Most, hogy búcsúznunk és köszönetet mondunk, hallgassuk meg ennek a Jankovics Jóska által annyira becsült szövegnek néhány részletét – a szeretetről:

„Igenis, Kedves Keresztények, ez harmadik módja az üdvösségünknek, ha a Szentlélek nevében szeretünk. A hit és a reménség szükséges erkölcsök, de mindegyiknél érdemesebb, úgymond Szent Pál a korinthusiakhoz írt levelében. Márpedig a Szentlélek mondatik kiváltképpen a szeretet Istenének, ő az Atya és Fiúnak szeretete, ő az, ki által az Istennek szeretete szívünkbe öntetett, és ugyanazért, Kedves Keresztény Atyámfia, haszontalan hiszel te az Atya

nevében, haszontalan remélsz a Fiú nevében, hacsak a Szentlélek nevében nem szeretsz. A hit lelketlen, a szeretetnek kell azt meglelkesíteni; a reménségnek nincs sikere, a szeretetnek kell azt gyámoltani, oszlopozni; a hit meg fog szűnni, mihelyest az Istent színről színre látni fogjuk; a reménség eloszlik, mihelyest azt, amit reménlettünk, bírni fogjuk. A szeretet fog egyedül örökkön örökké égni, tartani, gerjedezni.

[...] Az Istennek szeretete tehát a legelső s legrégebb, legnagyobb s legszentebb törvény mind az Új-, mind az Ótestamentomban; vagy hogy rövidebben s mindent egy szóval kimondjak: a szeretet azon egyetlen egy törvény, mely a többi mind magában foglalja.

De az még nem elég oktatásunkra, hogy szeretni kell. Elmélkedjünk azon is egy kevéssé, miben áll ez a szeretet. A Szentlélek nevében az Istent szeretni annyit térszen, mint az Istennek törvényeit megtartani. [...]

De amilyen szükséges, amilyen elkerülhetetlen ok üdvösségünkre a Szentléleknek nevében Istent szeretni, szinte oly szükséges, szinte oly elkerülhetetlen a Szentléleknek nevében felebarátunkat szeretni. Mert ugyanaz, ki e nagy és első parancsolatot adá: *Szeressed a te Uradat, Istenedet*, ugyanaz szerkesztette azonnal hozzája a második, s az elsőhöz hasonló parancsolatot: *Szeressed a te felebarátodat, mint önnönmagadat, e két parancsolatban függ az egész törvény és a próféták.* [...]

Íme, Kedves Keresztények, hármaz üdvösségünk a teljes és megfoghatatlan Szentháromság nevében, íme a három ok és mód, mely alatt az Atya, Fiú, Szentlélek örök boldogulásunkról bizonyossá térszen. Az Atya azt mondja: higgyél az én nevemben elsőben a szent keresztség által, másodsor a szent keresztségben felvállalt kötelességeknek egy pontomig való beteljesítésével. A Fiú azt mondja: remélj az én nevemben az elsőben az én érdemeimmel, másodsor a te vélek való munkálkodásokkal. A Szentlélek azt mondja: szeress az én nevemben, de elsőben szeress a te Uradat, Istenedet, másodsor a te felebarátodat. Ez rövid sommája üdvözítő törvényemnek, boldogító parancsolataimnak. Írd fel tehát szívedben eltörülhetetlen rajzolóással, hogy e három szóból áll üdvösséged: Higgy, remélj, szeress! [...]"*

Kedves Jóska, Isten veled!

---

* „Édes Fiaim... Figyelmezzetek!”, Ányos Pál egyházi beszédei. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket összeállította és az utószót írta Jankovics József és Schiller Erzsébet. Veszprém, Vár Ucca Műhely, 2009, 68–70.

BOD PÉTER

A Barbárok világának időtlensége

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR: A VARJÚKIRÁLY –
NYUGATI TÖRTÉNETEK

**Kalligram Kiadó
Budapest, 2020
320 oldal, 3990 Ft**

Kettős alkotói vállalás szorításában készült Jászberényi Sándor *A varjúkirály* című harmadik prózakötete. Olyan magasra tette maga számára a mércét, ahonnan lényegesen nagyobb valószínűséggel lezuhanhat, mint talpon maradhat. Kisregényét a magyar próza huszadik századi csúcsteljesítményének, Móricz Zsigmond *Barbárok* folytatásának szánta, ami szinte teljesíthetetlen elvárás önmagával szemben. Minderől egy vele készült terjedelmes interjúban az Élet és Irodalomban beszélt.

A szerző fokozta a hajmeresztő tétet azzal, hogy időben olyan közeli történet feldolgozására tett kísérletet, ami a komoly irodalom és a komoly irodalmi művek kapcsán közmegegyezésszerűen nem elfogadott. A Magyarországra 2015 nyarán tömegesen érkező bevándorlók (migránsok) történetét állítani a kisregény cselekményének középpontjába kétfajta veszélyt hordoz magában egymást kiegészítve és felerősítve. Egyfelől hihetetlen a kísértés a zsurnalisztikus alkotói megoldások irányába. Másfelől olyan mértékben átpolitizálódott a téma, ami azt is kétségessé teszi, hogy öt-hat év távlatában érvényes művészi kísérlet tehető annak irodalmi feldolgozására.

A nyaktörő mutatványt sikerrel oldotta meg a hazai kortárs próza egyik legeredetibb tehetsége, aki a szó földrajzi értelmében is egyre inkább hazatalál. Egy riport- és két prózakötettel (ne feledkezzünk meg két verseskötetéről sem) a háta mögött akarva-akaratlanul a közel-keleti történetek krónikásaként könyvelték vagy könyvelhették el Jászberényi Sándort, akinek életrajza önmagában is ráerősít erre a fajta értelmezésre azzal a ténnyel, hogy ideje nagy részét hosszú évek óta Kairóban tölti. A *Budapest-Kairó*, az arab tavasz egy fontos fejezetét feldolgozó riportkönyve éppen úgy a jelen magyar irodalmának kevés egzotikus írójának láttatja őt,

mint *Az ördög egy fekete kutya* és a *Lélek legszebb éjszakája* című két novelláskötete, amelyek történetei legnagyobb részt közel-keleti helyszíneken, fegyveres konfliktusok közelében játszódnak.

A *varjúkirály* távolságtartó tárgyilagosságával, szenttelen előadásmódjával, a történet szereplőinek személyiségére való összpontosításával olyan messzeségbe helyezte a cselekményt, amely megteremtette azt a szükséges távlatot, ami az irodalmi megközelítésmód elengedhetetlen feltétele. Ebben az eljárásban és annak megvalósításában van valami kivételes mesterségbeli tudás. Mindeközben hű marad a mintának választott mórírczi próza szabályrendszeréhez, vagyis a nyelvi puritánsághoz, a feszes, sokszor tómondatokra zsugorodó párbeszédhez, a hagyományos időrendi elbeszéléshez, az egyetlen vonalvezetésre épülő történetmondáshoz, az ábrázolt táj és tér egyszerűségéhez, a külső és a belső környezet primitívtségéhez és durvaságához.

A nevelőintézetből a déli határ közeli tanyavilágba kerülő Csontosnak és barátjának, Csabinak a történetét elbeszélő kisregény döbbenetes egyszerűséggel mutatja be, hogy az anyagi kiszolgáltatottság miatt hogyan válnak jobb sorsra érdemes emberek a hazai szélsőjobboldali mozgalmak játékszerévé. Pontosabb úgy fogalmazni: alkalmazottaivá. Napidíjért illegális hátrvédelmi csapatokat szerveznek náci színezetű szervezetek, amelyek a hirtelen elindult migrációs hullám hónapjaiban a törvényen kívül cselekszenek. A megbomlott világrrend metaforájaként is értelmezhető, hogy az ordítóan szélsőséges nézeteket valló Ákos testvér vezette paramilitáris alakulat szabadon tevékenykedhet az elvben civilizált és jogrend uralta országban. A kietlen, isten háta mögötti világ a két főszereplő számára az irracionalitás (Csontos) és a hiedelmek (Csabi) terepuma. Nem önálló, a választás szabadságával rendelkező szereplői ennek a világnak, hanem sokkal inkább vegetatív lényei. A világ, amelyben létezni adatott nekik, akár a *Barbárok* mikrokozmosza. A délvidéki pusztában megállt az idő. Itt mintha a XIX. század második évtizedére se érkezett volna el a felvilágosodás.

Csontossal a mű elején sikertelen öngyilkossága közben ismerkedünk meg. Az élet fájdalma és sehova sem vezető jellege miatt keresi a világból való kilépés lehetőségét, miközben öngyilkosságban meghalt anyja démonával viaskodik a kisregény egész cselekménye során. Csabi a romafolklor egyik toposzát idézgeti, ami szerint a bűnösökért eljön a varjúkirály. Védekezésésképpen élő varjakat szegez háza kerítéséhez, hogy így tartsa távol a madárban megszélyesülő ártó szellemet. A büntelen bűnösség lelki csapdájába vergődő Tibi Csontossal együtt nem alakítója, hanem elszenvetője saját életének. A szerb–magyar határnál, Átokfálnál (ez volt az itt található ásothalmi tanyavilág korábbi, jó ideje nem használt elnevezése) a szomszédos országba kergeti vissza a törvénytelen paramilitáris csoport a tömegesen érkező szír menekülteket. A haza állítólagos szolgálatának a nevében, ám Csontos és barátja leginkább azért, mert az olyan társadalom kívüli alakokat, mint őket – ahogyan magukról alapos életismerettel megállapítják – árufeltöltőnek sem vennék fel a közeli Tescóba.

Az irántuk táplált gyűlölet „mocskos állatokat” lát messziről érkezett emberekbe. A nyelvi agresszió és vulgaritás a fizikai megsemmisítés előszobája, és a dolgok belső logikájából aligha következhet más, mint a migránsok egyre durvább bántalmazása, amelynek végpontja egy öttagú család meggyilkolása és elföldelése a határ túloldalán. Ami történik, nem előre kitervelt. A tizenhat-tizenhét éves lányuk védelmére siető családtagokat bántalmazzák megdöbentően durván az önkéntes határvédők. Az első halott után nem hagynak szemtanút, mi-

közben a lányt egymás után megerőszakolják. Mindennek eszmei háttérében a keresztény Európa védelme áll – legalábbis a propaganda szintjén.

A nyomorúságos, nekik mégis megélhetést jelentő napidíjért (az áldozatok kifosztása nem várt nagy összegekhez juttatja őket) az előre tisztázatlan tartalmú munkát vállaló Csontos és barátja, Tibi ekkor indulnak el a bűn és bűnösség útján, amely a világvégi tájat az addigiaknál is sötétebb színűre festi. A kézenfekvő orosz irodalmi előkép és párhuzam mellett az elkövetett szörnyűséggel megbirkózni képtelen Csabi nem tud megküzdeni rémálmaival. A lappangó lelkiismeret-furdalás köreit kénytelen bejárni az Alföld nyújtotta dermesztő háttérben annak „jeges szelével” és „keményre fagyott pusztaságával”. Ellene nem a birnami erdő indul el, mint a törvénytelen skót király, Macbeth ellen, ám Csabi öngyilkossága látéletszerűen mutatja, hogy mentálisan képtelen az általa is elkövetett gazság feldolgozására.

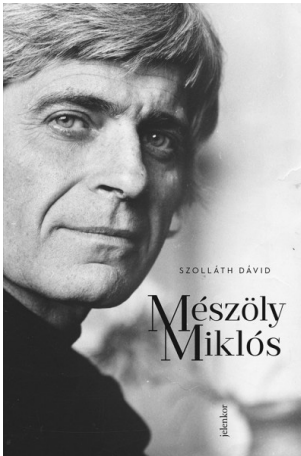
Csontost a gyilkosság után hallucinációk gyötrik. Kilencéves korában elvesztett anyja mellett feldolgozhatatlan marad számára roma származású barátjának, Tibinek a halála, amelyben okkal vagy ok nélkül felelősnek érzi magát. A fiatal cigány férfi a kisregény elején arról beszél neki, hogy a varjúkirály kivájja a szeretetet az emberekből. Csontos ezt hallva eltűnődik: „(...) elképzelése sem volt, hogy milyen szeretetet lehetne még kivájni belőle.” Mégis a barát eltemetése a mélyen érző ember gesztusainak sokaságát hívja elő Csontosból. Az irgalmat, a részvétet, a gyászt, a másik hiányának kínzó tudatát. Tibi temetése így lesz a fogalom mélyebb értelmében végtisztesség. Közben a közös bűn feltáratlan és megtorlatlan marad. Jászberényi prózája ebben a dísztelen pompában mutatkozik nagyon erősnek és hitelesnek. Nehezen felmérhető nagyságú valóságismeret a tőkesúlya *A varjúkirálynak*.

A frissen megjelent kötet *Nyugati történetek* címmel tizennégy novellát is tartalmaz, amelyek elemzése most kívül esett a recenzens lehetőségein. Az új Jászberényi-műről számos kritika jelent meg az elmúlt hónapokban, ami az irodalmi beérkeztség nehezen kétségbe vonható jele. Prózájának terjedelmi és tematikus áradása azt jelzi, hogy nem foglya egyetlen olyan irodalmi skatulyának sem, ahova eddigi kritikusanál közül többen az egyszerűség kedvéért szerették volna bezárni.

TÜLKÖS TERÉZIA

Szolláth Dávid: Mészöly Miklós

MÉSZÖLY 100

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
740 oldal, 5990 Ft

”

A magyar irodalom két centenáriumot ünnepel idén: Pilinszky János és Mészöly Miklós születésének 100. évében járunk.

A Mészöly-évforduló alkalmából a Jelenkor Kiadó – az életműsorozat méltó kísérőjeként – Szolláth Dávid monográfiájával köszönti a modern magyar irodalom megkerülhetetlen alakját. De valóban megkerülhetetlen Mészöly Miklós, indokolt új monográfiát szentelni neki? Szolláth négy szikár állítást kíván igazolni 740 oldalon: 1) Mészöly eltérő poétikai felfogások szerint alkotott különböző módokon kiemelkedő műveket, 2) korának egyik legeurópaibb magyar írója volt, 3) nemcsak önértékén, hanem a modern magyar próza alakulástörténete okán is kiemelkedő szerző, 4) az első – akkor még nyitott életmű vonatkozásában született – monográfia megjelenése óta eltelt 26 év recepciótörténeti eredményei (ide értve Polcz Alaine munkásságának befogadástörténetét is) időszerűvé teszik az ouvre újabb, monografikus áttekintését.

E négy állítás igazolása során Szolláth Dávid nemcsak az életmű, hanem a korszak eszme- és kultúrtörténetének részletgazdag térképét is megrajzolja. A monográfia legnagyobb erénye, hogy az egyes művek irodalomtörténeti, hatástörténeti kontextusának feltárása mellett számos, egymással egyenrangú értelmezési stratégia lehetőségét is felkínálja. Teszi mindezt annak a hiteles belátásnak a következményeként, miszerint Mészöly poétikájának adekvát megközelítési módja éppen ebben a sokféleségben, többszempontúságban keresendő. „A mészölyi heterogenitás olyan leírására teszünk kísérletet a könyvben, amely igyekszik felismerni és lehetőség szerint minél kevésbé csökkenteni a heterogenitást, amelyet leír” (21).

A kötet tagolását az *integritás* és a *dezintegritás* fogalom-párja szervezi, ami egyrészt nagyon produktív, másrészt kimondottan elegáns választás volt. Egy monográfia esetében

talán azt várnánk, hogy az irodalomelméleti apparátusok elsajátítása szükséges előfeltétele a megértésnek, ehhez képest Szolláth Dávid pontos lényeglátással két – viszonyulást és működési stratégiát jelölő – hívószó mentén gondolkodik az életműről. Ez nem azt jelenti, hogy az integritás-dezintegritás kétértékű logikája mentén kategorizálná a szövegeket, hanem számos változóval operálva mutat rá a Mészöly-próza folytonos és következetes alakulására. A terminológia – a későbbiekben kibővítve álintegratív, áldezintegratív párral – a szöveg-elemzés hatókörén kívül is alkalmas a poétikai folyamatok árnyalt leírására, például a „prózaforodulat felfogható úgy, mint a dezintegratív prózaformák aranykora és az integratív (metonimikus, realista) elbeszélőrendek látványos válságának kora” (29).

A kötet rendkívül fontos és izgalmas (pl. Camus, Beckett, Robbe-Grillet, Warhol) összefüggésekben vizsgálja az életművet – beleértve a szövegváltozatokat is –, s ehhez szervesen kapcsolódva a műfaji keretek radikális átformálását. Egyebek mellett kitüntetett figyelmet kap a parabola alakulástörténete, (ami nem kronologikus) mivel Mészöly a hagyományos példázat zárt, integratív szerkezetét (*Jelentés öt egérről*) a *Magasiskola*, később a *Saulus* oldalain bontja fel és alakítja át (meta)reflexív ismeretelméleti műfajjává, mely folyamat nem függetleníthető az egzisztencializmus hatásmechanizmusától sem. „Életműve végigzongorázza az összes lehetőséget” – summázta Kukorelly Endre a *Privát Mészölyben*: prózatechnikáját állandó megújulás jellemezte a realizmus, az abszurd vagy a nouveau roman jegyében. Noha a posztmodern előfutárának tartjuk, az ahhoz való viszonyát egzaktan Nádas Péter fogalmazta meg: „nincsen magyar posztmodern szerző, aki ne az ő köpönyegéből lépett volna ki, de egyetlen szava van hozzájuk: onánia” (455). Mészöly ugyanis alkotásból következően a prózaforodulat – pontosabban a *Szárnyas lovak* megjelenése – után sem állt be a posztmodern fősodrába; inkább a történet rehabilitálása, a regény lehetősége foglalkoztatta.

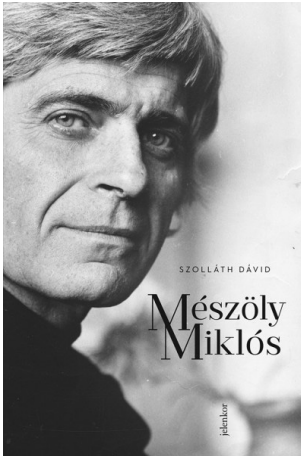
Mészölyről bizton állíthatjuk, hogy sosem tartozott a legnépszerűbb alkotók táborába, ahogyan egyetlen táborba sem. Kultúrpolitikai szempontból a „hosszú pályakezdeés”, a Rákosi- és Kádár-korszak kényszerű szilenciumai nehezítették hazai ismertségét – miközben idehaza a Magvető elutasította, addig a Seuil megjelentette *Az atléta halálát*. Minden nehezítő körülmény ellenére Városmajor utcai lakása, kisoroszi kertje írónemzedékek találkahelye lett, hatását tetten érjük Esterházy Péter, Nádas Péter, Márton László, Darvasi László és oly sokak műveiben. Ám a hatástörténeti kapcsolatok még nem teszik elevevé a mai olvasó számára, legfeljebb szekunder irodalomként tartják életben. Épp ezért az évforduló páratlan gesztusa volt a *Nem felelt meg neki* című novelláskötet tízezer példányának ajándékozása és a *Mészöly 100* sorozat elindítása.

A kötet kiemelkedő érdeme, amit nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy gondolatmenete pontos, könnyen követhető, regisztere nem retenti el az irodalomtudományokban járatlan olvasót, mivel fogalmi kereteit tisztázva, közérthető és nagyon szerethető nyelven szólal meg. Szolláth Dávid könyve nem a sokévnnyi kutatás monologikus elbeszélése, hanem élő, gondolkodó párbeszéd, melynek résztvevői a szerző, Mészöly és kortársai, valamint az olvasó. Ennélfogva a monográfia egyszerre lett a Mészöly-szakirodalom alapműve és a XX. századi magyar irodalom történetének izgalmas dokumentuma. Tiszteletben tartva, de más szempontból értékelve a mottót: ez már az a könyv, ami a teljes életművet értőn kezeli, s mint ilyen, hiteles és méltó az emlékéhez, Mészöly Miklóshoz.

URBANIK TÍMEA

A monográfia mint kultikus biztonsági szelep

SZOLLÁTH DÁVID: MÉSZÖLY MIKLÓS

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
740 oldal, 5990 Ft**

„Ráfogás nélkül nincs rend, kultúra, biztonság, hit; nélküle meginog az egység békéje. A szabadság túlzása következne be, az anarchia vakító éjszakája. Kultikus biztonsági szelepre van szükség.” Mészöly Miklós: *Ürügy és színpad*. In: *A tágaság iskolája*.

A monográfia a rend egy formája. S egy ilyen sokrétű életműben, mint Mészöly Miklósé, az új monográfia is a rend különböző lehetséges formáit mutatja be. Mészöly Miklós 100 éve született, 20 éve halott, 25 éve, 1995-ben született munkásságáról az első monográfia, mely az egyik utolsó könyvével, a *Családáradással* egy évben jelent meg. Thomka Beáta karcsú, kék kismonográfiája elgondolkodtató párja volt a szintén a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent beszélynek. Mindkettő sokat forgatott könyv lehetett az akkori olvasóknak. A monográfia kézikönyvként, tankönyvként és kalauzként szolgált a Mészöly-életműhöz. Hamarosan salátává vált a kezemben. Szerencsére néhány éve a Digitális Irodalmi Akadémián már elektronikus formában is elérhető Mészöly életműve mellett. A Mészölyről szóló irodalomtudományi diskurzus kiindulópontjává vált Thomka Beáta monográfiája, s az azt követő, különböző kötetekben megjelent munkái. Szolláth Dávid monográfiája a Mészöly-életművet megjelentető Jelenkor Kiadó sorozatának kísérő darabja. A monográfia a korábbi kismonográfia alapjaira épül, és utalásai révén magába foglalja a Thomka-kismonográfia utáni kiegészítéseit és újragondolásait is. Szolláth könyve méretét tekintve nagymonográfia, formailag a *Volt egyszer egy Közép-Európa* gyűjteményes Mészöly-kötethez áll közel. A kötet részben Szolláth eddigi, Mészölyvel foglalkozó tanulmányainak hol kronologikus, hol tematikus gyűjteménye, melyhez a Mészöly-életműsorozat szerkesztői írásai, előszavai és a korábban még nem publikált kritikátörténeti és hatástörténeti fejezetek is hozzátartoznak. Mindennek együttlátása és olva-

”

sása igazi centenáriumi szenzáció. Összefoglalás és nyitás ez a nagymonográfia, melynek válogatása a Mészöly művek közül erőteljesebb, kitekintései a különböző hatásokra és párhuzamokra tágasabbak, mint a kismonográfiáé. Kézikönyvként is használható részben, bár ebből a szempontból nagyon hiányzik a művek mutatója. Viszont van névmutató, amely a Mészöly körül kimutatott hálózatnak egyik formája és a benne való tájékozódás segítője, s a tartalomjegyzék részletes és pontos.

A monográfia szempontjai hiánypótlóak, a Mészöly-életmű összetett voltát folyamatosan szem előtt tartja. A műnemek terén nincsenek új kanonizálási javaslatok. Középpontjában a sokat tárgyalt és kanonizált prózai szövegek egy része és a drámák állnak. Kevés hangsúlyt kapnak így a legkorábbi szövegek, a mesék, a *Fekete gólya* című ifjúsági regény, a bábszínházhoz kapcsolódó művek. Pedig Mészöly még a 80-as évekbeli *Misi Mókus kalandjai* című bábfilm írójaként is szerepet vállal, s Tersánszky regényének átírásában minden bizonnyal szempont lehetett a hatalom működésének allegóriájaként való értelmezés, mely a monográfia egyik vezérfonala is. A versekről és azok irodalomtörténeti helyéről is kevés szó esik. Sajátos a monográfia viszonya a Mészöly-esszékhez. Egyrészt nem veszi át, illetve igyekszik minél kevésbé használni a Mészöly által az esszékben kínált fogalmakat, mely a recepció nagy részében megjelenik egyfajta alapként. S egy Beckettről szóló aprólékos elemzésben a Mészöly-esszé nem elég pontos és logikus voltát igyekszik bizonyítani. Itt a befektetett energia és eredménye nem áll arányban egymással. Mészöly esszéin nem érdemes számonkérni a filológiai pontosságot, nem azért olvassák és használják értelmezői. A mészölyi értekező nyelvtől és esszétől való elhatárolódás termékeny voltát az azokban való hibakeresés nem támogatja, épp ellenkezőleg.

Fényképek nincsenek a nagymonográfiában, viszont az életrajz sok kiegészítéssel szolgál a kismonográfiához képest. Az utóélet eseményeinek felsorolásából hiányzik a szegedi egy napos Dekonferencia említése a *Megbocsátásról*, melyen pedig maga a monográfus is előadott, és a könyvben van is róla szó.

A szakirodalmi utalások gyakran egy tanulmány említésénél maradnak, holott könyvekre és kötetrészletekre is lehetett volna hivatkozni például Görözdi Judit, Sággy Miklós írásai esetében.

Az integratív és dezintegratív kategóriák használata a monográfiában, melyek a különféle műfaji hagyományok keretrendszerihez való illeszkedést írják le, az életmű egyik első íróalteregőként értelmezett figuráját, az atlétát idézik fel. A nem a klasszikus versenytávokat kedvelő atléta lehetséges párhuzama ez a műfaji határokat folyamatosan fellazító, újragondoló íróval, akinek szándéka épp a megragadás teljességéhez választ részben tudatosan dezintegratív eszközöket.

A korai, de többször publikált novellák közül az első szövegértelmezés a *Koldustáncról* fontos és remek tisztázó része a monográfiának, ahol a szövegváltozatokra, az önértelmezésre, a kortárs recepcióra és az utóhatás lehetséges változataira is kiter Szolláth. Ezt a technikát követi a többi fejezetben is, mikor egy-egy mű áll a középpontban. A *Koldustánc* a megfigyelés és a hatalomgyakorlás legkorábbi mészölyi stúdiuma a monográfus szerint, melyet a *Magasiskola*, a *Jelentés öt egérről*, a *Saulus* és a *Film* követ majd a téma újabb és újabb próbáiként. A drámák is ennek a hatalmi kontextusnak a részei, s „az abszurdal folytatott eszmei vita színpadi analógiája” (327).

Törekszik a monográfia arra is, hogy történeté mesélje az írói alakulástörténetet. Ennek koherens voltát Mészöly mint főszereplő szavatolja, és helyenként a fejezetek átkötéseiben felbukkan ez a történetyszerűség.

Fontos kérdés, hogy a háborús tematika hogyan jelenik meg Mészölynél, különösen egy, a *Koldustáncban* érzékelhető mentalitású írónál. A hatalom mechanizmusára is kíváncsi író az emberi határsértések elemi és tömeges tapasztalatával mit tud kezdeni? A jogot végzett író világháborús tapasztalata mennyire volt vajon tanulmányainak felülírása? Főleg, ha abban a kontextusban nézzük, hogy Mészölyt a jogilag leírhatón túli és alatti, vagy az ő kedvelt irányjelölésével élve: mögötti, mennyire foglalkoztatta.

A háborús tapasztalatok és traumák gondolkodásbeli és főként írói, alkotói következményeivel igyekszik tudatosan számolni a monográfia. A háborús tematika egész ciklusát hozza létre Mészöly írásaiból. Nem túlhangsúlyozható, viszont a recepció részéről mégsem kielégítően tárgyalt eddig ez a szempont Mészöly írói munkásságában. Prózapoeitikailag a realizmus és alternatívái fejezet alatt vizsgálja Szolláth ezeket a szövegeket, melyekre már a kihagyások, sűrítések, elhallgatások különböző formái is jellemzők, s kimutatható a trauma és a poszttraumás szindróma működése.

A Mészöly-recepciót két nagyobb bontásban tárgyalja a monográfia, ezek fontos kulturális és recepciótörténeti részei a könyvnek. A hatvanas-nyolcvanas évekbeli kritikák esetében igyekszik a korszak esztétikai elvárásait, kritikai normáit figyelembevevő nyelvhasználatot is vizsgálni. E korszak kritikáinak tétje az egzisztencialista világnézet számonkérése Mészölyön. Egyes szerzők esetében plasztikusan kimutatásra kerül, hogyan működnek a háttérben Lukács György „exisztencializmusról” írott sorai. A politikai színezetű kritikai hangok után a marginalizálás technikáinak leírása következik, melyben például fiatal íróként tüntetik fel Mészölyt, s a „kísérletező író” kategóriába tolják, annak minden pejoratív jelentésével. A nyolcvanas-kilencvenes évek recepciója a kanonizálás folyamatát mutatja. Bár mindkét szakaszban vannak izgalmas véleménykülönbségeket jelentő írások.

Az *Alakulások* Mészöly egyik legmegosztóbb szövege volt irodalomtörténeti szempontból. Ikonikus az a Jelenkor-szám, amelyben Mészöly szövege két rögtön rá reflektáló irodalomtörténész írásával kísérve jelent meg két ellentétes értékítélet mentén. S különös fénytörést ad a helyzetnek, hogy Béládi Miklós és Szörényi László egyaránt a defenzív csoporthoz tartoztak a Mészöly-olvasás kapcsán. A monográfia több vitahelyzetet is felrajzol és a szakmai hagyomány és a szakmai közösség szemléleti fordulópontjaként jelöli meg az *Alakulások* recepcióját. Olyan, „a mimézis feladatát elvető, ehelyett a saját nyelvi természetére, megalkotottságára reflektáló prózai mű” (336), mely egy keletkező szöveg stilizált munkanaplója. Az *Alakulások* a korábbi Mészöly-írásoknál komolyabban épít a szövegköziségre, s törekszik a szövegátvételek mellérendelő viszonyára, s a vendégszöveg idegenségének megtartására. Az eredetiségnorma feladása is megtörténik. „Az *Alakulások* a rejtett, adaptív átvétel helyett az idegenség stilisztikai jeleit magukon hordozó vendégszövegek montázsra felé közelít. Vagyis az *Alakulások* esetében az intertextualitás kapcsán is elmondható, hogy Mészöly az integrációtól a dezintegráció felé mozdul el” (337). Itt kerül elemzésre az alkotómunkájában korlátozott művész önarcképe, s annak változatai a Mészöly-életműben, mely a monográfia egyik új megfigyelése. Az első típus erős politikai vonatkozásokat hordoz, Az *ablakmosó* Tomija, *A stiglic* elbeszélője, vagy *Az atléta halála* Bálintja rá a példa, a második típus megszállottan kutat, s alkot, az anyag ellenállása nem engedi a befejezést. A *Nyomozás 1–4.* elbeszélője,

a *Magyar novella* fényképésze, a *Film* rendező-elbeszélője sorolhatók ide. A harmadik típus az, aki elfogadja a káoszt, dolgozik vele, megfigyeli. Ennek a szemléletnek a képviselője Hildi, a *Levél a völgyből* s az *Alakulások* elbeszélője, ez utóbbiban olyan művészönarckép rajzolódik ki, melyből kihagyták a művész fogalmát (343). Az alkotói önarcképeket Szolláth párhuzamba helyezi a dezintegráció történetével, mely az elutasítástól az elfogadásig jut el, s az utolsó típus áll legközelebb az abszurd elfogadásához. A dezintegrációt minden elemzett szempontból megjeleníti a monográfus az *Alakulásokban*, majd a mézőlyi abszurd egyik példaszövegként határozza meg: „Az abszurd a létfelfogás, a hagyományértelmezés, az elbeszélő forma szintjén egyaránt tétje a szövegnek” (355).

A kései változatok, az úgynevezett pannon próza területén már nem a megjelenő kötetek rendjében halad a monográfus, hanem egy összegző formát használ áttekintésként és közelnézetben egyaránt. Pedig Mézőlynél különösen fontosak és talán egyre hangsúlyosabbak a kötetkompozíciók. Ezek elemzése helyett a *Volt egyszer egy Közép-Európa* kötetet mint a bevezetett tipológia álintegratív példáját tárgyalja. Itt kerül átgondolásra a kései Mézőly prózapoeitikája a García Márquez-i mágikus realizmussal összefüggésben.

Az összehasonlítás mint módszer a monográfia egyik alaptechnikája, mely egy részleges kauzális rendbe szervezi Mézőly munkásságát, okok és okozatok rendszerébe helyezi. Világirodalmi és magyar irodalmi kapcsolatok sokaságát sorakoztatja fel és elemzi Szolláth, s ez érdekes lehet a Mézőlyt, „önmagában [is] szép”-nek látó olvasóknak is. A kívülről hozott ismerőség egy új kontextusba állítja azt az életművet, amit eddig elsősorban a körön belül kívül állónak olvastunk. Sok minden olvasható így is, de vannak művek, melyeknek kevésbé lehet fellelni az elő vagy utóképet, s melyek az életmű belső szerveződése révén érhetők el.

S éppen az okozatiságra való rákérdezés a monográfia egyik legfontosabb megállapítása, melyet több Mézőly szövegben kimutat, kezdve a több szempontból példaértékű *Koldustánc* értelmezésében. A kauzalitásra való rákérdezés, majd annak elbizonytalanítása (*Saulus*) után a *Film* még felkínálja a lehetséges kapcsolódások játékát és részleges magyarázatait, az *Alakulások* már radikálisan vállalja a szövegszerűség és intertextualitás mellett az okozatiság elengedését. A kései Mézőlynél a mágikus realizmus is egyfajta rend, egy másfajta logika rendje, melyben legalább kétféle kauzalitás metszi egymást. A történelmi, az oknyomozó s a mágikus, a pszichológiai, az antropológiai mind együtt vannak jelen különféle hangsúlyokkal. Különböző rendstruktúrák együttlélése és együttlátása, láttatása jellemzi talán legjobban a kései Mézőlyt. Az író sokféle érdeklődését: filozófiai, történelmi, néprajzi, természettudományos és zeneit jól mutatják esszéi, műhelynaplói és könyvtára.

A monográfia hatástörténeti összehasonlításai és tanulmányai közül a legmarkánsabb a camus-i abszurdhoz való kapcsolódás bemutatása több művön keresztül és ennek a Beckett felé forduló változása. A világirodalmi párhuzamok segíthetik a megértést, az értelmezést és újabb remek belépőkként szolgálhatnak a reményteljesen sokasodó fordításokhoz.

A kortársak és az utóélet kapcsán a legtöbbször és legmélyebben felmerülő kapcsolat Nádas Péter prózája. E személyes és szövegközi kapcsolatokhoz újabb szempontokat ad a monográfia a Sensus csoport tanulmánykötetének gondolatmenetét folytatva és Bazsányi Sándor írásait idézve. A sokféleképpen értett Mézőly-hagyomány többféle lehetséges folytatásaként a következő szerzők kerülnek említésre: Németh Gábor, Darvasi László, Márton László, Láng Zsolt, Zoltán Gábor. A világirodalmi párhuzamokból a francia újregény, Camus,

Beckett, Marquez a legfontosabbak. Izgalmas párhuzamos olvasatok születnek Ottlik, Kertész, Esterházy és Bodor egy-egy írása kapcsán.

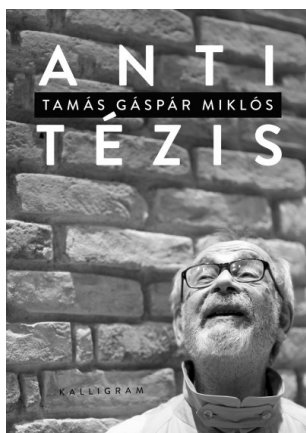
További intertextuális kapcsolatok és párhuzamok után és mellett a Mészöly-hagyaték, elsősorban a kéziratok feldolgozása, egy reménybeli kritikai kiadás az intratextuális mozgásokat is feltérképezheti. Az ügynöki jelentések Mészölyre vonatkozó adatai biográfiai, kultúr- és kapcsolattörténeti szempontból is fontos források lesznek, lennének. A Mészöly-értelmezés fontos állomása és a Mészöly-olvasás, -újravizsgálás méltó kísérője lehet az új monográfia, ahol a dezintegratív tendenciák mellé felsorakoznak a lehetséges hatástörténeti párhuzamos olvasatok.

LENGYEL ZOLTÁN

Kiűzetés –**Antitézis-kommentár**

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: ANTITÉZIS

**Pesti Kalligram
Budapest, 2021
456 oldal, 4990 Ft**

A kapitalizmus, avagy a tőkés termelési mód jelenleg a társadalmi élet (és egyáltalán az életvilág) minden szféráját legalábbis érintő, ám lassan inkább bekebelező világrend, melynek társadalmi értelemben véve nincs „kívülije”: „A munkásosztály sincs kívül a kapitalizmuson. Éppannyira megtestesíti, mint a polgárság. Bizonyos értelemben talán még inkább: az eldologiasodás gyökeresen áthatja” (Tamás Gáspár Miklós: *Antitézis*, 160.). Nincsen sem olyan tudás/tudomány, sem olyan hatalom, amely ne lenne behálózva ebbe a világrendbe. És valóban, ki vitatná: „[n]em vonhatjuk be a hálót, amelyben állunk” – ahogyan azt Walter Benjamin fogalmazza meg tömören *A kapitalizmus mint vallás* című töredékében 1921-ben, pont száz éve, máig élénkülő érvénnyel (Fogarasi György fordításában itt elérhető: <http://etal.hu/kotetek/gazdasagi-teologia-2013/benjamin-a-kapitalizmus-mint-vallas/>).

Olyan olvasó számára, akinek ez a belátás nem evidencia, aki számára ezek a kijelentések polémiaként, és nem leírás-ként hatnak – nos, neki szinte reménytelen dolga lesz Tamás Gáspár Miklós *Antitézis* című könyvének olvasásakor. Számára, meglehet, a könyv „mélységes pesszimizmust” áraszt majd, ahogyan a *hvg.hu* ismertetőjének címe fogalmaz – de idézhetnék még jó néhány interjút és recenziót a könyv és a szerző kapcsán, amelyek elrugaszkodási pontja a biztos félreértés linearitását indítja meg. Domináns korszellemünk episztemikusan szertelen szentimentális szimata „pesszimizmusnak” érzi (hiszen érteni nem értheti) a valódi kritikát, és „kritikának” a tét nélkül gúnyolódó-ironizáló becsmérlést és gyalázkodást. Losonc Alpár fogalmaz meg hasonló irányú megfontolásokat a problémakör másik aspektusa felől *A formakereső ellenállás* című kötetének *Előszó helyett* című előszavában: „A kapitalizmus: történelmi alakulat. És az a beállítottság, amely nem feltételezi az ideologikusan természetként tételezett (tőkés) társadalom-történelem megha-

ladását, nem is érdemel figyelmet. Csak az a gondolkodás kecsegtet valamivel, amely hajlandó feltörni a jelen hatalmi vonatkozásainak pecsétjét, és a jelennel eltökélten polemizálva mutat fel eleddig bejáratlan utakat” (Losonczi Alpár: *A formakereső ellenállás*, 9).

Tamás Gáspár Miklós könyve, beszélő címéhez híven, eltökélten és radikálisan polemizál a jelennel és a főnnállóval. Ez a döntő motívuma a kérlelhetetlen marxi historizmusnak, az önmagát visszamenőlegesen is természetnek és sorsnak tételező főnnálló rend radikális kritikájának. Az „örök jobboldallal” (vagyis az ideáltipikusan megkonstruált jobboldallal) szemben az „örök baloldal” nem menekülhet vissza az eredendő bűn dogmájához, és ezen túl, a másik oldalon, nem idealizálhat nosztalgikusan semmilyen föltételezett vagy megköltött természeti állapotot (és ez utóbbi momentumban keletkezik a baloldalon *belüli* tragikus hasadás). Hiszen: „»Az örök baloldalnak« [...] mindig az volt a filozófiai stratégiája, hogy azt, ami természetnek tetszett, történelemként értelmezze és történelemmé változtassa” (54). Noha a kötet írásai nem gyűjthetők be egy „diszciplína” ernyője alá, és, ahogy a szerző a nyolcadik kerületi Aurórában, a Marom Klub Egyesület *Akut* című műsorában folytatott beszélgetésünk során is világosan kifejtette, a marxizmus nem irányzat, hanem sokkal inkább műfaj, mégis, ezzel összefüggésben is, a kötet meghatározó szólama meggyőződésem szerint a történelemfilozófiai szólama, mely leginkább a Frankfurti Iskola, és azon belül is az eretnek Walter Benjamin általi ihletettséget mutat (még ha a két szerző stílusa és habitusa meglehetősen távol is áll egymástól; és természetesen ne feledkezzünk el az erős angolszász és francia hatásokról sem: Perry Anderson, Ellen Meiksins Wood, Guy Debord stb.).

A recenzió keretei nem engedik meg az egész kötet akár csak vázlatos ismertetését sem, ezért hadd térjek ki a könyv központi esszéjének, az *Igazság és osztály* című írásnak néhány kulcsmotívumára, és legvégül, ezeken keresztül és ezek közül, a kötet lappangó fő motívumára is, mely nem más, mint a démoni.

Az esszé egyik stratégiai megkülönböztetése a baloldal kétféle hagyományát rajzolja ki: az egyiket „Rousseau” neve jelöli, a másikat „Marx”. A rousseau-i (hoz visszatérő) baloldal alapvető tévesztése, hogy föltételez nosztalgikusan és/vagy utópikusan egy idealizált természeti állapotot vagy társadalomtermészetet. A társadalomtermészetet ugyan megrontotta a civilizáció/kapitalizmus, ám „vissza” lehet hozzá térni, és ez kívánatos is, mondja „Rousseau”. Ezzel szemben a radikálisan historizáló marxi baloldal nem ismerhet el ilyen természeti állapotot (lásd fentebb az „örök baloldal” stratégiáját), és ezért a mindenkori főnnálló társadalmat, csakúgy, mint minden valaha aktuálisan (vagy akár virtuálisan) főnnállt társadalmat kritikával és konstruktívizmussal közelít meg. A baloldal (visszatekintve) tragikus története abból fakad, mondja az esszé, hogy döntő pillanatokban mindig megtörtént a marxi projektnek a rousseau-i projekttel, a szocializmusnak és anarchizmusnak az egalitarizmussal, az internacionalizmusnak a nacionalizmussal, az emancipációnak az egyenlősítéssel való, a főnnállóval megalkuvó fölcserélése. „A visszahátrálás a szocializmustól az egalitarizmushoz, Marxtól Rousseau-hoz, a visszakullogás a kritikai elmélettől az ahistorikus moralizáláshoz, Hegeltől és Marxtól Kanthoz a baloldal történetében sokkal inkább szabály volt, mint kivétel” (151). És: „A marxizmus normatív értelemben vett kiterjesztése (többnyire a kanti erkölcsfilozófia valamely változatával) szinte mindig egyet jelent a visszahátrálással az egyenlőséghez és Rousseau-hoz.” (156–157). Ennek a megalkuvó visszahátrálásnak eminens és sorsfordító példája „a világtörténelem legsötétebb napja” (51), 1914. augusztus 4-e, amikor is az európai baloldal legnagyobb presztízzsel és tényleges hatalommal rendelkező pártja, az egészen ad-

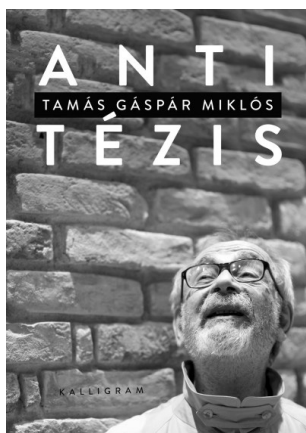
dig látszólag következetes antimilitarista politikát folytató német szociáldemokrata párt (SPD) két képviselőjének, Karl Liebknechtnek és Otto Rühlének a kivételével (és a *Reichstag* többi pártjával egyhangúlag) megszavazta a hadikölcsönök kibocsátását, és ezzel az úgynévezett *Burgfriedenspolitik* katasztrófális következményekkel járó útjára lépett, elárulva a nemzetközi proletariátust és egyáltalán az internacionalizmust magát. A munkásosztály és munkásmozgalom sorsa ezzel a legsúlyosabb „rousseau-i” visszahátrálással végképp megpecsételődött, állítja határozottan az *Igazság és osztály* szerzője. Losonczi Márk a kötettel kapcsolatos reflexiójában némi joggal veti föl, hogy a „Rousseau” névvel jelölt hagyomány és tendencia polifónabb lehet annál, mint ahogyan az esszé tipizáló ábrázolásmódja bemutatja azt (Losonczi Márk: *Tagadás. Kítörés?* <https://www.es.hu/cikk/2021-03-12/losonczi-mark/tagadas-kitores.html>). Ezzel együtt úgy gondolom, hogy az írás fő tétjei, jelesül a revelatív történelemfilozófiai távlatok megnyitásának szempontjából az óhatatlanul leegyszerűsítő (hiszen tipizáló) megkülönböztetés és a hozzá kapcsolódó eszmetörténeti narratíva érvényes és messzemenően értékes (íthető) is.

A radikális történelemfilozófiai névum ugyanis éppen az osztálynak mint sorsnak a tematizálása során sejlik föl. Az osztályt mint sorsot, ellentétben a renddel vagy kaszttal mint végzettel, egy kísértet járja át. A szabadság kísértete. És ebben rejlik az osztálytársadalom, avagy a tőkés termelési mód, avagy a kapitalizmus démoni-mefisztói nagyszerűsége. „Az osztály egy absztrakció (ezen nem pusztán tudományos idealizációt értek, hanem *megélt* absztrakciót is) mindazon társadalmakban, ahol létezik szerződési szabadság. Az ilyen társadalmakban az alávetés, hierarchia, elnyomás, rang (státusz), méltóság stb. nem pusztán véletlenszerűek, azaz teljességgel függetlenek az egyéni kvalitásoktól, hanem *úgy is vannak kezelve*. A végzet többé nem – mint a görög tragédiákban vagy Corneille-nél (de még olyan későn is, mint Kleist) – a születés szeszélye, hanem a társadalmi munkamegosztás és további, hasonlóképp történeti jellegű együttállások folyamánya” (166–167). És valamivel korábban: „Ha helyálló a meggyőződés, hogy Marx nem az általános emberi természet elméletét dolgozta ki, hanem a kapitalizmusét, akkor *A kommunista kiáltvány* halhatatlan nyitánya, amely szerint »minden eddigi társadalom története osztályharcok története«, szükségképpen hamis. Az osztály a kapitalista társadalom sajátossága. Az osztály mindenekelőtt a rendszer strukturális vonása, a hozzátartozás jogilag és – többnyire – szociálisan bárki előtt nyitva áll. Az osztály mint kontingens (esetleges) társadalmi pozíció nyitottsága teszi a kapitalizmust nagyszerűvé, és ez képezi körülötte a fölszabadulás mefisztói auráját” (149). A démoni és a sorsfogalom egymás komplementerei, mint azt a részben az antik hagyományokat, részben az azokat radikalizáló Goethét értelmező Walter Benjaminszól tudjuk. (A benjamin életműben központi helyet foglal el a sorsfogalom. Erről bővebben írok könyvemben: Lengyel Zoltán: *A sors kritikájáról. Vizsgálódások Walter Benjamin sorsfogalma mentén.*) A sors szükségyszerűség és esetlegesség egysége, ahogyan azt Søren Kierkegaard Hegel nyomán és ellenében megfogalmazta *A szorongás fogalma* című korszakos írásában (*A szorongás fogalma*, 115). Az esetlegesség mozzanata kelti a szabadság látszatát. A szabadság azonban, ahogyan az *Antitézis* lezáró mondatában „Hegel démoniája”, Benjamin messiási rombolása, a *Göttliche Gewalt*, a szükségyszerűség innenén és túlján keresendő. Tézis és antitézis között elgondolhatóak a szintézistől eltérő viszonyok is. Ahhoz, hogy a kítörés mögül eltűnjön a kérdőjel, nem szabad megfutamodnunk a messiásiban rejlő démoni elől. Dosztojevskij ördögei bennünk vannak, öleljük magunkhoz őket, hogy szabadon kiűzethessenek.

LOSONCZ ALPÁR

Filozófia, kommunizmus, államkapitalizmus

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: ANTITÉZIS

Pesti Kalligram
Budapest, 2021
456 oldal, 4990 Ft

”

Az a radikális magatartás, amely kritikával illeti az utóbbi évtizedekben átfogó diadalt arató, egyúttal természetnek tűnő tőkés rendszert, *filozófiai* gondolkodást igényel. A filozófia ugyanis az a reflexív közeg, amelynek segítségével fényt deríthetünk az *ön*magát hatalmas erőkkkel és különféle mechanizmusokkal ideologizáló-naturalizáló kapitalizmus működését övező *szerkezeti* meghatározottságokra. Ha mástól nem, az *Antitézis* szerzőjének távlatában különösen fontos szerepet játszó Karl Marxtól, pontosabban fiatalkori írásaitól kérhetünk segítséget: ott lelhetünk rá, mintaszerű módon, a filozófia, a radikalizmus és a forradalmi beállítottság hármas szerkezetének taglalására.

Az a filozófia, amelyről most szólok, a történelmet, a kritikai instanciát mozgósítja ellenszerként ott, ahol a kapitalizmus természetként juttatja érvényre magát. Valójában olyan terepen lépegetünk, ahol a kritikai igényű filozófia több perspektívában is szóhoz jut. Mindenekelőtt mint leleplező ismeretelmélet. Hiszen a tőkés rendszer *modus operandi*-ja, hogy rejti a maga lényegét, és az objektív látszatok teremtésével elfedi saját szubsztanciáját: át kell a gondolkodásnak hatolni ezeken a látszatokon, meg kell mutatni mi van a „homlokzat”, a „káprázat” mögött (fennáll, tudniillik, a kapitalista *genius malignus*, a tőkés világ félrevezető-elvakító szelleme – noha ezt a képletet attól a Peter Sloterdijk-től vettem át, akinek vajmi kevés köze van az *Antitézis* gondolati mozgásához). Lukács György volt az, aki a *Történelem és osztálytudatban* nagy invencióval felidézte ezen eredeti marxi intenciót, mármint a kritikai ismeretelmélet és a „forradalmi politika”, szükségszerű együttmozgását. Ám ez nem egy egyszerű desiffrozás, amely egyetlen gesztussal lerántja a leplet, hanem annak feltárása, hogy miért termelődhet újra a kapitalizmus a felszínre jutó jelenségrendszer segítségével, és egyáltalán hogyan formálódik a kapitalista objektívitás.

Nagyon is egyet lehet érteni azokkal, akik a kapitalizmus kapcsán Platón és a barlanghasonlatot idézik, amely magyarázatot ad az eltévelyedésekre, a dezorientációkra: a tőkés világ is éppen úgy ábrázolható az árnyék-létezés, az elvakítottság jelentéseivel (a „kapitalizmus, mint barlang”, Frank Ruda, For Badiou: *Idealism without Idealism*, Evanston: Northwestern University Press, 2015).

Az nem tesz itt semmit, hogy a kapitalizmus ügyintézői milyen lekezelően bánnak a filozófiával, ennek a kérdéshez nincs köze. A tőkés rendszer fennállása, logikája, ettől még a kritikai filozófia különösképpen tárgya. Sőt mi több, még abban az értelemben is, hogy létezési módja az egymást erősítő „reális” absztrakciók termelése, azon elvontságoké, amelyek egyúttal a filozófia sajátos anyagát is jelentik. Azaz nemcsak arról van szó, hogy a kapitalizmus egy genuin filozófiai módszer tárgya, hanem arról is, hogy *maga* a kapitalista rendszer filozófikus, vagyis tartalma *filozófiailag meghatározott*.

Ha még egyszer a (fiatal) Marxhoz fordulhatok, akkor azt említem, hogy szerinte az az elmélet radikális, amely *ad hominem* demonstrálja képességeit, márpedig az „ember számára” a „gyökér” maga az ember. És nem azért idéztem ezt a híres kitétel, hogy *A tőke* írója iránti hűséget bizonyítsam, hanem azért, mert fényt vet az *Antitézis* polemikus alapállására, kritikai eljárásaira, gondolatalakzataira. Nem véletlen, hogy az anarchizmus vagy a német értékkritika mellett, a TGM gondolkodásának szempontjából olyan fontos apokrif baloldali hagyomány, mármint a szituacionizmus két képviselője (Debord, Sanguinetti) deklaratívan szóra szóra ugyanezt mondják (*The Real Split in the International*, Pluto, London 2003, 171).

Mindenesetre, iszonyatos szűkítéssel ugyan, de ez az *Antitézis* kontextusa. Szerzője lendületesen, sziporkázó műveltséggel felvértezve, sokfelé tájékozódva, tanulságos elemzések garmadával világítja meg a tőkés objektivitás mélyszerkezetét, kényszeralakzatait, és hozza vissza a kiselejtezésre ítélt kommunizmus eszményének filozófiai reflexióját. A kapitalista rendszerre irányuló bírálat elbizonytalanodásának korában megújítja a kritikai ambíciójú filozófiát, azaz folytatni akarja a kritikát, miután meggyőződött arról, hogy a radikális bírálat akkor mozoghat elemében, ha ismét horizontjává teszi a kommunizmust. Szerét ejti, hogy megmutassa, mennyire félrevisz az arrogáns vagy a blazírt állagörző antikommunizmus, amely egyúttal kifejezi a későkapitalizmus meghasonlottságát.

Helyét, külön útjait akkor érthetjük meg, ha figyelembe vesszük kivívott pozícióját a kapitalizmus bírálatát célzó és a kommunizmus időszerűsítésére irányuló (egykori/mai) orientációkkal szemben. Az ortodoxnak nevezett marxizmus üzeme, amelyet a hozzá nem értő kiengyelít Marx gondolkodásával, előtérbe helyezte a munka folyamatát, kiemelte annak tapasztalati hordozóját, mármint a munkásosztályt, és különös fontosságot tulajdonított a történelem értelmét befogó törvényszerűségeknek. A nyugati marxizmus (Karl Korsch, Lukács) viszont szerette volna visszaperelni az ortodox marxizmusban a túlterhelt determinizmus okán alulbecsült szubjektivitás jogát, és a történelmet az aludetermináció perspektívájába állította, erőteljesen módosítva a történelem értelmére vonatkozó kritikai gondolkodást. A Marx után kullogó jelenlegi szereplők (Ernesto Laclau stb.) egész sora pedig lemondott arról, hogy a jövőre való nyitottság jegyében gondolkodjon, vagyis félretolván az elévültnek tűnő időbeli anticipációt, inkább a térbeli távlatban megnyíló résekhez igazodtak. Számukra a transzcenzus csupán térbeli lehet, azaz leválasztják az alternatívát az időbeliség fájáról. Íme két példa: radikális másság, kisajátíthatatlan közösségiség (a posztmarxizmusról ebben az értelemben, Frank Engster, *Das Selbstbewusstsein der Ware Arbeitskraft*, in F. Bensele/

R. Dannemann (Hg.): Lukács 2012/2013, *Jahrbuch der Internationalen Georg-Lukács-Gesellschaft*, Bielefeld 2012, 123–46.)

TGM persze a szabadság eltírásának gyalázatos gyakorlata okán, ám az emancipációnak a munkára való leegyszerűsítése miatt is, a lehető legmesszebb áll az ortodox marxizmus minden fajtájától. De távolságot tart a nyugati marxizmussal szemben is (itt kénytelen vagyok megállapítani, hogy szembekerültem az informatív, eligazító előszót író Sipos Balázzsal, aki az *Antitézist* a nyugati marxizmus kimagasló utódjának tekinti), amely a forradalmak apályfázisaiban fokozatosan a másodlagos jelentőségű kulturális kérdések elemzésére hanyatlott, elhomályosítva az osztályelemzés módszertanát és tétjét. Márpedig az *Antitézis* nem visszhangozza ezt a melódiát. És az iménti megjegyzés irányadó a harmadik álláspont kapcsán is: a „posztmarxizmus” változatai a politika önjoga okán szintúgy maguk mögé utasították az osztályelemzést, és félretették a politikai gazdaságtanra támaszkodó kritikai reflexivitást. Igaz, az *Antitézis* nem orientál a kínzó, manapság tabuizált jövőkérdésben (voltaképpen, ahogy látjuk majd, a tragédia jelentései vetülnek rá), de nyomatékosan hangsúlyozott irányvonalai, a strukturális determinációkkal kapcsolatos állításai, félreismerhetetlenül megnyílvánítják, hogy milyen pozíciókon áll.

Ne felejtjük mindeközben, hogy az effajta filozófia, ha akarja, ha nem, egyfajta *post-festum* jelentéskörnyezetben áll. Adorno (amúgy idézett szerző a könyvben) sokszor emlegett, melankóliával tűzdelt verdiktje, miszerint a filozófia azért maradt életben, mert lemaradt saját megvalósulásának folyamatáról, itt is érvényes: ennek köszönhető, hogy a rezignáció hangjai vegyülnek azzal a kérlelhetetlen, hajthatatlan magatartással, amely kiharcolja magának, hogy a korszellem ellenére is érvényesítse a megtépázott igazság létjogosultságát. És a radikális filozófia is alkonyatkor kezdi munkáját, amikor fennáll a veszély, hogy elkallódtak az emancipáció energiái. És itt is tetten érhetünk egy olyan retrospektív stratégiát, amely ugyanazzal a gesztussal él, mint megannyi filozófia, amely a jelent a múlt felől közelítve kívánja átértelmezni, azaz feltár egy mélybe nyúló félresiklást.

Az *Antitézis* szerzőjének jelenkor-diagnózisa ugyanis azt sugallja, hogy egy akár végzetesnek is mondható „visszahátrálás” játszódott le a színtéren, amely odáig vezetett, hogy alig-alig lehet immáron megkülönböztetni a baloldali hagyomány két variánsát. Voltaképpen egyenesen arról beszélhetünk, hogy az egyik hagyomány-orientáció, rengeteg veszteséget előidézve, fölébe kerekedett a másodiknak, azaz rögzítenünk kell egy hanyatlásfolyamatot.

Az egyik oldalon a Jean-Jacques Rousseau gondolkodásának elemeiből különféle módon építkező „szocialista” hagyomány áll, az ellenkező oldalt pedig az itt már többször említett, a kommunizmus eszményének megfelelően gondolkodó Marx, a tényleges radikalizmus apostola jelenti. Az *első* perspektívában a súlypont arra helyeződik, hogy a civilizáció úgy került fölébe a természetnek, hogy korrumpálta az erkölcsöket, megsemmisítette az egyszerűségeken alapuló kötelékeket, és folyton-folyvást pusztította az egyenlőség szerkezeteit. Szembeszökő itt a marxi reflexivitástól való erős eltérés: a (forradalmi-baloldali) historizmussal szemben egy ahistorikus gondolati forma rajzolódik ki, amely a meghasonlottságot a természet és a civilizáció elválasztásának tartományaiiba helyezi, azaz megfosztja trónjától a civilizációt, és a puritanizmusnak a kalkulatív felhasználhatóságtól ment (helyi) konstellációjához való visszatérésre hív fel – anélkül, hogy belemerülne a modern kor strukturális determinációinak elemzésébe. Az elveszett eredendőségét kívánja vissza, varázstalanítva a modern önhittséget.

És a megtört nép jogainak visszahívása válik számára különösen fontossá, azon népé, amely az elsorvasztott autenticitás lehetőségeit hordozza magában.

Ezzel szemben kerül felszínre a Marx által gondozott kommunizmus-eszme, amely szintűgy szembeszegül a modernséggel, ám merőben másfajta módon. TGM Marx kapcsán „fausti-démoni” logikáról beszél, amely egészen másfajta ösvényeken halad, mint a Rousseau nyomait követő orientáció. Itt ugyanis nem arról van szó, hogy a gyengék, az alacsony sorba taszítottak, vagy az önazonosságát visszaszerző nép perspektívája felől lehetne megragadni a transzcenzust. A kapitalizmus strukturális architektonikája úgy jelenik meg, mint tisztítóút: a mélybe nyúló meghatározottságokat, az önelidegenedés katarziszát, az elidegenedett objektivitásból származó szenvedést megtapasztaló proletariátusra hárul a történetfilozófiai lehetőség, hogy előremozdítsa az transzcenzus ügyét. És a proletariátus egyáltalán nem az azonosság mintája, hanem a tagadás logikája szerint formálódik. Nem is része a saját társadalmának („rész, amely nem része az őt magába foglaló egésznek”, 200) és befoghatatlan a „polgári társadalomtudomány” számára, amely legfeljebb a pozitivitás alakulásfolyamait érintheti. Félrefog ugyanis minden olyan kísérlet, amely a politika-filozófiában reflektált normativitás vagy az említett társadalomtudományok zubbonyát akarja ráerőltetni a marxi gondolkodásra. És egyúttal bírálat alá rendelődik az „osztályharc” reflektálatlan alakzata is, amely valamely mechanikus interakciót feltételez (TGM nem utal a „tömeg” és a „proletariátus” Marxnál található nehéz összefüggéseire: ez új értelmezési horizontokat nyitna meg). Az osztály ma is létezik, ám nem mint cselekvő tényező, hanem mint „egy dolog”: pontosabban fennáll, mint a gazdasági valóság kivetülése, ugyanakkor a szó politikai és kulturális értelmében megszűnt létezni (192). És ez tényleg a végsőkig viszi a kapitalizmus maradéktalan győzelmét.

Így kerekedik ki az ellentét: Marx perspektívájában a nem szociológiai értelemben vett (a munkaerőt mint árut befogó) kizsákmányolás nyer különös jelentést, a Rousseau követői által befolyásolt világban pedig legfeljebb a szociológia (közgazdaságtan stb.) látóhatárán megjelenő egyenlőtlenség. Vagy-vagy. Azt, hogy gyakran, túl sokszor összekeverik a két irányulást, az elhomályosodott későkapalista tekintettel lehet magyarázni. A kizsákmányolás, az önmagát újratерemtő, önmagát megtermékenyítő tőke dinamikájából és nem a polgári alanyok intencionalitás-szerkezetéből értendő: „a proletariátust ugyanis alaptevékenysége változtatja dologgá, itt tehát nem zajlik semmiféle osztályok közötti interakció, ez a tőke sajátosságá” (uo.). Vagyis: nem bizonyul helytállónak az az értelmezés, amely azért ostorozza a kapitalizmust, mert az tágra nyitja az ajtót az egyenlőtlenség beáramlása előtt: így még mindig csupán a felületen mozgolódunk. Hogy nehéz megszabadulni a rousseau-i jelek alapján kialakuló örökség egyes formáitól, az a kapitalizmus túléréjéből is adódik. Sajnos, az antropológia és más diszciplínák olyan képviselői, mint Marcell Mauss, vagy Georges Bataille, noha szokatlan-provokatív hozzáállást képviselnek, mégsem jelentenek gyógyírt, végül is maguk is csupán az említett örökség részei.

A pazarlást, nem produktív fogyasztást hangsúlyozó Bataille kapcsán vitáznék: a francia célba veszi a kapitalista gyár racionalitásformáit, visszanýúl archaikus időkhöz, de mintha észkritikáját inkább Nietzschevel, mintsem Rousseau-val lehetne mérni. Nem beszélve arról, hogy a népnek a kollektív autenticitás távlatában végbemenő értelmezése nehezen érvényesíthető Bataille kapcsán (Bataille-t illetően persze különösen érédfeszítő, hogy fasizmus-elemzése felől mutatkozik meg a kapitalizmus titka). És Rousseau mentségére legyen szólva,

hogy eljárása rengeteg bonyodalmat feltételez. A kimetszett rousseau-i hagyomány, mint Marxszal ellentétes tradíció, pontosabban az egyenlőtlenség *versus* kizsákmányolás-probléma megragadása roppant fontos, de ebben a formában talán több igazságot szolgáltat Marxnak, mint a *Társadalmi szerződés* írójának, akinek a kezdetre vonatkozó gondolkodása rengeteg olyan dimenziót foglal magában, amelyek nem engedélyezik a lineáris értelemben való visszatérést a puritanizmushoz. Amennyiben figyelembe vennénk a szinkronicitás és a diakronicitás összetett jelentéseit, valamint a történelmi változás nehéz kérdését a francia gondolkodónál, úgy újfajta aspektusok jelennének meg, amelyek persze nehezítenék a kérdést, jellegzetesen Rousseau azzal vádolta megannyi kortársát, hogy leegyszerűsítik a természeti állapothoz való hozzáférésközést (a rövidség kedvéért, Fredrik Jameson, Rousseau and Contradiction, *The South Atlantic Quarterly*, 2005, 4: 693–704, azért hadd említsem, hogy az *Antitézisben* adódnak olyan részek, pl. a polemikus természetfogalmat kidolgozó Rousseauról, amelyek mást előlegeznek, mint a helyenként kibomló szigorú Rousseau-kép, lásd, 61).

Viszont a „rousseau-i” orientáció messzire sugárzott, és ma is hatékony. Meg kell értenünk, hogy miért talált el az antikapitalizmusra esküsző hagyomány, szándékával ellentétben, gyakran csak olyan célpontokat, amelyek ezen orientáció szerves részei. Vagyis az itt kibontott érvelés keretül szolgál ahhoz, hogy fény derüljön arra, hogy a kapitalizmus éppenséggel a történelmileg létező szocializmusok, anti-kapitalizmusok *vakfoltját* jelenti: miközben a történelmi ágensek abban a hitben éltek, hogy a kapitalizmus falait bontogatják, valójában csak országaik kaszti-feudális jellegzetességeit szüntették meg, az ittmaradt arisztokráciával számoltak le, a modernizáció motorját indították be, a polgárságnak biztosítottak hátszelet (többet, mint a kiteljesedő absztrakciók mentén megvalósuló kései kapitalizmus), egalitáriánus intézkedéseket foganatosítottak, jóléti vívmányokra vonatkozó intézkedések sorát biztosították. És nem utolsósorban rezsimjeikben a tespedt kispolgári magatartás különféle módzatait teremtették meg. Tévút volt ez a javából. És a kapitalizmus lényegéhez nem sikerült hozzáférköznüik, az ismételten elszökött előlük. Legfeljebb letörték a munkásmozgalom forradalmi lendületét, szétmorzszolták a mozgalmon belül megszülető szubtilis elenkultúrát, és destruálták a szocializmusban még létező negativitást is.

A félreértés és a félremagyarázás nagysága így: *kolosszális*. Ahogy a vereség is történelmi méretű. A reál-szocializmusnak nevezett rendszerek távol estek a szocializmustól, és nem feleltek meg önmaguk fogalmának: TGM egyértelműen kijelenti, hogy a marxi értelemben vett politikát még senki nem próbálta ki (noha hozzáteszi, hogy még mindig bizonytalanság terheli a lehetőséget egyáltalán). A vélt kontraszt, nem véletlenül, hamar eltűnt: a kapitalizmus nem is 1989-ben jutott a világraszóló győzelemhez, ahogy azt az elterjedt vélelem hangoztatja, hanem például már 1921-ben, amikor a bolsevik rezsim brutális módon leverte a szocializmus negativitásának megmentéséért kétségbeesetten küzdő matrózokat. És 1989 jelentéseihez is csak akkor közelíthetünk, ha szóra bírjuk a kapitalizmus strukturális jellegzetességeit tolmácsoló Marxot. A saját csapdájába szorult reál-szocializmus történelmi szerepe pedig arra korlátozódott, hogy megtámogassa az előretörő kapitalizmust, amely saját alesetévé fokozta le ellenfelét. Ráadásul számolnunk kell azzal, hogy a reál-szocializmus által felpörgegetett modernizáció előkészítette a feltételeket a kiteljesedett kapitalizmus számára. Régióknak így válik az *abszolútizált kapitalizmus* terepévé.

Az *Antitézis* szerzője leginkább az államkapitalizmus fogalmával él a létező szocializmusok definíciója kapcsán, noha több ízben is, legalábbis valamelyest, relativizálja állítását.

Mégis, a bér munkát tovább léteztető államkapitalista rendszer fogalma áll legközelebb hozzá, ami nyilván leszámol a közkeletű elképzelésekkel, miszerint a végbevitt tulajdonjogi transzformációk életet leheltek a szocializmusba. Ez azonban ellentmondana a politikai-gazdaságtani érvelésnek, és a munkát végzők alávett kényszer-helyzetének átfelkötésére irányuló igyekezetnek.

Az államkapitalizmus fogalma nagyon erős polemikus vonatkozásokat tartalmaz, mint-hogy egyértelműen utal az elparentált anti-kapitalizmus 1917 utáni jelenségére. Amúgy az államkapitalizmus egyike azon elemzéseknek, amelyek a reál-szocializmus voltak hivatottak leírni a XX. században (lásd pl. a degenerált munkásállam fogalmát *á la* Trockij stb.). Érdekes mód, TGM az államkapitalizmus-elméletet a Trockij gondolkodása által keltett hullámokra felkapaszkodó Tony Cliffel hozza összefüggésbe (281). Azért figyelemre méltó e tény, mert ezzel átugorja ezen elmélet hosszú hagyományát: mintha csak egy meghatározott vonulat érdekelné. Hiszen a fogalommal már Wilhelm Liebknecht is élt, méghozzá a XIX. század végén (Wilhelm Liebknecht, Our Recent Congress, www.marxists.org/archive/liebknecht-w/1896/08/our-congress.htm). Ám még fontosabb, hogy az államkapitalizmus alakzata a bolsevik önreflexió fontos összetevője volt, kézenfekvő itt Leninre hivatkozni, noha rögvést említeni kellene a legkiérleltebb képviselőt is, mármint Buharint. Természetesen vizsgálat alá kerülhet, hogy a bolsevikok ezen képviselői az államkapitalizmus fogalmán ugyanazt értették-e, mint a bér munka folytonosságát előtérbe helyező TGM (vagy csupán a szervezetség bizonyos formáit szorgalmazták), ám akkor is úgy tűnik, hogy az elemzés így rövidre fogott. És vitatható, hogy analitikailag minden lényeges aspektus taglalható-e az államkapitalizmus fogalma révén. Hiszen homályban hagyja a párt és az állam viszonylatrendszerét (kérdés, hogy egyáltalán létezik-e az elkülönült állam ezen rendszerekben), és nem utolsósorban itt a kapitalizmus jelentésének egészére történik utalás, holott csak egy tőkeformáról van szó. Nem mintha a párt uralkodási formáit, eszközrendszerét sokféleképpen analizáló szerző ezt nem tudná, csak kénytelen vagyok rögzíteni, hogy túl sok a kérdőjel az államkapitalizmus jelentései körül.

Van az *Antitézisnek* azonban Marx, Rousseau, és a szóba hozott apokrif szereplők mellett egy másik fontos filozófiai hősza is: Hegel. Utána kellene járni, hogy hányszor játszik nagyon fontos szerepet, és hogyan befolyásolja az érvelés lépésrendjét, nélküle voltaképpen nehéz lenne felfejteni a könyv textusát. Kezdődik mindez az „új kelet-európai baloldal” „tragikus történetét” elbeszélő-tárgyaló első tanulmányok egyikével, amelyben *A szellem fenomenológiája* írójának a „pozitivitásról”, és a „pozitív hitről” kibontott okfejtéseiről olvashatunk. Vagy tetten érhetjük a hegeli filozófiai nyomait az igazság és az osztály viszonylatait boncolgató fejezetben is: elvégre a kizsákmányolás jelentéseihez éppen egy jellegzetes hegeli konstrukció értelmében kimunkált proletárfogalom korrespondeál. Marx éppen ott a leginkább hegeliánus, ahol e fogalmat görgeti.

Még relevánsabb, hogy a könyv egy karakterisztikus fordulattal zárul: „Hegel démoniája hiányzik” (448). Démonia? Ezen fogalom ellentételezi a szokványos Hegel-ábrázolást, és jogaihoz juttatja azt a filozófust, akit ugyan a konzervativizmus többletével hoztak hírbe, ám gondolkodását valójában túlhajtja a polgári társadalom keretein. Még véletlenül sem lehet őt a polgári gondolkodó rangjára egyszerűsíteni. És ez a Hegel filozófiai értelmezést ad az „ész érvényesülése fájdalomnak a dologgal szemben” (432), nála, megint csak az ismert értelmezésekkel szemben, az egyenlőség nem végcél, a szabadság pedig „gyötirelem” lesz az elisme-

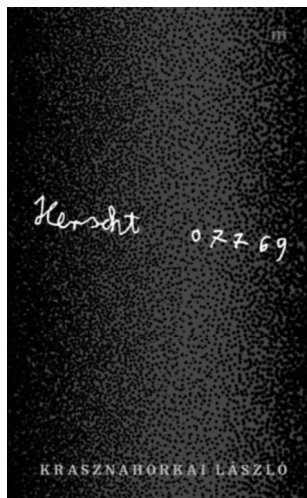
résért való küzdelem során, méghozzá a polgári társadalom megszüntethetetlen dialektikájának kontextusában. És ezen filozófus dialektikus prózája felől mutatkozik meg teljes fényben, az utolsó, talán legezoterikusabb tanulmányban (*Rapszódia dialektikus prózában*) a tragikus perspektívába kerülő Marx is, aki szisztematikusan megsemmisítette gondolkodásában a túlannra vonatkozó archimédeszi pontokat, a kitörési pontok fundálási lehetőségeit. Igaz, a tragédia jelentéseit előlegezik már a korábbi kevésbé ezoterikus tanulmányok (*A szolidaritásról* pl.), amelyek azt vetítik ki, hogy a kapitalizmus úgy vált abszolúttá, hogy eközben megszűnt a kint és a bent elválasztásának létjogosultsága. A könyv vége a kezdetekhez képest elsötétül, a kezdetben még pislákoló fények ki-kihunynak.

A marxi kritikai műveletek azt láttatják, hogy a „dologként” elébünk álló jelenség mögött emberi tevékenység, a szubjektivitás áll. (Ám miért folytatódik az érvelés úgy, hogy a munka objektív és szubjektív nézőpontból kettéhasad: „konkrét” és „absztrakt” munka „nem ugyanaz (199)? Hiszen az elvont, és a konkrét munka ugyanarról a tőről fakadnak, és nem a szubjektív és objektív nézőpontok szerint különülnek el: a konkrét munka meghatározott használati értéket teremt, az elvont munka, azaz a hegemonikus időre leegyszerűsített munkafogalom pedig nem egyéb, mint a konkrét munka megnyilvánulási formája a kapitalizmusban). És egyúttal az a Marx jelenik meg a könyv fináléjában, aki a kapitalizmus jelenségrendszerét elemezve majd a tőkét teszi, gondolkodásának következményeként, szubjektummá: ez magyarázza eljárását, pontosabban ez menti meg attól, hogy a forradalomra vonatkozó elgondolásai ne fulladjanak „abszurdításba” (448). Hiszen Marx a forradalom polgári eszményét tartotta szem előtt, így hangzik TGM magyarázata, ugyanis nem is volt más lehetősége – a hegeli „démonia” roppant fontos gondolat, viszont, szívesen beszélnék arról, hogyan törte át Marx mégis sorozatosan a polgári forradalom jelentéskereteit. Ami nem kérdőjelezi meg gondolkodásának tragikus árnyait.

Kijózanító, súlyos, meggondolkodtató, vitára ingerlő könyv az *Antitézis*. És műveli a gyökértelenné váló kritikát. Olvassuk!

RADICS VIKTÓRIA

Egy regény látszata

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: *HERSCHT 07769*

Magvető Kiadó
Budapest, 2021
424 oldal, 5990 Ft

A magyar recepció kitett magáért, a világhírű író új könyvét azon melegében recenziók és kritikák serege fogadta, a Magvető Kiadó „mesterkurzust”, szakértői beszélgetéseket szervezett a mű köré, melynek során egy matematikai fizikus, egy Bachhoz értő zenetörténész és egy német ügyekben járatos szociológus bontotta ki az új regény három fő témáját, és volt egy kiadós beszélgetés a szerzővel, Krasznahorkai Lászlóval is, a *Partizán* irodalmi adásában egyórás beszélgetés folyt a könyvről, Máté Gábor pedig felolvasott a *Herscht 07769*-ből. Nem üres felhajtás, korántsem reklám mindez, hanem őszinte érdeklődés, melyből kíváncsi olvasatok és transzkontextuális, a műből messzire kitekintő traktátusok, az új művet az oeuvre-ben elhelyező eszme-futtatások születtek, az értékelésbe is belebocsátkozó kritika pedig a csalódottságtól a remekmű kikiáltásáig a fanyalgásnak és a legnagyobb elismerésnek is hangot adott. A kritikai polifónia nem a befogadói tanácsstalanság jele, hanem a mű effektusa – úgy gondolom, hogy a *Herscht 07769* egy olyan nyersanyag, szemcsés szövegtömeg, amelyet az olvasójának kell kiformálnia, alakíthatnia és befejeznie, tehát valóban a legkülönbözőbb értéseket, értelmezéseket és értékeléseket teszi lehetővé.

A szerzői műfajmeghatározás szerint ez a mű „elbeszélés”, és Krasznahorkai a művet fölkonferáló beszélgetésben is kihangsúlyozta, hogy nem és nem regény. Igen, valóban folyamatos elbeszélés a szó cselekményt jelentő formájában 424 oldalon át, tehát rettentő hosszú narrálás, mégpedig mondatok, bekezdések, fejezetek és részek, szünetek nélkül, csupán vesszőkkel tagolva a szöveget. Amennyiben a regény olyan elbeszélő műfaj, mely mondatokból, bekezdésekből és fejezetekből van fölépítve, ez tényleg nem regény, de nem is valamiféle antiregény, hiszen történetet mesél el. Mégis, mi a funkciója ennek a tagolatlanságnak? Vajon az író megspórolta volna magának a tagolást, strukturálást, ezt az írói alampunklátot? Nem volt türelme hozzá, nem kívánt bajlódni ezzel? Ahogy az se érdekelte sem őt, sem a szerkesztőt, hogy

a német tulajdonnevek, földrajzi nevek toldalékolása a magyar helyesírási szabályzatnak megfelelően történjék?

Máté Gábor felolvasásából kitűnt, hogy az olvasó bizony kirakja az írásjeleket, tagolja, hangsúlyozza magában a szöveget, hiszen másként nem lehet feldolgozni az ömlesztett szóanyagot, összeállítani a fejünkben a cselekményt, kirajzolni a figurákat és a miliőt – muszáj mondatokat, bekezdéseket alkotnunk és építkeznünk az egyhangú ritmusra járó, és ezért az egyformaság benyomását keltő, nyelvileg nem különösebben igényes narrálásból.

Első olvasásra rettentő unalmasnak éreztem ezt a szövegritmust, zakatolásnak hallottam, valósággal elaltatott, mint mikor vonatban utazom; vessző, vessző, vessző, nincs struktúra. Később ingerültségemben rájöttem, hogy magamnak kell elvégezni az írói munka felét, gyúrni az amorf masszát és regényvilágot konstruálni. Ha nyelvi szinten működik egy ilyen kényszer, akkor az a képzelet szintjén is hasonlóképp lesz: én, az olvasó alakítom és színezem ki az alakokat, fűzöm föl és interpretálok a szövegvízben szétomló cselekményt. Minden matéria megvan hozzá: ezernyi információ és részlet, száz gondolat, néhány fő áramlat, három fő téma, de az egésznek az állaga olyan, mint a homoké s a vízé. Nem véletlen, hogy az utolsó sorokban „nyugodtan, csilingelőn, édesen csobog a víz”. Igaz, ez a szövegvíz nem csilingel és nem édesen csobog, mint talán a Saale, hanem inkább dől és iszapot simogat, komótosan és piszkosan, mint az alföldi folyók.

Nem tudatfolyam ez – a narrálás árama magával sodor sok-sok tudatot és a külső megfigyelés megannyi részletét. A terjedősség nem, de a részletgazdagság erénye ennek a prózának. A legfontosabb tudat és megjelenés a német főszereplőé, Florian Herschté – az alcím szerint az ő „Bach-regénye” ez, amit olvasunk, tehát mégiscsak regény?! Nem értelmezhető ez a nagyvonalú alcím, mert bár a főszereplő a szövegműlás során Bach-rajongóvá válik, átvitt értelemben sem ír meg semmi ilyesmit, legalábbis a Bach-sodor csak az egyik sodor az ő tudatában, és nemigen mondható, hogy Bachot interpretálja, amikor a 269. oldalon falmosóból gyilkossá válik, és öldökölni kezd. Hogy a főszereplő vagy az ő élete valami módon megcselekszi Bachot? Nem értelmes ez a megfeytési kísérlet. Az alcím is olyan, hogy az olvasónak köll eldöntenie, mit jelentsen. Lehet, hogy a főszereplő, az angyalarcú fiú maszkjába bújt író Bach-regényéről van szó? Hogy Krasznahorkai László, Bach híve, ilyen furcsa módon, álcásan, magától eltávolítva és pervertálva írta meg a maga nagy témáját, szellemi szerelmét?

A főcímet értjük: a 07769 Florian Herscht lakhelyének postai irányítószáma. Szorgos elemzők kiderítették, hogy van a valóságban Németországban egy Kahla nevű, 6800 főt számláló település Bach szülővárosának és az elbeszélés azonosítható helységeinek közelében. A címbéli szám tehát szorosan a Kana nevű fiktív tübingiai városkához köti a figurát. Ez így is van, Florian Herscht életét alapvetően meghatározza ez a helység és lakói. Neki nem voltak meg sem a szellemi, sem az anyagi eszközei ahhoz, hogy függetlenedjen a környezetétől. A szabadsághoz pénz is, tudás is kell. Csak elvetemült gyilkossá válván sikerül majd negatív értelemben kiválnia és mindentől radikálisan elszakadni.

A címbe emelt személynév gyakori eljárás az irodalomban, egy sors, sorsfordulat lesz ilyenkor a téma. Effi Briest. Ha kimondjuk ezt a nevet, egy csapásra előttünk egy megtört, mélységesen szomorú női sors. Ez esetben a számjegy akár egy rab száma is lehetne. Márpedig valószínű, hogy rabsors vár a sorozatgyilkossá vált címszereplőre, lecsukják és életfogytiglant kap, a börtönben fog elrohadni. Egy sors regényét tartjuk a kezünkben, már ha regényt csinálunk belőle képzeletben. A könyv végén a „Szivárványpázmák” szó áll tartalom-

jegyzék gyanánt, az alatta felsorolt szavak ál-fejezetcímek, amelyek semennyire sem igazítanak el, azonban egy vers olvasható össze belőlük – talán ennek a balsorsnak a lírája?

Ami miatt unalomtól sújtva nem csuktam be örökre a fekete könyvet, az pont a főhős volt, Florian Herscht személye ugyanis nem hagyott békén. Krasznahorkai „angyalnak” nevezi őt a könyvet bemutató beszélgetésben. Olyan értelemben lehet angyal, mint Wim Wenders filmjében, a *Berlin felett az égben* az angyalok, vagy metaforikusan, áttételesen, a szelíd és az öldöklő angyal jelentéseit egyesítve magában? Bukott angyal? Ez az elbeszélés nem lélektani regény, nem is keresek benne lélektani realizmust vagy pszichológiai következetességet, személyiségrajzot. Florian inkább példázatos figurának tetszik, és ahogy a szentéletrajzokon sem kérjük számon egy polgári személy életének logikáját, úgy ezúttal sem.

Florian Herscht azonban mégis polgári személyként van bemutatva, akinek lakcíme, szerény lakása van, eszik, iszik, öltözködik, presszóba jár, internetezik. Számos tulajdonságára fény derül. Testi ereje oly rendkívüli, mint egy mesebeli figuráé vagy Toldi Miklósé, csak ő nem egy szálfát, hanem egy autót is képes megemelni. Az olvasó fogja eldönteni, hogy izompacsirtának, bárgyúnak, butuskának, értelmi fogyatékosnak, dosztojevszkiji félkegyelműnek, falusi félnótásnak vagy másként gondolkodónak, a szokásosnál laposabb vagy mélyebb elmének fogja-e őt tekinteni – a szöveg mindent megenged. Érzelmes személy, aki elég gyakran sír, töpreng, elmélyül vagy elbambul, más szóval kontemplál, a végső kérdéseken töri a kobakját, leginkább pedig a világ keletkezése foglalkoztatja, a teremtés, melynek neve a jelenkorban „ősrobbanás”. A Biblia helyett Florian a részecskefizikát próbálja studiózni, már amennyire ezt érteni képes szegény feje. Ő is abba a hibába esik, mint majdnem mindannyian, akik a szellemtudományokban utazunk, hogy metaforikusan értelmezi és metafizikai kérdésekre, óhajokra és sóhajokra fordítja le a kvantumfizika mindentől mentes, semleges és tárgyilagos tudományos nyelvét, már ha tárgynak nevezhető az, ami láthatatlan és megfoghatatlan.

Egy jénai árvaházból emelte ki őt a találón Bossznak nevezett vállalkozó, és a szolgájává tette – ámbár nem rabszolgájává, igyekszik tőle telhetően méltányosan bánni vele. Az úrszolga viszonyt a maga bonyolultságában mutatja be Krasznahorkai, az érdekek és érzelmek szövevényeként; barátság, kihasználás, visszaélés, segítségnyújtás, megalázás, rosszfűtanító, mester-tanítvány, apa-fia, parancsnok-katona viszony vibrál ebben az ambivalens kapcsolatban, mely a mű vezéregyene, legalábbis a feléig, amíg Florian „apagyilkosságot” nem követ el.

Ha olyan jóindulatú és készséges figurát, mint amilyen kezdetben Florian, tapasztalatból nem is nagyon ismerünk ezen a földön, viszont a Bossz-féle agresszív vállalkozót azonosítani tudjuk, az ő karakterének rajzában van pszichológiai következetesség, kivéve azt az egy döntő momentumot, hogy Bach rajongója. Az ilyen kigyúrt figurák a kemény rockért, a heavy metalért vagy a techno-zenéért szoktak rajongani. Mondjuk rá, hogy a Bossz a kivétel, mely erősíti a szabályt? Megint az olvasó dönt: lehet-e Bachnak akkora ereje ma, az elektronikus zene térhódításának korában, hogy elementárisan hasson egy durva, műveletlen, nyers férfira, és elnyerje legmélyebb hódolatát? Elhisszük-e az írónak a Bossz Bachhal való elteltségét?

Azt követni tudja az olvasó, hogy ez a német férfi erősen „nemzeti érzelmű”, antiszemita és aktív nacionalista, etnicista, náci-szimpatizáns, homofób és migránsutáló, aki a liberalizmust is megveti; társadalmi tapasztalataink itt és most – Németországban, Magyarországon, Szerbiában – hitelesítenek egy ilyen alakot. Akit szintűgy összetettnek mutat be Krasznahor-

kai, nem szimplifikálja – tettvégyat látunk a fickóban, másokért (többek között Florianért), a tágabb közösséget kívánna tenni valamit és férfiasan harcolni a hazájáért, sőt az eljövendő Negyedik Birodalomért, azonban Bach egyetemessége ellenére megreked a vérmes nacionalizmus/etnicizmus szintjén és a cselekvésvágya, hazafiassága posztfasiszta terrorizmusba fullad. Mondhatjuk-e, hogy az életerős Bosszból is kitelte volna valami más, ha... Ha nem a posztmodern posztfasizmus a szellemi környezete?

Bachból mindenekelőtt azt regisztrálja, hogy német, ami nem jelenti azt, hogy zenei élménye ennél nem mélyebb, azonban az esztétikai élményt, a katarzist csak így képes lefordítani, szavakba, vagyis frázisokba foglalni és tettekre váltani. Történelmi olvasmányainkból tudjuk, hogy a Mozartért, Beethovenért vagy Bachért való rajongás nem zárta ki a kemény faszizálódást és a gyilkolást. Bossz is megírhatta volna a maga „Bach-regényét”, vagyis azt, hogy a transzcendenciában való megmártózásából hogyan lett vérfürdő. Az elbeszélő nem lát bele a Bossz lelkébe, nem tudjuk meg, hogy s mint volt ő igazából Bachhal, mit érzett, amikor Bachot hallgatott. Erről a közhelyeken túl nem kapunk információkat, vagy elhiszük az elbeszélőnek a lelkesedését, vagy nem. Hogy a magas művészet megnemesítene, ez a tétel mindenestre a Bossz és Florian példáján csúfosan megbukott.

Bossz gyöngéden ugyan, de üti-veri és szidalmazza a szolgáját, aki ebből a gyöngéden-re rezonál, mert olyan jóhiszemű karakter, hogy inkább a jót veszi észre, mint a rosszat, sőt a rosszat is jónak látja. Florian a kiszolgáltatottságából nem csinál problémát, mert valószínűleg, intézeti növendék lévén, nem is ismert meg élete során más létformát. Florian naiv, buzgó, és mindent megtesz, hogy betagozódjon a kanai társadalomba, ez a törekvés a jóságából, jószándékából, jóindulatából, jószívűségéből fakad. A nevelőintézetekben cseperedett fiúkról és lányokról ezidáig mást tudtunk és mást képeltünk. Florian azonban a kivétel, az olvasókönyvi jogyerek, aki átvezeti a vak nénit a zebrán. Egy kedves mafla, aki rácsodálkozik a technika vívmányaira, a mobiltelefonra, a laptopra, és már-már vallási tisztelettel viszonyul hozzájuk. A mobiltelefon, amikor kap egyet, valóságos szakramentum lesz számára – később majd épp ebből a szerkentyűből tudja meg a legszörnyűbb igazságot. Lehet, hogy Florian Herscht alkata és karaktere nem valószínű és életidegen, de az olvasói képzelet képes megalakítani őt.

Annál valószínűbb a kisváros kispolgári miliője. A későkapitalizmus német kispolgárságát Krasznahorkai jól kiismerte, és megannyi változatban narrálja. Nem ellenszenvesnek festi le a kispolgárokat, inkább komikusnak, már-már megejtőnek. Béke, biztonság, komfort, anyagi jólét, familiarizmus, szűk körökben funkcionáló szeretet, idill – a német kispolgárság másnyilván, mint a magyar, lévén nyugodtabb életet él és sokkal kevésbé fenyegetett. Nem megvetendőek ők, csak azok a nagy vágyak és eszmények hiányoznak belőlük, amelyek a neonácikban például megvannak. A neonáci fiatalok a hazát fontosabbnak tartják, mint a családot, ami egyébként nincs is nekik, de hogy mit értenek „hazán”, azt az ördög tudja. Nem a kispolgárok, hanem ők a szárnalmasak – csúnyák, piszkosak és gonoszak, militantizmusuk pedig a háború utáni vágyakozásból táplálkozik, ami jó nagy buli lenne.

Florian inkább a kispolgárokkal tart, mint velük, akik korban hozzá illenének, és akiket a Bossz is támogat. A fordulat akkor áll be a cselekményben, az elbeszélés közepe táján, amikor „kitör a háború”, a náci banda robbant és megöl egy brazil bevándorló házaspárt, akiket Florian is ismert. Olvasóként mindenekelőtt a címszereplő nézőpontját és életét követjük, ezért

az igazi fordulat akkor következik be számunkra, amikor a srác ráébred, hogy a robbantást az ő szeretett Bossza kommandírozta.

Ez a két áldozatot szedő robbantásos merénylet átmenne a rendőrség hatáskörébe, azonban az elbeszélés megakadályozza ezt, amikor szembesíti az olvasót Florian csudálatos reakcióival. Noha a szövegfolyam változatlanul hömpölyög tovább, az olvasó kénytelen gondolatilag forszírozni, felkiáltó- és kérdőjelekkel ellátni a váratlan fordulatot. A félnótásnak nézett, szolgálatkész srác egyik percről a másikra brutális gyilkossá változik, megöli az ő Bosszát (de még annak kuttyáját is), majd hajtóvadászatot indít a „szakasz” többi tagja ellen, mígnem fokozatosan az összeset elteszi láb alól. Az olvasónak muszáj gondolatilag interveniálni, interpretálni: Florianban örült igazságérzet lángolt volna fel, mint Kohlhaas Mihályban? Emiatt nem hagyta a gyilkos merénylet földértését és a szükséges intézkedéseket a rendőrségre? Olyan erős megrázkódtatás, egzisztenciális katarzis érte, ami egyben a mesterben/apában való csalódás is volt, hogy az egész lény azonnali igazságtételt követelt? Ha az olvasó az önbíráskodást, a lincselést el is ítélné, igazságérzete mégis azt súgja, hogy a mindedig oly szimpatikus fiú jól teszi, amit tesz. Az olvasó erkölcsi csapdába esik.

Florian Herscht kegyetlen gyilkosként sem válik ellenszenvenné, amiént a *Breaking Bad* főszereplői sem váltak azzá. Kivonul a társadalomból, ahogy a német mondja, *Aussteigerré* válik, odahagyja szerény vagyunkáját és elmegy az erdőbe, ahogy a hajdukok meg a partizánok tették, vadmézen és gyökereken él, mint a szentek, és közben gyilkosságokat forral, és pusztá kézzel öl. Hogy a nácioknak írماغjuk se maradjon. A mi képzeletbeli regényünkben Florian mesés alakká változik át, szemben a *Breaking Bad* főszereplőivel, akik „rosszá válva” a kőkemény alvilági valóságba ereszkednek alá. Ezt a mesés érzést erősíti az is, hogy megtudjuk, állatokkal barátkozik, melléje szegődik például egy sas, ami nagyon erős szimbólum. Az író megjegyzi ugyan, hogy bűdös volt, piszkos, éhes, szomjas és torzonborz, ámde mégis fogynak a realisztikus részletek, és szaporodnak a mitikusak. A vad barbár mítosza és az erdőben vándorló legkisebb fiú mesebeli figurája találkozik, és diadalmaskodik a bűnöző felett. Így aztán a gyilkosságokat az olvasó nem jogi értelemben fogja fel, mint önbíráskodást, nem is alvilági játékként, mint egy thrillert, nem is lélektanilag, mint bosszúállást, hanem mint legendás fikciót. Ezért is maradhat Florian mindennek ellenére szeretni való, igazságtévő figura.

Hogy mi köze ehhez Bachnak, azt én meg nem tudom mondani. A barbarizálódott Florian Herscht fejből tudja a passziókat és a kantátákat, a fejében szól Bach a barlangjában és a náci vadászatain. A fenséges zene a legdurvább és legmocskosabb szinten is funkcionál a szerző szerint, szinte röpi a fiút. Még erősebben hat rá így, az erdőben, a mosatlan, lopott ruhában megbűdösödvé, mint mikor egy alkalommal a lipcsei templomban feszengett.

Az olvasóra hárul az is, hogy összekösse a kvantumfizikát, illetve a világegyetem keletkezésének kozmológiai elméletét Bachhal, Bachot pedig a mai német társadalmi állapotokkal. Az első tárgyról Florian egy másik mesterétől, Köhler tanár úrtól értesült a mű elején. Két mestere volt tehát, a fizikatanár az elbeszélés sodrában dementalódott és meghalt, az utóbbit pedig, akitől Bachot kapta, ő maga likvidálta. Spekulálhatsz, olvasó, a jóról meg a rosszról, a világosságról meg a sötétségről, a jó haláláról és a gonosz győzelméről. Lehet, hogy Bachhal ilyen nagy metafizikai témák kerültek be a két főszereplő lelkébe? Erre nem tér ki Krasznahorkai, aki Bachról semmit nem mond azon kívül, hogy felsorolja néhány kantátájának címét.

Nem fogadható el érvként az a szerzői magyarázat, hogy a zenéről nem lehet beszélni. Ha így van, akkor nem kell Bach-regényt írni.

A kozmológiai elméleteket egy őt érdeklő töredékét nagyjából összefoglalja a szerző (az együgyű Florian szájába adva ezeket a töprengéseket, akinél az elméletek spekulációkká válnak), és az a tétel, hogy a világegyetem véletlenségből vagy egy hibából keletkezett, összevág a könyv mottójával, mely szerint „a remény hiba”. Ez így túl kategorikus és kissé fellengzős állítás, mely kevésbé indítja meg a képzeletet. Vagy meglehet, hogy Florian nagy negatív pálfordulása, az ő „breaking bad”-je pont egy ilyen belátásból, reményvesztésből következik? Bizonyára valamennyiünk magatartása és viselkedése függ a világszemléletünktől. Bach azonban nem mondható a reményt mellőző zeneszerzőnek. Hol a hiba?

Florian Angela Merkelben és a nagypolitikában reménykedik, és amikor rosszá válik, akkor ejti ezt a szálát. Hirtelen rájön, hogy a politika nem segít, és hogy a saját kezébe kell vennie a dolgokat? Ez a belső konfliktus is elmosódik a szövegben. Ha a kozmosszal Angela Merkel asszonyhoz fordult Herscht, akkor az újnácikkal mért nem keresi meg? Számos ilyen „action gratuit”-val nem magyarázható következetlenség van a műben, melyen a logikai építkezés hibái is számon kérhetők. Ha a főhős gyenge értelmi képességű, a műnek még nem kell annak lennie.

Farkasok is megjelennek, melyek az én képzeletemben El Kazovszkij kutyáira hasonlítanak. Vannak konkrét farkasok, és vannak a végén az elkazovszkijosak, akik az utolsó képben vakon ülnek egy folyóparti padon, Florian mellett. Arról is értesülünk, hogy a konkrét farkasoknak kísérleti célból ragasztották le a szemét a kutatók, és a szerencsétlenek a tapaszt kápirgálva a saját szemüket vajták ki. Bármily valószerűtlenül hangzik ez az eset, az állatkísérletek elképesztő kegyetlensége tény. A vak farkasok, vagy ahogy Arany János mondta, a „torportyánok” képe megrendítő. Florian is sebzett állatként „fut sötét erdőbe sajtó fájdalommal”. A *Toldi* negyedik énekében az elvadult, bujdosó Florian Herschtre ismerhetünk: „gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá”, és a sebzett igazságérzete is hasonlít Toldi Miklóshéhoz. Az ötödik énekbéli farkaskaland is rímel: „gondolkozott az ő farkasáról” Herscht is a Saale partján:

„... Állj meg, állj meg, Toldi! gyilkos a szándékom,
Jaj ne vess bosszúdnak véres martalékot.
Tudd meg: a legyilkolt atyafinak vére
Bosszúért kiált fel az egek egére.
Tudd meg: ha megölnéd tennen testvéredet,
Akkor meggyilkolnád örök életedet;
Ne félj, fenn az Isten; ő majd igazat lát,
Bízd rá a büntető bosszúállás dolgát.”

Azokban késő. Későmodern. A német rendőrök nemsokára – túl az elbeszélésen – elcsípi Floriant, hacsak meg nem rémülnek a vak farkasoktól, vagy le nem lövik mindhármukat.

A mű 237. oldalától kezdve mindenestre láncban halnak az emberek természetes halállal és gyilkos kéz által vegyest, és a világjárványról is hallani. Hullanak, mint a legyek, mondhatnánk, mert az elbeszélő hang nem bicsaklik meg a haláloktól és temetésektől. Végző soron az ismeretlen elbeszélő végez német kispolgárokkal és német rasszistákkal, akik magyarul káromkodnak.

Florian olykor mélyen elgondolkodik, és az elbeszélő lekottázza a fiú gondolatait: „az apokalipszis az életnek, a világnak, az univerzumnak, a Valaminek a *természetes* állapota, most van az apokalipszis...”, amelyre a fizikus talán az „entrópia” szót használná. Ezzel ellentétes szemléletre vall a transzcendens, ám életteli Bach-birodalom gondolata, amely, fogalmaz Florian, „magában foglalja azt a világot is, amelyben nekik, együtt a növényekkel, az állatokkal és a szervesetlen elemekkel és köztük minden eseménnyel, amelynek létezését az emberi elme egyedülként ismeri el, élni adatott”. Talán ilyen alapfeszültségek partjai közt hőmpőlyög a szövegfolyam: apokalipszis-felemelkedés, jó-gonosz, világosság-sötétség, háború és béke, szeretet és gyilkolás, és vannak az „átfordulások”, „egy-egy dűrban zajló dallam hirtelen átfordulása mollba...”

Florian nem bűnözővé, hanem *homo sacerré* válik. Az ókorban *homo sacer*nek nevezték azt, aki az állam vagy a vallás ellen bűnt követett el, ezért kiátkozták, s páriává vált, akit bárki büntetlenül meggyilkolhatott. Páriák voltak a neonácik is. A tisztességes polgárok szemében ők mind csőcselék, genetikai hulladék, féleszűek gyülekezete (vö.: Tamás Gáspár Miklós: *Posztfasizmus, utóirat: előzetes tézisek a félelem rendszeréhez*. Ford. Sipos Balázs. In Tamás Gáspár Miklós: *Antitézis*).

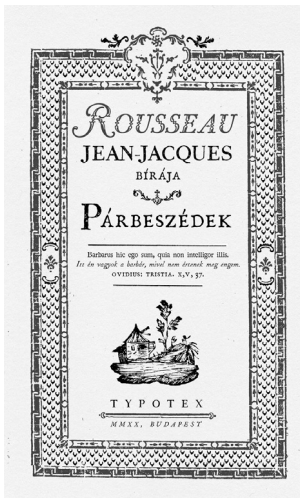
Vajon a posztfasizmus mérgezéséről szól a *Herscht 07769*? Ami diadalt arat a magaskultúra fölött? Az utolsó szó a regényben a *kegyetlen éjszakáé*, a vakságé. Bach végzetesnek bizonyuló szembajára is gondol persze az olvasó, és eszébe jut az evangélium: „A test világa a szem. Ha szemed ép, egész tested világos. De ha a szemed rossz, egész testedre sötétség borul. Ha tehát a világosság, amely benned van, sötétség, mekkora lesz maga a sötétség?” (Máté 6:22–23).

És a hallás? A *Herscht* szó úgy hangzik, mintha a *Herr*, vagyis az Úr szó – amelyet Bach sokszor megénekelt –, reccsenve megtörne, akár azok a nyakcsigolyák, amelyeket Florian erős keze roppantott össze. A hegyi folyó vízének csörgedezése, no meg az illata marad végül, és az olvasói szkepticizmus, hogy talán nem jól látott, nem jól hallott, illúziói voltak és káprázott a szeme, ha Toldi Miklóst és a toportyánokat látta megjelenni a fekete kapuban, melyet ezennel becsuk.

KOVÁCS FLÓRA

„...miért hiszed el te is azt...?”

ROUSSEAU: JEAN-JACQUES BÍRÁJA*

Typotex Kiadó
Budapest, 2020
352 oldal, 4500 Ft

A Typotex Kiadó rendkívül jó érzékkel hiánypótlóan megjelentette Rousseau *Jean-Jacques bírása* című könyvét. A kötet francia nyelvterületen is ritkaságszámba megy, ám álláspontjának elfogadása vagy vitatása kulturális életben való pozícionálást jelöl ki a róla megnyilatkozó számára. Az utókorra tehát áthagyományozódott a szóczata azt illetően, hogy az író, filozófus, gondolkodó megvetést érdemlő volt-e, avagy nem. A kérdés a mából eldönthetetlennek tűnik, továbbá egy individuumhoz kötődő hit, bizalom jegyeit mutatja. E disputa kapcsán az ítélet napjainkban csak illuzórikus lehetne. Ami számunkra ugyanakkor érdekesítő, a vád és (akár a csendben) védekezés természetrajza. A mű aktualitása ekképpen kétségtelen.

A *Jean-Jacques bírása* szövegét három párbeszéd, egy előszó-és egy utószószzerű egység alkotja. A dialógusban a szerző „a Francia” és a Rousseau nevű alak véleményét ütközteti J. J.-ről, ahogy akkoriban lenézően, rövidítve használták az íróra nevét. A választott forma alkalmas adhat eltérő nézőpontok ismertetésére, sőt egymás felé közelítésére. Nyilvánvalóan „a Francia” szó egységesítést, így sztereotípiák szerint működtetést mutathat, míg a Rousseau név elválasztása a keresztnevtől rájátszik az egyén töredezettségére, meglévő sérülésére, bár önmaga felülvizsgálatának képességére szintén utal. Most és a továbbiakban sem célja e szövegnek Rousseau személye kapcsán bármiféle bíraskodás. Az ábrázolt jelenség mechanizmusát szeretné sokkal inkább jellemezni.

Rousseau írásában vázolja a hozzá kapcsolódó vélt vagy valós sérelmekre adott válaszokat. A vád a *felügyelet* működését használja ki, annak eredményeit sűríti és talán torzíttja. A felügyelet elengedhetetlen, azaz megelőzi a vádat. A kötet remekül példázza az emberi istenivé válásának óhaját: a min-

* Fordította és jegyzetek írta: Marsó Paula

dent látás vágyát. A megszólaló nem véletlenül tér ki a behálózó, a magánéletig hatoló tetre. A következmény lesz majd a felügyelt egyén bizalmatlansága összes társa felé. Marsó Paula elismerést érdemlő fordító, utószavában több szempontból indokolt Michel Foucault említése. A tanulmány az örültség problematikája vonatkozásában emeli be a XX. századi filozófus gondolatait. A kérdéskör viszont elválaszthatatlan a felügyelet osztályozó kényszerétől, vagyis a normalitáshoz méréstől. A francia teoretikus ezt részletesen kibontotta könyvében (*Felügyelet és büntetés*), csakúgy, mint a szortírozó egyén szerepének hatalmát. A felügyelet valamiféle összegzésre jut, majd annak levonatát, esetleg megmásítását közli a közösséggel. Az utóbbi akár lehet a megszokottól különböző sugallása is. Ha a valós átirása történik, akkor *hazugságszerűt* tapasztalunk, amely a Gabriel Liiceanu-féle gondolatmenet alapján a szellemi szinten történő rablás (*A hazugságról*). A *Jean-Jacques bírójának* Rousseau alakja mintha ezt érzékeltetné az őt támadók részéről, más szóval a közösség becsapását, megfosztását. A jelenkori Liiceanu a nyelvhez kötöttséget hangsúlyozza, ám érzékelteti a művészeteken átvélő lehetőséget.

A portré előnytelen, rossz beállítása ily módon a hazugságot viselheti magán. A vizualitás eszköztárával teremtett figura éppen olyan személyiségjegyeket képez le, amelyek meglétét az alkotó alá akarja húzni. Nem tűnik megoldhatatlan feladatnak a negatív tulajdonságok sulykolása. Rousseau ezt diagnosztizálja üldöztetése esetében: „az alak nevetséges és közönséges kinézete passzoljon ahhoz az elképzeléshez, melyet az eredeti személyről akartak világgá kürtölni” (125). Az így létrehozott kép majd (de/)formálja a befogadást, azaz prekonceptióvá válik, és átrajzolja a közvetlen tapasztalatot („[a] róla előzetesen kialakított gondolatunkat rányomjuk pecsétként mindarra, amit mond vagy tesz [...] azt látjuk, amiben hiszünk, és nem azt, amit látunk”, 83). Önmagába visszatérő folyamattal lehet dolgunk: a torzított befogadás újabb portrékra sarkallhat. A portré kifejezésnél Rousseau a nyelvjátéokra figyel: a képiséget meghaladva több művészeti ágra céloz. Az individuum egyénisége többkevesebb változtatással, de mindegyik „rajznál” középpontban van. A XVIII. századi filozófus következetesen feltárja, hogy a vád a magánszemélyre tesz becsmérlő megjegyzéseket, míg a szakmai kvalitások előtt megadja magát. A méltatlan ütközet ténye, a szellemi csörte hiánya kétségtelen lesz. Ezen túlmenően feltételezhető a szándék, amely az irodalmi szalonokon kívül is hírneves gondolkodó tekintélyének csorbítását irányozza elő. Ne felejtjük el, hogy Marsó Paula XVIII. századi celebritásként nevezi meg Rousseau-t. A kortárs értelmiségi közeg irigysége, neheztelése nem volt meglepő akkoriban sem.

A vád nem számol azonban bizonyos aspektusokkal, tehát azzal sem, hogy szólamainak burjánzása éppen saját magát hitelteleníti: „[h]a valaki egyszer tényleg összeferná, hogy mit tett, mondott, írt, közölt ez az ember az Urak szerint, azóta, hogy személyével foglalkoznak, és mellétenné, amit tényleg csinált, bizony azt látná, hogy száz év sem lett volna elég idő minderre” (288). A félelem bénító hatása érezhetően működik a csoportban: mindamellett, hogy közegükből nem szívároghat ki ellenérv, és ezért egymást felügyelik, a társadalom ítéletétől szintén tartanak bármelyikük esetleges véleményváltoztatásánál („[a]z aljasság, amelyet rákentek, visszahatna rájuk, s nem lenének menedéket a nyilvánosság ítélete elől”, 102). A félelem ott bujkál mindenkiben a vádlott mellé állás kapcsán, egyénfüggő az azon való átlendülés: „Ő már nem kerülheti el sorsát, és a legtöbb, amit egy bölcs ember tehet, aki érdeklődik sorsa iránt, hogy titokban az igazság nyomait kutatja, hogy arra alapozza a saját ítéletét, de sose merül fel benne, hogy ezt a sokasággal elfogadtassa, mivel az értelmes belátással kép-

telen lemondani az álláspontjáról, amelyet indulatai foglaltattak el vele” (279.). A felügyelő-vádlók a lelkiismeret és erkölcs mozgatórugóival mintha nem lennének teljesen tisztában. Mindig lesz olyan személy (remélhetőleg), aki önmaga szeretné szempontrendszerét megalakítani. A filozófus a folyamat elmaradását, másra testálását véteknek fogja fel: „[d]e amikor fölényesen egy ember tisztességéről és sorsáról nyilatkozik, vétkessé válik, ha nem folyamodik semmilyen alapvető és elérhető eszközhöz, hogy megbizonyosodjon róla, helyesen nyilatkozott-e” (228).

A vádlók ugyanakkor nem egy esetben, így a Rousseau által leírtnál is, szeretnének erkölcsileg magasabb régiókat magukénak. Tettük velejárója a nyilvánosság előtti jó színben feltűnés, a bocsánatban vagy a kegyelemben részesítés színre vitele. Számukra a gondot az okozza, hogy a megbocsátás és a kegyelem leereszkedő gyakorlásához szükséges a megelőző kérelem: „a kegyelem, mint bármilyen más adomány, a fogadó fél feltételezett beleegyezésével lesz legitim [...] nem létezik körmönfontabb zsarnokság, mint erővel kényszeríteni egy embert, hogy akarata ellenére váljék lekötelezettünké, s méltatlanul kiforgatjuk ezt a szót, ha egy erőszakos bánásmódra alkalmazzuk, amely kegyetlenebb, mint a fenyítés” (86). Az idézetből kiolvasható: hiába állítja a vád közege a filozófust szörnyetegnek, a brutalitás mégis az ő jegyük marad.

Rousseau *Jean-Jacques bírója* című művét értelmezve a mai befogadó számára tehát nem az bír a legnagyobb tétellel, hogy a XVIII. századi filozófus személyiségjegyeit helyesen ítéli-e meg, hanem sokkal inkább az, felismer-e társadalmi jelenségeket, képes-e önálló véleményformálásra. A Typotex Kiadó tehát ismételten fontos könyvet jelentett meg.

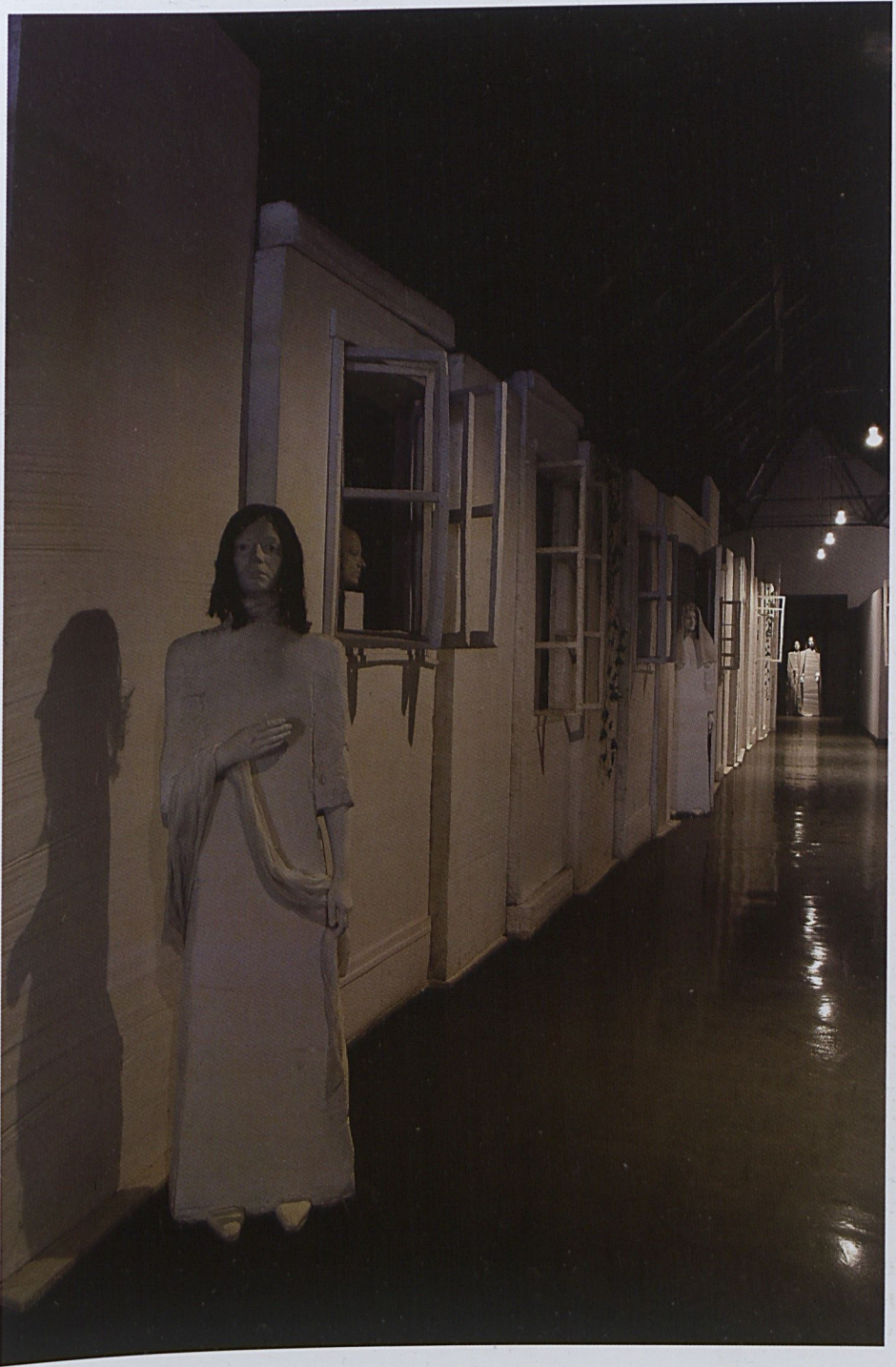

SZÍV ERNŐ

Nyeremény

Sokkal összetettebb kifejezés, mint a győzelem, ami után, általában, járna. Meg a szerencse után is jár sokszor, rád ordít a vakszerencse, bedudál a pókhálós ablakon az életlot-tó, helló, helló, találatos. A véletlen után is jár, persze. Néha, pedig kifejezetten járna, nyilvánvaló, és mégsem kapod meg. Nem is lehet mindig érzékelni, észlelni, konstatálni. Nyereményed a szív fölött, a bal belső zsebben, nem is tudod, így sántikálsz végig az éle-tet. Vagy arra gondolsz, nem kaptad meg, miért, miért, ettől ideges leszel, csalódtál, mint akit elárultak. Más bezzeg! Annak miért most?! Vagy nem azonnal kapod meg, sokszor csak később, évek múlva jössz rá, hogy mit nyertél akkor, és mennyit, és hogy nem is az volt a nyeremény, amiről pedig azt hitted. Ez nem is nyeremény volt, hanem jó kis bün-tetés. A bölcs ember nem győzni akar, hanem nyerni. Mi lenne a különbség. A győzelem-hez kell egy másik, egy olyan, akit valamiképpen leigázhatsz, fölébe kerekedhetsz. A böl-csebb ember tudja, ha veszít, akkor is nyerhet. Még hozzá jó nagyot. Nyerni sokkal diszk-rétebb, titokzatosabb és meghittebb alkalma az életnek, mint valamely győzelem után besöpörni a csillogó-szikrázó járandóságot, pénz, paripa, elszakított ország, dobogófok, zászlóerdő, tömeg. Isten néz téged, a győztest, magányosabbak vagytok, mint valaha. De visszaballagok ide, szűkebb gazdaságomba, a mondatok gazos kiskertjébe, amit művel az ember, napról napra csinálja, olyan nincsen, hogy ne lenne feladat, miközben küzd a szorongás bábfiguráival, a szerszámok romlásával, ügyes kis tolvajokkal, a saját illékony és megbízhatatlan kedvével és a rá-rátörő üres ötlettelenséggel. Nap süt, eső rímelget a bádagon, a havak manapság távolabbi völgyekre hullnak fehér takarónak, máris olvadó fátylaknak. Tintával kezdted írni, aztán izzadsággal, vérrel folytattad, takonnyal, valami bódító löttel. Mi ennek az egésznek a nyereménye. Ószintén szólva, de tényleg, fogal-mam sincsen. Mert biztosan nem valami díj, nem a népszerűség, nem a visszajelzések erre tévedő pillangói. Arra gondol az ember, hogy jó, megcsinálja, és aztán tényleg meg-csinálja. De mit. Egy olyan nagyregényt? Ami különben lehetetlennek látszik? De tényleg megcsináltad, és? Aztán mégiscsak így lesz jól. Mindig csak látni, mindig csak érezni a hiábavalóságot, ami közel sem jelenti a minden mindegy kapitulációját, nem jelenti azt, hogy rossznak és jónak titulusa egybe mosódna, nem jelenti azt, hogy a tudás és a nem tudás úgy keringőzik egymással a te kiskerted közepén, úgy ropják, úgy ölelik egymást, hogy fogalmad sincs már melyik-melyik. Taposnak rügyet, szirmot, virágot. Ma ezt állí-tottad, holnap az ellenkezőjét. Nem is emlékszel magadra. El vagyok, kérlek, magam ál-tal felejtve, néha eszembe jut az, ami én vagyok, de általában sülyesztő. Nem és nem. Ezekben a kétségbeesőn ravasz, kilátástalan pillanatokban mégiscsak azt hiszem, hogy nyertem. Bizony. Iszonyatosan nagyot kaszáltam. Robbant a bank, hahó. Enyém a hiába-valóság, enyém a szőröstül-bőröstül, enyém a seholse minden, a sohasevolt mindig.

Ára: 600 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

Bék Timur
Horváth Eve
Juhász Róbert
Marczinka Csaba
Nagy Zalán
Tóth Réka Ágnes
Vasas Tamás
versei

Abafáy-Deák Csillag
Szilágyi Zsófia Emma
Szilágyi-Nagy Ildikó
Totth Benedek
prózája

Zalán Tibor drámája

Végel László naplórészletei

Fried István
Kovács Krisztina
tanulmányai

Bazsányi Sándor
Urbanik Tímea
Mészöly Miklósról

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

